

Central and Eastern European Online Library
www.ceeol.com

Limba ROMÂNĂ

Revistă de știință și cultură

Nr. 5-6 (283-284) 2023

ANUL XXXIII
Chișinău

MOLDOVA EUROPEANĂ

REVISTA APARE SUB AUSPICIILE
ACADEMIEI ROMÂNE

limba
ROMÂNĂ

Revistă de știință și cultură

Nr. 5-6 (283-284), mai - iunie 2023

CHIȘINĂU

Revista „Limba Română” este indexată
cu text integral în baza de date internațională
Central and Eastern European Online Library – CEEOL

R|O|M|Â|N|Ă

Apare la Chișinău din 1991

ISSN 0235-9111

- Fondatori** Ion DUMENIUK, Nicolae MĂTCAȘ, Alexandru BANTOȘ
- Editor** Echipa redacției
- Redactor-șef** Alexandru BANTOȘ
- Redactor-șef adjunct** Ana BANTOȘ
- Secretar general de redacție** Alex MARCHITAN
- Redactori** Constantin OLTEANU
Victoria POPOVICI
Augustin ORJACOVSCI
- Concepție grafică** Mihai BACINSCHI
- Coperta** Coperta I-a: 21 mai 2023, Chișinău. Fotografie de Eduard BÎZGU
- Colegiul de redacție** Ștefan AFLOROAEI (Iași), Gheorghe Mihai BÂRLEA (Baia Mare), Iurie BOJONCĂ (Veneția), Iulian BOLDEA (Târgu-Mureș), Mircea BORCILĂ (Cluj), Lucia CIFOR (Iași), Gheorghe CHIVU (București), Dorin CIMPOEȘU (București), Theodor CODREANU (Huși), Mircea COLOȘENCO (București), Mircea A. DIACONU (Suceava), Gabriela HAJA, Ion I. IONESCU (Iași), Nicolae MĂTCAȘ, Ioan MILICĂ (Iași), Vlad MISCHEVCA, Viorica MOLEA, Cristinel MUNTEANU (Brăila), Eugen MUNTEANU (Iași), Anatol PETRENCU, Ioan-Aurel POP (București), Adrian Dinu RACHIERU (Timișoara), Mina-Maria RUSU (București), Victor SPINEI (București), Constantin ȘCHIOPU, Victor A. VOICU (București)

Revista „Limba Română” este editată cu sprijin financiar din Fondul Recurent al Donatorilor – Academia Română

Orice articol publicat în revista „Limba Română” reflectă punctul de vedere al autorului și nu coincide neapărat cu cel al redacției

Textele nepublicate nu se recenzează și nu se restituie

Pentru corespondență:

**Ap. 226, bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, nr. 64, Chișinău,
MD-2001, Republica Moldova. Tel.: (+373) 22 23 44 12, (+373) 22 23 87 03
e-mail: limbaromanachisinau@gmail.com
pagina web: www.limbaromana.md**

SUMAR

ARGUMENT

- Alexandru BANTOȘ
„Moldova Europeană” și glasul rațiunii /
European Moldova and the voice of reason 7
- Constantin OLTEANU
Duminica istoriei naționale / National History Sunday 11
- Viitorul nostru este aici, acasă! Discursul Președintei**
Republicii Moldova, Maia Sandu, la Adunarea Națională
„Moldova Europeană” / Our future is here at home!
The speech of the President of the Republic of Moldova,
Maia Sandu, at the “European Moldova” National Assembly 14
- REZOLUȚIA Adunării „Moldova Europeană”, adoptată**
în Piața Marii Adunări Naționale la 21 mai 2023 /
THE RESOLUTION of the European Moldova National Assembly,
adopted on the Grand National Assembly Square on May 21, 2023 23
- Maia SANDU, Președinta Republicii Moldova
Aderarea Moldovei la Uniunea Europeană
este o chestiune existențială / Moldova’s accession
to the European Union is an existential matter 25
- Moldova pe calea integrării / Moldova on the path of integration**
(pagini color) I-VIII
- „Moldova nu este singură în fața greutăților și pericolelor”. Mesajul**
Președintei Maia Sandu după Summit-ul Comunității Politice Europene /
Moldova’s accession to the European Union is an existential matter 38
- Valeriu SAHARNEANU
Deschiderea de la Bulboaca ori „Pe aici nu se trece!” /
The Opening from Bulboaca or “Don’t pass through here!” 43

DIMENSIUNI ALE UNITĂȚII NOASTRE

- Constantin OLTEANU în dialog cu Ioan-Aurel POP
„Obligația oamenilor de știință, a creatorilor de valori spirituale
este să construiască și să pregătească timpul marilor schimbări” /
“The obligation of scientists, of creators of spiritual values
is to build and prepare time of great changes” 49
- Constantin OLTEANU în dialog cu Ion TIGHINEANU
„Un tren accelerat cu destinația Uniunea Europeană:
vom ține ritmul?” / “A speeding train to the European Union:
are we going to keep up?” 57

SINTEZE

Lucia CIFOR

Ce Eminescu preferăm? Disputa dintre Orient și Occident pe terenul unor hermeneutici rivale în eminescologie: Rosa Del Conte și Ioana Em. Petrescu / Which Eminescu do we prefer? The dispute between the East and the West in the context of rival hermeneutics in the eminescology (studies of Eminescu's work): Rosa Del Conte and Ioana Em. Petrescu

66

DESTIN DE CĂRTURAR

Ștefan AFLOROAEI

Cantemir. Adevăratul exil și trepte ale înțelegerii de sine (II) / Cantemir. True exile and the steps of self-understanding (II)

76

ANALIZE ȘI INTERPRETĂRI

Ana BANTOȘ

Grigore Chiper: Dar eu caut realul pitulat între cuvinte / Grigore Chiper: But I'm looking for the real hidden between the words

83

POESIS

Igor GUZUN

Poeme / Poems

88

DESTINAȚII SPIRITUALE

Constantin OLTEANU

Urmele lor duc spre timpurile care vin / Their tracks lead to the times to come

96

GRAMATICA

Viorica MOLEA

Inadvertențe stilistice atestate la unele posturi TV din Republica Moldova / Stylistic inadvertences attested on some TV stations from the Republic of Moldova times to come

99

Iraida CONDREA

Variatăți antroponimice actuale / Current anthroponymic varieties

106

PRO DIDACTICA

Constantin ȘCHIOPU

Odă (în metru antic) de M. Eminescu: repere metodologice de interpretare / Ode (in ancient meter) by M. Eminescu: methodological benchmarks for interpretation 118

Viorica OLEINIC

Creșterea și descreșterea gramaticii / Grammar growth and diminution 124

Tatiana MELNIC

Stimularea motivației învățării prin dezvoltarea teoriei inteligențelor multiple / Stimulating motivation through the developing the theory of multiple intelligences 132

Nelea CROITORU

Valorificarea experimentală a potențialului creativ al elevilor la orele de limba și literatura română / Experimental valorization of students' creative potential during Romanian language and literature classes 140

COȘERIANA

Cristina BLEORȚU, Johannes KABATEK

Dincolo de structuralism. Scrisori către Eugeniu Coșeriu și istoria lingvisticii în secolul al XX-lea. O altă scrisoare de la Iorgu Iordan / Beyond Structuralism. Letters to Eugenio Coseriu and the history of linguistics in the 20th century. A letter from Iorgu Iordan 146

Eugen MUNTEANU

Jurnal epistolar jenaez 1999-2001 (IV) / Jena – epistolary diary 1999-2001 (IV) 149

STARE DE VEGHE

Dorin CIMPOEȘU

Schimbarea premierului Gavrilița – o necesitate politică / Changing the Prime Minister Gavrilița – a political imperative 158

FOLCLORUL, ALTFEL

Cristinel MUNTEANU

Aspecte ale leadershipului „fantastic” (sau despre „conducătorii din basme) / Some aspects of “phantastic” leadership (or about “leaders” from fairy tales) 173

TRADIȚII ȘI OBICEIURI

- Victor RAVINI
Liturghia nu este teatru / Liturgy is not theater 182

VLAD MISCHEVCA – 60

- Florin MARINESCU
Vlad Mischevca: perioada de cercetare elenă /
Vlad Mischevca: the period of Hellenic research 191
- Nicolae SCHIȚCO
Reprezentant de frunte al heraldicii naționale /
Leading representative of national heraldry 198
- Tudor DINU
Un cercetător de renume de peste Prut /
A renowned researcher across the Prut 201
- Vlad MISCHEVCA
Scindarea noastră de la 1812 / Our split since 1812 203

CĂRȚI ȘI ATITUDINI

- Ioan C. POPA
O carte memorabilă despre Basarabia interbelică /
A memorable book about the interwar Bessarabia 219
- Anatol PETRENCU
Jurnalistul Valeriu Saharneanu despre marea pacoste a omenirii.
Note de lectură pe marginea cărții „Război pe timp de pace” /
Journalist Valeriu Saharneanu about the great humanity’s nuisance 224
- Ion I. IONESCU
Bogăția și complexitatea lumii universitare (I) /
The richness and complexity of the university world 229
- Andrei PROHIN
Pledoarie pentru arta cămășii cu altiță /
A plea for the art of the blouse with “altiță” 241

Alexandru BANTOȘ

„Moldova Europeană” și glasul rațiunii

Al. B. – ziarist, editor. Absolvent al Universității de Stat din Moldova, Facultatea de Filologie. În 1991, împreună cu Ion Dumeniuk și Nicolae Mătcaș, fondează revista de știință și cultură „Limba Română”. Este redactor-șef adjunct (1991), apoi redactor-șef (1994 – prezent). Volume: *Retrospectivă necesară* (2007) și *Martor la răspântia destinului* (2017). Activează în cadrul Departamentului de stat al limbilor (prim-vice-direcțor general: 1992 – 1994) și al Casei Limbii Române (director: 1998 – prezent). Afilierii: membru al Uniunii Jurnaliștilor și al Uniunii Scriitorilor din Moldova.

Deschidem acest număr al revistei cu un grupaj de materiale despre două evenimente care marchează istoria recentă a Republicii Moldova: Adunarea Națională „Moldova Europeană”, desfășurată la Chișinău pe 21 mai, și Summit-ul Comunității Politice Europene, care a avut loc pe întâi iunie la Castelul Mimi, nu departe de capitală, pentru că, situație rară, programul revistei noastre, axat pe promovarea adevărului, democrației și a libertății, se dovedește a fi în armonie cu politicul asumat de guvernarea PAS. Relațiile Moldovei cu statele lumii, prioritare fiind cele cu Uniunea Europeană, sunt o mărturie elocventă a reformelor întreprinse de actuala guvernare. Orientarea spre regimurile democratice, unde domnesc dreptatea și adevărul și unde trecutul și prezentul popoarelor sunt abordate într-un mod obiectiv și realist, a determinat recunoașterea unității și identității limbii române și introducerea denumirii corecte a acesteia în Constituția Republicii Moldovei. În sfârșit, lucrurile prind a se limpezi. Republica Moldova, parte a Basarabiei de altădată, are acum șanse reale de a „se desprinde” din îmbrățișarea seculară a Moscovei. Summit-ul de la Bulboaca, considerat „cel mai important eveniment politic

21 mai 2023. Piața Marii Adunări Naționale

global găzduit vreodată de Republica Moldova”, a demonstrat că Europa e mai aproape de noi ca niciodată și că drumul Chișinăului spre Vest are nu doar un larg suport popular acasă, dar și sprijinul masiv al statelor democratice. Întrunirea liderilor europeni de la Castelul Mimi a smuls Moldova din trecutul opac, în care nu a avut glas și curaj de a ieși din anonim. Orice ar spune oponenții PAS-ului, la 1 iunie a avut loc un eveniment care nu se întâmplă în fiecare zi. Și nu doar în spațiul dintre Prut și Nistru. Chiar dacă, admitem, având în vedere sub ce vremi am fost și mai suntem, nu toate obiectivele vor fi atinse, Summit-ul va fi înscris ca un punct de reper în cronică evoluției noastre.

Timp de trei decenii, la cârma republicii s-au perindat politicieni și reți, cu interese personale și de partid meschine, care au neglijat marile probleme ale micului stat ex-sovietic. O excepție în acest sens, spre bucuria și satisfacția cetățenilor, este carismatica Maia Sandu, care, aflându-se în funcția de Președintă a Republicii Moldova pe parcursul a doi ani și jumătate, în condiții politice și economice extrem de dificile, i-a devansat pe predecesorii săi, Domnia sa reușind să reorienteze vecto-

rul politic spre Vest. A bătut la porțile Europei, ale țărilor democratice și a obținut înțelegere deplină, fiind tratată cu bunăvoință.

Da, grație Președintei noastre, altfel suntem acum priviți și primiți în lume. Da, conștientizăm că Prutul, acest Milcov al zilelor noastre, nu va seca, deocamdată, „dintr-o sorbire”, dar podurile activ durate peste apa-hotar ne vor permite să mergem, cu inima deschisă, mai des și mai ușor la frații noștri de sânge. Avem certitudinea că interconectarea moldo-română se va extinde (deja sunt atestate suficiente dovezi!), iar beneficiile aderării vor fi resimțite și apreciate de către toți basarabenii. Pentru că integrarea europeană, argumentul ni-l oferă realitățile social-politice ale Occidentului, este în interesul fiecărui cetățean, indiferent de convingerile politice, de etnie și de ideologie. Acest proces va elimina treptat diferențele calității vieții.

Aderarea la Uniunea Europeană – premisele sunt tangibile – va aduce avantaje incontestabile pentru extinderea și consolidarea relațiilor cu țările europene și, înainte de toate, cu România. Se va intensifica treptat colaborarea în domeniile politic, economic, cultural și științific. Granița de pe Prut va deveni simbolică, așa cum se întâmplă în statele Uniunii Europene, iar comunicarea dintre instituțiile și cetățenii din Moldova și România va stimula creșterea nivelului de organizare în unitățile economice și culturale de la noi. Datorită legăturilor instituționale și personale, sistemul de învățământ va atinge un nou nivel de dezvoltare, va crește competența și profesionalismul tinerilor specialiști, inclusiv din domeniul umanist. Această comunicare, mult mai frecventă și mai eficientă decât acum, va avea, e lesne de presupus, un impact pozitiv asupra mentalității cetățenilor, asupra conduitei, inclusiv asupra valorificării patrimoniului cultural și lingvistic național și, implicit, asupra vorbirii și scrierii corecte a limbii române.

În actualul context geopolitic, promovarea unei politici externe realiste este de importanță vitală, fiind influențată, precum se știe, constant de poziția geografică și de capacitatea de dezvoltare și de apărare a statului – factor important, pe care conjunctura geopolitică îl modelează, stabilind astfel măsura, spațiul și direcția activității atât pe plan intern, cât și internațional. Procesul de aderare la Uniunea Europeană, promovat consecvent de guvernarea PAS, cu obiective concrete, reclamă, firește, responsabilitate și obiectivitate, evitarea acreditării tezelor false privind

planurile de viitor, prudență în acțiuni și, desigur, multă diplomație și abilitate politică. Acum, neapărat, trebuie să primeze glasul rațiunii. În activitatea conducerii, dar și în acțiunile și atitudinea partidelor proeuropene, a tuturor cetățenilor față de parcursul european al Moldovei.

Să luăm-aminte: conflictul din Ucraina, alimentat de Rusia, și pericolul revenirii la putere a politicienilor prorusi continuă să fie o problemă de stringentă actualitate. Dar Moldova, cu sprijinul puternic al României și al Uniunii Europene, are posibilitatea de a urma o cale de dezvoltare europeană, de a se detașa definitiv de „lumea rusă” și de a contribui la asanarea securității și prosperității propriului stat și a întregii regiuni.

Aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană este iminentă și constituie, deocamdată, un proiect fără alternativă.

Abstract

European Moldova and the voice of reason

Keywords: *European Moldova; European Political Community Summit; Mimi Castle; Maia Sandu; accession to the European Union; an irreversible path*

The article highlights the importance of the two events that took place recently: the European Moldova Grand National Assembly and the European Political Community Summit. The current government's contribution to the progress in the preparation processes for joining the European Union is mentioned.

Duminica istoriei naționale

Am învins doar atunci când am scos sapa de pe coada de lemn și am îmbrăcat pe ea tricolorul. Altcândva, niciodată. Victoriile nu se obțin de către purtătorii de stindarde plătiți. Regimurile care se sprijină pe mulțimi adunate cu biciul cad. Mai devreme sau mai târziu, dar cad. Marile Adunări Naționale nu au repetiții generale. Au doar un timp al lor în care își acumulează energiile și au o zi în care erup. Dar erup nu pentru a pretinde hegemonii, ci pentru a lăsa să se vadă o fierbere generală și o putere greu de măsurat azi.

Și zic asta fără să mă refer la evenimentul din 21 mai, doar alegând din calendarele anilor acele câteva duminici în care drumurile noastre au dus spre unul și același punct. Da, sunt drumuri care încep diferit: cu o cărare cât să încapă urma ta pe panglica ei de lut, cu un drum printre vii, cu o coborâre în vale, cu un urcuș spre șosea, cu un pas făcut greu, ajutat de baston sau de umărul nu știu cui. Ca să curgă liniștit spre un alt drum. Așa cum curg apele către râu. Către râul cel mare.

Am mers pentru că am vrut noi. Nu pentru că a vrut cineva. Purtam un gând între tâmple. De multă vreme-l purtam. Și am înțeles că același gând îl purtau, tot între tâmple și tot de multă vreme, și oamenii din casa lipită de casa noastră. Și am înțeles că, de fiecare dată când ne-am adunat sub drapele, am venit pentru a revendica o deschidere. Și nicidecum pentru a trage zăvoare. Și nicidecum pentru a ne ascunde după ziduri. Când ne-am simțit sufocați sub coperta unor cărți de istorie, am scos drapelele-n față și am spus răspicat că eroii din manuale nu sunt ai noștri. Că dușmanii unor timpuri pretins fericite erau oamenii pe care-i iubeam noi și erau oamenii care ne-au iubit. Că ne este strâmt între paranteze și că tot acolo, între ele, încape prea puțin cer ca să putem zbura. Asta voiam. Să zburăm și noi. Uneori chiar fără a ne putea dezdoi la capătul unui rând de porumb scos din buruieni. Uneori cu un baston lustruit de palme. Uneori împărțind felia de pâine la doi. Asta voiam.

Să zburăm și noi. Am scos sapa din coada de lemn și am îmbrăcat pe ea tricolorul.

Asta numim noi Adunare Națională. Când ne înălțăm toți împreună. Nu au nimic în comun cu ea marșurile care au fost și marșurile care s-ar mai putea întâmpla, cu lideri purtați pe brațe de slujitori hrăniți la oră fixă. Nu au nimic. Nici întrunirile îmbrăcate strict în culoarea politică a vreunui partid. Nu au nimic. Ideea națională nu e de-o singură culoare. Când eram mic, trăiam bucuria unei cutii cu creioane colorate cumpărate de mama. Așa e lumea, ca o cutie cu creioane colorate. Dar una în care culoarea roșie nu trăiește din contul altei culori, una în care albastrul nu ar avea rost fără verde. Și verdele nu ar avea rost fără galben. Și galbenul fără... Și albul... Și...

Uneori cuvintele ne conving mai greu. Scrise frumos, lipite unul de altul, legănate, cântate, durute. Dar ne conving mai greu. Am tot deschis ferestre către alte lumi, am lăsat oamenii să vină aproape ca să poată vedea alte case, alte comunități, alte țări. Dar nu am putut să-i convingem. Despre viața noastră vorbeam atunci. Că la oameni e altfel. Că în pâinea noastră prea multă sudoare e, că se fură prea ușor banul, că hoții urcă la tribună și cer flori, cer aplauze, că cei care ne conduc locuiesc într-o casă de-aici, dar trăiesc într-o țară

de-acolo. Am tot vorbit. Și despre pace-am vorbit. Și tot nu am putut să-i convingem. Chiar dacă mai ținem în rame părinți muriți în războaie.

Dar ne trezim cu războiul în umbra caselor. Și nu mai găsim cuvinte ca să descriem starea pe care-o trăim. Ne dăm seama că suntem atât de mici și atât de singuri, încât încăpem într-un nor de fum. Atât de mici și atât de singuri. Încă nu e târziu, dar abia atunci cauți mâna întinsă și abia atunci ajung la tine, fără să le cântăm, cuvintele.

Când eram mici, se întâmpla să mergem împreună cu fratele pe drum. Eu rămâneam puțin în urmă, că aveam pasul mai scurt. Dar când apărea vreun câine pe drum, îl ajungeam pe fratele meu din urmă. Și îl apucam de mână. Ca nu cumva să pățesc ceva. Când eram mici.

Alegem o duminică din calendare și prindem a lega cărarea de drum așa cum leagă apa firul abia desprins de izvor de râul cel mare. E o altă Adunare Națională. Pentru că port între tâmpile gândul pe care îl poartă, tot între tâmpile, omul din fața mea. Și omul de acolo de sus, de pe deal. Și omul din vale. Și omul de sub streșini de stuf. Și cel de la oraș. O duminică ca o fereastră deschisă spre Europa. O duminică ca o fereastră deschisă spre noi.

Constantin OLTEANU

National History Sunday

Keywords: History; European Union; flag; brother; peace; window

Abstract

The gathering on May 21 is a sign of victory, because victories are not achieved by people pushed from behind. I won only when I took the hoe out of the wooden tail and put the tricolor on it.

„Viitorul nostru este aici, acasă”

Discursul Președintei Republicii Moldova, Maia Sandu, la Adunarea Națională „Moldova Europeană”

Dragi moldoveni, adunați în Piața Marii Adunări Naționale, adunați în capitalele lumii, mă bucur să fim atât de mulți azi împreună.

Îi salut cu drag pe cei de la Nordul Moldovei până la Sud. Îi salut cu drag pe cei din centrul Moldovei.

O salut pe doamna Roberta Metsola, Președinta Parlamentului European, și pe toți partenerii țării noastre care au venit alături de noi pentru a confirma susținerea țărilor europene pentru calea aleasă de Moldova - calea europeană.

Știu că alături de noi sunt acum cetățenii noștri de la Milano, Paris, Roma, Londra, Madrid, București, Padova, Viena, Barcelona, Budapesta. Cei din diasporă, cei cu ajutorul cărora țara noastră a reușit să facă față problemelor și greutăților.

Și cei care au rămas acasă în ciuda tuturor greutăților, toți oamenii care au ținut Moldova dreaptă și demnă în toți acești peste 30 de ani.

Oriunde v-ați afla acum, vocea noastră azi este una comună. Am venit să spunem răspicat, cu încredere și cu mândrie - moldovenii sunt europeni! Locul Moldovei este în Uniunea Europeană.

Proiectul nostru de țară și obiectivul nostru este ca Moldova să fie până în 2030 membru cu drepturi depline al familiei europene. Acesta nu este doar angajamentul meu. Avem susținerea Uniunii Europene în acest drum. Și asta o cere poporul Republicii Moldova.

A cerut-o de fiecare dată când a ieșit în stradă să-și apere drepturile, a cerut-o la alegeri, o cere acum, când, iarăși, ne-am adunat împreună pentru a decide soarta Moldovei.

Europa este mai mult decât o lozincă politică, Europa este un mod de viață, un vis care trebuie să devină realitate și este șansa poporului nostru să trăiască în pace, în liniște și în belșug. Acest vis depinde de fiecare dintre noi.

Pare un drum lung, este un drum al unor eforturi deosebite, o muncă necesară din partea întregii societăți, dar este unicul drum care va asigura că viitorul copiilor noștri este în pace și în bunăstare.

Acest vis a fost clădit de bunicii și de părinții noștri, care acum 34 de ani, pe 27 august, au revendicat dreptul la libertate, unitate națională și la un viitor european. Este datoria noastră să înfăptuim acest vis, fiindcă noi suntem un popor cu credință, harnic și demn. Acum este momentul.

Cum va arăta viitorul copiilor noștri în 7 ani depinde de fiecare dintre noi. Depinde de alegerile pe care le facem și de acțiunile noastre de zi cu zi. Depinde de instituțiile statului - să devină puternice, independente, capabile să apere interesele Moldovei.

Dar depinde și de voința și comportamentul fiecărui cetățean. Nimeni nu ne poate sta în calea dezvoltării, dacă noi toți vom merge spre Uniunea Europeană. Pentru că stăpân în casa noastră este doar poporul.

Moldova trebuie să fie membru al Uniunii Europene. Moldovenii trebuie să fie europeni nu doar în valori, așa cum suntem astăzi, ci și în acte.

Timp de 34 de ani au încercat să ne blocheze viitorul, să ne dezbine, să ne țină în sărăcie, să ne șantajeze, au vrut să fim dependenți, au vrut să înghețăm, să cădem. Dar noi am rezistat!

Noi suntem rezistenți. În 34 de ani, am rezistat în pofida tuturor piedicilor. Am rămas o țară cu oameni liberi, o țară democratică, o țară care-și merită locul în Uniunea Europeană.

Suntem un popor demn, spunem ce vrem și suntem fermi în deciziile ce țin de țara noastră. Acest lucru l-au dorit și părinții noștri, și toți cei care au apărat Moldova prin sacrificii și cu fruntea sus.

Iată și azi ne-am adunat în Piața Marii Adunări Naționale, așa cum am făcut-o timp de trei decenii, pentru a spune că Moldova este europea-

nă. Că ne dorim cu toții ca cei care trăiesc pe acest pământ să fie liberi în casa lor.

Azi, îndeplinirea acestei aspirații este mai posibilă ca niciodată. Avem datoria să muncim pentru ca toți copiii Moldovei să fie fericiți, iar cei care se nasc azi să meargă în clasa întâi ca cetățeni europeni.

Tinerii care azi încep facultatea de medicină trebuie să fie medici într-un stat european.

Agricultorii care azi sădesc o livadă de nuci vor culege prima roadă bogată într-o țară europeană. Și vor avea o piață europeană mare și stabilă pentru producția moldovenească.

Ne dorim ca antreprenorii care deschid azi afaceri să le transforme în companii europene, moderne, competitive și să creeze și mai multe locuri de muncă acasă.

Moldova europeană înseamnă că trebuie să clădim instituții de stat cu adevărat europene, care să servească doar cetățeanului, să protejeze și să muncească în interes național oricine ar fi la guvernare. Profesorii, medicii, polițiștii, toți angajații din sectorul public vor deveni funcționari europeni - respectați de cetățeni și răsplătiți pe merit.

Toți cei adunați aici, în Piața Marii Adunări Naționale, venim din localitățile noastre, din comunitatea noastră la care ținem. Nimeni nu știe mai bine decât noi că un viitor european înseamnă sate și orașe amenajate, dezvoltate.

Am lansat Programul „Satul European”. În doar un an am finalizat 100 de proiecte și oamenii din aceste localități au azi apă potabilă, grădiniță sau școală modernă, drum de calitate și iluminat stradal. În următorii ani, trebuie să ajungem din sat în sat și să aducem Europa în toate localitățile noastre.

Pentru vârstnicii noștri, cei ieșiți la pensie, așteptarea înseamnă cel mai mult. Însă părinții și bunicii noștri știu ce înseamnă să muncești cu răbdare, pentru că doar așa te poți bucura de rezultate trainice. Ei vor ca nepoții lor să învețe în școli europene, ei vor ca nepoții și copiii lor să iasă la pensie într-o țară europeană și tot sacrificiul lor de-o viață să nu fi fost în zadar.

Diaspora nu înseamnă doar dor și despărțire. Diaspora înseamnă moldoveni care își ajută familia, localitatea de baștină și țara, cei care vin acasă investesc și creează noi locuri de muncă. Moldovenii plecați știu ce înseamnă Europa, ei știu cum funcționează Europa și vor ca țara lor să fie cât mai curând un stat european.

Ne dorim ca cei care azi sunt în diasporă să poată veni acasă mai des, mult mai des sau să vină de tot acasă - pentru că acasă va fi Uniunea Europeană.

Transformarea Moldovei într-un stat european înseamnă un drum la finalul căruia să fim mândri că am ales bine. Nu este un drum ușor, dar nu pentru că e greu sau ușor l-au ales moldovenii.

L-am ales pentru că este unica șansă ca Moldova să se dezvolte. Este drumul pe care noi, cetățenii Republicii Moldova, l-am ales pentru ca țara noastră să NU mai fie la marginea Europei, să nu trăiască în șantajul rusesc, sărăcie și corupție.

Moldova europeană este Moldova în care toți cetățenii săi au loc. Unde fiecare își realizează potențialul liber, fără să fie înjosit, hărțuit. Încăpem cu toții pe această palmă de pământ dragă inimilor noastre.

Avem misiunea comună să facem Moldova mai bogată și mai modernă. Și acest lucru stă în puterea fiecăruia dintre noi. Să ne privim cu mândrie țara. Aud cum ne laudă străinii, aud vorbe de apreciere pentru moldoveni și Moldova. Iar acasă aud cum se critică moldovenii între ei.

Nu suntem nici cei mai buni, nici cei mai răi. Nu trebuie să ne rușinăm, dar nici să exagerăm meritele noastre. Îmi doresc să ne apreciem pentru ceea ce suntem.

Avem pentru ce să ne apreciem - suntem un popor plin de omenie, punem preț pe dreptate și suntem strâns legați unii de alții prin puterea comunității și a oamenilor care au trecut prin greutăți și bucurii împreună.

Știm să fim ospitalieri, dar știm și să punem piciorul în prag când ni se încalcă demnitatea. Sărim în ajutor când este nevoie și împărțim cu frații bucata de pâine. Știm toate aceste lucruri, ele înseamnă Moldova. Cu ele vom îmbogăți și întări Europa.

Și aș vrea să schimbăm modul în care vedem Moldova. Să ne respectăm, să fim mai buni unii cu alții. Cei cu posibilități să-i ajute pe cei care au nevoie de sprijin. Cei înstăriți să contribuie la dezvoltarea satelor în care s-au născut. Să găsim o cale de a comunica cu tânăra generație și de a lucra împreună pentru binele tuturor.

Vreau să avem încredere și credință în ceea ce facem. Toți cei adunați aici azi, toți cei care ne urmăresc și sunt cu inimile alături de noi sunteți oameni buni, harnici - credeți în ceea ce faceți. Să mergem înainte împreună!

Istoria Moldovei este una a rezistenței. După o perioadă a rezistenței, următorii ani vor fi despre transformarea noastră în stat european egal cu cele mai dezvoltate state ale lumii. Moldova se ridică. Moldovenii se unesc. Împreună vom ridica o Moldovă europeană cu care să ne mândrim.

Dezbinările din trecut trebuie să se sfârșească. Acum e momentul să lăsăm deoparte lucrurile ce ne diferențiază și să ne întrebăm care sunt lucrurile ce ne unesc.

Ne unește dorința noastră comună de a trăi liber într-un stat european. Ne unește credința că moldovenii merită să fie fericiți la ei acasă și să-și decidă singuri soarta. Ne unește speranța că peste 7 ani ne vom uita în ochii copiilor Moldovei mândri de deciziile noastre și vom vedea optimism și bucurie.

Dacă acestea sunt lucrurile care ne unesc pe toți, indiferent de etnie, limbă maternă sau ideologie politică, cu siguranță Moldova va fi în Uniunea Europeană. Stat membru al UE înseamnă că vom fi respectați, iar independența și democrația noastră vor fi protejate.

Uniunea Europeană nu pune la îndoială că unicul stăpân în Moldova sunt moldovenii. Uniunea Europeană sprijină dreptul fiecăruia la liberă exprimare și la viață. Uniunea Europeană sprijină libertatea poporului de a-și decide singur soarta.

Moldova europeană înseamnă o Moldovă cu prieteni puternici și de nădejde care nu ne vor lăsa singuri în fața agresorilor ce aduc războaie șiucid oameni. Putem fi în siguranță doar împreună cu familia europeană.

Războiul este azi departe de casele moldovenilor pentru că ucrainenii luptă eroic și își dau viața pentru pământul și neamul lor. Acest război ne arată limpede că nu mai vrem să fim sub șantajul Kremlinului.

Vrem să ținem țara și copiii noștri departe de pericolul războiului. Doar fiind membri ai Uniunii Europene nu vom fi singuri și vom avea garanția siguranței și păcii pentru moldoveni.

Moldova s-a desprins cu greu de trecutul în care depindea prea mult de Kremlin și acum se uită mândră spre un viitor european. Moldovenii știu să facă diferența și alegerea corectă, pentru că nu este familie în Moldova care să nu aibă copii, frați, nepoți în Uniunea Europeană.

Noi știm din propria experiență că bunăstarea și pacea se află în Europa. Noi, moldovenii, am cunoscut ambele realități și am decis ce ne dorim pentru țara noastră. Moldova va adera la Uniunea Europeană și acest lucru trebuie să se întâmple până în 2030.

Уважаемые сограждане, Европейский Союз у нас дома — это благополучная жизнь для каждого гражданина, для всех детей Молдовы. И ради этого мы должны оставить в стороне разногласия и объединиться, чтобы в нашей стране царили взаимопонимание и мир, чтобы у каждого было право на счастливую жизнь.

Европейский Союз защищает и поддерживает этнические группы и их культуры. Молдова в составе Европейского Союза — это значит быть равными с гражданами европейских государств, это значит гордиться нашей страной и нашим многообразием, это значит, что мы сами себя уважаем — и что нас уважает весь мир.

Європейський Союз підтримує право кожного на життя та свободу. Європейське майбутнє означає бути сім'єю, яка живе у мирі та достатку. Місце Молдови, місце України у європейській сім'ї – тільки так ми можемо гарантувати мир та безпеку для наших громадян.

Gagauzlar isterlär yaşamaa gelişmiş küülerdä, isterlär pensiyalarI hem maaşlarI büüsün. Evropayı burada, evdä barabar düzEriz.

Мястото на Молдова е в Европейският Съюз. Това е единственият шанс за молдовците да живеят в мир и благополучие.

Și dacă pentru această aspirație - de a fi parte a Uniunii Europene - trebuie să lucrăm dedicat și împreună - o vom face. Pe moldoveni nu-i sperie munca. Și știm că o casă trainică se construiește de toată comunitatea. Fiecare, acolo unde se află, în Moldova sau în diasporă, în sat sau în oraș, pe băncile universității sau într-o întreprindere mare, muncind pământul sau construind spitale, fiecare dintre noi poate face așa încât Uniunea Europeană să fie la noi acasă.

Vă îndemn pe toți să acționăm pentru a construi Moldova europeană și fiecare dintre noi poate face următoarele:

1. Să păstrăm unitatea, pentru că doar uniți vom reuși să garantăm aderența Moldovei la Uniunea Europeană.
2. Să vorbim despre Uniunea Europeană cu rudele, prietenii, colegii, vecinii. Să le spunem că Moldova europeană înseamnă pace, bunăstare, siguranță, înseamnă școli europene, spitale europene, drumuri europene. Înseamnă libertate de gândire și de acțiune. Înseamnă să poți trăi fericit la tine acasă. Dezinformarea și minciuna lucrează împotriva noastră, depinde de noi să-i convingem pe cei care stau la dubii că unica șansă pentru ca țara noastră să aibă un viitor bun este aderarea la UE.
3. Să continuăm să sprijinim vecinii noștri, să ajutăm Ucraina să reziste în fața agresorului. Moldova nu este în măsură să contribuie așa cum o fac țările bogate, dar putem fi alături de femeile și copiii care fug de bombe, putem oferi ajutor umanitar și întinde o mână ucrainenilor care se sacrifică pentru a opri războiul.
4. Să fim europeni zi de zi - să respectăm regulile, să facem ordine în blocurile și curțile noastre, să punem drapelul Moldovei și al UE la geamurile noastre, să ne respectăm unii pe alții și să ne ajutăm la nevoie. Sunt lucruri simple, pe care le putem face cu toții.
5. Să ne facem cu cinste lucrul acolo unde ne aflăm. European înseamnă lucrul bine făcut, înseamnă ordine și disciplină, înseamnă că fiecare profesie își face meseria corect.

6. Să păstrăm democrația, să mergem la alegeri, să cântărim bine atunci când oferim încrederea unor politicieni, să ne apărăm dreptul la exprimare și să ne protejăm de propagandă. Să ne informăm din mai multe surse, să fim atenți la informațiile neverificate, care vor să inducă panică și să ne certe între noi. Să avem încredere în instituțiile noastre - ele au demonstrat că pot proteja Moldova și ordinea constituțională.

7. Să începem să privim cu mândrie Moldova. Avem campioni, avem inventatori, avem moldoveni prin toată lumea care au fondat companii de succes, avem pământuri frumoase și tineri care impresionează cu capacitățile lor, avem cea mai bună mâncare și cele mai frumoase hore. Putem întări Europa prin ceea ce suntem - o țară europeană cu tradiții deosebite și oameni valoroși.

Fiecare țară din lume are lucrurile ei frumoase și problemele ei, dar cel mai bine este acasă. Acest lucru mi-l spun toți oamenii pe care-i întâlnesc în marile capitale europene sau în satele moldovenești. Și toți îmi spun că vor un viitor mai bun pentru copiii lor aici, acasă. N-am întâlnit niciun om care să vrea să trăiască în sărăcie și război. Toți vor să-și poată crea familia acasă, să crească copii în locurile natale și să aibă un trai bun alături de cei mai dragi oameni. Anume aceasta și este Moldova europeană.

Au trecut 7 ani de când am intrat în viața politică și am participat la primele alegeri prezidențiale. Au urmat 7 ani dificili, o luptă a rezistenței în fața celor care voiau să subjuge și să sărăcească Moldova. Cetățenii nu s-au dat bătuți niciodată - ori de câte ori a fost nevoie, moldovenii s-au adunat și au apărat viitorul țării.

Azi, 21 mai 2023, ne-am adunat din nou, tot neamul grămăjoară, pentru a spune într-o singură voce că moldovenii sunt europeni și că peste 7 ani trebuie să devenim membru cu drepturi egale în Uniunea Europeană.

Noi, oamenii acestei țări, decidem acum și fără cale de întoarcere că Moldova își ridică fruntea sus și merge mândră înainte, merge în Uniunea Europeană.

Moldova este țara noastră, a tuturor. Vă îndemn să credem în puterea noastră de a reuși. Să avem încredere în faptul că viitorul nostru este

aici, acasă, și că generația noastră va duce Moldova în familia europeană.

Este legământul generației noastre - să muncească cât este nevoie pentru ca următoarele generații să fie în familia europeană. Pentru că Moldova este Europa. Pentru că Moldova va fi Uniunea Europeană.

Abstract

Our future is here at home

Keywords: *Grand National Assembly Square; Maia Sandu; Roberta Metsola; Accession to the European Union; "European Moldova"; History of Moldova; Moldova is Europe*

The speech President Sandu held during the Grand National Assembly, highlighted the need for EU integration for the Republic of Moldova and the advantages citizens will gain within the European Union. European Moldova means a Moldova with strong and reliable friends who will not leave us alone in front of the aggressors, was emphasized in the speech.

REZOLUȚIA

ADUNĂRII „MOLDOVA EUROPEANĂ”, ADOPTATĂ ÎN PIAȚA MARI ADUNĂRI NAȚIONALE LA 21 MAI 2023

Noi, cetățenii Republicii Moldova, ne-am adunat la 21 mai 2023 în Piața Marii Adunări Naționale, într-un moment hotărâtor pentru soarta țării, pentru a afirma aspirația Republicii Moldova de a deveni membru cu drepturi depline al Uniunii Europene, la dezvoltarea căreia dorim să ne aducem contribuția, în virtutea faptului că suntem europeni, atât istoric, geografic, cultural, cât și prin valorile de temelie.

Dreptul incontestabil de a garanta un viitor european, democratic, liber și prosper pentru Republica Moldova îi aparține poporului Republicii Moldova.

Aderarea la Uniunea Europeană este calea unică ce poate aduce pentru țara noastră stabilitate în fața provocărilor și unica șansă de dezvoltare a Republicii Moldova care va permite generațiilor următoare să-și realizeze potențialul, să acumuleze bunăstare, să modernizeze țara și să ducă o viață împlinită. În acest sens, adoptăm următoarea Rezoluție:

Noi, cetățenii Republicii Moldova, cerem clasei politice, tuturor partidelor și oamenilor politici de acum și tuturor celor care vor decide soarta țării în viitor:

- 1.** Să modifice Constituția Republicii Moldova pentru a stabili definitiv și ireversibil aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană. Această aspirație comună a cetățenilor trebuie îndeplinită de toți actorii politici din Republica Moldova.
- 2.** Să asigure cât mai rapid deschiderea negocierilor de aderare și să întărească instituțiile statului pentru a garanta aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană.
- 3.** Să asigure o transpunere rapidă a legislației europene prin implicarea specialiștilor din țările care au parcurs recent aceeași etapă de aderare, în special, din România. Să pregătească funcționarii publici, primarii, mediul academic, oamenii de afaceri pentru procesul de aderare la UE cu obiectivul de a crește capacitatea de absorbție a fondurilor europene și de a utiliza pe deplin beneficiile procesului de aderare în vederea modernizării țării.

4. Să extindă contextul internațional al negocierilor pentru rezolvarea pașnică, definitivă a conflictului transnistrean și să folosească procesul de aderare la UE drept catalizator pentru creșterea bunăstării și nivelului de trai al cetățenilor moldoveni din regiunea transnistreană reintegrată.

5. Să-și unească eforturile pentru a îmbunătăți calitatea vieții cetățenilor și a ridica nivelul de trai la standardele europene și pentru modernizarea localităților, așa încât toți cetățenii să aibă acces la servicii și utilități de calitate, la nivel european.

6. Să asigure interconectarea tuturor sistemelor de infrastructură la piața europeană – energetic, de transport de gaze, rutier, feroviar, de comunicații – pentru a exclude orice tip de șantaj și a asigura independența Republicii Moldova de a se dezvolta liber și fără constrângeri.

7. Să condamne cu fermitate războiul ilegal și inuman început de Rusia în Ucraina care subminează stabilitatea și afectează grav întreaga regiune, inclusiv Republica Moldova, și să ia o poziție clară împotriva persoanelor care au declanșat războiul, a celor declarate criminali de război de instituțiile internaționale și a celor care susțin războiul și participă la destabilizarea situației din regiune și din țara noastră.

Având în vedere dezideratul cetățenilor Republicii Moldova de a transforma țara pe calea europeană, facem apel la instituțiile Uniunii Europene să continue sprijinul acordat țării noastre și să accepte Republica Moldova în familia europeană după îndeplinirea condițiilor de aderare. Aderarea la Uniunea Europeană este drumul ales cu fermitate de Republica Moldova.

The Resolution of the European Moldova National Assembly, adopted on the Grand National Assembly Square on May 21, 2023

Abstract

Keywords: Resolution; Grand National Assembly Square; Republic of Moldova; European Union; amendment of the Constitution of the Republic of Moldova

The text constitutes the synthesis of the projects and actions to be undertaken in order to create real premises for the accession of the Republic of Moldova to the European Union. It states the citizens conviction that joining the European Union represents the path firmly chosen by the Republic of Moldova.

Maia SANDU, Președinta
Republicii Moldova

Aderarea Moldovei la Uniunea Europeană este o chestiune existențială

Autoare: Ramona BLOJ

www.legrandcontinent.eu / 22 mai 2023

În timpul celui de-al doilea Summit al Comunității Politice Europene, care va avea loc pe 1 iunie, în Moldova, pe ordinea de zi vor fi subiecte ce țin de securitate, energie și conectivitate. Care sunt așteptările Dumneavoastră?

Aceste trei subiecte sunt importante pentru Republica Moldova, chiar dacă iarna s-a terminat, chestiunea energetică rămâne crucială – noi trebuie să începem discuțiile privind riscurile iernii viitoare, pentru a ne pregăti în mod adecvat. Securitatea este, probabil, subiectul cel mai important pentru noi și, bineînțeles, pentru Ucraina. Conectivitatea este o chestiune de viitor – noi vrem să fim conectați la rețelele europene. Este vorba nu doar de a discuta despre conectivitate, ci și de a elucida, în general, mobilitatea între toate țările participante la acest eveniment.

Ce înseamnă pentru Dumneavoastră Comunitatea Politică Europeană?

Acest dialog a avut loc duminică, 21 mai a.c., la Chișinău, în cadrul unei întâlniri a Președintei Maia Sandu cu mai mulți jurnaliști, și a apărut pe site-ul revistei LE GRAND CONTINENT (Centrul de Cercetare Independentă Groupe d'études géopolitiques cu sediul la École Normale Supérieure din Paris).

Consider această reuniune drept un eveniment care permite conducătorilor să se întâlnească și să discute subiecte specifice. Este o manieră mai neformală de a ne întâlni, de a discuta și de a găsi soluții care ar putea să se transforme ulterior în proiecte concrete.

În funcție de ce criterii veți evalua reușita Summit-ului de la întâi iunie?

Pentru mine evenimentul va fi reușit dacă toate delegațiile vor fi prezente și dacă vom avea discuții deschise și utile. Ne dorim ca toți membrii delegațiilor să plece de la acest dialog afirmând că a fost util; ar fi bine să reușim să ne apropiem, să demonstrăm că suntem solidari și că ne ajutăm unii pe alții, mai ales, în momentele cele mai dificile.

Republica Moldova este în prezent în centrul atenției diplomatice, cum veți menține această prezență în timp?

Înțelegem că aceasta atenție se datorează în mare parte evenimentelor din Ucraina. În același timp, bineînțeles, vom face tot ce trebuie pentru a ne menține credibilitatea. Consider că am reușit să consolidăm această credibilitate și că partenerii percep autenticitatea eforturilor noastre în domeniul reformelor. Stabilitatea Republicii Moldova este importantă nu doar pentru țara noastră, dar și pentru Uniunea Europeană, și pentru Ucraina – imaginați-vă, pentru un moment, cum ar putea Rusia utiliza Republica Moldova împotriva Ucrainei, dacă aceasta ar fi instabilă. Republica Moldova este mică, dar noi ținem la stabilitate, dorim să fim activi și să facem parte din centura de securitate a Europei. Vom continua să demonstrăm că eforturile noastre sunt sincere, la fel ca și angajamentul nostru față de valorile Uniunii Europene și ale democrației.

A devenit oare aderarea Republicii Moldova la Uniune o chestiune existențială?

Aderarea la Uniunea Europeană este cel mai bun mijloc de a garanta securitatea democrației noastre, de a continua consolidarea instituțiilor noastre și a proceselor democratice.

Ați avut astăzi ocazia să constatați că moldovenii au afirmat sus și tare că locul Republicii Moldova este în Uniunea Europeană. Invit Uniunea Europeană să ia o decizie și să înceapă discuțiile cu privire la aderarea Republicii Moldova la începutul anului viitor. Noi suntem foarte angajați și lucrăm activ, pentru că aderarea este cel mai bun mijloc de a prospera din punct de vedere economic.

Adunarea de astăzi de la Chișinău a fost impresionantă. Cu toate acestea, inclusiv pe malul drept al Nistrului, unii nu sunt foarte convingși de necesitatea parcursului Moldovei spre Uniune. Sunteți siguri că poziția proeuropeană nu este pur și simplu conjuncturală și că în țară există o convergență profundă spre integrarea europeană?

Planul de integrare a Republicii Moldova în Uniunea Europeană nu este nou. Am cunoscut în trecut oameni politici la conducere care au promis integrarea europeană, dar care s-au aventurat în afaceri de corupție și care au discreditat astfel calea noastră spre aderare. Noi suntem cetățeni onești, suntem foarte angajați și, da, mai avem de lucru. Dar există și o susținere populară – și această susținere este majoritară – în favoarea integrării europene. Observăm acest lucru în sondaje, constatăm aderența în străzi și în piețe: astăzi au venit foarte mulți oameni în PMAN, foarte multe persoane nu au putut să vină și au susținut mișcarea de la distanță, iar eu i-am rugat pe toți cei care au ieșit în stradă astăzi și au participat la Adunare să ne ajute să explicăm și celorlalți ce înseamnă Uniunea Europeană. Acesta este un punct-cheie. Pentru că Republica Moldova se confruntă în continuare cu o dezinformare violentă și cu o propagandă acerbă, în special din partea Kremlinului, care încearcă să difuzeze informații false despre UE și să sperie oamenii. Însă cu cât mai mult vom vorbi despre avantajele Uniunii, cu atât mai masiv va fi sprijinul. Cetățenii văd că Uniunea ne ajută deja să îmbunătățim nivelul de viață al comunităților, să construim noi drumuri, școli, spitale, dar avem, de asemenea, un milion de oameni în străinătate și o mare parte sunt în Uniunea Europeană. Moldovenii din Republica Moldova au rude care s-au convins ce înseamnă Uniunea Europeană și care contribuie la consolidarea acestui sprijin. Deși angajamentul nostru este, cu certitudine, un angajament al guvernării, trebuie să remarcăm susținerea considerabilă a cetățenilor.

Integrarea europeană va necesita, probabil, ani sau, conform unor opinii, decenii. Care credeți că ar fi cel mai bun mijloc de constituire a unei veritabile mișcări proeuropene în interiorul țării ce ar putea depăși durata președinției Dumneavoastră?

Cred că este necesar să ne asigurăm că vom pune bazele unor instituții puternice. De aceea, reforma sectorului justiției este foarte importantă, instituțiile anticorupție puternice și independente sunt la fel de importante, pentru că cel mai mare prejudiciu adus democrației noastre și bunei guvernări vine din acest sistem corupt. Cu cât mai repede vom reforma justiția, eliminând judecătorii și procurorii corupți, cu atât mai important va fi rolul acestor instituții pe viitor. Este vorba despre organizarea unor noi instituții, fapt care reclamă timp. În acest context, noutatea bună este că avem susținerea cetățenilor.

Economia Republicii Moldova traversează o perioadă dificilă, tinerii pleacă, corupția continuă să existe: care este cea mai importantă problemă pe care trebuie să o rezolvați pentru ca Republica Moldova să devină membru al Uniunii Europene?

Poporul este cea mai mare bogăție a noastră și noi sperăm să-i convingem pe cetățeni să rămână acasă. Dorim ca tinerii să rămână în republică pentru a contribui la dezvoltarea ei în instituțiile statului, în sectorul public și în sectorul privat. Lucrăm la acest capitol și mai există o masă critică de ameliorări pe care intenționăm să le promovăm în toate domeniile. Știu persoane din diasporă care au revenit în țară, pentru a se alătura procesului de guvernare, aici, în biroul meu, în parlament, avem nevoie însă ca mai mulți cetățeni să revină din străinătate și mai mulți tineri să rămână acasă.

De aceea, integrarea europeană este oportunitatea pe care trebuie să o edificăm, statutul de țară candidat este un semn pentru populație că Republica Moldova va avea un viitor prosper. Următoarea etapă cuprinde programul de integrare în Uniune, care va consolida această speranță, deoarece merită să rămâi acasă și să investești în Republica Moldova. Elaborarea oportunităților este cea mai bună cale de a proteja viitorul țării. Noi lucrăm mult pentru a îmbunătăți mediul de afaceri, pentru a stimula activitatea micilor întreprinderi, a tinerilor antre-

prenori, pentru a crea noi întreprinderi, pentru a îmbunătăți calitatea educației. Anul trecut am început reforma învățământului superior, pentru că știm cât de important este acesta pentru tineri. Știm, de asemenea, că pentru a convinge tinerii să rămână acasă, sunt necesare un șir de ameliorări în toate domeniile.

Apoi, trebuie să menționez, acordăm o mare atenție luptei împotriva corupției și reformei din domeniul justiției. Este cea mai dificilă reformă, dar suntem foarte determinați. Este și o promisiune pentru care am fost aleasă Președinte și acum ne aflăm la etapa aplicării în practică a acestei reforme. Este vorba de o schimbare de sistem și vom avea nevoie de timp, dar suntem hotărâți să ducem la bun sfârșit reforma, există voință politică puternică, în ciuda unor factori de rezistență. Avem susținerea cetățenilor și a partenerilor și sunt sigură că vom reuși.

În această perioadă de traversare a pandemiei și a războiului din Ucraina, ne întrebăm din nou, în Europa, care este sensul de a pleda pentru integrarea în Uniunea Europeană? Punctul Dumneavoastră de vedere în acest sens ne pare esențial: ce înseamnă Uniunea Europeană pentru Dumneavoastră și pentru Republica Moldova?

Pentru noi Uniunea Europeană este, înainte de toate, un proiect de pace și, dacă ținem cont de ce se întâmplă în regiune, acordăm o importanță mare Păcii. Astăzi, securitatea noastră se datorează ucrainenilor, care luptă pentru a apăra teritoriul și libertatea lor și, totodată, protejează pământul și libertatea noastră.

Aceasta semnifică, în egală măsură, posibilitatea de a păstra democrația. Noi apreciem democrația și vrem să avem posibilitatea de a o consolida la noi acasă.

Și, bineînțeles, dorim ca țara noastră să fie prosperă. În statele care au aderat la Uniunea Europeană în ultimii 20 de ani, nivelul de viață este mult mai înalt, există certitudinea securității, sunt numeroase oportunități pentru ca cetățenii să lucreze și să se dezvolte la ei acasă. Vrem să facem același lucru pentru Republica Moldova și credem că putem avea un aport în stabilitatea și întărirea securității continentului.

În acest context, Rusia riscă să rămână o sursă de instabilitate pentru țara Dumneavoastră. Care este opinia Dvs. despre eventualele riscuri?

În acest moment, nu este un risc de invazie militară grație Ucrainei, care ține armata rusă departe de frontierele noastre. Dar ne mai confruntăm cu tentative de destabilizare din partea Moscovei, cum am subliniat și acum câteva luni. Din fericire, instituțiile noastre au reușit să protejeze țara și devenim mai puternici, mai flexibili și mai rezistenți.

De mai mulți ani, constatăm încercările Rusiei de a controla țara noastră prin intermediul resurselor energetice. Astăzi, pentru prima dată de la declararea Independenței, Republica Moldova, cu excepția regiunii transnistrene, nu mai consumă gaz rusec. Am diversificat sursele, nu mai suntem dependenți de Rusia, cum am fost timp de trei decenii. Deci, acest lucru funcționează, am dat dovadă de reziliență, dar avem nevoie de susținere. Efectul propagandei Kremlinului este o imensă problemă, care a dăunat procesului nostru democratic în trecut. Știm că Putin va încerca să submineze eforturile noastre de reformare și de creare a unor instituții puternice și independente.

Tranziția accelerată va avea loc într-un context în care eforturile de destabilizare din partea Rusiei se intensifică. Dacă negocierile cu Uniunea Europeană nu vor fi demarate rapid, considerați că războiul hibrid va avea consecințe? Cu alte cuvinte, nu este oare Uniunea Europeană deja în proces de a rata ocazia de integrare a Moldovei?

Sper că vom reuși să convingem statele membre și instituțiile Uniunii Europene să înceapă negocierile cât mai curând. Noi ne implicăm cu responsabilitate asupra condiționalităților pe care Comisia le-a formulat anul trecut, când Republica Moldova a primit statutul de țară candidată. Avem susținerea cetățenilor și, foarte important, pe parcursul ultimelor luni, în timp ce Moldova se confrunta cu atâtea crize – criza refugiaților, criza energetică, criza economică –, noi am devenit mai puternici, mai rezistenți anume grație susținerii Uniunii Europene. Sperăm că până la sfârșitul anului vom putea avea o decizie pozitivă pentru Republica Moldova și Ucraina.

Care ar fi statutul Transnistriei după începutul negocierilor de aderare sau după aderarea la Uniunea Europeană?

Regiunea transnistreană beneficiază deja de regimul de liber schimb, ca și restul țării, și vedem rezultatele: două treimi din exporturile Republicii Moldova merg spre țările Uniunii și, dacă ne concentrăm asupra regiunii transnistrene, jumătate din exporturi sunt destinate Uniunii. Astăzi, jumătate din persoanele originare din regiunea transnistreană, care lucrează în străinătate, sunt angajați într-o țară din Uniunea Europeană. Este vorba despre o schimbare spectaculară în comparație cu situația de acum 10 ani, când toate exporturile din regiune erau direcționate spre Rusia și toate persoanele în căutare de lucru plecau în Rusia. Cu cât mai mult se va ameliora situația pe malul drept al Nistrului, cu atât mai repede vom reuși să îmbunătățim nivelul de viață, cu atât mai mult vom reuși să consolidăm securitatea și cu atât mai mult malul stâng va avea interes în sensul reunificării țării. Lucrăm asupra acestei probleme și pledăm pentru o soluționare pașnică a conflictului și, în opinia mea, cu cât mai mult ne vom apropia de Europa, cu atât mai mult cetățenii moldoveni din stânga Nistrului vor manifesta interes pentru reunificare.

MOLDOVA PE CALEA INTEGRĂRII

IV **Limba** ROMÂNIA

În ce condiții aderarea la Uniunea Europeană ar putea să aibă loc, ținând cont de situația din Transnistria și din Găgăuzia?

În ce privește autonomia găgăuză, dacă vă referiți la alegerile care au avut loc recent, nu voi comenta, pentru că procedurile de validare a lor încă nu sunt finalizate. Ați văzut, astăzi, un tânăr din Găgăuzia care a luat cuvântul a spus că dorește ca Republica Moldova să facă parte din Uniunea Europeană. Lucrăm și vom continua să lucrăm cu tinerii din această regiune, pentru ca ei să înțeleagă avantajele aderării Republicii Moldova la Uniunea Europeană. Mai avem încă de lucru cu populația din zonă, care este influențată prea mult de propaganda rusească. Am lansat recent un program gratuit de studiere a limbii române. Trebuie să continuăm eforturile pentru a-i determina pe cetățeni să studieze limba găgăuză. Or, autonomia găgăuză a fost creată anume pentru a-i ajuta să-și păstreze limba, cultura. Acesta este domeniul în care vom persevera pentru a proteja populația de propagandă și de dezinformare. Am decis să creăm, pe lângă Consiliul Suprem de Securitate, un Centru de combatere a propagandei și a dezinformării. Întrebarea privind Transnistria este oarecum diferită. Sperăm să putem reunifica țara înainte de a deveni membră a Uniunii Europene. Dar cred că, deși conflictul nu este complet rezolvat, acesta nu va constitui un obstacol în calea aderării Republicii Moldova la Uniunea Europeană.

Atâta timp cât trupele rusești staționează pe teritoriul Republicii Moldova împotriva voinței Guvernului, aderarea la Uniune pare dificil de conceput. Aveți un plan de acțiune pentru a rezolva această problemă și cum ar putea Uniunea Europeană să vă ajute?

Nu avem un mesaj oficial care să indice că aceasta ar constitui un blocaj al aderării Republicii Moldova la Uniune. Bineînțeles, noi vrem să rezolvăm această problemă. Am solicitat Rusiei să-și retragă trupele de pe teritoriul nostru în repetate rânduri. Credem că în viitoarele luni, în viitorii ani, ar putea să existe o oportunitate geopolitică de rezolvare pașnică a acestui conflict. Este speranța noastră, dar nu vom aștepta ca aceasta să vină de la sine, vom continua să îndeplinim toate condițiile care au fost formulate și care vor fi formulate în viitor de către Uniunea Europeană pentru ca Republica Moldova să avanseze pe calea in-

tegrării. În același timp, ne pregătim și lucrăm pentru o soluție pașnică, inclusiv pentru demilitarizarea, retragerea trupelor rusești, democratizarea regiuni și realizarea tuturor elementelor necesare unui proces de reintegrare.

În iarna trecută situația a fost destul de dificilă, cu întreruperi de electricitate. Credeți că fenomenul se va repeta și ce intenționați să întreprindeți pentru a evita acest lucru?

În prezent, construim o linie de înaltă tensiune de conectare cu România: este un proiect început în 2019, când eram prim-ministru. Construcția reală a început când am revenit la guvernare, în 2021. Pentru a încheia acest proiect important, avem nevoie de încă doi ani. Lucrăm, de asemenea, la implementarea unor surse de energie verde și pot să vă spun că ponderea lor este în creștere.

Planificăm, de asemenea, să începem în curând o conexiune pentru a construi o altă linie în nordul țării, până atunci, va trebui să contăm pe aceleași posibilități ca și anul trecut. Știm că și atunci când cumpăram electricitate din România, trebuia să trecem prin Ucraina și, de fiecare dată când rețeaua ucraineană era bombardată, nu dispuneam de electricitate. Sperăm că situația se va ameliora în Ucraina, deoarece această țară este un furnizor de electricitate de lungă durată pentru Republica Moldova. Dar de când Rusia a început să bombardeze rețeaua electrică, Ucraina nu mai este în măsură să furnizeze electricitate în mod continuu. Pe de o parte, sperăm că Ucraina va fi în măsură să exporte electricitate și, pe de alta, lucrăm la conectarea rețelelor noastre cu cele din România și din Uniunea Europeană, așa încât Rusia să nu ne mai poată dicta condițiile sale niciodată.

Într-un sondaj din luna aprilie, majoritatea cetățenilor Republicii Moldova afirmau că așteaptă în continuare ca Dumneavoastră să acceptați discuția privind reducerea prețului la gaze. Sunteți gata să o faceți?

Cetățenii țării noastre vor să plătească gazele la tarife mai mici. Dacă ați adresa aceeași întrebare cetățenilor Uniunii Europene, și ei vor regreta

prețurile mari la gaze. În Republica Moldova, prețul la gaze a fost de șapte ori mai mare decât în anii precedenți. Vă puteți imagina cât de dramatică a fost situația? Chiar dacă guvernul a acordat compensații, a încercat să ajute, creșterea prețurilor la energie este foarte mare și toată lumea a resimțit-o.

Așadar, vom continua să oferim compensații, să ajutăm întreprinderile și cetățenii, să cumpărăm resurse energetice din țări democratice și să nu susținem agresorul cu un singur scop - cel de a avea gaze mai ieftine.

Este ceea ce cetățenii văd și doresc: ei vor să fie de partea celor care respectă integritatea teritorială a celorlalte țări.

Ați comparat adunarea de astăzi cu cea din august 1991, care a condus la proclamarea Independenței Republicii Moldova. Aveți impresia că duceți ultima luptă împotriva moștenirii sovietice?

Da, există o continuitate. După 1989, am reușit să obținem libertate, suveranitate și independență. Ne bucurăm de libertatea de exprimare, bineînțeles, dar mai trebuie să consolidăm această realizare, deoarece, în ultimul clasament internațional, Republica Moldova este pe locul 28 în ce privește libertatea presei. Progresele noastre sunt reale pe toate dimensiunile democrației și ale drepturilor omului. De asemenea, Republica Moldova trebuie să devină mai puternică din punct de vedere economic. Pentru a consolida democrația, trebuie să avem o economie puternică. Următoarea etapă în acest sens este integrarea noastră în Uniunea Europeană. Doar astfel vom avea sentimentul securității în ce privește democrația și viitorul nostru.

Sunteți o țară neutră, dar este evident că relațiile cu NATO devin din ce în ce mai apropiate și NATO este acum mai deschisă în a colabora și a susține Republica Moldova. Care este poziția Dumneavoastră privind o eventuală aderare sau a începerii unor discuții privind aderarea la NATO?

Astăzi suntem o țară neutră. Este ceea ce prevede Constituția și ceea ce susține majoritatea populației. Avem o colaborare bună cu NATO și

suntem recunoscători pentru aceasta. Firește, colaborarea respectivă a sporit din cauza războiului în Ucraina. Republica Moldova se află într-o situație în care e obligată să-și consolideze sectorul apărării și le suntem recunoscători partenerilor care ne sprijină în acest sens. Evident, nu e vorba de miracole, ci de o muncă asiduă. Înțelegem că neutralitatea noastră este utilă pentru a ne proteja. Suntem în securitate, iar cei care nu respectă - în mod evident - integritatea teritorială a vecinilor lor, nu respectă neutralitatea noastră. Dar dacă nu o respectă, de ce am crede că suntem în securitate?

După ce am văzut ce-a făcut Rusia în Ucraina, cum putem crede că Rusia va respecta neutralitatea din Constituția noastră? Suntem vulnerabili și există o discuție foarte amplă la acest subiect în societate. Până nu demult, cetățenii continuau să creadă că neutralitatea este o politică bună pentru Republica Moldova, dar dezbaterea la subiect există. Aș putea spune că o parte din populație crede că Republica Moldova trebuie să rămână neutră din cauza propagandei rusești care nu încetează să denigreze NATO. În același timp, unei părți a populației, din cauza propagandei, s-ar putea să-i fie frică să vorbească despre aderarea la NATO, pentru că, în momentul în care vom începe să examinăm acest subiect, Rusia ar putea să ne atace. Trebuie, așadar, să furnizăm un spațiu de informare sigur și corect pentru ca discuția să fie eficientă.

Care este convingerea Dumneavoastră?

Eu vreau ca țara mea să fie în securitate. Eu lucrez în limitele de care dispun astăzi și de aceea fac eforturi pentru a consolida sistemul nostru de apărare. Acestea fiind spuse, este clar ce umbrelă ar asigura securitatea țării noastre.

Din 1991, reunificarea cu România a fost un subiect de discuție. Mai mult de 1 milion de persoane din Republica Moldova au pașaport românesc, inclusiv Dumneavoastră. Astăzi, dacă puneți în centrul doctrinei dumneavoastră aderarea la Uniunea Europeană, ce soartă rezervați acestei chestiuni?

Reunificarea cu România este susținută, dar nu suficient. Unele persoane au apărat această idee, o mai apără în continuare, dar numărul lor nu este destul de mare. Și apoi există și cetățeni cărora le este frică de reunificare. În schimb, există un sprijin masiv pentru integrarea în Uniunea Europeană, scop pe care îl urmărim și noi, în calitate de țară democratică, pentru viitorul nostru.

Curtea Penală Internațională a emis un mandat de arestare pe numele lui Putin. Dacă ar fi venit în Republica Moldova, ar fi fost arestat?

Da, Republica Moldova face parte din acordul cu privire la Curtea Penală și ar respecta decizia Curții.

*Traducere din franceză:
Doina BĂNCILĂ*

Abstract

Maia Sandu, The President of the Republic of Moldova: Moldova's accession to the European Union is an existential matter

Keywords: Republic of Moldova; energy and economic security; Ukraine; European Political Community; "European Moldova"; Peace Project; Transnistria; Gagauzia; interconnection; Romania; freedom; sovereignty; independence

The text presents President Sandu dialogue during a meeting with media representatives. It emphasizes the significance of the European Moldova Assembly as an argument for the support given by citizens to the problem of the European Union integration.

„Moldova nu este singură în fața greutăților și pericolelor”

Mesajul Președintei Maia Sandu după Summit-ul Comunității Politice Europene

Pe 1 iunie, dragi moldoveni, am scris împreună istorie. Întreaga Europă a venit la noi acasă pentru a confirma că Moldova este importantă și că are loc în rândul țărilor importante, puternice, libere ale lumii. Pentru a ne sprijini să îndeplinim aspirațiile cetățenilor noștri de a trăi în pace și bunăstare, de a aduce Uniunea Europeană aici, acasă.

Evenimentul din 1 iunie nu vine din noroc, vine din fermitatea cu care ne-am apărat democrația și libertatea și din credința noastră că Moldova va reuși. Am avut încredere în Moldova și în aceste zile toată Europa a arătat că are încredere în Moldova.

Summit-ul Comunității Politice Europene, la care au participat 49 de președinți, prim-miniștri și înalți oficiali europeni, a pus Moldova în centrul Europei și a arătat lumii întregi că noi, moldovenii, putem face orice ne propunem. Și că suntem mândri de țara noastră.

Vă mulțumesc mult pentru onoarea cu care ați reprezentat Moldova - oriunde v-ați afla. Vă sunt recunoscătoare tuturor - diplomați, ofițeri de securitate, drumari, muncitori, agenți de circulație, polițiști, carabinieri, însoțitori de tren, conductori, medici, bucătari, jurnaliști, fotografi, traducători, florari, soldați, contabili, ospătari, responsabili de curățenie și salubritate, tehnicieni, șoferi, artiști, videografi, regizori, comunicatori, funcționari publici, bulboceni, chișinăuieni, moldoveni de pretutindeni - tuturor celor care ați făcut în aceste zile o Moldovă europeană!

Am arătat lumii și ne-am arătat nouă înșine că avem oameni bine pregătiți, harnici, care știu să facă lucrurile așa cum trebuie. O familie cu care ne mândrim - Moldova toată!

Comunitatea Politică Europeană a fost creată la inițiativa Președintelui Franței, Emmanuel Macron, în 2022, ca urmare a începerii de către Rusia a războiului contra Ucrainei. Comunitatea este o platformă de dialog pentru toate țările de pe continentul nostru. Pe această platformă, o dată la jumătate de an, conducătorii statelor UE și non-UE se adună și discută probleme comune majore, modalități de a face față consecințelor războiului care ne-a afectat pe toți, evitarea altor conflicte pe continent și restabilirea păcii.

Viitorul nostru este cuprins de incertitudini - nu putem controla toate evenimentele, iar destinul Moldovei depinde de alegerile pe care le facem zilnic. Totuși, evenimentul care a adus toată Europa în Moldova ne-a arătat câteva certitudini legate de țara noastră:

1. Moldova este un partener respectat de toate țările europene. Moldovenii sunt tratați cu stimă și de la egal la egal pentru ceea ce suntem - un popor demn, omenos și liber. Despre Moldova se scrie cu apreciere în presa internațională, nu mai suntem țara despre care se scrie doar când se întâmplă ceva rău.

Găzduirea Summit-ului este un semnal clar că Moldova este importantă pentru Uniunea Europeană și pentru alte țări pe de continentul nostru și că vocea noastră contează.

Într-o perioadă relativ scurtă, noi, toți împreună, am reușit să îmbunătățim considerabil imaginea țării noastre în lume. Moldova nu mai este văzută, ca acum câțiva ani, drept un loc obscur, unde grupările criminale își împart averea statului. Moldova nu mai este văzută drept o țară care se lasă batjocorită de Kremlin.

Moldova este o țară apreciată pentru generozitatea oamenilor ei, pentru curajul și capacitatea lor de a face față unor situații dificile și de a merge înainte cu fruntea sus. Moldova este percepută drept viitoare membră a Uniunii Europene.

Această imagine înnoită a țării noastre ne va ajuta să aducem mai multe investiții, să dezvoltăm relații comerciale cu alte țări, să creștem exporturile și, respectiv, să creștem numărul locurilor de muncă și veniturile oamenilor noștri.

2. Moldova este în siguranță alături de prietenii țării noastre. Moldova nu este singură în fața greutăților și pericolelor cu care se confruntă.

Am primit puternice mesaje diplomatice de susținere - liderii europeni spun răspicat că Moldova nu este singură, că viitorul nostru este în Uniunea Europeană.

În zilele Summit-ului, a fost anunțată lansarea Misiunii de Parteneriat UE la Chișinău. Această misiune va ajuta instituțiile noastre să-și consolideze capacitățile de gestionare a crizelor și va contribui la sporirea rezilienței țării la amenințările hibride, inclusiv în ceea ce privește securitatea cibernetică și contracararea acțiunilor străine de dezinformare.

De asemenea, Uniunea Europeană va sancționa persoanele care vor să destabilizeze Moldova și pun în pericol stabilitatea și securitatea țării noastre. Persoanelor introduse pe lista de sancțiuni li se va restricționa circulația, iar averile și banii lor din țările UE vor fi blocați. La sancțiunile UE s-a alăturat și Norvegia. Iar pe 1 iunie au fost anunțate sancțiuni din partea autorităților canadiene. Toate aceste state ne ajută să-i oprim pe cei care vor să destabilizeze țara și să ne blocheze viitorul.

Uniunea Europeană ne ajută să sporim capacitatea de apărare și să modernizăm Armata noastră. Prin intermediul Instrumentului European pentru Pace, în valoare totală de 87 de milioane de euro, în aceste zile, Moldova a primit prima donație de echipamente moderne pentru sistemul de apărare.

Suplimentar, Polonia a anunțat o donație de 6 avioane cu echipamente de protecție, cum ar fi căști, veste și tehnică de ultimă generație pentru a ajuta Ministerul Afacerilor Interne să asigure ordinea și securitatea publică. De asemenea, în aceste zile, Ungaria s-a alăturat altor donatori la Fondul de încredere NATO pentru Moldova cu o contribuție de 300 de mii de dolari, fond care va fi folosit pentru întărirea capacității de apărare a țării noastre. Le suntem recunoscători tuturor țărilor care contribuie la liniștea și pacea din țara noastră.

În aceste zile, cerul nostru a fost protejat de orice pericol de forțele aeriene ale partenerilor noștri - anume aceasta înseamnă să ai alături prieteni, parteneri, pe care te poți baza și care nu ne vor lăsa la nevoie. Așa ne vedem viitorul - unul în care toți copiii Moldovei sunt în siguranță, își trăiesc copilăria sub un cer protejat și nimeni nu se teme.

3. Moldova este tot mai conectată. Un beneficiu concret al legăturilor noastre strânse cu UE este faptul că moldovenii vor putea fi mai aproape de cei dragi și vor putea vorbi la telefon mai ieftin și mai des. Tarifele la roaming în Uniunea Europeană vor fi reduse semnificativ din 1 ianuarie 2024. De asemenea, în cadrul Summit-ului, am convenit cu Președintele Ucrainei, Vladimir Zelenski, că în cel mai scurt timp va fi semnat un acord bilateral în vederea construcției podului Cosăuți-Yampil.

4. Moldova beneficiază de sprijin concret pentru a face față crizei energetice. Pe 1 iunie, Prim-ministrul Norvegiei a anunțat că ne oferă o donație de aproximativ 50 de milioane de euro pentru ca să putem cumpăra gaze naturale. Moldova deja a început să cumpere gaz mai ieftin și ar trebui să vedem, în cel mai scurt timp, reducerea tarifului pentru consumatorii de gaze.

5. Moldova se ridică și merge pe calea dezvoltării. Uniunea Europeană și partenerii europeni și-au reafirmat angajamentul de a ne sprijini în continuare pentru ca noi să putem îmbunătăți viața oamenilor - să beneficiem de resurse și ajutor ca să creștem bunăstarea acasă.

Președinta Comisiei Europene, Ursula Von der Leyen, a anunțat că Planul de dezvoltare economică și investiții destinat Republicii Moldova, inițiat în iunie 2021, va crește de la 600 milioane la 1.6 miliarde euro. Respectiv, țara noastră va putea să participe la mai multe programe destinate sectorului privat și proiectelor investiționale. Amintesc că acest program se realizează prin intermediul instituțiilor financiare internaționale, precum BERD și BEI, și presupune o gamă largă de instrumente - împrumuturi, garanții, acoperirea riscurilor și donații. Aceste resurse reprezintă oportunități pentru companiile noastre și vor contribui la dezvoltarea economiei.

Îi mulțumesc Președintelui Franței Macron, care a propus organizarea Summit-ului Comunității Politice Europene în Republica Moldova, și Președintelui Consiliului European, Michel, pentru că a susținut această propunere. Îi mulțumesc Președintelui Iohannis pentru ajutorul enorm acordat în organizarea Summit-ului. Le mulțumesc statelor care au asigurat securitatea aeriană a țării. Mulțumesc Republicii Cehe pentru susținerea oferită, pentru ca și cel de-al doilea Summit să fie unul de succes.

Evenimentul organizat de Moldova pe 1 iunie a demonstrat că aderarea Moldovei la Uniunea Europeană este tot mai aproape și aduce beneficii concrete pentru oameni. Doar în familia europeană putem fi siguri de stabilitatea și pacea din țara noastră. Vocea noastră contează când se iau decizii importante, iar calea pe care am ales-o - calea europeană - are susținerea țărilor Uniunii Europene.

Aceasta este direcția pe care au cerut-o într-o voce cei aproape 100 de mii de cetățeni care au participat la Adunarea „Moldova Europeană” și o cer moldovenii, de acasă și din diasporă, în fiecare zi, prin alegerile pe care le fac și prin valorile pe care le urmează. Aceasta este direcția pe care am solicitat-o la Summit-ul de la Bulboaca de la toți liderii europeni. Aceasta este direcția pentru care vom munci în următorii ani.

Trebuie să muncim împreună, consecvent, pentru a reuși să deschidem cât mai curând negocierile de aderare la UE. Să depunem toate eforturile necesare, fiecare acolo unde se află, instituții și cetățeni, pentru a moderniza infrastructura, pentru a îmbunătăți calitatea serviciilor de sănătate și educație, pentru a îmbunătăți calitatea mediului în care trăim și a crește nivelul de trai al tuturor.

Avem în față un drum clar, știm unde mergem - vrem să construim Moldova europeană acasă. Pentru a reuși, avem nevoie de unitate, de alegeri înțelepte și de foarte multă muncă. Suntem pe drumul cel bun și sunt convinsă că vom reuși - pentru părinții noștri și pentru copiii noștri.

Avem toate motivele să avem încredere în țara noastră, în oamenii noștri, în capacitatea noastră de a construi acasă Uniunea Europeană.

Abstract

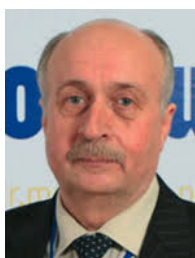
„Moldova is not alone in the face of difficulties and dangers”

Keywords: Summit; European Political Community; European Union; Emmanuel Macron; Kremlin; EU Partnership; "European Moldova"

The message emphasizes the importance of the Summit of the European Political Community that took place on June 1, 2023 for the further development of the Republic of Moldova. The meeting of European leaders at the Mimi Castle demonstrated the external support that Moldova has on the path to joining the European Union.

Valeriu SAHARNEANU

Deschiderea de la Bulboaca ori „Pe aici nu se trece!”

V.S. – jurnalist, organizator de presă, editorialist, publicist, politolog, politician. Autor de emisiuni radio și tv de mare rezonanță, semnează editoriale pe teme actuale și articole privind problematica mass-media și a jurnalismului. Deputat în Parlament (2011-2014). Președinte al Uniunii Jurnaliștilor din Republica Moldova (1994-2011). Fondează postul de radio „Vocea Basarabiei” (2000), săptămânalul „Gazeta Românească” (2001), posturile de televiziune „Euro-TV” (2002) și „TV Euronova” (2004).

S-a scris deja mult despre evenimentul care a avut loc la 1 iunie 2023 la Bulboaca, sat situat la 35 de kilometri de Chișinău, pe direcția Tighina. Pe lângă cei aproape 50 de lideri de state și de guverne de pe continent, a doua ediție a Summit-ului Comunității Politice Europene a trezit interesul celor mai importante agenții de presă de pe mapamond, trimițând la eveniment sute de jurnaliști. Știrile, reportajele, interviurile și relatările pe viu de la Summit și din jurul lui au creat o adevărată undă de șoc informațională, care s-a răspândit peste tot în lume, având marcajul de timp și de spațiu al evenimentului: Castel Mimi, Bulboaca, Republica Moldova, Summit-ul Comunității Politice Europene. Astfel, după interesul prudent manifestat de presa mondială față de războiul care a fost aprins de Rusia în 1992, la Tighina, câțiva kilometri mai la vale de Bulboaca, Summit-ul dat a fost oglindit de o mulțime de jurnaliști din toată lumea în cele mai bune condiții, fără riscuri pentru viața lor.

Adevărat că atât Summit-ul, cât și Comunitatea Politică Europeană nu au fost și nu sunt o emanație a stării de pace de pe continent, ci, din păcate, a stării de război. Inițiativa președintelui francez, Emmanuel Macron, de

a crea o platformă nouă de dialog pe probleme de coordonare politică și cooperare a tuturor statelor europene în materie de securitate, stabilitate și prosperitate a apărut și s-a fructificat exact pe fundalul războiului de agresiune al Rusiei împotriva Ucrainei. Republica Moldova a fost aleasă să găzduiască cel de-al doilea Summit al CPE exact din același considerent - cel de solidaritate cu Ucraina, în primul rând, dar și cu Republica Moldova, situată pe treapta următoare a riscului de a fi supusă invaziei rusești directe, ea fiind momentan agresată hibrid. Atât liderii Uniunii Europene, cât și ai statelor aparate au venit la Bulboaca pe aripile sloganului de salut, adresat gazdelor - „Moldova is not alone!” (Moldova nu este singură!), care, în limbajul stării dintre pace și război în care se află Europa, se traduce și cu un titlu de slogan-avertisment la adresa agresorului - „Pe aici nu se trece!”

Atmosfera de solidaritate a participanților la Summit cu Republica Moldova și Ucraina s-a putut vedea mai cu seamă în, să le zicem așa, ambianțe de personalitate, create pe parcursul întregii zile și accentuate foarte firesc, pe merit și în măsura cuvenită de comportamentul remarcabil al liderilor adunați în spațiul limitat al castelului. Nu Ursula von der Leyen, șefa Comisiei Europene, nu Emmanuel Macron, președintele Franței, nu Rishi Sunak, prim-ministrul Marii Britanii, sau Olaf Scholtz, cancelarul Germaniei, au fost „vedetele” Summit-ului, ci Maia Sandu și Volodimir Zelenski, liderii celor două state aflate în bătaia tunurilor rusești și suferinde de pe urma ingerințelor armate și hibride ale statului agresor.

În formate diferite de dialog, conferințe, întâlniri, cei doi lideri au performat fiecare în stilul său, pledând cu vădită durere pentru interesul țărilor lor, dar arătând împreună cât de important este ca Europa secolului al XXI-lea să nu se mai împace cu existența unor spații ori state mărginașe, privite impasibil ca zone de interes al unor terțe mari state, cum s-a procedat doar cu câțiva ani în urmă. Ele, aceste state și popoare evadate din robie, trebuie ajutate să iasă cât mai repede din starea lor incertă, pentru că în această stare pot să devină foarte ușor victimele reflexelor vorace ale unor imperii muribunde, dar încă vii și periculoase. Este cazul fostului spațiu ex-sovietic din care fac parte Ucraina, Republica Moldova și Georgia, trecute fiecare de către regimurile grav bolnave de morbul imperialismului ale Moscovei, deja postsovieti-

ce, prin războaie de ocupație și distrugeri. Ajutorarea acestor state, integrarea lor cât mai grabnică în comunitatea securizată a Uniunii Europene, aplicându-li-se regimuri și condiționalități de asociere cât mai accelerate și mai accesibile, trebuie considerate drept investiții pragmatice, antreprenoriale, dacă vreți, în starea de pace a continentului. Războaiele din Republica Moldova și Georgia, conservate în favoarea agresorului, războiul din Ucraina, în plină ardere, focarele mocnind și în formare din acest spațiu sunt argumente în sprijinul noii ordini care se impune în Europa.

Desigur, această politică incluzivă ar trebui să cuprindă și statul agresor - face și el parte din Europa -, dar liderul lui, Vladimir Putin, e plecat cu mintea și, mai ales, cu fapta prea departe în epoca stalinismului și a țărilor cuceritoare din alt ev istoric, încât, din punctul de vedere al principiilor și valorilor general-umane, a devenit total inabordabil în condițiile zilei de azi. Putin este cercetat pentru crime de război și Curtea Penală de la Haga a emis pe numele lui mandat de arestare. Nici nu s-a pus problema invitării lui Putin la Summit-ul de la Bulboacă. Nu din cauza că rusul de când e ar avea probleme cu pronunțarea diftongului românesc, în cazul de față, din cuprinsul substantivului propriu *Bulboacă*. Putin nu a fost invitat și nici dorit în Republica Moldova pentru că are probleme cu pronunțarea substantivului comun *PACE*. La el în țară acest substantiv e declarat prohibit și rostirea ori inscripționarea lui în locuri publice se pedepsește cu ani grei de pușcărie. De altfel, și substantivul *RĂZBOI* e prohibit în Rusia, pentru că ar dezvălui esența a ceea ce regimul numește, fără să-și ascundă ipocrizia, *operațiune militară specială* în Ucraina.

Putin se teme de esențe, și din aceasta cauză ar fi respins însuși invitația, dacă i-ar fi fost făcută, auzind de la mai multă lume butada care i se adresează omului politic Maia Sandu, precum că esențele tari se țin în sticlute mici. Putin se teme realmente de Maia Sandu, pentru că ea este de o mentalitate europeană și occidentală, opusă dictatorului, dar și pentru că este primul președinte al acestei palme de pământ, greu subjugate de ruși decenii și secole la rând, care a îndrăznit să rupă vasalitatea statului ei de Moscova. Se dovedește că, în afară de slugarnicii namestnici ai intereselor rusești în acest teritoriu - Lucinschi, Voronin și Dodon -, Republica Moldova are și oameni de caracter, dotați cu voința, curajul și cunoștințele necesare unor schimbări de esență.

De altfel, cam din acest motiv nu a venit la Summit și liderul turc Erdogan. Alegerile abia câștigate și oboseala unei curse electorale strânse ar fi fost un alibi credibil de a lipsi de la acest forum de dialog european. Ar fi fost un alibi, dacă lumea nu ar cunoaște că Erdogan nu se prea simte confortabil în ambianța europenilor. Geografic, dar și geopolitic, confortul lui ține de spațiul asiatic. Mediul lui natural este jungla dictatorilor, compania conducătorilor de tipul lui Putin, Xi, ori În. Oglinda ideală a lui Erdogan în Republica Moldova era Dodon - un politician parvenit, adică mărginit și viclean, dar lacom și dispus să vândă țara la prețuri convenabile. A avut câteva „afaceri” cu acesta: clientul înghițise momeala turcului și prinsese să dea din coadă la Ankara aproape că în aceeași manieră servilă pe care o arăta la Moscova. A venit însă Maia Sandu și i-a „lichidat” „contactul”, iar doamna este făcută din aliajul de cunoștințe și de comportament european cu care Erdogan, în esență, cooperează doar strict protocolar.

De la Summit a lipsit și un alt șef de stat, aparținând geografic de spațiul european, liderul belarus Lukașenko. Nu a fost invitat, întrucât și-a dat benevol țara în folosință lui Putin, pentru nevoile acestuia de război împotriva Ucrainei. Și fără de această tărășenie, Lukașenko și-a câștigat definitiv și pe merit renumele de dictator sângeros, incompatibil cu valorile europene, încă din anul 2020, când a furat alegerile prezidențiale și a înecat în sânge protestele pașnice ale compatrioților săi indignați.

Summit-ul de la Bulboaca a fost unul obișnuit pentru entități geopolitice ca Uniunea Europeană sau statele fondatoare ale acesteia, care de mai bine de jumătate de secol fierb în tumultul feluritor lucrări de facere și refacere din bine în mai bine a Europei. Pentru gazda evenimentului, Republica Moldova, devenită ea însăși subiect al unei mult așteptate refaceri, Summit-ul este unul istoric cu adevărat. Primele analize făcute încă la cald arată importante soluții sugerate de partenerii europeni în vederea depășirii blocajelor, considerate până mai ieri insurmontabile, construite de Moscova pentru a împiedica evadarea Republicii Moldova din sfera ei de influență.

Astfel, Înaltul Reprezentant al UE pentru Afaceri Externe și Politica de Integrare, Josep Borrell, a afirmat că enclava transnistreană nu poate sta în calea aderării Republicii Moldova la Uniunea Europeană, sugerând soluția aplicată pentru Cipru, aceasta fiind integrată în UE fără partea

ei de nord, ocupată de Turcia. În acest context, Borrell a subliniat că perspectiva aderării Republicii Moldova la UE există și că voința europenilor este foarte clară. Este nevoie în continuare să se implementeze mai multe reforme, pentru ca moldovenii să simtă beneficiile integrării încă din faza ei preliminară, iar împreună cu toate statele comunității europene, Republica Moldova trebuie să contribuie la stabilizarea și securizarea continentului. Borrell a dat și definiția scurtă și cuprinzătoare a Summit-ului de la Bulboaca, formulând-o în trei cuvinte-cheie: stabilitate, securitate și conectivitate.

Transformate în capitole de lucru pentru fiecare țară europeană, grupuri de țări și regiuni, acestea își pot trasa prioritățile la toate cele trei compartimente. Republica Moldova are, de exemplu, de soluționat problema transnistreană, dar și pe cea găgăuză - ambele cu butonul declanșator de instabilitate și insecuritate la Moscova. O poate face în combinații de cooperare bilaterală și regională diferite. Problema transnistreană ar putea fi soluționată, zicem noi, cu sprijinul și contribuția Ucrainei, iar problema găgăuză, proaspăt reactivată de serviciile de intervenție hibridă ale Moscovei, cu participarea și susținerea României, a Bulgariei și, bineînțeles, a Uniunii Europene. La fel ar putea proceda țările cu probleme și în cazul stingerii altor stări conflictuale de pe continent, cum ar fi cele dintre Azerbaidjan și Armenia, dintre Kosovo și Serbia ori dintre Turcia și Grecia.

Summit-ul de la Bulboaca nu a dat și nici nu putea să emită recomandări în privința acestor zone turbulente: platforma de dialog rămâne așa cum este - platformă de dialog. Oricum, reprezentanții țărilor aflate în conflict au beneficiat la Bulboaca de asistența liderilor europeni și au discutat în format trilateral teme delicate de interes bilateral. Nu au rezolvat multe, din câte s-a comunicat, dar e bine să gândim pozitiv când se caută soluții pentru situații ale căror capete nu se văd. Acceptarea unor asemenea contacte și gândul bun ne fac să credem că deschiderea oricărei mici ferestre de dialog poate duce, în unele cazuri, la închiderea ușilor iadului pentru mari și crâncene războaie. Ne-ar plăcea să credem, de exemplu, că deschiderea de dialog care a avut loc la Bulboaca a fost de bun augur pentru confrății noștri de lagăr sovietic - azerii și armenii - atrași de ruși cu ani în urmă într-un sângeros conflict pe seama unui teritoriu îndelung disputat.

Consider de cuvenită relevanță să construim o concluzie obiectivă a acestei foarte succinte expuneri pe marginea evenimentului de importanță epocală, pentru noi, de la Bulboaca, apelând la gândirea pozitivă despre Summit a unui jurnalist român cu pronunțat spirit critic de la *Revista 22* din București. Ștefan Popescu este analist de politică externă la această serioasă revistă și în materialul său de bilanț despre Summit, intitulat „Speranța de la Bulboaca”, notează magistral și în cunoștință de cauză următoarele: „Cea de-a doua reuniune la nivel înalt a Comunității Politice Europene își poate înscrie totuși în palmares un mare succes - Republica Moldova. Numai simpla găzduire a evenimentului acestei comunități eteroclite înseamnă o consolidare a profilului internațional al Republicii Moldova, o consolidare a mediilor prooccidentale din Republica Moldova în războiul cultural cu Federația Rusă, o speranță dată unei părți semnificative din societatea de peste Prut, un semnal dat de Occident cu privire la prezența micii republici pe agenda sa referitoare la estul continentului și, având în vedere toate acestea, o consolidare a statalității Republicii Moldova. Un adevărat moment astral pentru un teritoriu smuls din matca sa istorică la 1812 și apoi la 1940, blocat pentru trei decenii într-o zonă gri care i-a umbrit independența obținută la 1991.”

Abstract

The Opening from Bulboaca or "Don't pass through here!"

Keywords: *Castel Mimi; Bulboaca; Summit; Emmanuel Macron; Maia Sandu; Vlodimir Zelenski; Josep Borrell; European Union*

It is an article about the historical event that took place on June 1, 2023 in the Republic of Moldova, Mimi Castle in the town of Bulboaca - the second edition of the European Political Community Summit with the participation of about 50 heads of state and government of European countries. Organized in the Republic of Moldova, a country neighboring Ukraine invaded by Russian armies and also threatened by war, the Summit wanted to be an extremely eloquent signal of European solidarity for peace and against brutal aggression. The message-password for participation in the Summit of the European leaders was the slogan "Moldova is not alone!", which in the language of European solidarity would be equivalent to the imperative "Don't pass through here!"

Președinții celor două Academii: Ioan-Aurel POP și Ion TIGHINEANU

Cu puțin timp în urmă, revista „Săptămâna” adresa, cu mici diferențe, aceleași întrebări domnului academician Ioan-Aurel POP, președinte al Academiei Române, și domnului academician Ion TIGHINEANU, președinte al Academiei de Științe a Moldovei, în vederea realizării a două interviuri prin care constatăm, înainte de toate, o apropiere fără precedent între mediul academic de la București și mediul academic de la Chișinău. Revista „Limba Română” califică preluarea celor două interviuri drept un act de apreciere a efortului celor două Academii de a șterge diferența și de a coexista sub aripa ocrotitoare a limbii române.

Constantin OLTEANU

În dialog cu Ioan-Aurel POP

„Obligația oamenilor de știință, a creatorilor de valori spirituale este să construiască și să pregătească timpul marilor schimbări”

Constantin Olteanu: Dle Președinte, de la Chișinău se observă o apropiere cum nu a mai fost între cele două Academii. Presupunem că această apropiere este generată în prezent de mai mulți factori: contextul regional actual, marcat de presiunile Rusiei asupra Republicii Moldova; opțiunea proeuropeană, manifestată la Chișinău cu toată fermitatea; adoptarea unui format comun pentru un șir de acțiuni, dar și felul în care este înțeleasă acum o relație între două Academii care vorbesc aceeași limbă.

Acad. Ioan-Aurel Pop: Da, este adevărat, în apropierea și mai ales în unirea românilor (mult mai despărțiți cândva decât sunt acum), împrejurările internaționale au avut mereu un rol important. Noi am fost priviți de cei mari drept un popor mic și a trebuit să urmăim uneori căile trasate de ei. Dar, dincolo de orice context regional favorabil, apropierea românilor nu s-ar face în forma actuală dacă nu am fi cu toții români și dacă nu am vorbi aceeași limbă. Așadar, pe un fond regional îngrijorător, „cei de-o limbă și de-un sânge” – cum a spus Alexandru Davila – se adună, se strâng la un loc, arată și altora înrudirea și unirea lor. Academiiile sunt primele care trebuie să arate convingerea elitelor intelectuale de a fi împreună, așa cum a hărăzit Dumnezeu, așa cum ne-a trasat drumul prin istorie. Veți spune că orientările actuale („progresismul”, neomarxismul, „anularea culturii”, „treziții” etc.) nu sunt cele mai potrivite strângerii rândurilor pe criterii etnice-naționale, dar nu trebuie să cedăm. În istoria oricărui popor, elitele bune au adus binele, iar popoarele de succes sunt acelea care au încredere în elitele lor.

Acad. Ioan-Aurel POP

Constantin Olteanu: Am amintit în partea introductivă că la începutul lunii aprilie a fost adoptat un plan comun de acțiuni care urmează să se desfășoare fie la Chișinău, fie la București. Despre ce acțiuni este vorba și de ce s-a optat anume pentru acestea?

Acad. Ioan-Aurel Pop: Este vorba despre sesiuni comune ale conducătorilor celor două academii, despre primiri de membri comuni ai acestora (savanți din România primiți ca membri la Chișinău și viceversa), despre sesiuni comune de comunicări cu ocazia sărbătorilor limbii și culturii române. Vom întări împreună redacțiile celor două publicații oficiale ale academiilor noastre – *Academica* și *Akademios* – prin membri în colegiile respective din ambele țări. Specialiștii din stânga Prutului sunt invitați să publice în periodicele de specialitate ale Academiei Române, elevi și studenți din Republica Moldova vor participa la tabere organizate de Academia Română și vor primi burse din partea Academiei Române. De altminteri, acordul de colaborare dintre cele două academii surori permite cea mai largă paletă de acțiuni și de interacțiuni. Avem avantajul limbii române comune, avem istoria noastră care, deși despărțită de imperiile acaparatoare, a rămas una, unită. Eu, când vin la Chișinău, mă duc de fiecare dată pe Aleea Clasicilor și mă simt mai acasă decât oriunde pe toată rotunjimea pământului românesc.

Constantin Olteanu: În zilele în care, la Chișinău, limba română a fost recunoscută ca limbă a țării, Academia Română a fost printre primele foruri științifice care a salutat această decizie. Dumneavoastră personal, dle Ioan-Aurel Pop, ați publicat în revistele de la Chișinău, preponderent în revista „*Limba Română*”, un șir de articole în care vorbeți distinct despre acest adevăr. Credeați atunci că această repunere în drepturi se va face într-o zi nu chiar atât de îndepărtată?

Acad. Ioan-Aurel Pop: Nu știam neapărat când, dar eram convins că nu poate dura minciuna. O limbă nu se schimbă după voința liderilor politici de pripas. Firește, mai sunt regimuri politice care inventează limbi, după criterii false. Regiunea istorică românească în care m-am născut eu se cheamă Transilvania și a avut statut de voievodat autonom timp de câteva secole, apoi a fost principat tributar turcilor cu existență aproape independentă, dar nu a creat nimeni limba transilvăneană pentru români sau pentru unguri ori pentru sași. Austria există de vreo opt secole, fără să aibă nevoie de limba austriacă. La fel Elveția, Belgia și multe alte state. Limbile nu se fac prin decrete și legi ale parlamentelor, ale suveranilor, ale președinților sau ale guvernelor. Și nici măcar prin „cercetări” ale academiilor. Dacă basarabenii vorbesc românește în grai moldovenesc, atunci așa trebuie să fie pentru toți și... punctum. „Statalitatea” nu se întărește prin minciuni. Limba este una, iar politica alta. Să ne bucurăm cu toții de curgerea lină a limbii noastre, de dulceața ei doinită și de dorurile ei multe, de „băietul” care cutreiera păduri, de amintirile din copilărie, de clopotul Căprianei și de susurul apei Nistrului!

Constantin Olteanu: Conform acestui Plan de acțiuni, la 31 august 2023, de Ziua Limbii Române, la ședința comună a ambelor Academii, Dvs. veți prezenta un discurs. Care e subiectul lui?

Acad. Ioan-Aurel Pop: Eu nădăjduiesc să fim sănătoși cu toții și să putem întruchipa planurile noastre. Nu voi putea vorbi despre altceva decât despre limbă, despre definiția limbii române cu strămoși născuți pe Cogâlnic (el, Kogălniceanu, la 1843, numea patrie toată acea întindere de loc pe care se vorbește românește), despre unirea noastră prin

limbă, despre acei moldoveni care, mai vajnici ca muntenii, au scris Hora Unirii, au făcut Universitatea din Iași, au înfăptuit secularizarea averilor mănăstirești, reforma agrară, reforma școlară și toate celelalte. Modernizarea României au început-o doi moldoveni – Cuza și Kogălniceanu – și a teoretizat-o la Iași un ardelean născut la Craiova, Titu Maiorescu. Atunci când este ziua limbii noastre, se poate vorbi despre întreaga civilizație românească, deoarece limba rămâne principalul instrument de comunicare între români și cel mai important semn de recunoaștere a românității noastre. Asta nu înseamnă că nu continuăm să fim și moldoveni, dobrogeni, bănățeni ori olteni și că nu ne vorbim mai departe graiurile. Numai că limba română literară ne unește pe toți și – prin latinitate – ne scoate și ne prezintă în lume. Din păcate, nu știm noi să ne prețuim întotdeauna limba cum s-ar cuveni, dar, din fericire, o fac alții pentru noi. Este vorba despre savanții și literații străini care ne laudă, ne traduc cărțile în limbile lor și ne redau istoria pentru popoarele lor. Câteodată, rar, se ridică și dintre noi câte unul, cu parfum de tăria unui crin (ca să-l parafrarez pe George Călinescu), așa cum a fost basarabeanul Eugen Coșeriu, mesager pe tot globul pământesc al forței limbii române. Așadar, sunt atât de multe de vorbit la sărbătoarea limbii române, încât toate acestea ne copleșesc. Frumos ar fi să vorbim bine românește, dar să și facem ceea ce se cuvine pentru binele românilor din cele două state românești și de pretutindeni.

Constantin Olteanu: Știu că atât Chișinăul, cât și Bucureștiul își doresc o întinerire a mediului academic. Cum se poate întâmpla acest lucru?

Acad. Ioan-Aurel Pop: Greu! Academiiile sunt, prin natura lor, instituții conservatoare, în sensul că păstrează și chiar teoretizează tradiția bună, rânduiala dreaptă, cultura înaltă (acum includem și știința în cultură). Or, atât tradiția, cât și cultura temeinică (verificată) aparțin trecutului. Trecutul le validează, după cum tot trecutul validează și carierele savanților. Firește, se pot primi în academiile noastre membri tineri, în plină putere creatoare, dar consacrarea valorilor se face în cele mai multe domenii târziu, când savantul, creatorul, artistul se află spre apusul carierei. Academia Română a fost însă dinamică și activă atunci când a primit oameni tineri în sânul ei – cum au fost Iorga

sau Maiorescu. Îmi amintesc că un transilvănean – Silviu Dragomir – a devenit membru corespondent la 28 de ani, înainte de Primul Război Mondial. Propunător a fost istoricul Ioan Bogdan, care – interpelat de unii colegi revoltați de tinerețea candidatului – a garantat pentru el, care avea atunci publicate doar două studii de referință. Ulterior, Silviu Dragomir, secretar al Măritei Adunări Naționale de la Alba Iulia din 1918, a devenit unul dintre marii istorici ai românilor. Drept răsplată pentru patriotismul său, comuniștii l-au băgat la închisoare. Dar opera lui a rămas, iar monografia sa despre Avram Iancu – „Craii Munților” la 25 de ani – rămâne cea mai bună. Întinerirea despre care vorbiți se mai poate face în România prin promovarea tinerilor în cercetare, în institutele de specialitate. Ne străduim zi de zi să facem acest lucru. Apropos de savanții tineri, se zice că odinioară matematicianul Grigore Moisil a concurat pentru postul de director al unui institut al Academiei, iar președintele comisiei de concurs – un venerabil academician – l-a felicitat și i-a spus că ar fi câștigat numai că era prea tânăr. La care matematicianul ar fi replicat: „De acest defect, domnule președinte, mă corectez cu fiecare zi ce trece!”

Constantin Olteanu: Scriați într-un articol de acum câțiva ani: „Limba română este cea mai importantă creație culturală colectivă a poporului român, un adevărat tezaur care trebuie mereu cultivat, prețuit, priment și apărat.” Ce trebuie să înțelegem prin sintagma „cultivat, prețuit, priment și apărat”?

Acad. Ioan-Aurel Pop: Limba nu există în sine și de la sine, suspendată undeva deasupra noastră, ca zeii din Olimp. Limba există prin poporul care a creat-o și căruia îi servește ca mijloc de comunicare. Într-un fel, limba este ca o grădină bună de cultivat. Plantele, ca să crească frumos, trebuie udate, curățate, ferite de buruieni și chiar iubite. Grădinarii cei buni vorbesc cu plantele lor, le mângâie, le privesc cu duioșie și îndepărtează ramurile și frunzele rele, uscate. Așa este și limba română – o grădină – iar grădinarul este poporul român, prin elitele sale culturale. De circa cinci secole – de când Diaconul Coresi a tipărit primele cărți în românește la Brașov (acolo unde Ardealul, Muntenia și Moldova se întâlnesc) – românii au și preocupări de apărare a limbii, prin crearea limbii literare, prin stabilirea de reguli, prin elaborarea

gramaticilor. Cei mai mari apărători ai limbii sunt literații. Ei mănuiesc limba cu o măiestrie unică și creează – ca și poporul prin operele lui orale, anonime și colective – cuvinte noi. Cei mai mari poeți, prozatori și dramaturgi au cunoscut graiul poporului, au știut poezia populară, legendele, doinele, miturile, strigăturile, rugăciunile, blestemele, adică au cunoscut „sărăcia și amarul” alor noștri de demult. Din această fericită îmbinare de talente, au rezultat limba noastră de azi și literatura sa. Acum s-ar cuveni să nu fim epigoni și să ducem mai departe opera prețuitorilor de demult ai limbii. Altminteri, dacă ne pierde limba, pierim și noi, ne topim pe nesimțite în alte neamuri, ne nimicnicim.

Constantin Olteanu: Ce are Academia Română și ce nu are, dar ar merita să aibă, Academia de Științe a Moldovei? Mă refer la dotări, modul de organizare, buget, proiecte, angajamente etc.

Acad. Ioan-Aurel Pop: Ca orice lucru omenesc, Academia Română are și bune, și rele. Bunele vin din zestrea sa de oameni mari, care au construit cultura românească modernă, care au făcut și au păstrat țara. Nu există instituție română care să fi reunit vreodată atâtea spirite înalte la un loc. Academia Română are peste 70 de institute și centre de cercetări, unele unice în peisajul românesc. De exemplu, cercetarea fundamentală în matematică, fizică, biologie, chimie se face exclusiv în Academia Română. Alte entități din țară care fac cercetări sunt grăbite să obțină rezultate concrete, aplicabile și să scoată bani cât mai repede, or, nu totul pe lumea asta se măsoară în bani. Cultura înaltă nu aduce bani lichizi, ci ea trebuie întreținută cu bani ca să rodească peste decenii și secole. Poate cineva să prețuiască în bani creația lui Eminescu, a lui Heliade, a lui Hasdeu, a lui Coșbuc, a lui Rebreanu, a lui Sadoveanu, a lui Blaga? Academia i-a găzduit pe mulți dintre ei și i-a ajutat să creeze, direct sau indirect. Spre deosebire de alte academii europene, Academia Română are averi materiale provenite din donații. Acestea sunt în proprietatea privată a Academiei și nu se poate atinge nimeni de ele. De la regi și până la mecenați, toți oamenii cu stare din România s-au simțit onorați să doneze Academiei bunuri. Este drept că în 1948 aceste bunuri au fost confiscate și au rămas în parte nereturnate după 1989, încât Academia a cheltuit și cheltuiește cam tot ce câștigă pentru plata caselor de avocatură. Dar aceasta este altă problemă. Academia Româ-

nă, ca instituție, nu a făcut și nu face altă politică decât politica națiunii, a binelui românilor. Pentru plata celor cam 2500 de cercetători, pentru personalul auxiliar, pentru dotări și pentru investiții, Academia primește buget de la stat și trebuie să spun că statul sprijină Academia din multe puncte de vedere. În sondajele de opinie, se vede că românii au încredere nu în instituțiile politice, nu în liderii politici, ci în Biserica, Armată și Academie. Ceea ce este măgulitor pentru Academie, dar incumbă și multe îndatoriri și obligații. De aici puteți deduce ce are Academia Română și ce-i lipsește Academiei de Științe a Moldovei. De altminteri, și Academiei Române îi lipsesc multe. Le trecem pe toate în revistă și le cumpănim împreună cu ai noștri colegi de la Chișinău, cu președintele Ion Tighineanu, care trece des Prutul și care este deschis dialogului și strângerii raporturilor între cele două instituții.

Chiar dacă mi-ar plăcea să avem o singură Academie Română – așa cum este Academia Franceză pentru francezi și francofoni – nu se poate în acest moment. Trebuie să luăm lucrurile așa cum sunt în acest moment și să ne raportăm la academia soră de peste Prut ca la o realitate românească paralelă dintr-un stat românesc vecin și frate. Obligația oamenilor de știință, a creatorilor de valori spirituale este să construiască și să pregătească timpul marilor schimbări, spre binele tuturor celor care vorbesc din leagăn românește.

Constantin Olteanu: Dle academician Ioan-Aurel Pop, revista „Săptămâna” Vă mulțumește mult pentru îngăduința cu care ați răspuns demersului nostru.

Abstract

Constantin OLTEANU in dialogue with Ioan-Aurel POP
“The obligation of scientists, of creators of spiritual values
is to build and prepare time of great changes”

Keywords: President; Romanian Academy; national poet; integration; Tighineanu

On April 4, this year, a joint action plan of the Academy of Sciences of Moldova and the Romanian Academy was adopted. Relations between the two academies have never been so close. On August 31, in a joint meeting, the Day of the Romanian Language will be marked in Chisinau.

Constantin OLTEANU

în dialog cu Ion TIGHINEANU

**„Un tren accelerat
cu destinația Uniunea Europeană:
vom ține ritmul?”**

Constantin Olteanu: Dle academician Ion Tighineanu, cei care urmăresc revista noastră au citit interviul acordat nouă de academicianul Ioan-Aurel POP, președintele Academiei Române („Săptămâna”, 2 iunie 2023). Atunci, noi informam cititorii că venim și la Dvs. cu solicitarea unui interviu. Ne doream să aflăm opiniile a doi președinți de Academii, care vorbesc și scriu în aceeași limbă, cu privire la unele probleme de interes național. Și atunci, și acum, pornim de la apropierea pe care o constatăm în prezent între cele două instituții academice. Și vorbeam despre mai mulți factori care ar putea genera această apropiere: contextul regional actual, marcat de presiunile Rusiei asupra Republicii Moldova; opțiunea proeuropeană, manifestată la Chișinău cu toată fermitatea; adoptarea unui format comun pentru un șir de acțiuni, dar și felul în care este înțeleasă acum o relație între două Academii surori. I se dă prioritate vreunui dintre acești factori sau ei sunt la fel de importanți?

Acad. Ion Tighineanu: Da, contextul internațional, relațiile și alianțele dintre state au avut și au importanță în deciderea destinelor istorice ale unor țări și popoare. Harta geografică a statelor europene a arătat diferit la începutul celui de-Al Doilea Război Mondial și după încheierea lui, frontierele fiind recroite ca urmare a consecințelor Pactului Ribbentrop-Molotov din 23 august 1939 și a semnării Tratatului de Pace de la Paris în 1947, ele fiind nedrepte și injuste pentru România. Generația mea s-a născut și a cres-

Acad. Ion TIGHINEANU

cut în URSS, am fost educați în școli și universități sovietice, am susținut doctorate în cele mai avansate instituții de cercetare din URSS. Eram apreciați, avansați la serviciu, dar nu întotdeauna și nu în toate situațiile. Exista factorul politic, KGB-ul, vigilent cu noi, românii basarabeni, ca să uităm cine suntem și de unde ne tragem, că avem rude peste Prut, că mulți dintre intelectuali au diplome de licență de la Universitățile din Iași și București. După anexarea Basarabiei la 28 iunie 1940 de către URSS, instalarea graniței pe Prut a despărțit numeroase familii: părinți de copii, frați și surori, rude și prieteni. Aduc doar un exemplu, dat fiind că el este din mediul nostru academic. Alexei (Alic) Simașchevici, elev de 12 ani, în 1941, a fost trimis de mama (tatăl îi decedase în 1939) într-o tabără pionierească din Odessa. După o săptămână, la 22 iunie, Germania fascistă a atacat URSS, iar copiii aflați la odihnă au fost de urgență evacuați cu trenul în spatele frontului. În drum, trenul a fost bombardat de avioane – au scăpat cu viață unul sau doi elevi, printre care Alic Simașchevici, care a rămas la o stație, fiind bolnav de difterie. Dar la Chișinău a sosit vestea cumplită că toți copiii au fost uciși. Mama îndurerată a lui Alic Simașchevici s-a retras în România, la sora ei, unde să-și poată alina durerea și singurătatea.

După căutările (discrete) ale prietenului și colegului său de facultate, Sergiu Rădăuțanu, venit la studii după armată, peste 14 ani, mama sa a fost găsită într-o localitate din România. Ulterior, ambii fizicieni, absolvenți ai Universității de Stat din Chișinău, au devenit membri titulari ai Academiei de Științe a Moldovei.

Academicianul Alexei Simașchevici este în viață, la 27 iunie curent, va împlini 94 de ani. Să-i dea Domnul sănătate și putere!

Istoria dramatică a poporului nostru nu poate fi uitată! După destrămarea URSS și Declararea Independenței Republicii Moldova, încercăm să recuperăm valorile noastre naționale ce țin de istorie, cultură, spiritualitate, stabilim punți de colaborare între institutele de cercetare, Academia de Științe a Moldovei și Academia Română cu structurile ei. Am avut și avem din partea Academiei Române un sprijin permanent, necondiționat, frățesc, care este foarte important pentru comunitatea noastră științifică.

Constantin Olteanu: În aprilie curent, a fost adoptat un plan comun de acțiuni al Academiei de Științe din Moldova și al Academiei Române. Știu că o parte din aceste acțiuni deja au avut loc. Ce mai conține acest plan de activitate?

Acad. Ion Tighineanu: La 4 aprilie curent, de Ziua Academiei Române, a avut loc o ședință comună a Biroului Prezidiului Academiei Române și a Prezidiului Academiei de Științe a Moldovei, în cadrul căreia a fost aprobat un plan ambițios de acțiuni comune. Voi menționa instituirea Premiilor, în premieră, a două Academii-surori. Pentru început, s-a convenit asupra organizării concursului în următoarele patru domenii: agricultură durabilă, biotehnologii, protecția mediului; sănătate; tehnologii inovative, digitalizare, competitivitate economică; promovarea identității românești. Planul prevede organizarea unui șir de evenimente de anvergură (conferințe, simpozioane, mese rotunde etc.) și publicarea materialelor în revistele celor două foruri științifice: „Academica” și „Akademos”. La 31 august curent, de exemplu, va fi marcată Ziua Limbii Române și va fi deschis Congresul Mondial al Eminescologilor printr-o ședință festivă comună a Academiei Române și a Academiei de Științe a Moldovei,

iar la finele lunii iunie, este preconizată conferința științifică cu genericul: „Știința și Arta pentru Pace”. Deja au fost consolidate Colegiile de Redacție ale revistelor „Academica” și „Akademos”, prin implicarea personalităților notorii de pe ambele maluri ale Prutului, în conformitate cu deciziile din 4 aprilie.

Elaborarea planului de acțiuni comune a fost inspirată de organizarea, în ultimul timp, a unor evenimente de anvergură. La 22 noiembrie 2022, la inițiativa președinților celor două foruri științifice, Academia Română și Academia de Științe a Moldovei și-au sincronizat agenda de lucru într-o ședință comună on-line pentru a marca aniversarea a 110-a a nașterii celebrului savant american George Emil Palade, primul Laureat Nobel de origine română, născut la 19 noiembrie 1912 la Iași. Câteva luni mai târziu, la 23 martie 2023, în Sala Azurie a AȘM, și-a ținut lucrările Simpozionul științific cu genericul „Reactivarea Mitropoliei Basarabiei la 30 de ani: premise, evoluții, adevăr”, inițiat de Mitropolia Basarabiei în parteneriat cu Academia de Științe a Moldovei și cu Institutul de Științe Politice și Relații Internaționale al Academiei Române. Doar un gând voi evidenția din mesajul de salut al acad. Ioan-Aurel Pop: “Unitatea spirituală și credința românilor vor întări mereu identitatea națională, fiindcă înaintașii au demonstrat un lucru esențial: „Unirea face puterea!”

Constantin Olteanu: Ce înseamnă pentru Academia de Științe a Moldovei să aibă atât de aproape o prietenă, o soră, cum este Academia Română? În ce constă acest avantaj? În modelele care pot fi preluate în administrare, finanțare, constituirea unor elite?

Acad. Ion Tighineanu: Înseamnă foarte mult! România a fost prima țară care a recunoscut independența Republicii Moldova față de URSS. Podurile de flori organizate peste Prut ne-au produs emoții și lacrimi de fericire. Academia Română, înființată în 1866, are o istorie de 157 de ani. Este important să subliniem că printre savanții fondatori ai Academiei Române au fost și trei născuți în Basarabia. E vorba de Alexandru Hâșdeu, Constantin Stamati și Ioan Străjescu. Deci, la începuturi, acest for cuprindea geografic și partea de știință și cultură dintre Prut și Nistru. Cât privește modelele de adminis-

trare, finanțare etc., voi constata că structura actuală a Academiei Române, for național de coordonare a științei cu institute și centre de cercetare în componența ei, diferă de cea actuală a AȘM, care a fost lipsită, ca urmare a ultimelor reforme, de institute, acestea fiind transferate inițial în cadrul unor ministere, apoi în cadrul unor universități. Actualmente, Academia de Științe reprezintă un for de elite științifice – membri titulari (38), membri corespondenți (38) și membri desemnați (45 de doctori și doctori habilitați, care vor fi aleși de o comisie aprobată recent). Încercăm, deocamdată, să salvăm Academia în această formulă, fără a renunța la ideea de a avea în viitor institute sau centre de cercetare. Academia Română, în ultimii cei mai complicați ani de existență a AȘM, a luat mereu atitudine față de dispersarea institutelor de cercetare ale Academiei de Științe, a adus un exemplu similar din perioada ceaușistă, când, la fel, institutele ei au fost subordonate altor structuri. După Revoluție, au fost necesari 10 ani de muncă și investiții suplimentare pentru ca institutele de cercetare să fie din nou sub administrarea Academiei Române. Dar și atunci, și acum, n-au fost auzite argumentele oamenilor de știință.

Și încă un detaliu semnificativ privind structura Academiei Române: ea dispune de importante proprietăți private – zeci de mii de hectare de pământ, păduri etc., pe care le-a primit ca donație din partea unor mecenaiți în sprijinul dezvoltării cercetării și inovării în țara românească. Are ce învăța societatea noastră și din această experiență.

Constantin Olteanu: Dumneavoastră, dle academician, ați fost printre primii, ca instituție, care a salutat revenirea la denumirea corectă a limbii noastre – limba română. Dar drumul spre această victorie mult așteptată trece prin Academia de Științe, pentru mulți dintre savanți fiind, de fapt, scopul vieții lor.

Acad. Ion Tighineanu: Da, acest drum a fost lung și anevoios. Asupra Academiei de Științe întotdeauna s-au făcut presiuni de ordin politic privind denumirea corectă a limbii vorbite în Republica Moldova, în funcție de partidele de guvernământ care s-au perindat la putere. Să ne amintim de anul 1994, când lingviștii de la Academia de Științe s-au expus clar, argumentat în acea Hotărâre istorică a Pre-

zidiului AȘM nr. 75 din 09.09.1994 cu titlul „Răspuns la solicitarea Parlamentului Republicii Moldova privind istoria și folosirea glotonimului „limba moldovenească” (opinia specialiștilor-filologi ai Academiei, acceptată la ședința lărgită a Prezidiului AȘM)”. „A legifera astăzi faptul perimat – s-a menționat în cadrul dezbaterilor – că ar exista o limbă literară moldovenească, deosebită de limba literară română comună, înseamnă a legifera un neadevăr evident, și noi, reprezentanții științei academice, nu avem dreptul moral să susținem acest neadevăr. Așadar, limba literară (și, în primul rând, cea scrisă), utilizată în ultimele decenii în RM, ca și cea în care au scris toți înaintașii noștri, este limba română.” Academia de Științe n-a renunțat în timp la acest adevăr, reconfirmându-l, în anul 1996, printr-o Declarație a întregului corp academic.

Normal a fost ca, după alți aproape 30 de ani, Prezidiul AȘM să reacționeze la discuția și votarea unui proiect de Lege, venind cu o Declarație în acest sens: „AȘM susține inițiativa deputaților PAS din Parlamentul Republicii Moldova pentru substituirea în textul legilor Republicii Moldova și în Constituție a sintagmei „limba moldovenească” cu sintagma „limba română”, astfel fiind recunoscut adevărul științific. Readucerea în normalitate legislativă a denumirii corecte a limbii noastre ar pune capăt infinitelor discuții inutile care se duc în jurul acestei probleme, tuturor speculațiilor care se fac de câteva decenii, ar spori imaginea republicii noastre în întreaga lume și ar asigura procesul ei de integrare europeană.” Legea respectivă a fost votată la 16 martie 2023, fiind astfel încheiată o discuție chinuitoare de decenii, care a răpit atâta timp și sănătate oamenilor de știință, care s-ar fi putut ocupa de adevăratele probleme lingvistice, dar nu de cele inventate de politicieni.

Constantin Olteanu: Cât de necesară și cât de posibilă este întinerirea mediului academic? Cine trebuie să depună acest efort: Academia, statul sau tinerii?

Acad. Ion Tighineanu: Întinerirea mediului academic este de o importanță vitală și poate fi exprimată prin formula shakespeariană: „a fi sau a nu fi?”. Cred că situația poate fi schimbată în bine doar

printr-un efort consolidat al statului, al Academiei, al instituțiilor de învățământ și al societății în ansamblu. Cercetarea științifică, fiind considerată pe vremuri o activitate prestigioasă, actualmente nu mai este atractivă pentru tineri și datele statistice ne confirmă acest lucru. Spre marele nostru regret, exodul tinerilor continuă, cei mai talentați absolvenți ai liceelor preferând să-și continue studiile în universitățile de peste hotare. În ultimii ani, Academia a întreprins măsuri concrete pentru a face cercetarea științifică atractivă pentru tineri. Au fost organizate Școli de vară cu invitarea profesorilor de elită din multe țări ale lumii, inclusiv a Laureatilor Premiului Nobel din diverse domenii. În această ordine de idei, merită menționată Școala de vară „Calea spre descoperiri științifice”, organizată de AȘM în perioada 13-15 iunie 2023 în colaborare cu Academia Română și cu Academia Tinerilor Cercetători din Moldova, precum și în parteneriat cu Universitatea Tehnică a Moldovei, Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți și AO InfoGroup – membri ai consorțiului responsabil de implementarea proiectului european „GreenSCI – Știința verde pentru o societate sănătoasă”.

Constantin Olteanu: Prestigiul științei în societatea noastră a scăzut considerabil, ca urmare a unor reforme impuse în domeniul cercetării științifice din afara mediului academic. Ce întreprinde Academia pentru a avea suportul societății?

Acad. Ion Tighineanu: La vremea sa, geniul literaturii noastre Mihai Eminescu a remarcat: „Nu are, însă, nici o șansă reforma făcută din afară.” La acest gând, ce merită a fi luat în seamă, s-a referit într-un interviu acad. Mihai Cimpoi.

Ținând cont de diminuarea considerabilă a prestigiului științei în republica noastră, în 2019, am inițiat crearea platformelor științifice de comunicare cu societatea. În prezent, avem 6 platforme de comunicare, descrise pe portalul AȘM (<https://www.asm.md/platforme-stiintifice>). În cadrul lor, au fost organizate diverse evenimente și prelegeri publice pentru toată societatea, invitând experți din țară și de peste hotare, inclusiv un număr impunător de președinți de Academii naționale și europene, precum și Laureați ai Premiu-

lui Nobel din diverse domenii. Doar în cadrul „Săptămânii Științei”, organizată acum doi ani cu ocazia aniversării a 60-a a AȘM și împlinirii a 75 de ani de la crearea primelor institute de cercetare de tip academic, au conferențiat 5 Laureați Nobel. Este concludentă în acest sens opinia doamnei Angela Ganninger, Ambasador Extraordinar și Plenipotențiar al Republicii Federale Germania în Republica Moldova, expusă la deschiderea conferinței internaționale „Cercetări științifice în contextul provocărilor secolului al XXI-lea”, din 8 iunie 2021: „Ansamblul enorm de excelență științifică mondială care s-a reunit în această săptămână demonstrează în mod impresionant consolidarea și recunoașterea Academiei de Științe a Moldovei de către comunitatea științifică internațională”. Eforturile concentrate ale membrilor AȘM, inclusiv în contextul problemelor generate de pandemia COVID-19, nu au rămas neobservate de către societate, care a apreciat activitatea instituției cu un grad înalt de încredere din partea cetățenilor, plasând-o, la finele anului 2021, conform rezultatelor sondajului sociologic *Vox Populi*, pe locul IV din cele 17 instituții incluse în sondaj, fiind precedată doar de Biserică, Președintele țării și mass-media (<https://asm.md/academia-de-stiinte-moldovei-topul-increderii>).

Constantin Olteanu: Dle președinte, recent, ați susținut o prelegere publică cu genericul „Academia de Științe a Moldovei – precursorul integrării europene și promotor al internaționalizării științei”. Cum am putea înțelege această situație în contextul integrării Republicii Moldova în Uniunea Europeană?

Acad. Ion Tighineanu: Da, este o situație paradoxală în care a nimerit Academia de Științe. Pe de o parte, ea are experiență, fiind prima dintre instituțiile naționale care a organizat procesul de colaborare a cercetătorilor noștri cu Comisia Europeană. Anume Academia noastră a depus eforturi consolidate pentru ca Republica Moldova să fie prima țară din Comunitatea Statelor Independente și a Parteneriatului Estic care să obțină, începând cu luna ianuarie 2012, statutul de țară asociată la Programele comunitare Cadru. Pe de altă parte, ni s-a impus din exterior o reformă structurală, din cauza căreia Academia de Științe a rămas fără institutele ei de cercetare, ele fiind trecute în

administrarea unor universități (USM, UTM) și a Ministerului Culturii. În contextul acordării Republicii Moldova, la 23 iunie 2022, a statutului de țară candidată pentru aderare la Uniunea Europeană, în prelegere, am abordat oportunitățile pentru internaționalizarea științei și integrarea ei în spațiul european al cercetării și inovării, iminente pentru dezvoltarea durabilă a societății. *Noi, cercetătorii, suntem convinși că locul Republicii Moldova, implicit al oamenilor de știință și de cultură, este în marea familie europeană. Iată de ce în prelegerea mea am adus argumente întru susținerea proiectului de țară „Moldova Europeană 2030”.*

– Dle președinte, Vă mulțumim pentru interviu!

Constantin OLTEANU in dialogue with Ion TIGHINEANU
**“A speeding train to the European Union:
are we going to keep up?”**

Abstract

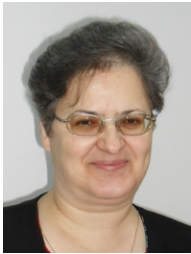
Keywords: *Academy; European Union; Romanian Language; Ioan-Aurel Pop; Romanian Academy*

Academician Ion Tighineanu talks about the achievements and perspectives of the Academy of Sciences of Moldova. The academic institution from Chisinau is going through an active process of integration into the European scientific community, adding value to its relations with the rest of the world for the benefit of our science and the country in general.

Lucia CIFOR

Ce Eminescu preferăm?

Disputa dintre Orient și Occident pe terenul unor hermeneutici rivale în eminescologie: Rosa Del Conte și Ioana Em. Petrescu

L.C. – profesor universitar la Facultatea de Litere a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Cărți publicate: a) autor unic: *Poezie și gnoză* (2000), *Mihai Eminescu prin câteva cuvinte-cheie* (2000), *Principii de hermeneutică literară* (2006), *Trasee hermeneutice* (2009); b) autor (în colaborare): *Dicționarul enciclopedic ilustrat* (1999), *Dicționarul limbii române*, 4 volume (apărute între 2002 și 2008), *Dicționarul limbajului poetic eminescian. Sensuri și semne poetice*, 2 volume (2005, 2007). Coordonator (în colaborare) al revistei „Studii eminescologice” / *Études sur Eminescu / Eminescu Studies / Eminescu Studien*, nr. 6-21 (2005-2019) și autor a zeci de articole și lucrări științifice publicate în reviste de specialitate.

Câteva date de istorie literară

Nu putem aborda problematica propusă, care ține în mod evident de sfera hermeneuticii, fără a schița cadrul istoric al apariției celor două cărți (subsumate unor doctrine de interpretare diferite), mai ales că autoarele în discuție, de o reputație indiscutabilă în eminescologie, au fost prinse în jocul unor neînțelegeri care au făcut (sau au intrat în) istorie, iar asta, îndată după apariția, în 1978, a celebrei cărți a Ioanei Em. Petrescu, *Modele cosmologice și viziune poetică*¹, republicată după anii '90, cu titlul original (respins de cenzura comunistă) *Eminescu – poet tragic*. Din 1980 datează prima (nu singura, după cum se va putea vedea!) lectură scandalizată și scandalizatoare a Rosei Del Conte (autoarea cărții „Eminescu sau despre Absolut”), care o acuză pe fiica fostului său profesor (D. Popovici) nici mai mult, nici mai puțin decât de plagiat. Dincolo de scandalul iscat și „calmat”, nu în modul cel mai fericit pentru niciuna dintre cele două autoare, în presa vremurilor socialiste², exegeta italiană își menține poziția de nedreptățită, cu toată

amărăciunea de rigoare, și peste un deceniu, cu ocazia traducerii și publicării în limba română a cărții sale. Într-unul dintre multiplele paratexte ale cărții, intitulat *Drept dedicație* (datat Roma, iunie, 1989), ea își mărturisește bucuria și necazurile generate de cartea dedicată poetului român în următorii termeni: „Prea multă vreme această carte pe care o iubesc, pentru că reflectă o profundă consonanță sufletească – așadar etică și intelectuală – cu marele artist, a rămas un pământ de cuceriri, o lectură rezervată pentru specialiști care, am datoria s-o recunosc, cu mai multă sau mai puțină autoritate, n-au fost desigur avari în aprecieri și laude. Ba chiar... unii dintre ei, acceptând caldă invitație a lui Mircea Eliade de a se adânci în lectura ei, au urmat-o poate chiar prea mult, câteodată înțelegând-o chiar greșit, adesea, din păcate, necitând-o sau citând-o cu zgârcenie, ca să nu mai vorbesc despre comportamentele stânjenitoare și ambigue ale celor care, cu o anumită dezinvoltură, au crezut că pot să „descopere” chei interpretative și să sugereze „izvoare”, explicit propuse și mărturisite în paginile exegetice sau în notele ce le stăteau în față” (Del Conte 1991, 25).

Trebuie să menționăm că un merit aparte în limpezirea acestui episod nefericit al relațiilor dintre cele două eminente cercetătoare îl au reprezentanții tinerei generații de istorici literari de la Cluj, Silviu Mihăilă (Mihăilă 2010) și Jessica Andreoli (Andreoli 2022), discipoli ai Ioanei Bot (ultima fiind cel mai proeminent descendent al Școlii de eminescologie de la Cluj, legată de numele Ioanei Em. Petrescu și cel al lui Dumitru Popovici), ea însăși implicată în cercetarea acestui caz (Bot 2018). În linie cronologică, primul dintre cercetătorii (Mihăilă 2010) care s-au ocupat de aceste neînțelegeri califică drept „caraghioase” reacțiile de lectură ale Rosei Del Conte din anii '80, punându-le pe seama necitirii în întregime a cărții³. Studiind arhiva lăsată de Rosa Del Conte, Jessica Andreoli (o doctorandă italiană a Ioanei Bot de la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca) a făcut unele descoperiri de natură să schimbe percepția inițială cum că profesoara italiană de fapt nici nu a lecturat întreaga carte a autoarei de la Cluj. În studiul publicat⁴ în urma acestor cercetări, *Despre o veche controversă: „Leggendo Ioana Em. Petrescu* (în revista „Vatra”, nr. 1-2, 2022), tânăra doctorandă italiană descrie ceea ce a găsit în *Archivio Del Conte II, Serie materiali culturali organizzati, Studi con materiali vari*, [6] *Eminescu*, respectiv, un dosar special consacrat problemei, cunoscut ca fascicola „Leggendo

Ioana Em. Petrescu *Modele cosmologice*". Multiplele note de lectură și comentarii ale profesoarei italiene din acest dosar indică interesul și preocuparea de a înțelege cartea și „cazul” Ioanei Em. Petrescu. După Andreoli, nu poate fi vorba, în cazul profesoarei de la Roma, de superficialitate și nici de vreo indispoziție pasageră în lectura paginilor cărții Ioanei Em. Petrescu, ci mai degrabă de nevoia de a dialoga „peste mode și timp” cu un alt mod(el) de (a face) exegeză, ale cărui confluente (nediscutate, nu doar nerecunoscute în totalitate) cu propriul său mod de abordare a operei eminesciene o intrigă⁵.

Mai este de spus că, până la traducerea în limba română din 1990, cartea Rosei Del Conte a fost mai degrabă necunoscută cititorilor și cercetătorilor din România, așa cum era și când a apărut interviul luat de Domițian Cesereanu reputatei profesoare italiene (Cesereanu 1980). Mai mult, puținii cercetători care, ca Ioana Em. Petrescu, o citiseră nu au urmat-o în spirit și cu atât mai puțin în litera ei din varii motive. Pe scurt, tipul de hermeneutică a operei eminesciene pe care cercetătoarea italiană l-a creat, deși de cea mai mare amploare și temeinicie, și, după opinia noastră, de o importanță mai mare decât cea a cărților altor eminescologi străini (Guillermou 1977; Bhose 1978), nu a creat emulație în eminescologia din țară, lucru resimțit de către exegeta italiană ca o nedreptate. Nemulțumirea și amărăciunea ei sunt nu doar din punct de vedere subiectiv întemeiate: știa că a scris o carte puternică, deschizătoare de drumuri în cercetarea operei eminesciene etc. Din nefericire, acuzele disproporționate și injuste aduse cărții Ioanei Em. Petrescu au contribuit la perpetuarea situației slabei receptări a propriei sale contribuții. În plus, neîntâlnirea și neînțelegerea dintre cele două mari cercetătoare ale operei lui Eminescu au survenit într-un context cultural și intelectual problematic, context care, pe de o parte, a temporizat deslușirea lucrurilor, iar pe de altă parte, a amortizat ecourile ciocnirii dintre hermeneuticele divergente pe care ele le-au creat. Cărțile lor despre Eminescu instituie, după opinia noastră, două modele hermeneutice⁶, pe care le putem socoti rivale, dar nu neapărat și în opoziție, după cum nu ar putea fi văzute nici în complementaritate. Confruntarea *sine ira et studio* a acestor două modele hermeneutice rivale din eminescologie conduce la concluzii interesante, care depășesc interesul pur literar, țintind spre mize culturale și spirituale mai mari, rezumativ formulate în întrebarea: *Ce Eminescu preferăm?* Un prim

răspuns ar fi acela că, în funcție de cheia de lectură (grila) utilizată, ne creăm accesul spre un profil al poetului Eminescu sau spre altul, opera sa fiind deschisă unei pluralități de abordări hermeneutice, după cum a demonstrat-o mai bine de un secol de interpretări. Cele două hermeneutici rivale (dar nu într-un totu divergente) din eminescologie se revendică din tradiții filosofice diferite. Primul model (în ordine cronologică) avut în vedere este specific unei vechi tradiții europene orientale, constând într-o cercetare de tip filologico-istoric, cu rădăcini în patristică, consacrat în eminescologie mai cu seamă de către Rosa Del Conte prin cartea-reper în eminescologie *Eminescu sau despre Absolut*, apărută mai întâi în italiană (*Mihai Eminescu o dell'Assoluto*) în 1962 și tradusă în română în 1990. Celălalt model este unul scientist, de inspirație occidentală, bazat pe o metafizică nu atât anticreștină, cât consecvent seculară, model impus cu strălucire de Ioana Em. Petrescu prin cartea *Eminescu. Modele cosmologice și viziune poetică*, apărută în 1978 și republicată, în 1994, sub titlul său original *Eminescu – poet tragic*. Dacă Rosa del Conte supune opera eminesciană unei lecturi ghidate de „principalele teme lirice”, studiate împreună cu răsfrângerile (reflexele) lor patristice din limbajul poetic eminescian⁷, Ioana Em. Petrescu își modelează lectura aceleiași opere prin prisma așa-numitelor „modele cosmologice adoptive”, prin care se revelează moduri de a fi ale ființei umane în lume, într-un demers interpretativ singular, construit în albia unei hermeneutici pe deplin secularizate, una de factură modernă, de inspirație metafizică. Evident, cele două cărți la care ne-am oprit în lucrarea de față nu sunt singurele contribuții eminescologice de interes pentru tipurile de hermeneutică enunțate, însă ele reprezintă, după opinia noastră, cele mai proeminente realizări din câte se cunosc.

Înțelegere și neînțelegere.

Recursul la (meta)hermeneutică

Neînțelegerile născute din (non-)dialogul dintre cele două reputeate cercetătoare au fost (și mai sunt încă) tratate drept un nefericit accident al istoriei noastre literare, unul ceva mai grav decât altele, întrucât în joc sunt două incontestabile figuri ale eminescologiei și reputeate profesoare, una fiind eleva profesorului Dumitru Popovici, pe care exegeta itali-

ană îl recunoscuse ca fiind unul dintre modelele sale în studiile literare românești (Del Conte 1990, 30), iar cealaltă era chiar fiica (și editoarea) acestuia. Neîndoielnic de interes pentru istoria literară, conflictul de idei și nevoia de adjudecare a paternității asupra unor modele hermeneutice necesită o examinare mai amănunțită, care depășește granițele unei științe pozitive, cum încă mai este istoria literară.

Admițând cu Friedrich Schleiermacher, fondatorul hermeneuticii generale, că mobilul activității hermeneutice îl constituie *neînțelegerea*, iar nu înțelegerea (Schleiermacher 2001, 39; Cifor 2006, 87), *neînțelegerea* care survine pe terenul eminescologiei în lecturile (și autolecturile) celor două reputate autoare solicită recursul la hermeneutică. *Hermeneutica literară*, definită ca *metahermeneutică* (Cifor 2022), ar putea înfrunța și descrie *conflictul interpretărilor* generat de confluența celor două hermeneutici *rivale* (doar contextual), *divergente* (în cea mai mare măsură), dar și *convergente* în unele chestiuni punctuale, hermeneutici în ale căror câmpuri cele două cercetătoare își plasează (sau își fixează) rădăcinile demersurilor interpretative, în mod inspirat (dovezi în acest sens stau cărțile lor de referință în interpretarea textului eminescian), dar se pare că nu și asumat din perspectiva unei conștiințe metahermeneutice, singura care le-ar fi îngăduit să diminueze intensitatea și tensiunile neînțelegerii. În cele ce urmează, prezentăm în mod succint câteva dintre elementele necesare unei examinări în cheie metahermeneutică a celor două sisteme hermeneutice, examinare care ar merita să fie extinsă și adâncită.

Pornind de la analiza *structurii de anticipare a comprehensiunii* și de la *orizontul hermeneutic* al fiecărei cărți, se poate vedea că în cele două volume se configurează două sisteme hermeneutice *rivale* (doar contextual, în planul eminescologiei), *divergente* (în cea mai mare măsură, explicabile prin întemeierea în solul unor filosofii diferite, dacă nu chiar opuse), dar și *convergente* în unele chestiuni punctuale (modelul platonician, regăsit și în neoplatonism, gnoze ori în scrierile patristice). Ioana Em. Petrescu nu avea cum să o urmeze pe exegeta italiană (*plagiatul* e un cuvânt care nici nu ar trebui adus în discuție într-un asemenea caz!), pentru că orizontul hermeneutic în care-și fixase dânsa presuposițiile era nu doar diferit de cel al reputatei profesoare italiene, ci de-a dreptul opus.

Demersul hermeneutic al Rosei Del Conte se încadrează în perimetrul hermeneuticii romantice (Schleiermacher, Dilthey), o hermeneutică intenționalistă, în care *intenția autorului* coincide cu identificarea „deciziei-germene” (*Keimentschluss*), accesibilă prin *divinație*. În *Cuvântul înainte* al cărții sale, scris în 1962, autoarea italiană descrie aproape în termenii lui Schleiermacher (numele său nu apare numit în carte, însă este pomenit Wilhlem Dilthey, primul mare exeget și biograf al celui dintâi) obiectivul și mobilul principal al demersului său hermeneutic, evocând ceea ce lipsește din cercetarea eminesciană de până la apariția cărții sale: „Îi lipsește României, care totuși a dedicat și continuă să dedice poetului studii de înaltă valoare, o operă care să examineze această poezie plecând din adâncul ei, pentru a-i identifica sămânța germinativă unică, *sâmburele* din care și pe care a crescut vigurosul ei trunchi” (Del Conte 1990, 28). Ca și Schleiermacher, Rosa Del Conte nu se oprește, în hermeneutica operei eminesciene, la interpretarea care decurge din urmarea *intenției auctoriale*, ci recurge, în partea a doua a cărții, la *interpretarea reflexelor patristice ale limbajului eminescian*, ceea ce indică recunoașterea ca deopotrivă de importantă a *intenției operei*, domeniu al sensurilor admis și de fondatorul hermeneuticii generale, cel care își întemeia idealul hermeneutic *besser verstehen* („a înțelege mai bine”) tocmai pe transgresarea limitei impuse de *intentio auctoris*⁸.

Modelul hermeneutic pe care-l creează⁹ exegeta clujeană se revendică, în primele capitole, tot din arealul unei *hermeneutici de factură romantică*. Aceasta însă va fi depășită și urmată de o hermeneutică *postromantică*, prin deschiderea către hermeneuticile anti-intenționaliste, inspirate de lecturile nietzscheene și heideggeriene. Dacă lectura în cheia făcută de Ioana Em. Petrescu ne expune un Eminescu tulburător de modern, deschis *Zeitgeist*-ului european, lectura care-i configurează modelul hermeneutic al exegetei italiene ne aduce în față un Eminescu al spiritualității europene perene, cea a scrierilor filocalice, marcând un triumf al limbii și al poeziei române devenite apte să exprime asemenea înălțimi (și adâncimi) ale gândului și ale inimii. Interesant este și faptul că, din Occident (Italia), exegeta de la Roma îl citește pe poetul român prin prisma deschiderii poeziei lui către Orientul atemporal (neignorat, de altfel, de Occident în secolul al XIX-lea), pe când profesoara de la Cluj, dintr-o țară integrabilă istoric și geografic Orientului, îl lecturează pe Eminescu prin luminile (fie ele și tragice)

ale Occidentului. În joc, pare a fi și un fel de competiție între două feluri de *nostalgii*: a Occidentului față de Orientul istoric pierdut, precum și cea a Orientului față de Occidentul geografic și istoric devenit inaccesibil. Cert este că opera lui Eminescu suportă ambele lecturi, în beneficiul tuturor, ca orice operă canonică.

Note ■ ¹ Scrutând, din unghiul semanticii lui, titlul sub care a apărut cartea în 1978, coroborat cu faptul că Rosa Del Conte, nu avea de unde să știe că nu acesta era titlul voit de autoarea de la Cluj, am spune că și titlul impus de cenzura comunistă a fost o alegere nefericită, de natură să sporească *malentendu*-ul care a putut să o facă pe profesoara de la Roma să susțină că Ioana Em. Petrescu i-a preluat „categoriile critice: timp, cosmos”.

² Pe data de 11 septembrie, Ioana Em. Petrescu, inaugurând un nou caiet al propriului său *Jurnal* (Petrescu 2004, 251-252), consemnează, ca motiv al reluării activității diaristice o vreme abandonată, „șocul” creat de neînțelegerea cu Rosa Del Conte: „Reiau, spre memorare, de unde se trage întoarcerea la „Jurnal”. Povestea e lungă: Cesereanu îi ia un interviu Rosei Del Conte. (Notă: cartea ei citită la Chirurgie – împrumutată de la Monica Lazăr, că la bibliotecă nu-i – după ce îmi gândisem cartea și *publicasem* (s.a.) fragmente pregătitoare – , citită din decență de critic cu formație de istoric literar). Îmi place, mă entuziasmează, o citez din plin pentru primele capitole ale cărții mele despre Eminescu (cele cu platonismul), dar o abandonez, disociindu-mă într-o notă (deferentă, nu doar decentă) când trec la subiectul meu propriu-zis: Eminescu – poet tragic. Și așa, cu candoarea idiotului, îi trimit opera mea nostimă (opus 2 nr. 2) cu dedicație inflamată decent. Reacția babei, vizibilă în interviul dat lui Cesereanu: s-a dus generația de aur a criticii române (cartea ei e dedicată tatii); acum, epi- goni mârșavi și imorali, care nu continuă critica interbelică, o fură și pe ea. Ex.: eu, care o „lichidez” într-o notă, utilizând apoi categoriile ei critice: timp, cosmos.

Papahagi, pus să traducă interviul, mi-l aduce și mi-l arată. Întâi, scârbită, n-am chef să răspund și Liviu (e vorba de profesorul universitar clujean Liviu Petrescu, critic literar și comparatist, care era și soțul autoarei Jurnalului, n.n.) mă lămurește că a tăcea nu e elegantă, ci prostie. Scriu deci o replică decentă (cu toată stima...), dar nițel dură, lămurind ceea ce mie mi se pare de domeniul evidenței

și al bunului-simț. Liviu o duce la *Tribuna* și Popescu (este vorba de scriitorul Dumitru Radu Popescu, conducătorul acelei reviste pe atunci, n.n.) rezolvă lucrurile altfel: nu publică replica mea, dar publică interviul babei trunchiat, fără acuze împotriva mea.

Acum: mie mi se cam strepezesc dinții de soluția asta; ori îl dădea tot (cu răspunsul meu cu tot), ori nu-l publica deloc” (Petrescu 2004, 252).

³ Trebuie menționat de la bun început că discursul polemic al Rosei Del Conte, fără exagerări, ține de domeniul „caraghiosului”, vădind, dincolo de aparențele pe care încearcă să le incrimineze, faptul că vorbește despre cu totul și cu totul altceva. Invocarea unor termeni „cu greutate” precum „plagiat, răstălmăcire și, totodată, folosirea abuzivă a ideilor fără a le cita” indică faptul că nu poate să înțeleagă teza cărții Ioanei Petrescu. Rosa Del Conte iscă „acuze” care devin propriile sale „capcane”: cercetătoarea italiană nu a citit în întregime exegeza criticului clujean, eventual cuprinsul și indicele de nume. Rezultatul fiind, așa zice, o polemică... care nu este, nici pe departe, o adevărată polemică, ci o polemică „absurdă”, rod al jocului teatral de „bună” calitate italiană” (Mihăilă 2010, 21).

⁴ De la Jessica Andreoli aflăm că subiectul acestei neînțelegeri este abordat și de către Ioana Bot într-o lucrare publicată cu câțiva ani în urmă (Bot 2018), text la care, din păcate, nu am avut acces.

⁵ „Dosarul *Legendo Ioana Em. Petrescu*” cu siguranță îi apare cititorului ca o colecție interesantă de reflecții, minuțios structurată, concentrată în jurul reflecției asupra punctelor comune și asupra diferențelor dintre cărți *Eminescu o dell'Assoluto* și *Eminescu: Modele cosmologice și viziune poetică*. Aceste pagini constituie o mărturie evidentă a unei lecturi extraordinar de atente și punctuale, totuși nu a fost singura realizată de profesoara italiană, care s-a implicat în deconstruirea acestui studiu. De fapt, deja notele prezente în acest „dosărel” relevă intenția de a reciti volumul însoțit de textele originale eminesciene (...) *Materialul de arhivă prezent la Milano nu a reușit să ofere detalii noi asupra acestui episod amar, dar a oferit o nouă perspectivă asupra lecturii propuse de Rosa Del Conte, care, oricât de eronată, nu a fost dictată de superficialitate* (s.n.), ci de o analiză și o lectură probabil prea strâns ancorată în propriul volum și cu siguranță viciată de dificila poziție *a-politică* ocupată de însăși Del Conte după repatrierea ei în Italia (Andreoli 2022, 112).

⁶ Calitatea de hermeneut a Ioanei Em. Petrescu este admisă și recunoscută de ea însăși într-un interviu din 1989, publicat în revista „Tribuna” (nr. 24): „Evident, majoritatea orelor sunt dedicate lui Eminescu, a cărui operă o urmăresc (așa cum procedez și în lucrările mele) pe baza unor combinații de hermeneutică și poetică” (s.n.). În esență, interpretarea fenomenului eminescian nu diferă de cea din *Modele cosmologice...* (carte care se chema, inițial, *Eminescu – poet tragic*); comparativ cu cartea, insist mult mai mult asupra prozei și teatrului și acord o atenție sporită, din rațiuni didactice, analizelor de text” (Adamek, Bot 1991, 217).

⁷ Faptul este recunoscut și de către Ioana Em. Petrescu încă din primul capitol al cărții sale, într-o notă de final, în care corelează ipoteza sa de lucru privind universul poetic eminescian îndatorat la începuturi „modelului platonician” cu elementele de patristică orientală studiate de cercetătoarea italiană: „Este ceea ce motivează, în parte, prezența unor elemente de patristică orientală și din vechea cultură românească în opera lui Eminescu, elemente analizate pe larg de Rosa Del Conte în lucrarea, esențială, a domniei sale, *Mihai Eminescu o dell'Assoluto*” (Petrescu 1978, 21-22). În opoziție cu cercetătoarea italiană, ea va considera acest prim model ontologic ca fiind depășit ulterior de către poet: „Puternic ancorat în spiritualitatea pașoptistă, universul poetic eminescian dezvoltă în

începuturi un model cosmologic platonician, implicit în poemele sociale și istorice, dar tematizat explicit în viziunile poetice din *Ondina*. Motivele dominante ale acestei etape: *gândirea divină* (și, consubstanțială ei, *gândirea umană*), *cântecul*, *dansul* (...), *lumina* ca substanță a lumii etc., vor reapare, cu funcții modificate, în întreaga creație eminesciană, care-și asumă astfel, integrându-l și depășindu-l, universul motivic caracteristic viziunii platoniciene a lumilor” (Petrescu 1978, 17).

⁸ „Discursul trebuie înțeles mai întâi la fel de bine cum a făcut-o autorul lui și apoi mai bine decât el însuși” (Schleiermacher 2001, 41).

⁹ De la Schleiermacher încoace, hermeneutica *descoperă* în opera pe care o interpretează *drumul de urmat în interpretare, ipso facto* își creează „modelul” sau sistemul de înțelegere pe măsură ce desfășoară interpretarea. „Modelul” sau calea de urmat în interpretare le dictează opera însăși. Pe scurt, identificând acele modele cosmologice proprii lui Eminescu, Ioana Em. Petrescu nu face altceva decât să le urmărească cristalizarea (materializarea) în viziuni și idei poetice în textul eminescian, desfășurând eforturi decisive atât pe linia interpretării gramaticale (*id est* lingvistico-stilistică), cât și pe cea poetico-genetică.

Referințe bibliografice ■

Adamek, Bot 1991 = Diana Adamek, Ioana Bot (coordonatori), *Portret de grup cu Ioana Em. Petrescu*, Cluj, Editura Dacia, 1991

Andreoli 2022 = Jessica Andreoli, *Despre o veche controversă: „Leggendo Ioana Em. Petrescu”*, în „*Vatra*”, nr. 1-2 /2022, pp. 108-114

Bhose 1978 = Amita Bhose, *Eminescu și India*, Iași, Editura Junimea, 1978

Bot 2018 = Ioana Bot, *Gli incontri di Rosa del Conte con l'eminescologia di Cluj, Gli incontri di Rosa Del Conte con l'eminescologia di Cluj*, trad. J. Andreoli, în A. Andreose, A. Bianchi, G. Gobber, P. Gresti (ed. îngr.), *Romeno-Balcanica. Incontri di lingue, culture, tradizioni nello spazio balcanico e carpato-danubiano*, Atti del Convegno internazionale I giornata di studio «Rosa Del Conte», Milano, Università Cattolica Del Sacro Cuore, 4-5 dicembre 2017, Milano: Vita e Pensiero, pp. 135-148

Del Conte 1990 = Rosa Del Conte, *Eminescu sau despre Absolut*, ediție îngrijită, traducere și prefață de Marian Papahagi, Cuvânt înainte de Zoe Dumitrescu-Bușulenga, Postfață de Mircea Eliade, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1990

Cesereanu 1980 = Domițian Cesereanu, *Interviu cu Rosa Del Conte*, traducere de Marian Papahagi, în revista *Tribuna*, anul XXIV, nr. 12, iunie, 1980, pp. 10-9.

Cifor 2006 = Lucia Cifor, *Principii de hermeneutică literară*, Editura Universității „I. I. Cuza” din Iași, 2006

Cifor 2022 = Lucia Cifor, *Statutul și identitatea hermeneuticii literare*, (republicată) în vol. omagial „*La Izvoarele imaginației creatoare*”. *Studii și evocări în onoarea profesorului Mircea Borcilă*”, editori: Elena Faur, Diana Feurdean, Iulia Pop, Cluj-Napoca: Argonaut, București: Eikon, 2022, pp. 229-238, (lucrare apărută inițial în „*Romanian Studies Today*”, V, 2020-2021, pp. 129-13)

Guillermou 1977 = Alain Guillermou, *Geneza interioară a poeziilor lui Eminescu*, Iași, Editura Junimea 1977

Mihăilă 2010 = Silviu Mihăilă, *Cum citea Ioana Em. Petrescu. Despre polemica cu Rosa Del Conte*, „Transilvania”, nr. 1, 2010, pp. 20-23

Petrescu 1978 = Ioana Em. Petrescu, *Eminescu. Modele cosmologice și viziune poetică*, Editura Minerva, București, 1978

Petrescu 2004 = Ioana Em. Petrescu, *Jurnal (1959-1990)*, ediție îngrijită de Rozalia Borcilă și Elena Neagoe, Cuvânt înainte de Elena Neagoe, Postfață de Carmen Mușat, Pitești, Editura Paralela 45, 2004

Savu 1989 = Tudor Dumitru Savu, *Eminescu-necesitate spirituală a culturii românești*, interviu cu Ioana Em. Petrescu, în revista *Tribuna*, nr. 24, 15 iunie, 1989, p. 5.

Schleiermacher 2001 = Friedrich Daniel Ernst Schleiermacher, *Hermeneutica*, traducere, note și studiu introductiv de Nicolae Râmbu, Iași, Editura Polirom, 2001.

Abstract

Which Eminescu do we prefer?

The dispute between the East and the West in the context of rival hermeneutics in the eminescology (studies of Eminescu's work): Rosa Del Conte and Ioana Em. Petrescu

Keywords: *Eminescu; rival hermeneutics; eminescology (studies of Eminescu's work); East; West; Ioana Em. Petrescu; Rosa del Conte*

In the present work we describe, in their general aspects, two rival (but not entirely divergent) hermeneutics of the study of Eminescu – hermeneutics whose foundations and vision are derived from different philosophical traditions. The first model considered (in chronological order) is specific to an old Eastern European tradition, consisting of research of a philological-historical type, of patristic inspiration (with roots in Platonist and Neoplatonist philosophy), consecrated in the study of Eminescu's work especially by Rosa Del Conte through her defining book *Eminescu or about the Absolute*, first published in Italian (Mihai Eminescu o dell'Assoluto) in 1962, and then translated into Romanian in 1990. The other model considered is one of modern and western philosophical and scientific on reliant on a metaphysics not so much anti-Christian as consistently secular, a hermeneutic model brilliantly imposed by Ioana Em. Petrescu through the book *Eminescu. Cosmological models and poetic vision*, published in 1978, and republished in 1994, under its original title *Eminescu – tragic poet*. The sine ira et studio description of the two rival hermeneutic models in the study of Eminescu's work leads to interesting conclusions, which go beyond purely scientific interest, aiming at greater cultural and spiritual stakes, summarily formulated in the question: What Eminescu do we prefer: the one read in the key of the ancient patristic hermeneutics or the one revealed through the reading grid shaped by the spirit of contemporary modernist philosophy?

Ștefan AFLOROAEI

Cantemir. Adevăratul exil și trepte ale înțelegerii de sine (II)

Ș.A. – profesor la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Departamentul de Filosofie.

Sustine prelegeri de Hermeneutică filosofică, Metafizică, Ideea europeană și Teorii ale interpretării. Membru corespondent al Academiei Române. Cărți publicate: *Ipostaze ale rațiunii negative* (1991); *Întâmplare și destin* (1993); *Lumea ca reprezentare a celuilalt* (1994); *Cum este posibilă filosofia în estul Europei* (1997); *Locul metafizic al străinului* (2003); *Metafizica noastră de toate zilele* (2008); *Privind altfel lumea celor absurde* (2013); *Fabula existențială* (2018); *Despre simțul vieții* (2021).

Cum am văzut deja, una dintre scrierile timpurii ale lui Cantemir, *Icoana de nezugrăvit a științei preasfinte* (1700), face loc unui impresionant exercițiu al înțelegerii de sine. Întrucât își propune să clarifice multe chestiuni dificile, precum „calea adevăratei cunoașteri”, viziunea creștină a creației și cursul celor create, timpul, veșnicia și viața ca atare, soarta omului și rânduiala celor existente, Cantemir consideră că e firesc în prealabil să reflecteze cu privire la puterile și slăbiciunile minții sale. Este ceea ce aflăm îndeosebi în Scrisoarea către Ieremia Cavela, un gen de prolog al lucrării, și în acele locuri în care naratorul se vede asemeni unui pictor ce caută să picteze un chip de nepictat ca atare (cartea întâi, cap. 3-7, 13-17; cartea a doua, cap. 1-2; cartea a patra, cap. 1)¹. Reflecția cu privire la sine are loc sub forma unei confesiuni frecvent reluate, uneori cu accente pasionale și dramatice, făcând loc dialogului cu sine, cu un prieten credincios și cu Părintele ceresc.

Însă ce aflăm în aceste pagini? Pentru început, suferințele îndurate de tânărul nevoit să părăsească din nou Moldova și să trăiască în „robia

Prima parte a acestui text a apărut în revista „Limba Română” (Chișinău), nr. 1-2 (279-280), 2023, p. 36-41.

[*captivitas*] la Bosfor, cu nimic mai puțin îndepărtată ori mai slabă decât cea din Egipt” (7). Așadar, o formă de exil care, pe neașteptate, va fi însoțită și parțial absorbită de altele două. Mai întâi, de cea trăită prin învățăturile primite de timpuriu, care îl fac să se vadă asemeni unui străin („un Latium exilat în Scythia”) și dau la iveală o gravă inadecvare („niște vise plâsmuite și năluci închipuite”) (9). Faptul din urmă se clarifică mai bine când vorbește despre noul model de cunoaștere ce tinde să domine mediul savant și cel al școlii din epoca respectivă. Însă experiența exilului e resimțită și mai profund când, confruntându-se cu acest model, tânărul decide să caute el însuși chipul adevărului originar („icoana științei preasfinte”). Constată atunci că marile slăbiciuni ale epocii tind să-și afle adăpost în sine, să-l țină în captivitatea anumitor deprinderi de a simți și de a gândi, ceea ce-l împiedică o vreme să exprime adevărul căutat. Aceste trei forme de exil se intersectează într-o măsură, diferența făcând-o tocmai experiența pe care o presupune fiecare dintre ele.

Să fac aici o mențiune. Termenul *exilium* apare foarte rar în varianta latină a textului: o singură dată ca substantiv (p. 86 în mss.) și de trei ori în forme derivate (pp. III, 88 și 153). Locul său cel mai propriu îl aflăm acolo unde Cantemir vorbește despre evenimentul biblic al căderii: „*Adamus ex paradiso eiicitur, in exilium laborum atque contributionum expellitur...*” („Adam e alungat din paradis, e alungat în surghiunul (*exilium*) trudei și necazurilor...”). Ideea revine după două pagini: „*Igitur, ex paradiso iam exulatum Adamum...*”. În rest, privește fie condiția omului căzut (cu încercarea eșuată de a ridica un turn până la cer și împrăștierea limbilor în toate ținuturile, „*in universas regiones exulantur*”), fie condiția particulară a cuiva care urmează învățătura timpului („*in Scythia Latium exulantem*”). Însă tocmai acest termen, *exilium*, mi se pare important în paginile de față. Semnificația sa reverberază mereu prin alți termeni apropiați semantic: „captivitate”, „robie”, „surghiun”, „alungare” (din condiția inițială) sau „îndepărtare” (de ceva propriu). Ar putea fi văzut, pedant vorbind, în felul unui *hapax legomenon*, așadar ca un termen cu apariție singulară și care, paradoxal, devine incomparabil mai elocvent decât alții.

Cantemir nu interpretează doar ca negative acele experiențe ce anunță o formă sau alta de exil. În primă instanță, ele vorbesc des-

pre suferința îndurată sub puterea arbitrară a timpului și, deopotrivă, despre neputința și limitele omului. Însă această lectură ar fi doar una imediată și literală. O lectură diferită, numită alegorică sau spirituală, îi descoperă cu totul altceva, dincolo de limitele unor fapte și cursul lor temporal. Anume, când negativitatea unui fapt esențial – întrucât privește însăși soarta omului – atinge propriile sale limite, lasă a se întrevedea ceea ce o depășește ca atare. Altfel spus, ceea ce constituie o posibilă salvare. În acest fel, va înțelege, de exemplu, atracția excesivă pe care în epocă o exercită cunoașterea „senzorială” (empirică sau experimentală) și despre care discută neașteptat de mult. Aceasta îi apare ca un simptom al căderii, însă nu al uneia oarecare, ivite întâmplător peste secole, ci al celei care a marcat destinul omenesc dintru început și despre care ni se vorbește în cartea Genezei. Văzând-o astfel, Cantemir caută să înțeleagă ceea ce, deși nevăzut în primă instanță, surprinde complet cu paradoxul său. Așa cum spune, „în decăderea deplină a științei profane sau senzoriale se prefigurează icoana adevărului celor sacre” (49). Decăderea unui mod istoric de cunoaștere, dacă își atinge limitele (ajungând „deplină”), face indirect sesizabilă lumina unui adevăr mai profund ce urmează a fi căutat². Prin urmare, exilul trăit sub o formă sau alta exprimă ceva mai profund decât întâmplările petrecute la un moment dat. O astfel de experiență personală apare ca un ecou al adevăratului exil, adică al celui prin care Adam a fost alungat din paradis (183). Cu fiecare exil trăit în timp se face resimțit adevăratul exil, cel care a inaugurat această ciudată istorie. Cu fiecare „acum” trăit într-un mod profund și dramatic poate fi resimțit ecoul unui „acum” din istoria sacră a umanității. Cum spune Cantemir explicit, acest „acum” urmează a fi citit atât literal, cât și spiritual (181).

Cineva dintre noi ar putea spune că, de fapt, Cantemir adoptă, ca și alți intelectuali ai aceluși timp, o perspectivă mai curând teologică, regăsită ușor în scrierile tradiției creștine. Prin urmare, în fața unor direcții noi ale cunoașterii și ale practicilor savante, se retrage deodată într-o viziune tradițională. Însă, din câte cred, această imagine simplifică mult perspectiva lui Cantemir și reacțiile sale în fața lumii moderne. Căci el are în vedere mai ales excesele unor noi orientări, precum cea numită „senzorială”. Constată că forma de cunoaștere asigurată de simțurile omului și de rațiunea care le însoțește ajunge socotită singura validă. Și că, deodată, căile cunoașterii și imaginile

adevărului se multiplică întruna, indefinit, în funcție de dispozițiile cercetătorilor, de școli și învățături, mode, credințe și efecte spectaculare. Se ajunge, astfel, la un gen de anarhie în cunoaștere. Devine vizibilă, de exemplu, fragmentarea ei excesivă, pierderea completă a unor relații vii între științe și a unității lor firești. Se ignoră, în cele din urmă, adevărul în ipostaza sa originară („unul și același, simplu și uniform”) (9). Vorbind despre toate acestea, Cantemir constată unele dificultăți imense ale faptului de cunoaștere în noua lume istorică, pe care, sub diferite forme, le sesizăm și noi acum. Amintesc aici una dintre ele. Pentru Cantemir, efortul omenesc de cunoaștere, dacă se vrea realmente așezat pe calea adevărului, apare ca unul ce edifică, adică eliberează, reface într-o măsură condiția omenească și o apropiere de cea originară. Cum spune, vindecă unele răni sau forme de cădere, unele slăbiciuni sau orgolii primejdioase. Or, noile orientări în cunoaștere și în practicile scolastice sau publice nu ar face sesizabilă o asemenea intenționalitate, dimpotrivă.

Când are în vedere lumea savantă a cărților și a cunoștințelor din epoca sa, Cantemir nu apare ca o conștiință exaltată, ce ar admira deschis performanțele cognitive ale aceluia timp. Deși atras ca puțini alții de exercițiul elevat al cunoașterii, pare mai curând dezamăgit de ce constată cu privire la acesta. Bunăoară, modul excesiv („smintit”) în care se afirmă simțurile și rațiunea, mai ales în acele medii unde școala și dascălii consideră suficiente cunoștințele de natură experimentală și analitică. Observă imediat pretențiile lor nemăsurate. E știut că, în epoca respectivă, mai ales în spațiul occidental, se discuta tot mai mult despre două surse sigure ale cunoașterii: cea empirică, datorată îndeosebi simțurilor, și cea rațională. Acestea promet o evidență ușor verificabilă a datelor oferite. Ajung repede socotite fie singurele proprii, fie cele mai importante. În consecință, contează mai mult decât altele invocate până atunci, precum memoria celor originare, vederea contemplativă sau cuvântul tradiției. Cantemir percepe această schimbare de paradigmă ca una de o mare gravitate. Simțurile și rațiunea ajung să se manifeste asemeni unor „daimoni”, ca puteri autonome, fiecare cerând o deplină supunere (11). Minte omenească resimte totuși, grație facultății numite *intellectus*, uriașele lor pretenții, își dă seama că în joc se află o mare capcană. Este admirabil descrisă aici starea profund contradictorie pe care o trăiește intelectul și, desigur, naratorul însuși. „Mă

însăimânt că mă aflu supus acestui stăpân. Șovăi, fără deosebire, cărui protector să mă încredințez: mă frământ în grele îndoieli, în cine să-mi aflu apărătorul și la cine să fug pentru sprijin. De aceea sunt încurcat de ascuțimea simțurilor și mă rușinez de puțința intelectului meu; nu sunt totuși în stare să pricep căruia dintre cei doi daimoni, atât de diferiți prin natura lor, i se cuvine supunerea.”

Ce am putea sesiza aici? Față de unii autori celebri din spațiul occidental, Cantemir înțelege confruntarea cu noile pretenții ale acestui mod de cunoaștere asemeni unei lupte cu sine însuși. Miza confruntării nu e doar epistemologică în genere, ci și personală, uneori mai ales personală. Și aceasta, din cel puțin două motive. Mai întâi, întrucât un asemenea mod de cunoaștere ajunge acceptat în destule medii școlare, fiind transmis nemijlocit aproape fiecărui învățăcel. Prin urmare, puterea lui va fi resimțită chiar lăuntric, mental, de cei care urmau o pregătire livrescă („De aceea sunt încurcat de ascuțimea simțurilor și mă rușinez de puțința intelectului meu...”). În al doilea rând, cunoașterea avută în vedere nu este doar cea teoretică. Nu e vorba, să zicem, doar de științele naturii și de cele care și-au asumat calculul matematic. De fapt, nu atât starea acestora îl îngrijorează pe Cantemir, ci mai ales starea cunoașterii cu finalitate existențială, precum cea morală. Cum spune la un moment dat, adevărul căutat este tocmai acela care se dovedește bun și desăvârșit (15). Sau, dacă ne amintim un verset de care însuși Cantemir ține adesea cont, este vorba de acel adevăr care ne poate face liberi.

La prima vedere, am putea crede că naratorul caută cu tot dinadinsul schițarea unei scene dramatice, zguduitoare, pentru cel care-l ascultă. Sau că se lasă în voia unei retorici cam patetice. Nu cumva se lamentează prea mult când e vorba de sine și de starea timpului său? Nu transformă prea ușor starea de lucruri într-o dramă personală și istorică? Așa am putea crede. În fond, la timpul respectiv, adică în secolul al XVII-lea, se petreceau în Europa destule lucruri încurajatoare, inclusiv în zona cunoașterii științifice și a recunoașterii de sine a conștiinței. Unele cercetări din matematică și fizică, fiziologie, astronomie și psihologie, ca și unele creații literare sau reflecții filosofice, erau de natură să producă admirația minților cultivate. La fel și anumite experiențe spirituale de inspirație filocalică, precum cea isihastă.

De ce totuși Cantemir vede înainte de toate altceva, un imens pericol ce paște conștiința omului? Ce are în vedere de fapt și în ce perspectivă privește stările de lucruri? Câteva indicii le aflăm chiar în aceste pagini preliminare. Bunăoară, e surprins mai ales de faptul că fiecare dintre multele științe anunță doar prin sine o cale justă și un adevăr sigur. Are în față peisajul, aproape năucitor, al unor nenumărate căi și adevăruri, toate voindu-se juste și sigure. Or, în mintea sa era treaz un alt înțeles al lucrurilor („îmi stăruia în adâncurile memoriei o singură sentință acceptată prin consensul ambelor părți [aflate în dispută]: că adevărul diverselor științe e același, simplu și uniform” (9)). Este ceea ce-l face să revadă unele învățături sau scrieri cu o anumită faimă. Va fi însă și mai dezamăgit, căci nu află doar exaltarea propriului adevăr, ci și cunoștințe „pline de neînțelegeri, alcătuite din contradicții” și mascate ca atare (11). Era firesc să se simtă nu doar uimit, ci și atins de îndoială și chiar de spaimă. Nu putea să accepte ideea că există multe adevăruri – și doar atât. De ce niciun adevăr care să fie unul și același? Cum e posibil multiplul unor adevăruri fără nici un orizont al unității lor? La ce anume conduce așa ceva, mai ales când e vorba de a cunoaște cursul vieții omenești și rostul acesteia, sensul unei istorii comune?

Note ■ ¹ Dimitrie Cantemir, *Sacro-sanctae scientiae indepugnabilis imago / Icoana de nezugrăvit a științei preasfinte*, traducere de Ioana Costa, ediție critică de Florentina Nicolae, studiu introductiv de Ștefan Afloroaei, Editura Academiei Române, București, 2017. În continuare, referințele la această scriere le voi face în text, indicând pagina între paranteze.

² Ideea va fi reluată de Cantemir în multe locuri și sub diferite formulări. Cum spune la un moment dat, când cele temporale ajung epuizate în resursele lor, lasă a se vedea ceea ce le depășește nelimitat, ceva imprimat lumii lor prin actul originar de creație. Ceea ce înseamnă că interpretul, pentru a înțelege și altceva decât unele semnificații temporale sau provizorii ale stărilor de lucruri, urmează să pună un anumit fapt în relație cu cele petrecute „dintru început”. Sau, mai bine spus, cu istoria sacră a celor existente (a se vedea *Îndeosebi II*, cap. 32 și 33). În acest fel, decăderea a ceva prezent lasă să se vadă atât modul în care a fost posibilă, cât și calea unei reale eliberări, cale înscrisă în logica tainică a creației.

Abstract

Cantemir. True exile and the steps of self-understanding (II)

Keywords: *Cantemir; self-understanding; exile and the true exile; steps and passages of self-understanding*

Somewhat unexpected for today's reader, Cantemir frequently returns in *Sacro-sanctae Scientiae Indepingibilis Imago* to the motif of self-knowledge. More precisely, of good self-understanding. Since he aims to clarify some not quite ordinary matters, he seeks above all to review his own inner condition. He does it in the guise of a narrator who confesses at length, sometimes with dramatic accents. He then sees himself far from "the living face of the truth", as if in a terrible exile. It also presupposes a good guide: a friend sensitive to one's self-doubts and to the path sought, someone who has followed a certain way of knowledge, or, ultimately, the very One who is "the way, the truth, and the life".

Ana BANTOȘ

Grigore Chiper: *Dar eu caut realul pitulat între cuvinte*

A.B. – conf. univ., doctor habilitat în filologie, Universitatea de Stat „Alecu Russo”, Bălți. Direcții de cercetare: literatura română, literatura universală și comparată, estetică și teorie literară. Publicații: *Reabilitarea autenticului*. Culegere de articole și studii critice, Chișinău, 2006; *Deschidere spre universalism. Literatura română din Basarabia postbelică*. Monografie, Chișinău, 2010 (ediția a II-a, revăzută, Iași, 2014); *Literatura basarabeană și modelele literare europene*, București, 2013.

După consumarea fenomenului avangardist de la începutul secolului al XX-lea, poezia nu mai e un obiect stabil, constant. Ea continuă să rămână un spațiu deschis tuturor experiențelor. Faptul acesta se evidențiază și din perspectiva diversității caracteristicilor postmodernismului, care caută drumul spre o nouă recunoaștere a literaturii și a scriitorului. În contextul acestor căutări, se înscriu cei mai mulți autori de la noi, printre ei fiind și Grigore Chiper, care în ultima perioadă se afirmă plenar în poezie, proză, eseu și în traduceri. După debutul editorial din 1990, cu volumul de poezie *Abia tangibilul* (Editura Literatura Artistică), Grigore Chiper a publicat și alte cărți de poeme: *Aici, în falset*, poeme, Editura Hyperion, 1991; *Perioada albastră*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997; *Cehov, am cerut obosit*, Editura Cartier, Chișinău, 2001; *Turnul de fildeș înclinat*, Editura Vinea, București, 2005; *Roman-simulacru*, Editura Limes, Cluj, 2010; *Formalități*, Editura Charmides, Bistrița, 2015; *Opera poetică*, Editura Paralela 45, Pitești, 2017; *Semințe de betel*, Editura Rocart, Pitești, 2020. Proză: *Violoncelul și alte voci*, Editura Augusta, Timișoara, 2000; *Nisipul de sub picioare*, Editura Tracus Arte, București,

2014. Eseu, jurnal, publicistică: *Piese dintr-un puzzle*, Editura Junimea, Iași, 2017; *Fața poeziei și măștile poezilor*, Editura Arc, Chișinău, 2019; *Voci în pustiu*, Editura Junimea, Iași, 2021. Traduceri: *Dama de pică*, nuvele de Aleksandr Pușkin, Editura Cartier, Chișinău, 2004.

Să mai spunem că, în ultima vreme, suntem martorii celor mai diverse acte, pe care le numim poezie, în acest spațiu în care limitele și interdicțiile sunt total neglijate, itinerarul scriitorului de azi spre și în literatură amintind uneori de cuvintele: „Nebănuite sunt căile Domnului”. Corelația artă-realitate, viață-joc artistic, și în cazul poeziei lui Grigore Chiper, se desprinde dintr-un context cultural și literar vast, în care sunt puse în practică incertitudinile și discontinuitatea, două dintre trăsăturile definitorii ale scrisului postmodern: „Scoți un volum de pe raft./ Te încâlcești în ghemul cu ață./ Hölderlin e arhaic./ Sheep in fog (oaie în ceață).(…)/ Nici pesmeți muiați în lapte, nici autori/ de pe coperti, nici pastila de leac./ Pun semnul egalității între/ o realitate și acest joc sărac”. Într-un univers în care gama de sentimente acoperă un registru amplu și complicat „de la ovalul frunzei până la gustul vinului”, zâmbetul femeii iubite având ceva din desenele lui Saint-Exupéry, iar Pound ghidează traseul discursului liric către un imagism marcat de „apariția acestor fețe în mulțime - /Petale pe o creangă neagră, udă”, scribul își consumă, netulburat, reflecțiile sale docte cu privire la istoria poeziei, reflecții care completează în mod firesc discursul eclectic postmodernist: „Din imagism a crescut întreaga poezie vest-europeană/ a secolului XX/ Imagismul a desființat poezia georgiană/ în vogă atunci” (poezia „*Imagism*”). Ghidat de Pablo Picasso, „cel din perioada albastră”, desenează ca „într-o cacealma a culorilor” peisaje cu grădini de tamariscă și acacia, în care *câinele începe să latre de după zid și culorile dispărute revin tot așa cum obiectele apar din întuneric după ce găsești întrerupătorul*. Acest scenariu e menit să transpună protagonistul într-o condiție a normalității, cu anturajul familiei de altădată, din care nu lipsesc cei dragi, dispăruți între timp: „întâlnirile sunt încă frecvente/ tanti e în viață/ și unchiul/ și tata/ și alții”. Dar atmosfera este evanescentă: „Am impresia că sentimentele sunt un gaz care se evaporă”. Sau altădată protagonistul e așteptat într-un aeroport, unde nu cunoaște pe nimeni, de cineva având fața vopsită cu chinovar: „Merg în întâmpinarea lui/ ca și cum m-aș îndrepta spre planeta roșie” („*Planeta roșie*”).

Trebuie spus că diversificarea viziunii asupra lumii rezultă din prăbușirea vechilor valori, urmată de o deschidere spre schimbarea mentalităților, a concepțiilor omului despre lume și despre sine, care, bineînțeles, au influențat cultura, arta, literatura. În pofida tuturor rupturilor, a discontinuității, a fragmentarismului din care se alimentează, poezia continuă să ne influențeze pozitiv, într-un mod obscur, re-asamblând fragmentele ei dispersate, transformându-le, din nou, într-un avut al nostru. Chiar dacă astăzi, „spre disperarea celor ce trăiesc nostalgia stilului înalt”, „nu mai suntem în stare să găsim multe cuvinte miezoase și adevărate”, întâlnirea cu miracolul poeziei capătă în versurile poetului nostru forma iscusinței de a conferi mister amintirilor din trecut.

Dar ce înseamnă, de fapt, arta memoriei, a căutării identității pentru scriitorul postmodern Grigore Chiper? În condițiile în care „poezia e citită numai de poeți, dar poetul nu admite decât propria poezie”, tonul polemic pune stăpânire pe ajustarea la calmul imperturbabil al scriitorului stăpân pe uneltele scrisului său: „Probabil poezia înseamnă chiar amintirile”, scrie Liubov Turbina – „Probabil poezia e însăși uitarea”, scrie Grigore Chiper. Dar uitarea se cere citită cu luare-aminte: nu se are în vedere ștergerea memoriei, ci șansa unei noi deschideri, a unui nou început. De reținut imaginea unui protagonist care contemplă cu fața spre „acel întuneric dens fără lună, fără luminile din curte și nici de pe strada de alături” și care alunecă ușor în iureșul amintirilor, al evenimentelor din trecut, în care episoadele unei copilării aureolate de prezența părinților se împletesc cu cele ale unor realități frustrante. Acestea sunt recurente și demonstrează efortul scriitorului de a dezvolta stări de incertitudine pe care le cunoaște din arealul basarabean postcomunist, care nu e altceva decât moștenitorul consecințelor totalitarismului: „Nu-mi venea să cred că voi prinde ziua/ când comunismul se va retrage în cotlonul său/ Îmi apare în memorie doar ziua de șapte noiembrie/ când mășăluam cot la cot/ într-o coloană infinită aranjată diabolic din care am scăpat atât de puțini” („*Lecția de comunism*”).

Necesitatea reconstruirii reperelor pentru noua generație, care se avântă spre cucerirea gloriei literelor, este în măsură să justifice efor-

tul lui Grigore Chiper de a redescoperi oportunitatea scrisului orientat spre regăsirea de sine, regăsirea identității în postmodernitate. Poetul urmărește ceea ce scapă inteligenței omului obișnuit, modului obiectiv de a privi lumea. El pune problema a ceea ce dă sens și valoarea lucrurilor prin prezența sau chiar prin absența lor. Cu alte cuvinte, pune problema precarității, a dispariției apropiate a lucrurilor. Altfel spus, tot ceea ce îl înconjoară se încarcă de sens în măsura în care e pe punctul de a dispărea cât de curând: tatăl, în ultimele clipe ale vieții sale, e o prezență extrem de evidentă, iubita, de la care urmează să-și ia rămas-bun în drum spre aeroport sau căreia îi este rezervat un spațiu proximal, este și ea o *presentia in absentia*: „E multă liniște aici în universul nostru/ Unde ești tu/ sunt sânii tăi calzi/ coapsele tale legănate/ și buzele care tac// Pomenesc mai des de tine când nu ești/ Ești după uși străzi cartiere întregi// Dincolo de rutină/ nu e nimic special pentru a crea/ o himeră/ un mister/ o mașină a viitorului/ sau o mutră mai satisfăcută// Te chem cu numele la care nu răspunzi/ te implor cu vorbele care nu schimbă mare lucru/ te îngân cu erorile de ieri de azi de mâine și dintotdeauna// Mă voi învăța să privesc prin întuneric/ și să văd cât se vede prin el” (Poezia *Je te vois*). Alteori liniștea e îmbrăcată într-o „armură de metal”. E ca și cum infinitul ar prinde contur, viață sub semnul finitului. Ca și cum absența ar clama prezența. Simplitatea aparentă a lumii în care se află protagonistul, prezența lucrurilor iluminate prin fragilitatea lor indică asupra unui univers pe cât de simplu la prima vedere, pe atât de complex și ermetic, realitatea conturându-se dincolo de aparențe. Cunoscând o anumită ruptură, după Paul Claudel, T. S. Eliot, Ezra Pound, poezia ne duce cu gândul la nostalgia unui paradis poetic pierdut, pe care scriitorul de azi își propune să-l recupereze: „Dar eu caut realul pitulat între cuvinte/ nu mă satur adulându-l”, scrie poetul marcat de atitudinea critică față de scris: „cuvintele din versurile mele se pot/ transforma în umbră, se transformă/ în umbră”. Acest sentiment acut al autosupravegherii, spiritul critic îl diferențiază pe poetul nouăzecist al cărui traseu duce dinspre o realitate anemică spre amintiri din alte vremuri ale altor generații: „Vei coborî și tu mai încolo pe o platformă înghețată/ pe care o vei găsi/ precum o descriese vreun călător strain / un secol în urmă sau două” (Poezia „*Spre punctul de vizavi*”). Sensuri ale existenței prind contur, însă nu spre a

fi dezvoltate, ci pentru a crea suspansuri, stări, crâmpie în vederea descoperirii noilor căi de explorare poetică în stare să schimbe statutul poetului și relația lui cu cititorul de azi, ceea ce ar putea duce la renovarea privirii asupra lumii actuale.

Abstract

Grigore Chiper: *But I'm looking for the real hidden between the words*

Keywords: *Grigore Chiper; life-artistic game; art-reality; art of memory; identity; postmodernity*

The article treats poetry as a space open to all experiences, starting from the writings of Grigore Chiper, an active presence in recent literature from the Republic of Moldova.

The diversification of the vision of the world resulting from the collapse of old values is followed, followed by an openness to changing mentalities, of man's conceptions of the world and of himself, which, of course, influenced culture, art, and literature.

Igor GUZUN

I.G. – scriitor și director al Agenției „URMA ta”. Născut în satul Recea, Râșcani, la 12 septembrie 1968. Licențiat al Facultății de Jurnalism a Universității de Stat din Moldova (1985-1992).
 Volume publicate: *De azi într-o săptămână* (1997), *LA BLOG*, scrisă împreună cu Sergiu Beznițchi (2014), *Vinil* (2015), *Bine* (2017), *Adio, lucruri, poeme* (2018), *Vinil Collection* (2018), *Iubi*, poeme, prezentă în top 10 cele mai citite cărți ale anului 2019, realizat de Biblioteca Națională a Republicii Moldova, *Пувânt. Jocurile foamei de cuvinte*, scrisă împreună cu Sergiu Beznițchi (2019), *Mai bine* (2021). Face parte din antologia *Literatura din Basarabia. Început de secol XXI. Proză scurtă* (2017) și în *Antologia poeziei românești din Basarabia (1770-2020)*.

Cabinetul de limbă și literatură

În cabinetul nostru de limbă și literatură
 Erau 40 de scriitori pe pereți.
 Parcă eram într-o biserică în miniatură:
 40 de sfinți, 40 de profeți.

Și vocea profesoarei, încrezătoare și calmă,
 Ne scotea pe noi, necugetații, din minți
 De față cu cei cărora le ieșeau bărbile din ramă
 Și îngerii printre dinți.

Era vârsta la care începea să ne placă
 Să fim adolescenți – nu miopi, nu cu jurnal,
 Interesați mai mult de corpul colegelor de bancă,
 Decât de scriitori sau de corpul profesoral.

Ne împiedicam în părțile de vorbire
 Și în dragoste nu avansam mai ușor,
 Dar sfinții ne întăreau în iubire
 Cu viețile și cărțile lor.

În una dintre zilele acelea luminoase
 Sub priviri aprobatoare de poeți și romancieri
 O viitoare dirigintă de clasă
 S-a sărutat cu viitorul diriginte de șantier.

Iubirile noastre au fost binecuvântate
 În cabinetul de literatură în comunism.
 Astăzi toamnele sunt pline de roade,
 Pentru că primăverile au fost pline de optimism.

Omenia

Nu mânia
din

Ro
mânia.

R
omenia!

Acoperiș

Acoperișul unei case
E coperta unei cărți deschise.

Școală

Acum poți nimic să nu ții minte,
Pentru că ai internetul mereu la îndemână.
Unui băiat întotdeauna nu-i ajung cuvinte
Ca s-o convingă pe-o fată să meargă de mână.

Și totuși ceva între ei se înfiripă...
El nu din pahar, din priviri o sorbea.
Ce bine e că cei doi nu știu cum se fumează o pipă,
Dar bănuiesc cum e să fie îndrăgostiți lulea.

Între tentații și plictiseală
Aici trece viața până la balul de absolvire...
Cred că singura materie care trebuie predată în școală
Este iubirea.

Cantina studentească

Au fost între timp restaurante și baruri în viața oricui, profund ome-nească. Dar în topul celor mai scumpe localuri va fi mereu cantina studentească.

Cafeaua cu lapte într-un pahar fațetat. Un corn cu magiun – și-i plină tipsia. Dacă atunci bucatele ne-am fi pozat, ce săracă era fotografia!

Dar noi eram totuși bucuroși și senini, luminați de ochii celui din față. În cantina aceea ne-am atins de mâini. Cu omul acela mergem prin viață.

Erau ploile din ferestre dese și lungi... De atâtea cantina aminte ne aduce. Și nicăieri nu voiam să mergem atunci, pentru că nu aveam unde ne duce.

Acum avem unde – fugim sau la pas. Oricine din noi ar putea să plă-tească. Să nu mergeți acolo, chiar dacă a rămas așa cum a fost cantina studentească.

De-ajuns că am fost eu și am găsit un fular, semăna cu al meu din ziua nefastă. Acolo a rămas rujul tău pe pahar, dar ai spus nu, când el te-a cerut de nevastă.

Și mult după aceea ți-am zis că am fost chiar foarte aproape la masa vecină. M-am simțit bine, iar tu – probabil prost, când după tine am ieșit din cantină.

Noi suntem generația

Nou suntem generația celor care au lucrat cu mouse-ul și cu DOS-ul. Și, la fel ca Dostoievski, încă mai credem că frumusețea va salva lumea. Ca Făt-Frumosul.

Noi suntem generația celor care au copilărit mai mult afară. Iar copiii noștri cresc la fel – mai mult afară. Din țară.

Ni se pare mereu că economia și statul drept nu funcționează bine și aici șchioapătă comparația. Dacă există mai mulți oameni și mai multe țări într-un singur om – noi suntem generația.

Pereții casei părintești

La fel ca toate mamele din generația noastră, și mama mea are mai puține fotografii decât aș fi vrut.

Și îi caut chipul chiar și în fotografiile alb-negru cu cei peste un milion de oameni de la primul Pod de Flori de peste Prut.

Deschid sertarele, răsfoiesc albumele... „Oare asta mata ești?”

Iar mama mă privește din cele câteva icoane de sfinte cuvioase de pe pereții casei părintești.

Biblioteca

„Lăsați copiii să vină la Mine”,
a zis biblioteca
cu vocea lui Dumnezeu.

Cu ce titlu de carte se potrivește...

Dincolo de ușa bibliotecii e lumea aceasta
 Care ne bucură și ne exasperează în fiecare zi.
 Parcă am trăi în drama lui Caragiale „Năpasta”.
 Pentru Moldova oare ce titlu de carte s-ar potrivi?

„Paradisul de după colț” de Llosa.
 „Bâlciiu deșertăciunilor” de Thackeray.
 Poate recitim cu voce tare „Glossa”?
 „Alte măști, aceeași piesă”, dragii mei.

Ce cărți s-ar mai potrivi cu Moldova?
 „Bonjour Tristesse” de Françoise Sagan.
 Romanele polițiste cu note ironice de Darya Donțova.
 „Iar dimineața vor veni rușii” de Iulian Ciocan.

Poate „Zbor frânt” de Vladimir Beșleaga.
 Ori „Mizerabilii” de Victor Hugo.
 Umberto Eco, „Cimitirul...”, dar nu din Praga.
 E despre noi și „Așteptându-l pe Godot”.

„Groapa” de Barbu. Gogol, „Suflete moarte”.
 „Să ucizi o pasăre cântătoare” de Harper Lee.
 „Bandiții” de Ernu. „Greața” de Sartre.
 Și aceste cărți cu Moldova s-ar potrivi.

Și ce mult ne-ar plăcea să fie despre Moldova, ca o povață,
 „Inima inimii”, scrisă de unul dintre cei mai iubiți portughezi!
 Dar nimeni nu scapă cu viață
 Nu din țară, ci din povestea lui Creangă „Capra cu trei iezi”.

Lipsa verbelor

În lumea de azi am început să ne descurcăm fără verbe. Aproape că ne ajung celelalte părți de vorbire.

Ușa!
Gura!
Următorul!
Wow.
Superbă.
Cușma!
Anulare.

Ne-am redus viața la substantive, adjective și ceva interjecții.

Genial.
Respect.
Offside.
VAR.
Rușine.
Ajutor!
Cât?
Gata.

Dar atunci când este vorba despre dragoste, verbele intră în dormitor. Pentru că dragostea – ca să se întâmple – are nevoie mereu de verbe de acțiune.

Dă-mi mâna.
Vino.
Sărută-mă.
Continuă.
Așteaptă.
Rămâi pe noapte.
Rămâi pe viață.

Harta vieții

Copilăria este mereu comuna Lumina.
Copăcel. Mărișel. Puiești.
Scânteia și Mica. Bobocu și Vișina.
Trece Repede. Până ajungi la Lungești.

Tineretea este mereu Eforie.
Uneori Flămânzi. La Gura Ialomiței.
Frumosu. Frumușica. Lucia.
Dor Mărunt. Iași frumos. Însurăței.

Maturitatea este mai mult Constanța.
Fie Onești. Fie Bogați.
Făurești. Amărăști. Și cartierul Speranța.
Bunești. Românești. Despre asta Urlați.

Bătrânețea a ajuns comuna Icoana.
Albești. Ruginești. Bătrâni. Văcăreni.
Se vede Crucea. Sfințești și Coroana.
Și, păzește-ne, Doamne, să nu rămânem Singureni.

Încotro

Basarabia, încotro?

Destinația punct .Ro.

Scriitorii

Scriitorii sunt sfinții
care învie.

Viața.

O carte

Parcă e același miros, dar de fiecare dată ne surprinde.
 Plus, bineînțeles, oftatul sau lacrimile de la sfârșit.
 O carte este toate acestea, dar cartea nu se vinde.
 Bine măcar că uneori se cumpără, negreșit.

Când n-aveam nici telefon, nici iubită, mergeam cu o carte la culcare.
 Și astăzi simțim efectul ei balneoclimateric.
 Când n-aveam lumină, citeam la lumânare.
 Acum lumina este însăși cartea în întuneric.

Cititorii sunt adulții cu tâmpile, ca paginile, albite.
 Cititorii sunt adolescenții care ies, precum cărțile, din tipar.
 Nu știm unde se depun în om cărțile citite,
 Dar cred că știm cum arată – ca o librărie – o inimă de librar.

**A new group of poems published
 by the poet and publicist Igor Guzun**

Constantin OLTEANU

Urmele lor duc spre timpurile care vin

C.O. – redactor-șef al publicației periodice „Săptămâna”. A studiat jurnalistica la Universitatea de Stat din Moldova, fiind angajat ulterior în redacția ziarului „Tinerimea Moldovei”. Au urmat „Literatura și Arta”, revista „Basarabia”. A debutat cu volumul de poezie *Pachete cu zăpadă*, urmat de romanul *Green Card*. Este membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova, membru al Uniunii Jurnaliștilor din Moldova.

Am fost odată la Iași și am mers la Bolta Rece, având cu mine speranța că am să pot citi acolo urmele lui Creangă și ale lui Eminescu. Le-am căutat în toate câte erau în jur. Și doar când am reînviat în mintea mea amintiri ale contemporanilor, am putut să refac timpuri pe care nu le-am trăit. Mirosea a cartofi prăjiți lumina galbenă a lămpilor. Și vinul părea stingherit de sticla ulcioarelor. Și poate a paharelor de la care încă mai aduce a gel de bucătărie. Mirosul unui secol în care le facem loc biografiilor noastre. Te uiți în jur și cauți pe lângă case, pe lângă porți și pe sub umbre urmele lor. Ca pe o zăpadă pe care se scrie istorie, crezând, naivii de noi, că o va ocoli soarele.

Eram cu soția mea într-o evadare dintre lucrurile unei scenografii obligatorii și căutam, cu timiditate, pecetea istoriei. Așa m-am simțit când am intrat pentru prima dată în casa unei profesoare din școala noastră. Mă simțeam ajuns într-un fel de biserică atunci, reinventam vorbirea care părea să mă fi părăsit nu știu cum, duceam întruna șervețelul la gură, ca nu cumva să am fărâməturi pe barbă, țineam picioarele ascunse sub scaun, că era neobișnuit de nedrept să apar desculț în fața ei. Și în Bolta Rece, la fel. Ții furculița în mână și nu știi

ce rost are ea la o palmă de tacâmul din fața ta. Vine chelnerița și tu te vezi poftit să alegi între carne de miel și păstrăv acolo unde parcă era vorba de poezie, de genii, de cosmos și de mama unui copil lăsat fără haine la baltă. Era, cred eu, o diferență ușor de citit între noi doi intrați un pic flămânzi într-un paragraf de istorie a literaturii și doamnele din local atât de acasă acolo unde tu îl cauți pe Creangă și unde tu îl cauți pe Eminescu. Și întreb cum ai întreba rătăcit nu știu unde: „Ați putea să ne spuneți ...”. Zic: „S-au păstrat cumva, doamnă, câte ceva din lucrurile...” De unde să știi tu că întrebarea ta a fost adresată de atâtea și atâtea ori încât a intrat în tencuiala pereților și în lemnul ocrotitor al tavanului? ”Știți, aici, cum să vă spunem... Dar veniți, dacă vreți, să vă arătăm altceva.”

Și am coborât treptele unui beci. Abia atunci am descoperit bolta pe care nu o puteam găsi altundeva. Bolta de piatră a unor galerii care lunecă în adâncuri și care lasă că crească încrengături pline de mister și de timpuri trecute. „Vedeți, e o masă acolo.” E mai mult o lespede sau, hai să admitem, o masă lipită de un perete, dar nu e nimeni deasupra ei. Doar timpul. Cu o listă de bucate în fața lui, în care, probabil, sunt mereu aceleași luturi vânturate din când în când de lopeți, aceleași nisipuri curgând în clepsidre, uitări și aduceri aminte și poate regrete. La masa asta stăteau atunci Eminescu și Creangă. Și o boltă rece stăpână pe ei. Cu stele, probabil, dar cu stele pe care le poate vedea numai geniul. Cu luceferi, cu nemuriri chemate de unii, cu nemuriri alungate de alții.

Galeriile pleacă apoi mai departe, iar peste ele se-mprăștie un insistent miros de murături. De fapt, nu a varză aduce și nu a castraveți murați. E parfumul învechit al unui secol retras altundeva, cum se retrag sub preșul timpului uitările.

Am făcut poze cu un telefon care nu are cum să citească urmele și am luat cu mine emoția întâlnirii cu ei.

M-am întrebat mai târziu ce totuși îi apropia atât de mult pe Eminescu și Creangă? Am căutat și am tot căutat lucruri și locuri, gânduri și sentimente, cuvinte și vinuri, dar numai după ce nu am putut găsi nimic, am început să cred că diferențele sunt tocmai ceea ce-i lega. Eminescu nu avea un cireș și un petec de cânepă încălțită. Nu avea balta, carul

lui Prepeleac, nu avea Pupăza, nu-l avea pe Oșlobanu. Iar Creangă, fără poet, nu avea cum măsura lungul drum al luminii și nu avea cum desluși negura vremilor.

Citim aduceri aminte și îi găsim într-o reconstituire a lui George Panu, care îl întrebă în una din zile pe Eminescu: „Ce vorbești tu tot timpul cu Creangă?”

El zâmbea și, cu acea privire vagă și rătăcită care-i era caracteristică, răspundea în mod evaziv:

- Vorbim și noi ce ne trece prin minte!...

Și atâta tot.

Câteodată, Creangă și Eminescu dispăreau câte trei-patru zile, nu se știa ce-au devenit. În timpul acesta, ei ieșeau din oraș pe jos, cutreierau Galata și Târgușorul, treceau înspre bariera Păcurarilor, făceau înconjurul pe la Copou și Aroneanu, dormeau pe o laviță la vreun han sau la vreo crâșmă, mâncau ce găseau și erau fericiți.”

Am fost odată la Iași și am mers la Bolta Rece. Căutam urmele lui Creangă și ale lui Eminescu, pe lângă alte urme lăsate nouă și timpului. Ale lui Caragiale, Alecsandri, Maiorescu... Atingi pereții cu degetul. Lași palma pe spătarul scaunului, privești dincolo de geam și... Și ceea ce se poate vedea e că nu e nimeni. Știu că au fost totuși cândva niște urme. Și mai știi că duceau undeva. Poate în cărți, poate în aducerea noastră aminte, poate în timpurile care vin.

Știu.

Abstract

Their tracks lead to the times to come

Keywords: *Eminescu; Creanga; Iasi; Bolta; Prepeleac*

A first stop at Bolta Rece in Iasi lets you feel the history. You look for the traces of Eminescu and the traces of Creangă in things as if time had taken care to leave them all visible. In the lower part of the house there is a table attached to the wall where the two often sat listening to each other. It's a model of friendship like never before and maybe never will be.

Viorica MOLEA

Inadvertențe stilistice atestate la unele posturi TV din Republica Moldova

V.M. – conf. univ. dr. hab. în filologie, Departamentul Lingvistică Română și Știință Literară, Facultatea de Litere, USM. Domenii de cercetare: stilistică, pragmatică, cultivarea limbii, comunicare. Autoare a lucrărilor: *Valori expresive ale frazeologismelor în opera dramatică* (2010); *Expresivitatea limbajului poetic (suport de curs)* (2011); *Oralitatea în textul publicistic actual românesc* (2016); *Normă și uz în limba română actuală* (2021). Participantă la numeroase conferințe naționale și internaționale.

Procesul de cultivare a limbii în spațiul nostru lingvistic trebuie să fie constant și eficient. Pentru aceasta este nevoie de o implicare continuă a celor responsabili de calitatea exprimării în spațiul public, de dorință și atitudine din partea tuturor celor cărora le pasă de tot ce se întâmplă aici.

În urma monitorizării mai multor posturi TV din Republica Moldova privind ținuta lingvistică din cadrul acestora, constatăm că există încă multe probleme care necesită o analiză atentă.

Printre numeroasele erori de divers ordin – fonologice, lexico-semantică, gramaticale – atestăm inadvertențe stilistice, care se mențin în exprimarea orală din spațiul public de mult timp, deși au fost identificate, comentate, discutate în repetate rânduri. Există o rezistență greu de înțeles în fața unor greșeli care, până la urmă, pot fi ușor înlăturate. Acestea presupun neatenție, deficiențe de logică, ignorarea anumitor legități în structurarea mesajului, traduceri literale sau calcuri din limba rusă în virtutea condițiilor istorice obiective ce caracterizează acest spațiu. Ceea ce ni se pare nepermis este faptul că aceste erori sunt comise de

persoane care, prin funcția și statutul lor, ar trebui să protejeze și să promoveze limba literară, normată, corectă. Totuși, acest lucru nu se întâmplă și noi, de fiecare dată, atenționăm, venim cu recomandări, astfel încât această stare de lucruri devine oarecum o rutină, fără rezultate clare.

Vom discuta despre câteva greșeli întâlnite în exprimarea jurnaliștilor la posturi de televiziune autohtone, relevând aspecte tipice, cu soluții de redactare. Tautologia, ca și pleonasmul, de altfel, fiind o categorie de greșeli stilistice frecvente, presupune reluarea inutilă a aceleiași idei fie prin aceleași cuvinte, fie prin cuvinte cu sens apropiat. Eugenia Dodon precizează că „atât pleonasmul, cât și tautologia sunt manifestări ale redundanței – o informație superfluă, redată printr-un surplus de cuvinte sau expresii inutile, ce-l pot deruta ușor pe receptor, mai ales, în procesul de percepere a mesajului scris sau rostit” [2]. Astfel, acest tip de eroare perturbază armonia exprimării prin reluări supărătoare și inestetice. De exemplu, „Ediția specială dedicată Zilelor Diasporei **continuă** și, în **continuare**, discutăm...” (19.08.22, Ediție specială, TRM) – corect: *Ediția specială dedicată Zilelor Diasporei continuă cu discuția despre...* sau „La finalul **vizitei**, Maia Sandu **a vizitat** Parlamentul României...” (29.07.22, Primele știri, PrimeTV) – corect: *La finalul vizitei, Maia Sandu a mers în Parlamentul României; ... OMS va continua să facă tot posibilul pentru a acorda asistență statelor în vederea asistării*, transiterii și pentru a salva vieți.” (21.07.22, Știri, NTV) – corect: *... OMS va continua să facă tot posibilul pentru a acorda suport statelor în vederea asistării...*; „Datele **au fost prezentate de reprezentanții** Ministerului Sănătății în cadrul Simpozionului Național „Infecția Covid-19” (Ora știrilor, 22.09.22, TV6) – corect: *Datele au fost oferite de reprezentanții Ministerului Sănătății în cadrul Simpozionului Național „Infecția Covid-19”*. În toate enunțurile semnalate observăm reluarea cuvintelor ce redau aceeași idee doar că prin alte forme gramaticale: în primul caz, este vorba de un verb și o locuțiune adverbială (*continuă, în continuare*), în al doilea – un substantiv și un verb (*vizitei, a vizitat*), în cel de-al treilea, este vorba de un substantiv în acuzativ și altul în genitiv (*asistență, asistării*), iar în cel de-al patrulea text, avem un verb la diateza pasivă și un derivat al acestuia în calitate de substantiv (*au fost prezentate, reprezentanții*).

O categorie similară de greșeli sunt și pleonasmul propriu-zis, în care este repetată aceeași idee prin elemente lexicale cu sens apropiat sau

identic: „Din cauza secetei **nivelul hidrologic al apei** a scăzut considerabil...” (15.07.22, Buna dimineața! NTV) – corect: *Din cauza secetei **nivelul hidrologic** (sau **nivelul apei**) a scăzut considerabil;* „... tot aceste trei partide rămân în preferințele cetățenilor, **alte alternative** nu există...” (21.07.22, Morari live, N4) – corect: *... tot aceste trei partide rămân în preferințele cetățenilor, **alternative** nu există.* În mostrele propuse cuvintele sinonime utilizate alăturat produc un efect de conținut superfluu și nerelevant.

Greșeli stilistice sunt considerate și cacofoniile, o asociere dezagreabilă de sunete care supără auzul. Vlad Pohilă observă că „uneori două cuvinte sau chiar două silabe puse alături (...) pot genera asociații dintre cele mai neplăcute receptării.” [4]. Termenul „cacofonie” provine din limba greacă veche (vgr. *kakophonia*, d. *kakós*, „rău”, și *phoné* „sunet”), dicționarul explicativ definind conceptul ca „asociație de sunete, neplăcute auzului, care trebuie evitate; disonanță; lipsă de armonie” (*dexonline*). Adică, un dezacord fonetic în comunicare, în special, în cea orală, care produce efecte neplăcute. De exemplu, „Aceștia susțin **că casca** de protecție și vesta reflectorizantă au o mare importanță.” (18.07.22, Mesager, TRM) – corect: *Aceștia susțin **că vesta reflectorizantă și casca** de protecție au o mare importanță;* „... în timp **ce cei** aflați la bord au scăpat în mod miraculos.” (20.07.22, Obiectiv, N4) – corect: *... în timp **ce oamenii/pasagerii** aflați la bord au scăpat în mod miraculos.* Procesul de cultivare a limbii presupune și evitarea produselor lingvistice lipsite de eleganță, așa cum sunt cazurile de cacofonie.

Echivocul este definit prin „cuvânt sau expresie cu sens ambiguu” sau prin „lipsă de claritate, de precizie; ambiguitate” (*dexonline*) și este adesea întâlnit atât în „expuneri (...) scurte, mai ales în anunțuri, oferte, etichete etc.” [1], cât și în enunțuri mai lungi, cu topică neordonată. Echivocul, prin urmare, este o greșală de stil care creează confuzie în receptarea mesajului, producând astfel o comunicare defectuoasă. În textele: „S-au împlinit patru ani de la răpirea celor șapte profesori turci de către securitatea moldovenească și **transmiterea regimului Erdogan.**” (Jurnalul orei 19:00, 06.09.22, JurnalTV) – corect: *S-au împlinit patru ani de la răpirea celor șapte profesori turci de către securitatea moldovenească și **transmiterea acestora către regimul Erdogan** și „Am o pătură caldă și mâncare **pentru prima perioadă care nu trebuie încăl-***

zită.” (Reporter, 20.10.22, PublikaTV) – corect: *Am o pătură caldă și mâncare pentru prima perioadă, în care nu e nevoie de încălzire*, echivocul sau ambiguitatea sintactică induce în eroare receptorul cu privire la conținutul enunțului: în primul caz, secvența poate fi interpretată fie că este transmis cuiva regimul Erdogan, fie că trebuie transmis către regimul Erdogan; iar în cel de-al doilea pasaj, receptorul va înțelege că perioada trebuie încălzită și nu camera în care sunt cazați refugiații. Astfel, aici nu vorbim de eleganța discursului, ci de claritatea exprimării, de nivelul de comprehensivitate a textului.

O atenție separată necesită amestecul nerecomandat de registre stilistice în exprimarea standard. Or, acest lucru se întâmplă frecvent în cadrul unor emisiuni TV, în special, al talk-show-urilor politice, în discuții cu personalități publice, în care limbajul trebuie să presupună decență și sobrietate: „**Super, super! Să fie așa!** Mulțumim foarte mult, domnule rector!” (15.07.22, Cine vine la noi, TRM) – corect: *Ne bucurăm nespus! Așa să fie!*; „Noi **ne-am agățat de acest cuvânt** ce a luat o conotație negativă, chiar dacă asta este în zadar.” (28.07.22, Primele știri (trad. scrisă), PrimeTV) – corect: *Noi ne-am concentrat asupra acestui cuvânt care a obținut o conotație negativă, chiar dacă acest lucru este neînsemnat*; „**S-toarnî unu' pi altu'...**” (27.07.22, Puterea a patra, N4) – corect: *Se toarnă unul pe altul...* Astfel, utilizarea unor cuvinte din registrul familiar-argotic (*super*), popular (*ne-am agățat*) sau cu pronunție regională (*s-toarnî unu' pi altu'*) produce o impresie de familiaritate nepermisă, un sentiment dezaprobator față de excese verbale nonstandard în exprimarea publică.

Una dintre greșelile des întâlnite în exprimarea orală, în special în emisiunile în direct ale posturilor TV este anacolutul, care presupune, conform *dexonline*, „discontinuitate sau ruptură logico-sintactică în interiorul unei propoziții sau al unei fraze”. Radu Paraschivescu definește acest fenomen stilistico-sintactic astfel: «Exprimarea în anacolut semnaleză o neconcordanță între planul logic și planul gramatical al enunțului. Termenul „anacolut” vine, pe filieră franceză („anacoluthie”), din greaca veche și din latină, limbi în care înseamnă „incoerență” sau „inconsecvență”.» [3]. Multiple anacoluturi sunt atestate în cadrul tuturor emisiunilor care se desfășoară în direct, întrucât acestea presupun mai multă improvizație, situații neprevăzute, emoții, oboseală, fapt

care conduce nemijlocit la o exprimare incoerentă: „O parte din vestul Europei continuă să se lupte și-n acest weekend contra incendiilor forestiere devastatoare, **o consecință a unui val de căldură, care, potrivit meteorologilor, temperaturile urmează să crească în ultima perioadă.**” (17.07.22, Mesager, TRM) – corect: ... **o consecință a unui val de căldură. Potrivit meteorologilor, temperaturile urmează să crească în perioada următoare.**” Discontinuitatea în cadrul enunțului este cauzată de neconsecvență în respectarea funcțiilor sintactice. În acest caz, avem a face cu începutul unui enunț și prezența unui subiect inutil „care” într-o posibilă subordonată atributivă, însă acesta este urmat de un alt început de propoziție cu subiect, predicat etc., fapt care creează un dezacord în cadrul frazei. Într-un enunț precum: „Un alt **subiect, care, la fel, aș vrea să vă întreb**, pentru că o curiozitate personală...” (09. 11.22, Tema, Primul în Moldova TV) – corect: *Un alt subiect pe care, la fel, aș vrea să-l discutăm, așa, ca o curiozitate personală*, atestăm un dezacord creat de un subiect inutil „care”, precum și de ambiguitatea structurii „un alt subiect ... aș vrea să vă întreb”. În textul ce urmează: „Aș vrea, mai întâi de toate, **să ne relațăm despre chintesența programului și care sunt prioritățile** acestuia.” (19.08.22, Ediție specială. TRM) – corect: *Aș vrea, mai întâi de toate, să ne relațăm despre chintesența programului și despre prioritățile acestuia*, greșeala constă în nerespectarea relației de coordonare dintre părțile omogene. Acolo unde se cere raport de coordonare apare subit o structură subordonată, care creează incoerență.

Exprimarea confuză, prolixă, care reprezintă o formă de anacolut, este des întâlnită în comunicarea orală din mass-media autohtonă, or, acest lucru ar trebui să fie exclus din simplul fapt că sunt comise diverse erori, iar mesajul este, practic, ininteligibil. În dicționar, prolix înseamnă: „(Despre vorbire, stil) lipsit de concizie, prea complicat; (despre oameni) care se exprimă cu prea multe cuvinte (adesea inutile), confuz sau complicat. - Din fr. *prolix*, lat. *prolixus*.” (*dexonline.ro*) Acest tip de exprimare este întâlnit, mai ales, în cadrul comunicării *live*, fiind generat de mai mulți factori: emoții, grabă, incompetență sau incapacitate de a redacta texte, insuficientă pregătire a discursului, oboseală. În textul ce urmează, avem o mostră de acest tip, care presupune un nivel redus de cunoaștere a limbii române, sărăcie de vocabular și incoerență în exprimare: „... este o întrebare destul de pertinentă **și mi se pare des-**

...pe alocuri...bun...oamenii sunt și de sentimental la anumite chestii, le pronunță, dar își are loc sau are dreptul la viață asemenea întrebare, poate chiar și retorică.” (26.07.22, Acces direct, NTV) – corect: ... este o întrebare destul de pertinentă... ***Bun...oamenii sunt și sentimentali în privința unor lucruri, le pronunță, dar o asemenea întrebare, mai curând retorică, are dreptul la viață.*** Chiar dacă emisiunea se desfășoară în direct, jurnalistul este obligat, prin funcția pe care o deține, să se exprime clar și corect sub toate aspectele. Prin urmare, pentru a evita astfel de structuri lingvistice inadecvate, este necesar a pregăti minuțios emisiunea din timp, a prevedea mersul discuțiilor, derularea produsului mediatic în ansamblu. O altă mostră de exprimare difuză și dezlânată întâlnim și în următorul text: „***Despre fundalul a tot ceea ce se întâmplă ...pe piața...ce se întâmplă în lume în general și la ce-ați numit dvs. războiul economic dintre Rusia și Europa este clar că prețul la resursele energetice vor crește.***” (12.09.22, Moldova zi de zi, TV6) – corect: ***Ținând cont de tot ceea ce se întâmplă în lume în general și de ceea ce-ați numit dvs. război economic dintre Rusia și Europa, este clar că prețul la resursele energetice va crește.*** Observăm lesne aici lipsa de coerență, inadvertențe ce țin de logica manifestată prin exprimarea discontinuă a gândurilor autorului, anulând atât eleganța limbii, cât și claritatea ideilor exprimate.

Așadar, referindu-ne la diverse erori stilistice în redactarea textelor mediatice, constatăm o atitudine neglijentă și, pe alocuri, ignorantă referitoare la corectitudinea și pregnanța comunicării, or, aceste aspecte sunt indispensabile pentru un jurnalist. Reiterăm faptul că exprimarea conformă cu normele limbii literare este o cerință obligatorie, și nu opțională pentru toți cei care lansează texte în spațiul public, impunându-se, astfel, restricții și penalizări pentru comiterea diverselor erori și inadvertențe.

Referințe bibliografice

1. Condrea I. *Echivocul și ambiguitatea*. În: Timpul, 25.03.2011, <https://timpul.md/articol/echivocul-si-ambiguitatea-21900.html> accesat: 14.03.23.
2. Dodon E. *Reflecții despre pleonasm și tautologie*. În: Revista Studiul artelor și culturologie: istorie, teorie, practică, nr.2, 2019, CZU 811.135.1'373.612.4:7.

3. Paraschivescu R. *Pastila de limbă. Ce este anacolutul*. 08.03.2015, accesat: 21.03.23, <https://www.digi24.ro/magazin/timp-liber/cultura/pastila-de-limba-ce-este-anacolutul-368165>

4. Pohlă V. *Câteva sugestii de evitare a cacofoniilor*. În: „Limba Română”, nr. 2-3, anul XIII, 2003, online: <https://limbaromana.md/index.php?go=articole&n=2600> accesat: 14.03.23.

Abstract

Stylistic inadvertences attested on some TV stations from the Republic of Moldova

Keywords: *monitoring; stylistic errors; expression; discontinuity; ambiguity; correctness*

Following the monitoring of several TV stations from the Republic of Moldova regarding the linguistic propriety of their content, we have found many problems that require a careful analysis. We will discuss some stylistic mistakes encountered in the journalistic discourse at local television stations, revealing typical issues, while suggesting emendations.

Iraida CONDREA

Varietăți antroponimice actuale

I.C. – doctor habilitat în filologie, profesor universitar la Departamentul Lingvistică Română și Știință Literară, Facultatea de Litere, USM.

Domenii de cercetare: sociolingvistică, traducere, stilistică, pragmatică, cultivarea limbii, lingvistica textului. Autoare a mai multe volume, dintre care: *Traducerea din perspectivă semiotică* (2006), *Studii de sociolingvistică* (2007), *Curs de stilistică* (2008), *E timpul să vorbim corect* (2014), *Sociolingvistica. Suport de curs* (2018). Laureată a Premiului Academiei de Științe a Moldovei în domeniul *limba română*, „Eugeniu Coșeriu”, 2020.

Antroponimul, prin definiție, este un lexem, care, în sistemul universal de denotație, se „specializează” în numirea persoanelor. Ca semn lingvistic, antroponimul se deosebește de numele comune prin faptul că se referă direct la denotat și nu trece prin faza de „concept”, așa cum stipula F. de Saussure că „semnul lingvistic unește un concept cu o imagine acustică” [1. F. de Saussure, *Curs...*, 1998, p. 86].

1. Evoluția antroponimelor în limba română

Antroponimele din limba română au trecut prin mai multe etape, care au constituit obiectul cercetărilor întreprinse de diverși autori de-a lungul timpului [a se vedea: 2. Al. Graur; 3. Domnița Tomescu, 4. Maria Cosniceanu], pentru ca astăzi numele de persoană să ajungă la structura bine cunoscută și consfințită oficial: nume și prenume. Fiecare dintre cele două părți se stabilește și circulă în mod diferit.

Numele (de familie) este moștenit și se transmite din generație în generație preponderent pe cale paternă. Acesta nu poate fi schimbat sau modificat decât în anumite condiții stipulate de lege și, de regulă, persoanele îl acceptă așa cum este (în ultima perioadă, cu anumite

ajustări de ordin ortografic), fără intenția de a-l schimba din varii motive subiective (că nu sună bine, că nu este pe plac etc).

Altfel stau lucrurile cu prenumele. Aceasta este partea numelui dobândit și, în acest caz, la actul de denominație pot contribui părinții, nașii, rudele, biserica. Pe parcursul unei lungi perioade de timp, prenumele românilor erau „administrare” de biserică, deoarece, prin tradiție, copilul primea/dobânda la botez un nume fixat în calendarul bisericesc în ziua respectivă a nașterii pruncului. Astfel că numele calendaristice constituie o componentă de bază a nomenclatorului onomastic, fiind și astăzi purtate de numeroase persoane. Printre cele mai populare se numără *Ion, Petru, Pavel, Vasile, Alexandru, Dumitru, Mihail, Nicolae, Maria, Sofia, Ana, Claudia, Elena, Natalia, Irina, Victoria* și multe altele, care au generat, la rândul lor, numeroase forme hipocoristice, specifice limbii române, cum ar fi: Gheorghe: *Gheorghieș, Gheorghică, Gheorghită, Ghițu, Ghiță, Ghițișor*; Mihail: *Mihalaș, Mihăiță, Mihai, Mișu, Mihu*; Ana: *Anica, Anuța, Anicuța, Anișoara*, Maria: *Mărioara, Măriuța, Marica, Maricica, Marusica, Marușca* ș.a. Cele mai productive în acest sens sunt considerate prenumele *Ion* (cu aproximativ 650 de forme hipocoristice) și *Maria* [4.M.Cosniceanu, p. 40].

Or, după o perioadă îndelungată (de secole), numele calendaristice încep să piardă terenul și în prezent sunt alese tot mai rar de către părinți. Încă în 1973 cercetătoarea Maria Cosniceanu afirma că „o categorie numeroasă de nume calendaristice sunt considerate nume învechite. Ele sunt purtate aproape numai de oameni bătrâni: *Agapie, Amfilohie, Antip, Arvinte, Atanasie, Vartolomei, Gaftoana, Glicheria, Daria, Dorotei, Erotei, Eftodie, Ignat, Ioachim, Inochentie, Ioana, Istrate, Chirița, Chiriac, Xenofont, Luca, Marghioala, Martin, Matroana, Onufrie, Partenie, Pahomie, Pintilie, Profire, Safta, Susana, Tecla, Toma, Trifon*”, iar scriitorii folosesc asemenea prenume pentru personajele de vârstă înaintată: mătușa Gafița, moș Hariton, badea Trifan. [M.Cosniceanu, p.41]. Alte prenume, considerate cândva frumoase și sonore – *Safta, Efrosina, Parascovia, Evdochia, Teodosie, Timofte* ș.a. în prezent nu mai sunt deloc utilizate.

Mai mult chiar, nume care încă circulă azi destul de intens sunt considerate demodate, deci indezirabile pentru a fi date pruncilor. Printre acestea, conform unor surse de pe rețelele de socializare, se numără:

nume de băieți – *Vasile, Ion, Gheorghe, Constantin, Stelian, Petre*; nume de fete: *Maria, Dorina, Florica, Magdalena, Eleonora, Niculina* [4]. Și dacă numele incluse în precedenta listă (dată de Maria Cosniceanu) erau declarate vechi, acum pe rețelele de socializare apare un alt calificativ: demodate [5].

2. *Tendințe actuale, moda numelor*

În prezent, un factor important care influențează alegerea unui nume pentru copilul nou-născut este moda. Acest factor – moda – este de natură socială și reflectă preferințele și tendințele societății într-o anumită perioadă de timp și într-o anumită regiune. Prin definiție, moda este un obicei, o deprindere colectivă, specifică, la un moment dat, unui mediu social. Dacă e să vorbim despre tendințele în materie de nume în spațiul nostru, acestea se manifestă în câteva direcții, pe care le urmărește moda în general: originalitatea, noutatea, prospețimea, capacitatea de a șoca și de a se deosebi tranșant de ceilalți.

Originalitatea – este dorința de a se manifesta într-un fel neordinar, pentru a evita banalul și lucrurile/numele considerate învechite. Pe rețelele de socializare, foarte active în ceea ce privește „oferțele” de prenume, se pot găsi multe informații care atestă starea actuală de lucruri. Ca și în materie de vestimentație, artă decorativă, arhitectură, muzică, stil de viață, bucătărie etc., moda numelor are propriile tendințe/tren-duri și se schimbă foarte des.

Pentru a constata care sunt tendințele, de obicei, se recurge la statisticele oferite de autoritățile de la Starea civilă, în care sunt incluse, pe ani, numele cele mai frecvent alese. Astfel, în Republica Moldova, potrivit Agenției Servicii Publice, în anul 2020 cel mai folosit nume pentru băieți a fost *David* – în 846 de cazuri. Urmează în top - *Matei*, în 663 de cazuri, apoi numele *Bogdan* cu 568 și *Maxim* cu 555 de utilizări. În lista preferințelor, după alegerea părinților, sunt și numele de botez *Alexandru, Damian, Daniel, Artiom, Ion* și *Gabriel*. Acestea reprezintă 10 cele mai populare nume de băieți.

Pentru fete, în aceeași perioadă, cel mai popular nume a fost *Sofia* – cu 747 de utilizări. 729 de fetițe au fost botezate *Amelia*, 448, *Anastasia* și 438, *Maria*. Numele *Victoria* apare în 431 de cazuri, iar *Daria* în 430 de

cazuri. Nu lipsesc de pe lista preferințelor prenumele *Eva, Alexandra, Evelina* și *Andreea*.

Tendențele nu se schimbă prea mult nici în 2021, în top menținându-se cam aceleași nume. Pentru băieți – *David, Matei, Maxim, Daniel, Bogdan, Alexandru, Damian, Mark, Artiom, Ion*.

În topul prenumelor feminine în 2021 au intrat *Sofia, Amelia, Victoria, Daria, Anastasia, Maria, Eva, Alexandra, Evelina, Emma*. [6]. Este de remarcat că în top rămân totuși prenumele considerate cele mai populare – *Ion* și *Maria*, iar celelalte, cu mici excepții, se regăsesc în repertoriul numelor calendaristice.

Însă tendințele se modifică destul de repede, căci pentru anul 2022 topul preferințelor în materie de nume vine cu o listă actualizată. Astfel, dacă în urmă cu câteva generații cele mai multe fete primeau la naștere nume românești precum *Andreea, Mădălina, Ana, Ioana, Diana* sau *Alina*, acum lucrurile s-au schimbat. În anul 2022, au fost la modă prenume ca: *Anastasia, Amelia, Alice, Adela, Barbara, Beatrice, Carolina, Catinca, Clara, Casiana, Casandra, Dora, Daria* sau *Daiana*. Lista de nume pentru fete la modă în 2022 continuă cu: *Dalia, Eliana, Ella, Evelyn, Flavia, Gloria, Grațiela, Iris, Ingrid, Ilinca, Liana, Magda, Mara, Olivia, Rania, Rebecca, Sonia, Sara* și *Tania*.

De asemenea, numele de băieți la modă în 2022 nu mai erau aceleași ca în trecutul nu prea îndepărtat, deși unele rămân încă în trend, precum *Alexandru, Daniel, Luca, Lucian* și *Sebastian*. Câteva exemple de prenume preferate în prezent sunt: *Oliver, Felix, Theodor, Thomas, Arthur, Benjamin, Samuel, Louis, Joseph* sau *Simon*. Lista numelor de băieți la modă în 2022 continuă cu: *Adam, Nicholas, Edward, Raul, Tudor, Martin, Liviu, Mihai, Marius, Narcis, Darius, Ciprian, Sorin, Ioan, Rareș, Radu, Albert, Codrin, Damian, Eric, Horațiu, Mihnea, Oscar, Sabin, Fabian, Vincențiu*, dar și *Dominic* și *Achim* – cum îi cheamă și pe cei doi fii ai lui Alex Velea și ai Antoniei [7].

3. Prenume neobișnuite

Însă moda are și alte fațete. Pe lângă numele preferate și utilizate pe larg, sursele statistice atestă și o categorie de nume considerate rare,

neobișnuite, exotice, stranii, nostime sau chiar stupide. Anume libertatea de alege și goana după originalitate îi fac pe unii părinți să le dea copiilor nume „neconforme” și această „modă” apare pe toate continentele și în toate țările. „Spune-mi care îți este numele și-ți voi spune cine ești”, cam așa ar suna o zicală. O scurtă listă de prenume date copiilor în ultimul timp poate demonstra cum evoluează „moda numelor”.

Băieți: *Vlaicu, Damir, Iosif, Advin, Lucas, Carol-Bogdan, Anzor, Rafael, Salvador, Matias, Caleb, Tom Alexandre, Calestin, George Leonard, Iuvenalie, Robert, Dastinel, Angelo, Dacian, Ayaan, Rodinel, Ianis sau Yanis, Bushra, Avram, Achim, Samuel, Elisei, Emanuel, Dastan, Levi, Savelie, Fabian, Bogdan, Ernest-Mihai, Matei, Ernest, Tigran, Emanuel, Monole, Iacob, Rafael.*

Fete: *Liviana, Amma, Melinda, Noami, Doroteea, Filoteea, Noemi, Melahat, Giulia, Ilaria, Melissa, Mireea, Salomeea, Aria, Vasilica, Yvette Maria, Viadelia, Vitalina, Mira, Maria-Francesca, Mihaela-Elissa, Emanuela, Ella-Persidia, Mărina Magdalena, Ailin, Giulia, Eliseea, Petronela, Geneza, Delmira, Nansi, Gabriela, Lavinia, Lavinia-Gabriela, Elina, Amedeia, Estera, Iris, Sara, Francesca, Camellia, Mariela, Milena, Analia, Kira, Emma, Demetra, Medeea, Deya, Iraida, Iarmina.*

Prenumele este mai mult decât un cuvânt propriu care denumește o persoană, pe care o însoțește pe toată durata vieții și, în multe cazuri, chiar pare a fi predestinat, pentru că, într-o oarecare măsură, îi determină soarta. Prenumele este pus fără acordul nemijlocit al purtătorului, astfel încât toată răspunderea pentru o eventuală nepotrivire sau neacceptare revine părinților.

În ultimul timp, s-a conturat o întreagă listă de prenume neobișnuite. **BĂIEȚI:** *Ariel, Darwin, Danik, Azur, Plamen, Tamerlan, Teador, Jador, Romio.* **FETE:** *Alistar, Apolinaria, Cristal, Devia, Alea, Iuvinelle, Karelya, Iunona, Flaviana.*

În dorința de a se evidenția și de a-și etala înălțătoarele sentimente părintești, moldovenii s-au întrecut în a da prenume neașteptat de originale, cum ar fi: *Țărăncuța, Cristalin, Dumbrăvița, Revelino, Romanița, Drăgostina, Miralina, Aelita, Gabriel Nicolae La-Falaise, Crăița, Dulciana, Mrazic, Dura, Levâi, Ling, Borsros, Buric, Bou, Purcica, Guzman, Balaur, Lada, Bâcioc, Ou, Chefir, Rachiu.*

Conform presei, în acest sens, cel mai mult se evidențiază etnicii romi (în Soroca există chiar un *Ceburașka*), dar nici capitala nu rămâne în urmă cu originalitatea, aici înregistrându-se nume ce par deosebite pentru unii, însă cam deocheate pentru alții: *Ion al IV-lea, Junior, Vaiva, Cloe, Nelson și Coiu*. În schimb, par a fi clare motivele care i-au determinat pe niște părinți din Chișinău să-și numească fiica *Monna Lisa O La Joconda*, în onoarea acestei capodopere a lui Da Vinci [8].

În încercarea de a conferi numelui și, respectiv, copilului, o notă de noblețe, unii părinți aleg în calitate de nume titluri de aristocrați. Astfel, 15 moldoveni se numesc *Graf*, o persoană poartă prenumele de *Contesa*, iar trei persoane din țara noastră se numesc *Lavanda*. Asta arată datele Agenției Servicii Publice, care a pus la dispoziție un motor de căutare în care se poate verifica numărul persoanelor ce poartă un anumit nume sau prenume.

Potrivit aceleiași surse, în Moldova există o persoană care se numește *Soare*. Ce-i drept, nu se cunoaște dacă e vorba de un bărbat sau o femeie, întrucât motorul de căutare nu specifică sexul. Un alt cetățean se numește *Mercurii*, probabil în cinstea celei mai apropiate planete de Soare. Există, de asemenea, persoane ce poartă numele *Print, Prințesa, Zolușka*.

Ingeniozitatea unor părinți a mers și mai departe - avem și o persoană care poartă numele *Lenin*, în cinstea liderului bolșevic. De asemenea, potrivit bazei de date a Agenției Servicii Publice, în Moldova există persoane cu numele *Aristotel* și *Socrate*, în cinstea filozofilor din Grecia Antică. Acestea sunt unice. Unice sunt numele *Delfina*, precum și *Păsărica*, iar două femei se numesc *Rândunica*. Alții au preferat denumiri de țări pentru odraslele lor. Cinci femei din Moldova poartă numele *Argentina*, iar una a fost numită *Islanda*. În țara noastră sunt și oameni care au în calitate de prenume denumiri de mașini. Patru cetățeni se numesc *Mercedes*, iar unul se numește *Logan*. Există în Moldova și 21 de persoane cu numele *Chanel*, precum și o fetiță numită *Chanelle*, în cinstea renumitului brand de haine și cosmetice. Patru oameni se numesc *Vandam*, în cinstea celebrului actor american, iar două poartă numele *Diamant* [9].

Pentru sonoritatea denominației unei persoane, este important și felul cum se combină (sau nu) prenumele cu numele. Astfel, vecinii de

peste Prut au copii ce poartă numele de *Mirel Joacă-Bine, Mariano-Monamur Stelian Ion, Superman Sava, Batman Bin Superman, Bred Piț, Beckham Figo Zidan Poenaru, Alexandru-Dick Păsărică, Tom-Mac-Bil-Bob-Constantin Cojocar, Verginica Vacăgrasă*. Cu prenumele *Strugurel* figurează 192 de inși, urmează *Portocala* – 65 de persoane, *Ministru* – 22, *Lămâia* – 18, *Poliția* – 3, *Justiția* – 2, *Semafor* -1 [10].

Cu câțiva ani în urmă, presa constata că „în România s-au înregistrat sute de prenume situate la limita dintre amuzament și ridicol. Cele mai „colorate” nume aparțin etnicilor romi, printre ale căror preferințe denumirile unor mărci de mașini se află la mare căutare”. În România, există 146 de persoane care se numesc *Dacia*, iar alte șapte persoane poartă numele *Logan, Solenza*, respectiv, *Renault*. În topul numelor de mașini se află însă *Mercedes*, prenume purtat de nu mai puțin de 315 români.

Ministru, Justiția, Poliția, Președinte, Portocala, Lămâia, Strugurel sau *Televizor* completează lista prenumelor utilizate frecvent de persoanele de etnie romă. De la *Mariano Monamour*, la *Leuștean* și *Semaforu*. Alte prenume haioase înregistrate în România sunt: *Miss-America, Rîndunel, Struț, Superman, Paracetamol, Termopan, Papanas, Facultatea, Expertiza, Farmacia, Prostu, Sentiment-Brusli, Făt-Frumos, Milion, Seif, Judecător, Strălucirea, Ilegitim, Medalion, Piersica, Roberto-Bagio, Mihai-Eminescu, Mariano-Monamour, Tom-Mac-Bil-Bob-Constantin, Hitler, Bin Laden, Pele Santos del'April, Amorel* [11].

Se orientează spre nume originale și rușii. Este cunoscut că, într-o perioadă trecută de avânt revoluționar, erau încurajate practicile de creare a prenumelor ce reflectau o anumită situație/campanie politică. În amintirea conducătorului bolșevic Vladimir Ilici Lenin, dar și a unor evenimente revoluționare, au fost create și au devenit destul de răspândite prenume ca *Vladlen* (de la Vladimir Lenin), *Vilen* (de la Vladimir Ilici Lenin), *Revmira* (Revoluția mira), *Octeabrina* (de la Okteabri, luna revoluției) sau prenume create prin prescurtarea cuvintelor din lozincile timpului cum ar fi *Kukușapoli* (kukuruza țarița polei – porumbul împăratul câmpurilor), *Dazdraperma* (Da zdravstvuet pervoe maia – Trăiască întâi mai) [12].

În ultimii ani, la ruși, printre cele mai neobișnuite nume de băieți înregistrate în acte sunt *Amadis, Vedagor, Anghel, Sever, Egor-Svetozar,*

Liudamir, Veter, Okean, Aladdin, Gheroi, Lucherii, Krișna, Edem, Dobromâsl, Neron, Prinț, Salat Latuc; nume de fete: *Juja, Millianera, Rossia, Volea, Privatizația, Kleopatra, Luna, Zabava, Almaza, Reabina, Tiulpan, Țarița, Ofelia, Glavictoria, Viagra* [13].

Și rețelele de socializare influențează în mod direct gusturile părinților în materie de nume. Diverse surse menționează nume neobișnuite, de exemplu, un egiptean și-a numit fiica *Facebook*, un cuplu izraelian i-au pus fiicei numele *Like* (cunoscutul semn „îmi place”), iar în SUA o fetiță a primit numele *Hashtag* (modalitate de a înștiința prin etichetarea tipului de conținut).

4. Reglementări și restricții

Informațiile și trendurile promovate în prezent pe rețelele de socializare pot crea impresia că, în ceea ce privește numele date copiilor, părinții pot face ce vor. În spațiul basarabean, această percepție poate fi creată și de faptul că, până la independență, existau diverse restricții (oficiale sau neoficiale) în legătură cu înregistrarea prenumelor, de exemplu, în actele de stare civilă se putea înscrie doar varianta oficială (deplină) a prenumelui. Formele populare, scurte sau hipocoristice nu puteau să apară în acte, în care erau acceptate, de exemplu, doar *Maria, Ana, Alexandra* (nu și *Mărioara, Anișoara, Sanda*) sau *Anatolie, Ion/Ivan, Dumitru* (nu și *Tolea, Ionel, Nicu, Mitrea*). În prezent, în Republica Moldova nu există reglementări speciale în ceea ce privește forma/semnificația prenumelui dat. În acest sens, se poate constata o mare diversitate de forme, de exemplu, ortografice, ale aceluiași nume cum ar fi: *Lilia/Lilea/Lylea, Teodor/Teador/Theador*, dar și foarte multe variante ce contravin regulilor ortografice ale limbii române: *Alyna, Samvel, Avgustin, Vania, Anjela, Viktor, Vadym, Vădim, Măria, Dmytro, Igori, Ielena, Svitlana, Andreia, Kirill, Maddalena* [A se vedea: 14. Tatiana Trebeș].

În situația în care părinții au libertatea aproape totală de a alege numele pentru copiii lor, doar angajații de la oficiile de stare civilă mai pot uneori „tempera” avântul creator al unora, refuzând să înregistreze în acte nume de tipul *Regina Elisabeta, Barcelona* sau *Jupiter*. Părinții exagerează uneori și în ceea ce privește preferințele pentru numele du-

ble/triple și multiple, căci de la „banalele” *Ana-Maria, Alina-Cristina-Felicia* sau *Dragoș-Răzvan-Andrei* se poate ajunge la o listă întortocheată, asociată cu o singură persoană și care este greu de inserat în acte. Astfel că, în România, Ministerul Afacerilor Interne a anunțat că, începând din 2 mai 2022, românii nu pot avea mai mult de trei prenume. Modificarea legii cu privire la actele de stare civilă a intrat deja în vigoare. Autoritățile anunțau că, până acum, cel mai lung prenume din România avea nouă cuvinte, dar nu au făcut publică această creație antroponimică [15].

În unele țări există diverse reglementări cu privire la prenumele date copiilor. În Islanda, de exemplu, există un Comitet al numelor (*Comité des noms*), care veghează ca islandezii să opteze pentru un prenume acceptat oficial. Aici există un registru ce conține 3000 de prenume care respectă „tradiția lingvistică islandeză” și, cu toate că mulți nu sunt de acord cu reglementările impuse, datorită acestora, se evită totuși anumite excese. În special este vorba de cazurile când prenumele poate prejudicia interesul copilului, îi poate crea frustrări și dificultăți de comunicare cu cei din jur.

Și legislația franceză prevede cazurile când funcționarul de la Serviciul public poate respinge un prenume. Aceasta se poate întâmpla în anumite situații: dacă prenumele are conotații negative, ridicole, peiorative, ce îi pot crea copilului probleme de ordin psihologic și social; dacă este prea complicat (se admit doar prenumele care conțin nu mai mult de trei cuvinte); dacă face referință la o personalitate desconsiderată în plan istoric. Sunt, de asemenea, prevăzute reglementări ortografice, în sensul că prenumele pot fi scrise conform regulilor limbii franceze, cu semnele diacritice respective și nu se admit litere și semne din alte limbi [16].

5. În loc de concluzii

Din cele expuse mai sus, putem evidenția câteva aspecte care s-au manifestat în ultimul timp în materie de antroponime, mai concret în sfera prenumelor. În Republica Moldova, în perioada de după declararea Independenței, în 1991, au început să apară noi tendințe în ceea ce privește onomasticonul local. Printre acestea se pot menționa:

- Reducerea numărului prenumelor rusești – *Tatiana, Ludmila, Svetlana, Galina, Oleg, Igor, Iurii*, dar și a unor forme scurte și hipocoristice ale prenumelor calendaristice, create după modelele rusești, de ex., *Tanea, Manea, Sveta, Liuda, Catea, Galea, Ira, Iura, Șura, Vasea, Kolea, Tolea, Fedea, Sașa, Natașa, Pașa, Mișa, Dima* ș.a. Ultimele mai pot fi întâlnite doar în comunicarea colocvial-familiară și nu figurează în actele oficiale.
- Reapariția unor prenume creștine tradiționale (sau monahale), care mult timp au lipsit din nomenclatorul permis de oficialitățile sovietice – *David, Matei, Adam, Luca, Ioana, Eva, Magdalena, Apolinaria, Teofil...*
- Prin anii '90 ai secolului trecut se manifesta pregnant preferința pentru prenumele românești tradiționale și ale celor create pe teren propriu: *Ștefan, Răzvan, Doina, Viorica, Rodica, Luminița, Romanița, Traian, Radu, Sorin...*
- Devin mai numeroase împrumuturile din nomenclatorul onomastic occidental – *Mercedes, Ricardo, Raimond, Agness, Cleopatra, Adela, Laura, Cristina, Cristian, Emilia, Felix, Amelia.*
- Capătă o răspândire tot mai largă numele duble/triple, care, practic, lipseau în perioadele anterioare: *Ana-Maria-Francesca, Radu-Octavian, Amalia-Nicoleta...Sandu-Andrei, Magdalena-Vanessa, Ana-Camelia, Gheorghe-Mario, Eugen-Claudiu, Maria-Simona, Maria-Biatrice* [17, Tatiana Trebeș, p.63-69].
- Spre deosebire de perioada sovietică, atunci când în acte se puteau înregistra doar formele pline/oficiale ale prenumelor (*Alexandru, Mihail, Nicolae, Elena, Aurelia, Vladimir, Nadejda*), acum capătă o răspândire tot mai largă prenumele cu formele scurte sau/și hipocoristice, admise în actele oficiale: *Sanda, Alex, Nica, Lica, Ilinca, Doinița, Aurica, Ionuț, Nicu, Vasilică, Vlad, Aurica, Anișoara, Nadia.*
- Din punct de vedere gramatical, o serie de prenume feminine preiau formele de declinare ale substantivelor masculine. Dacă prenumele feminine tradiționale, terminate, de regulă, în *-a*, aveau două forme – Nominativ - Acuzativ: *Ana*; Genitiv-Dativ (a) *Anei*, o serie de prenume actuale cum ar fi *Carmen, Ingrid, Abigail* sau prenume scurte

de tipul *Gabi, Bety* (de la *Gabriela, Beatrice*) nu se mai încadrează în această schemă, ci se declină ca substantivele masculine, având o singură formă pentru toate cazurile: N – *Ettel*; G – *a lui Ettel*; D – *lui Ettel*; A – *pe Ettel*. Din cauza acestor forme specifice, este destul de dificil de constatat dacă prenumele aparține unei persoane de sex masculin sau feminin.

- Se reduc posibilitățile de formare a hipocoristicelor, deoarece sufixele diminutive românești nu se pretează aplicării la prenume ca *Ingrid, Cleopatra, Kevin, Lucas, Marius, Charlotte, Felicia, Medeea, Marco, Tomas, Julien* ș.a. Un registru afectiv pentru acestea se poate obține doar prin modificări, cum ar fi prescurtările, de ex., *Tomas – Tom – Tomică*.

Numele persoanei este un semn distinctiv care îl deosebește de cei din jur, acesta devine însemnul personalității sale și îl însoțește toată viața. Iar prenumele, pentru care se mai utilizează și denumirile *numele de botez* sau *numele mic*, este o parte indispensabilă a comunicării în viața de zi cu zi, în practicile sociale, educaționale, economice, în spațiul public ș.a.m.d. Asocierea constantă a unei persoane cu un nume/prenume și felul în care acesta este receptat de cei din jur a condus la ideea (destul de răspândită) că numele poate influența destinul omului, iar prenumele, dobândit prin botez și/sau prin contribuția părinților, rudelor, iese totdeauna în față și are o mare importanță ca persoana să se simtă bine, confortabil cu el, până la urmă, să fie mândră de numele său.

Iar procesele care se derulează pe parcursul anilor în sfera antroponimelor constituie un domeniu de cunoaștere și de cercetare dintre cele mai actuale.

Referințe bibliografice

1. F. de Saussure. *Curs de lingvistică generală*. București, 1998
2. Al.Graur. *Nume de persoane*. București: Editura științifică, 1965
3. Domnița Tomescu, *Numele de persoană la români*. Perspectivă istorică, București, 2001
4. Maria Cosniceanu, *Studiu asupra numelor de persoane*, Chișinău: Știința, 1973;
5. <https://acasa.ro/cresterea-copilului-365/nume-de-copii-pe-care-toata-lumea-le-evita>

6. (<https://diez.md/2022/01/01/topul-celor-mai-populare-nume-de-baieti-si-fete-pe-care-le-au-ales-parintii-din-moldova-in-anul-2021/>)
7. <https://mamaplus.md/mama-si-copilul/0-1-ani/nume-la-moda-2022-lista-din-care-poti-alege-pentru-baieti-si-fete>
8. <https://yupi.md/nume-stranii-si-amuzante-la-moldoveni-cele-mai-ciudate-nume-de-botez-ilegale-in-lume/>
9. <https://mamaplus.md/stiri/care-sunt-cele-mai-caraghioase-si-ciudate-nume-din-republica-moldova>
10. <https://yupi.md/nume-stranii-si-amuzante-la-moldoveni-cele-mai-ciudate-nume-de-botez-ilegale-in-lume/>
11. https://moldova-suverana.md/article/topul-celor-mai-caraghioase-nume-din-romania_12240
12. <http://savok.name/298-imena.html>
13. <https://www.pnp.ru/social/v-rossii-okonchatelno-naveli-poryadok-s-imenami.html>
14. Tatiana Trebeș, *Despre obligativitatea / neobligativitatea elaborării și implementării reglementărilor onomastice în Republica Moldova* https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/151-158_4.pdf
15. <https://someseanul.ro/cel-mai-lung-prenume-al-unei-persoane-din-romania-contin-9-cuvinte-de-acum-pot-fi-maxim-trei-cuvinte/>
16. <https://www.bfmtv.com/societe/zemmour-veut-obliger-les-parents-a-donner-des-prenoms-francais-a-leurs-enfants-que-dit-la-loi-en-fran>
17. Tatiana TREBEȘ, *Tendințe de modernizare a sistemului onomastic tradițional (cu referire la prenumele din orașul Orhei)* În: „Limba Română”, 2014, nr 2, p.63-69.

Abstract

Current anthroponymic varieties

Keywords: *onomastics; anthroponyms; personal names; anthroponymic variants; loan*

Each ethnic group has its own anthroponymic background, formed in accordance with cultural traditions and the peculiarities of expression in the respective languages. In the 21st century, several intercultural influences are taking shape, which change the traditional anthroponymic paradigms. Given the fact that a person's name is fixed in personal bonds, clear rules are needed for establishing the onomastic nomenclature and its use, including writing, changing, modifying names, rendering foreign names, etc. In several countries there are normative acts regarding the use of personal names, and a series of practices can be adopted in the Republic of Moldova.

Constantin ȘCHIOPU

**Odă (în metru antic) de M. Eminescu:
repere metodologice de interpretare**

C.Ș. – prof. univ., dr. hab.,
Facultatea Jurnalism și
Științe ale Comunicării,
Departamentul Teoria și
Practica Jurnalismului,
USM. Lucrări recente:
Comunicarea: greșeli și soluții
(coautor Marcela Vilcu-
Șchiopu), 2013; *Metodica
predării literaturii române*,
Pitești, 2009; *Arghezi, Barbu,
Blaga. Poezii comentate.
Pentru elevi, studenți,
profesori*, Chișinău, 2010;
*Manual de limba și literatura
română pentru clasa a X-a*
(coautor Marcela Vilcu-
Șchiopu) ș.a.

Interpretarea unei opere literare în cadrul lecției de limba și literatura română presupune, pe de o parte, descoperirea semnificațiilor acesteia, pe de alta, renunțarea la stereotipuri, care, de cele mai multe ori, înstrăinează elevii de text. Sinonimă cu conceptul de performanță analitică sau cu „a stăpâni textul în detaliu” [2], interpretarea trebuie să poarte amprenta personală a cititorului. Orientarea artistică a elevului, dirijată de profesor, gustul estetic, emoția artistică, în interacțiunea lor, conferă actului de receptare-interpretare a operei literare un puternic accent creator. Este o cerință de care ar trebui să țină cont profesorul în intenția și în demersul său didactic de formare la elevi a competenței literar-lecturale.

Scrisă între 1873 și 1882, publicată în 1884, în ediția I-a a volumului „Poezii”, îngrijit de T. Maiorescu, *Odă (în metru antic)* de M. Eminescu, care făcea parte din poemul „Odă pentru Napoleon”, este o meditație filozofică și totodată o confesiune lirică. Gheorghe Crăciun, referindu-se la această capodoperă eminesciană, o considera „o rugă de intrare sau inițiere în moarte a celui „etern tânăr” a ființei însetate de absolut, a geniului care aspi-

ră la recuperarea locului privilegiat și trist pe calea cunoașterii de sine” [1, p.198]. Are, așadar, drept temă marile probleme ale existenței umane: cunoașterea, dragostea, moartea, relația omului cu sine, cu lumea și cu universul. Nu mai puțin relevantă este și afirmația lui N. Stănescu că „poezia modernă românească începe cu *Odă (în metru antic)*”. Aceste două afirmații ar putea servi nu doar ca punct de pornire sau în calitate de concluzie, ci și ca elemente-cheie ale interpretării textului în cauză.

Ca primă etapă, necesară actului interpretativ, comprehensiunea rezidă în orizontul progresiv al percepției estetice, în sensul înaintării lente a cititorului spre finalul operei, el fiind ghidat de toate elementele ei de structură: cuvinte, sintagme, alte componente de construcție. În această ordine de idei, înțelegerea textului înseamnă, întâi de toate, perceperea vocabularului utilizat de scriitor. În cazul dat, putem vorbi despre individualitatea artistică a scriitorului. Or, selecția și asocierea limbajului într-o operă literară este un act de creație, fiecare artist alegându-și cuvintele în funcție de condiția sa interioară, de legile momentului intern al necesității de creație. Într-un fel, de exemplu, își va ermetiza esența gândirii, emoția poetică M. Eminescu și în alt fel N. Stănescu. Adrian Marino atrăgea atenția că „punerea în evidență exclusivă a caracterului autonom și autotelic al limbajului poetic-literar reduce literatura la propria tehnică de a se spune pe sine, la propriul subiect, care este limbajul, la propriul scop, care este materialul lingvistic” [3, p. 276]. Ținând cont de acest deziderat, la etapa respectivă, de înțelegere a textului, elevii vor descifra sensurile cuvintelor „voluptate” și „manta”, după care vor fi solicitați să scoată din text și să scrie în două coloane cuvintele ce fac parte din câmpul lexical al termenilor „moarte” (*a muri, morții, voluptatea, neîndurătoare, suferință, să reînviu, muri*) și „iubire” (*suferință, dulce, dureros, ard, focul, mă topesc, ochii, tulburători*). În baza acestor concepte, care sunt și termeni-cheie, ulterior, vor formula cele două teme ale poeziei: moartea - condiție tragică a vieții umane și iubirea – prilej de suferință.

La etapa următoare, implicați în analiza structurii textului (a celor cinci strofe), ei vor identifica, în cazul fiecăreia, ideile/motivale literare: confesiunea eului liric cu privire la trecutul tinereții sale/ ignorarea morții (strofa 1), apariția momentului erotic cu suferința „dureros de dulce”/ întâlnirea cu suferința (strofa a 2-a), evocarea întâmplărilor eroilor mi-

tici Nessus și Hercule/voluptatea morții (strofa a 3-a), meditația asupra destinului ființei desfășurat sub semnul Păsării Phoenix/ Pasărea Phoenix (strofa a 4-a), trecerea în neființă prin regăsirea identității, a cunoașterii de sine/regăsirea sinelui (strofa a 5-a).

Cât privește strofa întâia, demersul interpretativ al elevilor, inițial, va fi orientat spre versul „Nu credeam să-nvăț a muri vreodată”, care sintetizează atitudinea fundamentală față de moarte a lui Eminescu. În special, va fi comentată construcția sintactică „să-nvăț a muri”, care semnifică, așa cum afirma Gh. Crăciun, inițierea în acea moarte văzută ca eliberare, ca salvare de moarte, abandonarea condiției muritorului, ideea de a trăi liber ca nemuritorii și cea de recăpătare/regăsire a sinelui. Pentru a-i descifra mai ușor conotațiile, profesorul ar putea să le propună elevilor câteva variante cu care ar compara-o: „să-nvăț a înota”,/ „... a citi”/ „... a iubi”, formulând și câteva întrebări-sarcini: „Ce ar însemna „învăț să citesc/înot?” „Ce întreprinde omul pentru a învăța să înoate/ citească/ iubească?” „Care ar fi impactul acestei ocupații/tentative asupra omului?” etc.). Descifrarea celor câtorva simboluri - „Steaua Singurătății” (ambele cuvinte scrise cu majusculă = genialitate), „manta”, în relație cu „înfășurat” (=unicitate), „ochii” (= cunoaștere, deschidere spre cele veșnice) îi vor ajuta pe elevi să formuleze o primă concluzie: eul liric, în ipostaza omului superior, marcat de semnul genialității și al unicității, unitar încă, neschimbat, se crede că face parte din ordinea veșnică a celor cosmice.

Bogată în idei (nașterea sentimentului iubirii, confruntarea cu suferința dureros de dulce, zdruncinarea echilibrului sufletesc, care îi aduce eului liric aminte de moarte, suferința ca mijloc de cunoaștere a condiției tragice a omului, suferința, moartea - cauze ale scindării, dedublării eului), strofa a doua va fi analizată din perspectiva oximoronului „Suferință tu, dureros de dulce”, a epitetului „ne-îndurătoare” („morții Ne-îndurătoare”), precum și din cea a valorii stilistice a adverbului „deodată”, a formei de perfect simplu a verbelor „răsăriși”, „băui”. În vederea descifrării sugestiei epitetului „Ne-îndurătoare”, profesorul ar putea solicita elevilor să compare varianta finală („Băui voluptatea morții /Ne-îndurătoare”) cu cea din manuscris („Băui voluptatea morții,/ Neîndurătoare”), oferindu-le și câteva variante posibile de răspuns: a) Ne-îndurătoare este femeia iubită; b) Ne-îndurătoare este atât iubita, cât și moartea; c)

Ne-îndurătoare este suferința provocată de sentimentul morții, dar și de al iubirii. În urma interpretării, elevii vor concluziona că: a) suferința și moartea se ivesc din cauza scindării, divizării, dedublării eului liric („tu răsăriși... /tu, suferință...”), asta însemnând că ființa se apleacă asupra sa și se percepe ca multiplă; b) „voluptatea morții” are conotația de moarte în lumea muritorilor și viață în lumea nemuritorilor, prezentate ca reunite într-un întreg; c) „suferința dureros de dulce” implică acel efect negativ, dar este și condiția renașterii într-un registru superior; d) oglindind-o pe iubită în propria reprezentare, poetul ajunge s-o înfățișeze prin absență, mărturie fiind faptul că iubita va dispărea în varianta finală a textului, ea apărând resorbită în suferința generalizată („suferință tu, dureros de dulce”).

Identitatea, posibilitatea înălțării sunt asigurate de parcurgerea treptelor sinelui. A te căuta și a te găsi e cu puțință numai într-o singurătate purificată prin ardere, idee sugerată de afirmația „jalnic ard de viu”. Pentru relevarea acestei idei, elevii vor analiza, mai întâi, în câteva exemple de versuri ce aparțin diferitor scriitori, sensurile cuvântului „foc” (ex.: „... Să nu vă jucați cu focul./Focul face totul scrum”; „Afară ninge liniștit./ În casă arde focul”, „Am un foc la inimioară” etc.). Ulterior, ei vor alege varianta de răspuns din cele propuse de profesor, care ilustrează cel mai bine semnificațiile simbolului „focul” din oda eminesciană: a) focul - zeu tutelar și teribil, bun și rău; b) focul - pasiunile umane: dragostea și mânia; c) focul - renaștere într-o dimensiune superioară; d) focul - acțiunea de purificare, de regenerare; e) focul - eliberare de condiționarea umană; f) focul - mesagerul dintre lumea celor vii către cea a morților; g) focul - iluminare; h) focul - elanul spre spiritualizare/ flacăra ce urcă în cer). Nu va fi trecută cu vederea și hiperbola „Focul meu a-l stinge nu pot cu toate/ Apele mării”, care sugerează arderea totală. O încărcătură semantică deosebită o are și evocarea celor două personaje mitologice, Nessus și Hercule, simboluri ale uriașei suferințe umane, ale destinului tragic (evident, profesorul nu va rata posibilitatea de a reactualiza mitul lui Nessus și Hercule), a Păsării Phoenix, simbol al „regăsirii sinelui purificat prin ardere, al renașterii iluminate de acest rug” [1, p. 198]. Toate aceste idei, precum și cele desprinse din valoarea stilistică a termenilor „ard”, „mă topesc”, „rug”, „a stinge”, „flăcări”, a formei verbelor la persoana I, singular, prezent („ard”, „mă topesc”, „mă vaiet”), vor ajuta elevilor să formuleze

următoarele concluzii, desprinse din strofele a 3-a și a 4-a: a) focul nu purifică decât amenințând și distrugând; b) iubirea/ erosul ca trăire mistuitoare, ca patimă devoratoare devine modalitatea inevitabilă de cunoaștere și de autocunoaștere; c) în raport cu personajele mitologice, eul poetului, hrănit cu „propriul rug”, este mai viguros; d) asemenea Păsării Phoenix, ce repetă la fiecare cinci sute de ani sacrificiul de sine pentru a reînvia, poetul cere, interogativ, îngăduința de a dobândi viața sub forma conului de lumină („Pot să mai revin luminos...?”); e) reintrarea în nemurire poate fi asigurată prin moarte, iar moartea se câștigă prin cunoașterea de sine.

Întoarcerea sufletului la el însuși înseamnă abandonul multiplicității, care este exteriorul: sufletul trebuie să se degajeze de orice multiplicitate și să se reculegă. Este ideea ce urmează a fi lansată de profesor și pusă în discuție cu elevii, înainte ca ei să pornească la interpretarea ultimei strofe a poeziei, în care vor atesta câteva figuri de stil importante: „ochii tulburători” (metonimie-simbol), „nepăsare tristă” (simbol), precum și valoarea stilistică a verbului la imperativ „piară” (= renunțare). Eliberându-se de eros („Piară-mi ochii tulburători”), acceptând, „la sân”, „nepăsare tristă” (simbol al indiferenței, tristeții și izolării), eul poetic își redobândește identitatea, redându-și sinele original („Pe mine/ Mie redă-mă”). Această întoarcere a sufletului la sine este unificare, purificare, condiție de cunoaștere. Demersul interpretativ al strofei poate finaliza cu întrebarea: „Care ar fi impactul revenirii omului la el însuși, al cunoașterii propriei naturi?”. Ulterior, pentru probarea răspunsurilor lor, precum și pentru formularea unei concluzii generale, elevii vor analiza afirmația lui Jean Dandielou: „Dacă sinele revine la el însuși și dacă se cunoaște în adevărata sa natură, el contemplă atunci modelul în propria frumusețe. Divinitatea și sinele unificat nu sunt decât unul și același”.

În concluzie, menționăm că formarea interpretului de literatură artistică este un proces deloc ușor, că prin activitatea sa de decodare elevul valorifică textul, creează și comunică valori, actul valorizării producându-se în funcție de natura și esența operei. Cât privește „Ođă (în metru antic)” de M. Eminescu, aceasta impune acțiuni mentale de căutare, de cercetare și de descoperire a semnificațiilor ascunse, rolul profesorului fiind destul de mare în vederea realizării obiectivelor trasate.

**Referințe
bibliografice**

Crăciun Gh. *Istoria didactică a literaturii române*. B: Magister, 1997

Cornea P. *Introducere în teoria lecturii*. Iași: Polirom, 1998

Marino A. *Hermeneutica ideii de literatură*. Cluj-Napoca: Dacia, 1997

Abstract***Ode (in ancient meter) by M. Eminescu:
methodological benchmarks for interpretation***

Keywords: *literary work; interpretation; methodological benchmarks; literary motif; artistic language*

The article proposes some methodological benchmarks for the interpretation of the poem „Ode (in ancient meter)” by M. Eminescu. There is special emphasis on the eminence view on the phenomenon of death, on the condition of man marked by genius, on the stages of self-knowledge. by analyzing the literary motifs attested in the work, the artistic language. At the same time, the author notes several techniques for approaching the work in question: the comparison exercise, the identification exercise, the question-problem with answer options, the problematized debate.

Viorica OLEINIC

Creșterea și descreșterea gramaticii

V.O. – profesoară de limba și literatura română, IPÎ „Excelsis”, grad didactic superior. Absolventă a Facultății de Litere, USM, a Facultății de Business și Administrarea Afacerilor, ASEM; masterat în psihologia socială și corecțională, IȘE.

Autoare și prezentatoare a 62 de lecții în cadrul proiectului „Educație online”.

Participantă la mai multe simpozioane și conferințe naționale și internaționale. Autoare a ghidurilor *Evaluări sumative pentru clasa a IX-a*, (2017), *Teste preparatorii pentru examenul de absolvire a gimnaziului* (2016), *Teste preparatorii pentru examenul de bacalaureat* (2015) etc. și a unor articole de specialitate în publicații periodice.

Constanta MI-ȚI-I, NI-VI-LI...

„Mi-ți-i, ni-vi-li, me-te-îl-o, ne-ve-i-le; me-te-îl-o, ne-ve-i-le, miți-i, ni-vi-li. Ce-a fi aceea, ducă-se pe pustiu! Unii dondăneau ca nebunii, până-i apuca amețeală; alții o duceau numai într-un muget, citind până le pieria vederea; la unii le umblau buzele parcă erau cuprinși de pedepsie; cei mai mulți umblau bezmetici și stăteau pe gânduri, văzând cum își pierd vremea, și numai oftau din greu, știind câte nevoi îi așteaptă acasă. Și turbare de cap și frântură de limbă ca la acești nefericiți dascăli nu mi s-a mai dat a vedea; cumplit meșteșug de tâmpenie, Doamne ferește!” (Ion Creangă, „Amintiri din copilărie”)

Apropoe două secole ne despart de realitatea evocată în acest fragment. Între timp, au evoluat considerabil metodele de predare, programele, finalitățile didactice, contextele educaționale. Cu toate acestea, există momente de impas (pedagogic) când îmi vine să zic, despre predarea gramaticii, „cumplit meșteșug de tâmpenie”. Mă refer, prin această afirmație, la aspecte precum ar fi diferența dintre diateza reflexivă și verbele reflexive pronominale, tranzitivitatea, unele funcții sintactice ale verbelor la modurile nepredicative, schimbări nejustificate din DOOM, care

reiau forme mai vechi, neacceptate de ediția anterioară etc. La acestea, mai adaug unele formulări savante ale manualelor, atât de la noi, cât și de peste Prut. Pentru deplina criptare a ecuației, ar trebui să introducem, ca factor variabil, și zelul nostru profesoral, care ne face, deseori, să-i privim pe elevi prin lentilele vârstei, ale experienței și ale propriei noastre înțelegeri.

Ne surprindem, pe noi înșine, deseori, în această ipostază: descurajați, dezarmați, fără instrumente, fără niciun randament, fără argumente? Quo vadis, gramatica? În căutarea de soluții, dar mai ales de cauze (De ce gramatica nu se învață? De ce elevii nu înțeleg? Ce n-am făcut pentru ei, predându-le?), ca și cum nu ar fi suficientă atâta confuzie, ne înarmăm cu dovezile incontestabile, infailibile: conținuturile curriculare, competențele și unitățile de competență. În concluzie, „Numai eu, rămas același,/Bat mereu același drum”.

De la Curriculum cetire

În actualul Curriculum, competența gramaticală este trecută cu numărul 5: „Utilizarea limbii ca sistem și a normelor lingvistice (lexicale, fonetice, gramaticale, semantice) în realizarea actelor comunicative, demonstrând corectitudine și autocontrol”, având 4 unități de competență, formulate, pentru clasa a V-a, astfel:

- 5.1. Exprimarea intențiilor de comunicare prin achiziții lexicale, fonetice, gramaticale.
- 5.2. Respectarea normelor lingvistice în diverse situații de comunicare.
- 5.3. Identificarea strategiilor de învățare autonomă a limbii cu ajutorul dicționarelor.
- 5.4. Monitorizarea propriei exprimări prin raportare la normă.

Aceeași competență specifică, pentru clasa a XII-a, presupune 3 unități de competență, după cum urmează:

- 5.1. Clarificarea exactă a lexicului terminologic gramatical și literar.
- 5.2. Revizuirea din perspectiva corectitudinii și relevanței funcționale a mesajului în diverse situații discursive.

5.3. Comentarea mărcilor stilistice ale unităților de limbă în operele literare.

Observăm în aceste formulări, deci și în finalitatea cultivării a ceea ce numim educație lingvistică, o progresie. De la identificarea strategiilor de învățare autonomă, în clasa a V-a, se dorește o trecere la aplicarea strategiilor de învățare, în clasa a VI-a, până la cunoașterea profundă și asumată a gramaticii, pentru a face posibilă comentarea mărcilor stilistice, în clasele de liceu.

Pe bună dreptate, gramatica susține practica rațională a limbii. Ea construiește, intrinsec, tipare de comunicare, asigură formularea clară. Cunoașterea gramaticii este premisa autocontrolului în fața posibilelor greșeli de exprimare, care se pot comite în fluxul verbal spontan și chiar în cel elaborat. Sintaxa, aspectul cel mai exact al limbii, cu o precizie matematică, va restricționa toate posibilele anacolaturi, construcțiile sintactice fără propoziții regente, dezacordurile între subiect și predicat, mai ales, în cazul substantivelor colective etc., etc.

Or, toate aceste adevăruri lingvistice, pe care le apără cu atâta efort profesorul de limba și literatura română, de cele mai dese ori, rămân neînțelese, nesesizate de elev. Pentru discipolii noștri, gramatica este percepută, cel mai des, ca niște conținuturi de învățare sau de analiză, fără o conexiune conștientizată cu practica rațională a limbii. Căutând, de-al lungul anilor, soluții pentru creșterea competenței gramaticale, am identificat, empiric, unele instrumente și am constatat că, paradoxal, ele țin de temperarea, moderarea debitului informațional, în materie de gramatică, deci, într-un fel, de o „descreștere” a gramaticii, dacă mi se acceptă acest joc de cuvinte, sugerat de titlul cantemirean, atât de cunoscut nouă, profesorilor.

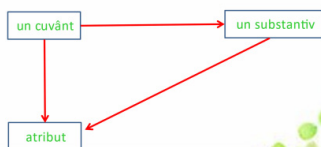
Simplificare și iar simplificare

Una dintre cele mai la îndemână soluții este simplificarea conținuturilor. Elevul are nevoie, în timpul învățării, de sentimentul siguranței. De aceea, un demers constant al profesorului ar putea fi enunțul „E simplu!” sau „E mai simplu decât credeți”, „Voi utilizați aceste forme, doar

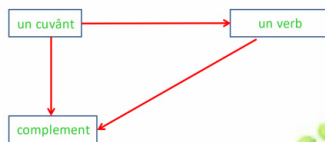
că nu le-ați conștientizat până acum” sau alte fraze cu mesaj încurajator, pozitiv. Cu toate acestea, formulările pozitive, prietenoase nu sunt suficiente. Chiar este cazul și ne ajută simplificarea predării. De exemplu, aproape toată sintaxa frazei, dar și a propoziției se reperează pe identificarea celor patru funcții sintactice: subiect, predicat, atribut și complement. Prefer să-i îndrum pe elevi în identificarea subiectului doar prin întrebarea „Despre ce este vorba în propoziție?”. Doar atât. Întrebările „Cine?” și, mai ales „Ce?” îl pot duce pe elev pe o pistă greșită: el poate confunda subiectul cu un complement care răspunde la aceeași întrebare, poate atribui pronumelui din cazul dativ „mie” funcția de subiect, în enunțuri de felul „Mie îmi plac brișele” etc. Practica îmi confirmă că elevul, dacă identifică subiectul prin întrebarea „Despre ce se vorbește în propoziție?”, va constata că această funcție revine cuvântului „brișe”. („Se vorbește despre brișe”, „Ce se spune despre brișe?”, „Plac”).

În aceeași ordine de idei, aș sugera să-i ajutăm pe elevi să identifice atributele și complementele doar prin raportare la cuvântul determinat. Eu îi antrenez în precizarea funcțiilor sintactice, renunțând la obișnuința de a pune întrebări. E mult mai simplu: complementul determină un verb, atributul determină un substantiv! Atât, doar atât este suficient pentru clasele a V-a, a VI-a, a VII-a și chiar a VIII-a. Elevilor, mai ales în clasele începătoare de gimnaziu, le vine greu să rețină toate întrebările pentru complemente, pe ei îi zădărnicește faptul de a afla că un complement poate determina și un adjectiv („E obosită de muncă”, de exemplu), iar prin asociere cu substantivul, vor identifica atributul care determină și un pronume. Recent, am analizat greșeala unui elev care identificase drept funcție sintactică a substantivului „grădină” („Dorm și florile-n grădină”) atributul. El se ghidase de întrebarea „care flori?”. Or, identificând (și învăț pe discipolii mei s-o facă în scris, chiar prin săgeți) drept cuvânt determinat verbul „dorm” („dorm în grădină”), elevul va numi funcția sintactică corectă: complement. În acest sens, am inventat și două figuri, pe care le-am numit „triunghiuri sintactice”, noțiuni cu care operez constant la clasă. Desenez cu elevii triunghiurile sintactice pe pagina de la începutul caietului, pagina noastră de serviciu, încă la început de an, și revenim la ele ori de câte ori se mai produce vreo confuzie.

Reține! Nu e complicat deloc!

Reține! Nu e complicat deloc!

În seria simplificărilor, mai includ două întrebări eliminatorii, pentru a identifica predicatul nominal. În clasa a VI-a, urmând conținuturile curriculare, îi inițiem pe elevi în tipurile de predicate. Le spun că tot ceea ce au analizat din clasa a III-a până în clasa a VI-a au fost predicate verbale. Or, un imaginar girofar ar trebui să-i atenționeze doar în privința verbului „a fi”. El este verbul buclucaș, dar îl putem rezolva prin două întrebări: dacă verbul „a fi” acceptă întrebările „unde?” și „când?”, el însuși este predicat (Copiii sunt în clasă.); or, dacă acest verb nu acceptă întrebările de mai sus, el este predicat doar ajutat și de alt cuvânt („Copiii sunt studioși”).

Sigur că nu putem limita gramatica doar la aceste instrumente, care par a nu mai fi academice. Sigur că vom opera cu termenii necesari, doar că o vom face atent, pe parcurs, moderat, propunându-le elevilor, întâi de toate, instrumente salvatoare sigure. Predicatul nominal poate fi identificat prin metoda excluderii (excludem toate sensurile lui „a fi”, atunci când este predicativ) sau ne putem ajuta cu întrebările (nu foarte academice) „este cum?” sau „este ce?”. Or, ne folosim de scurtătură: așa numim noi, la clasă, „metoda întrebărilor eliminatorii” „când?” și „unde?”. Elevii mei, de cele mai dese ori, aleg scurtătura. Aceste mecanisme, aparent lipsite de conținut academic, îi ajută mai mult decât teoria, pentru că le formează obișnuințe, automatisme care, cu timpul, sunt înțelese și în esența lor.

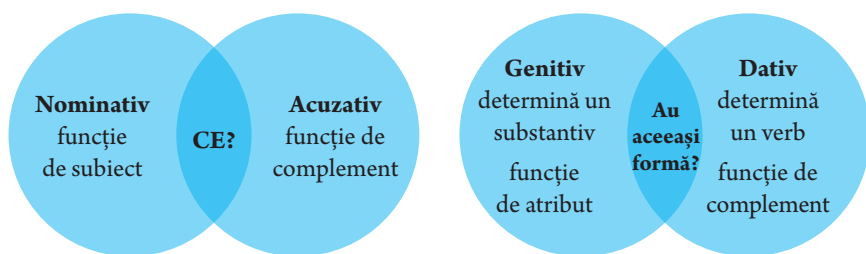
Nu-i așa că putem reduce numeroasele reguli de izolare prin virgulă a subordonatelor la (aproape) una singură: subordonata antepusă regentei se izolează? Mai adăugăm regula despre izolarea atributivelor și cea despre neizolarea subiectivei și a predicativei și... gata!

Exemplele pot continua. Rămâne să acceptăm să facem un pas înapoi, când e necesar, și să simplificăm, în loc de a insista în complexitatea conținuturilor predade.

Schemele și reprezentările grafice

O altă soluție pe care am identificat-o, făcându-mi-o instrument indispensabil, este reprezentarea grafică, schematizată. În acest context, nu mă refer doar la organizatorii grafici, atât de necesari, care aduc și elementul de desen, de culoare, de ludic, de creativitate (vă imaginați cum arată galaxia substantivului, arborele modurilor personale și nepersonale, pajiștea adjectivului etc.?). Mă refer la tabele, scheme și diagrame care susțin gândirea logică, învățarea vizuală, construirea mecanismelor despre care am amintit anterior.

Drept exemplu, am să reamintesc triunghiurile sintactice. La acestea, mai adaug două reprezentări ale diagramei Venn, pentru a diferenția cazurile nominativ de acuzativ și genitiv de dativ.

Aș mai putea sugera o formulă matematică, ușor de reținut, pentru predicatul nominal. Sub elementele acestei formule, scrise pe tablă și trecute în caiete, se pot enumera posibilitățile de realizare a numelui predicativ (substantiv, adjectiv, pronume etc.), dar și alte verbe copulative (a deveni, a ajunge, a rămâne etc.).

$$PN = v. \text{ cop.} + n. \text{ pred.}$$

Ne poate ajuta, de exemplu, un desen cu o virgulă, în dreapta căreia vom aranja în organizatori grafici cele mai frecvente conjuncții în fața cărora se pune virgulă. O axă a timpului va poziționa în fața regentei propoziția cauzală și, după regentă, pe cea de scop. În plus, caietele în care își fac loc desenele, tabelele colorate, casetele năstrușnice devin mai ospitaliere, fac din lecția de română un spațiu mai agreabil și mai pozitiv.

Da, învățarea pe de rost!

Învățarea pe de rost își are rolul său, dacă este recomandată elevilor pentru momentele în care ar fi cea mai simplă soluție. Ea va constitui atât elementul de simplificare, cât și cel ludic. De exemplu, le vom sugera elevilor că e suficient să rețină doar două întrebări ale complementului direct („pe cine?” și „ce?”), pentru a identifica felul complementului, or, restul ar fi complementele indirecte (sigur că complementele circumstanțiale nu se vor confunda!).

Elevii mei se amuză cu „poezia perfectului simplu”, pe care o cântăm, uneori și o „dansăm” în ritmuri moderne. Ea este formată din terminațiile (eu nu le spun, intenționat, desinențe) verbelor la perfectul simplu. Deci, să cântăm împreună:

i
si
zero
răm
răți
ră

Sau poate ne descrețește frunțile poezioara formelor accentuate și neaccentuate ale pronumelor personale, de la dativ și acuzativ?

Mie, îmi mi;
ție, îți, ți;
ei, lui, îi, i;
nouă, ne, ni;
vouă, vă, vi;
lor, le, li.

Lipim în caiete tabele cu formele paradigmatică ale substantivelor, ale pronumelor, ale verbelor, tocmai pentru a le învăța, prin rodaj, pe de rost. Învățarea mecanică e îndreptățită, doar dacă e susținută de exerciții de analiză morfologică, de itemi cu răspuns închis sau semi-deschis și atunci când este orientată spre gândirea logică.

Jocul, întotdeauna jocul

Vom pune jocul în fruntea a tot și a toate, fiindcă doar așa ni-i vom face pe elevi prieteni. Îi vom îndemna să selecteze, la viteză, alergând

de la o masă la alta, formele gramaticale pe care le studiem, vom coace pizza doar cu verbe de la un anumit mod, vom scrie rețeta visurilor doar cu verbe la condițional. Vom formula reguli de joc, trecând verbele de la imperativ la conjunctiv. Recent, am văzut la o colegă din România un om de zăpadă, fiecare bulgăre al căruia era umplut cu verbe din același câmp lexical, la trei moduri diferite (să zicem, imperativ, condițional și indicativ) sau cu verbe la aspecte diferite ale trecutului indicativ. M-a animat această idee! Mi-a confirmat valoarea didactică a jocului.

Să creștem mici!

În final, am să las, în loc de concluzie, îndemnul unui titlu al scriitoarei Laura Grünberg – „Să creștem mici”. Să ne amintim că profesorul de azi a fost, cândva, copil, că a avut și el dilemele lui mari, acutizate, poate, de-o formulă neînțeleasă de la fizică sau de la chimie, sau de la matematică. Să ne amintim că nu ne descurcam nici noi, foarte bine, cu cele patru tipuri de predicate, studiate în școala sovietică moldovenească. Să nu uităm că lucrurile mari se fac cu pași mici, că pentru „creșterea gramaticii” e utilă o „descreștere” a zelului academic. Să îmbinăm jocul cu munca și munca cu jocul, venind spre elevi, mai aproape de felul în care ei percep lumea, inclusiv gramatica.

Abstract

Grammar growth and diminution

Keywords: *contents; grammar; language competence; didactic game; simplification*

The article deals with the problem of students studying grammar content. The author; combating the stereotype of studying grammatical notions; proposes an interactive-creative methodology. Thus; the advantages of such work techniques as: graphic representation; didactic game; simplification; etc. are analyzed.

Tatiana MELNIC

Stimularea motivației învățării prin dezvoltarea teoriei inteligențelor multiple

T.M. – Liceul de
Creativitate și Inventică
„Prometeu-Protalent”,
grad didactic superior

Epoca în care trăim este dominată de o puternică expansiune a științei și tehnicii în toate domeniile de activitate, ceea ce determină accelerarea continuă a ritmului de viața al oamenilor.

Noul ritm de viață, care solicită omul într-o măsură tot mai mare, din punct de vedere social, cultural și profesional, se răsfrânge și asupra elevului. Și atunci ne întrebăm cât de motivați (mai) sunt elevii din sistemul nostru de învățământ și în ce măsură proverbul „Ai carte, ai parte” mai e actual. De la Jean Piaget la Howard Gardner, teoreticienii mecanismelor învățării, au subliniat faptul că motivația este fundamentul pe care se construiește succesul educațional. Pornind de la această idee, motivația este o sursă de activitate, o condiție esențială pentru reușita elevului, dar și nevoia de a menține stima de sine la un nivel cât mai ridicat posibil. Astăzi, orice pedagog, orice părinte interesat și responsabil trebuie să controleze cât mai bine un astfel de mecanism pentru a asigura condițiile unui parcurs școlar optim.

Declarația Universală a Drepturilor Omului (Art. 26, punct 2) prevede că „educația trebu-

ie să urmărească dezvoltarea deplină a personalității umane și întărirea respectului față de drepturile omului și față de libertățile sale fundamentale.” [1, p. 8]. Ca urmare, pregătirea elevilor este privită din ce în ce mai mult nu numai din punctul de vedere al necesităților economice, ci și din perspectiva amplă a dezvoltării personalității fiecărui elev.

Una din explicațiile diferențelor de performanță istorică a diverselor societăți în anii '70 se referă la motivația învățării. Raportul Clubului de la Roma, consacrat acestui subiect, a introdus învățarea istorică și socială ca o condiție esențială a progresului și a dezvoltării umane. Această teză a fost pe larg dezbătută la nivel academic și decizional, fiind ulterior pusă în practica unor organizații internaționale” [8, p.5].

La momentul actual, psihologia contemporană dispune de o serie de teorii și concepții privind motivația învățării. Dintre acestea se remarcă: modelul socio-educațional (Howard Gardner și Ricke Lambert), teoria valorii așteptate (Victor Vroom), teoria inteligențelor multiple (H. Gardner), modelul de asimilare a culturii (Schumann), modelul dimensiunilor motivaționale (Zoltan Dornyei), Teoria lui Abraham Maslow și Joseph Nuttin ș.a. Aplicarea acestora permite atât o nouă perspectivă asupra diversității, cât și o abordare alternativă în vederea creșterii randamentului individual al elevilor. Implicarea intensă a elevilor în activitățile instructiv-educative trebuie să fie prioritară pentru eficientizarea învățării, aceasta din urmă fiind definită de Pantelimon Golu ca „model subiectiv al cauzalității obiective, cauzalitate reciprocă psihică, acumulată în timp, transformată și transferată prin învățare și educație în achiziție internă a persoanei” [5, p.96].

Psihologia modernă recunoaște două tipuri de motivație: *intrinsecă* (persoana urmărește o activitate (sau chiar mai multe) strict cognitivă, acțiunile întreprinse fiind pentru sine, cum ar fi, de exemplu, aspirația spre competența profesională) și *extrinsecă* (persoana urmărește, prin activitățile depuse, anumite recompense morale: prestigiu, notorietate, statut, poziție etc.).

Modelul lui Edward L. Deci, Luc G. Pelletier și al lui Richard M. Ryan (1991), considerat de Rolland Viau (2004) ca fiind cea mai dezvoltată teorie care opune motivația extrinsecă celei intrinseci, este construit pornind de la nevoia generală recunoscută a fiecăruia de a se simți

competent, de a face bine ceea ce face și de a avea relații cu ceilalți. Astfel, automotivarea devine un continuum ce începe cu o influență externă și ajunge la motivația intrinsecă, prin parcurgerea unor etape succesive de integrare.

În literatura de specialitate, s-au impus concepte precum: motivația învățării, învățarea activă, stil de învățare, inteligențele multiple eficiente anume prin caracterul activ-participativ.

Sintagma „învățare activă” ne conduce spre cea de „elev activ”. Activitățile de învățare desfășurate de elevi pot fi caracterizate „active” și se constituie în etape progresive, de realizare de proiecte de învățare personalizate în măsura în care sunt întrunite condițiile: învățarea se bazează pe o motivație internă/intrinsecă și pe o motivație cognitivă superioară, valorizează metacogniția, își formează și exersează abilități și strategii metacognitive, se angajează în acte voluntare îndreptate în direcția rezolvării unei probleme pe care și-o pune el însuși, elevul are curajul să-și expună liber ideile, ipotezele și soluțiile, în cadrul activităților colaborative, utilizează combinații de stiluri de învățare adecvate, eficiente etc.

În această ordine de idei, autorul teoriei inteligențelor multiple Howard Gardner susține că „ceea ce este cel mai important nu este ceea ce știi, ci felul cum știi” [4, p.110]. Totodată, Gardner menționează că „indivizii între ei diferă prin abilități și stiluri cognitive.” [4, p.160]. În stilul său inconfundabil, bazat pe o frazare muzicală a textului, Howard Gardner propune dezbaterea educației în prezent și în viitor.

Centrarea educației pe o înțelegere aprofundată a disciplinelor școlare și a interacțiunilor dintre ele prezintă exemple concrete de organizare a predării și a învățării pentru a optimiza organizarea minții și a gândirii, precum și metodologii de aplicare a teoriei în scopul dobândirii de cunoștințe, valori și atitudini. Reputatul cercetător, referindu-se la conceptul de inteligență, îl definește drept abilitatea sau setul de abilități ce permit unei persoane să rezolve probleme ori să creeze produse valorizate, la un moment dat, într-o anumită cultură umană” [3, p. 209].

În contextul actual al școlii noastre, aplicarea acestei teorii este posibilă în următoarele situații: la începutul lecției, în scopul stimulării motivației elevilor (ca punct de plecare), în cadrul orelor, prin lucrul

în echipă, astfel încât să angajeze toate tipurile de inteligențe, în cadrul unei teme interdisciplinare realizate într-un grup constituit din elevi, reprezentând diverse inteligențe care au colaborat în îndeplinirea prin coduri de simboluri și perspective diferite, în cadrul unui proiect de grup prin care fiecare elev și-a realizat tema din perspectiva inteligenței.

Abordând problema receptării și interpretării operei literare, C. Șchiopu menționează că aceasta „este un complex de sensuri și semnificații care se cer interpretate, descifrate, clarificate și înțelese”, că „pentru determinarea lor hermeneutică se apelează la diferite metode didactice, fie tradiționale, fie moderne.” [11, p.197]. Pornind de la această afirmație, în practica noastră am aplicat teoria inteligențelor multiple și la studierea schiței „Vizită...” de Ion Luca Caragiale. Deși este destul de dificil să stimulezi toate tipurile de inteligență în cadrul unei ore, totuși am încercat prin lucrul în echipă – formă de activitate care facilitează învățarea prin cooperare – să-i stimulez pe elevi să interacționeze, să se simtă parte integrantă a unui grup, care le pune în valoare aptitudinea/talentul, să colaboreze cu colegii în realizarea următoarelor sarcini:

Tipul de inteligență	Sarcina propusă
lingvistică/verbală	Realizați harta personajului - elemente care alcătuiesc portretul fizic și moral al personajului.
logico-matematică	Precizați cam cât durează vizita și explicați felul în care ați făcut calculul.
muzical/ ritmică	Înregistrați în telefon două pasaje muzicale, cu sau fără text literar asociat, care vă sugerează starea de disconfort, amintindu-vă de atmosfera creată de nepolitețea lui Ionel, în timpul vizitei cu ocazia onomasticii sale.
vizual-spațială	Schițați o bandă desenată în care să surprindeți cele mai importante secvențe ale schiței „Vizită...”
interpersonală	Citiți fragmentul „Copilul secolului al XIX-lea” de Mădălina Stanciu, la adresa: gen90.net/copilul-secolului-al-XIX-lea/ și discutați prin ce se aseamănă ori se deosebește Ionel de contemporanii lui.

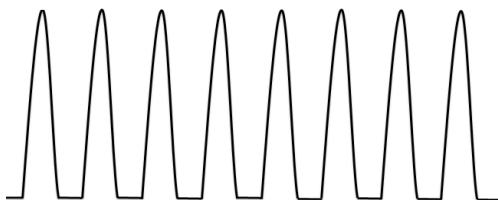
corporal-kinestezică	Selectați fragmentul preferat și interpretați-l pe roluri.
naturalistă	Realizați o fișă de identitate pentru Ionel, notând date legate de familia acestuia, trăsături fizice și îmbrăcăminte.
intrapersonală	Scrieți cel puțin zece sugestii, sfaturi, pe care le-ați adresa doamnei Popescu în vederea transformării lui Ionel într-un băiat educat.

Ca extensie, le-am propus elevilor să realizeze pentru acasă o altă hartă a personajului Ionel, în care să schimbe elementele negative cu elementele pozitive (utilizând cuvinte și expresii antonime). Acest tip de activitate solicită creativitatea și imaginația elevilor, dar, în același timp, conduce la dinamica motivațională.

Picturile discursive reprezintă o altă tehnică prin care elevii își expun, în desen, un fragment dintr-un text, comentând, ulterior, imaginea realizată. Astfel, în cadrul atelierului de lectură, în baza romanului „Băiatul care voia să doarmă” de Michel Brule, la etapa *evocare*, elevii au prezentat desenele elaborate acasă, în care au redat diferite fragmente semnificative din roman. Această tehnică a servit ca o deschidere spre înțelegerea textului. De asemenea, conținutul acestui roman este determinat de o multitudine de imagini-simbol, pe care elevii le-au interpretat în cadrul atelierului: imaginea carnavalului de la Rio, statuia lui Iisus Hristos, ursulețul de pluș, covorul. Descifrarea mesajelor în baza acestor simboluri a favorizat înțelegerea de către elevi a prezenței celor două lumi în viața lui Nino. Am alternat analiza textului cu vizionarea unui filmuleț de pe Youtube (<https://www.youtube.com/watch?v=J2YpajGiHRc>), fapt ce i-a determinat să fie atenți la mesajul video și audio, încercând să găsească deosebiri și asemănări dintre mesajul romanului și cel al filmulețului, concluzionând că și literatura, și filmul pot reda diferit aceeași poveste. Ca să descrie drumul inițiat al personajului Nino, pe care l-am intitulat „Un drum, o poveste, un destin...”, elevii au trebuit să descifreze reprezentarea grafică, *oscilograma*, iar apoi să indice în schemă stările și sentimentele trăite de personaj pe parcursul întâlnirii sale cu celelalte personaje ale cărții. În acest caz, am utilizat *metoda de explorare bazată pe demonstrație prin scheme și imagini*.

Un drum, o poveste, un destin...

Nino- Antonio din I. lat. →, demn de laudă"

Abordarea în paralel a diferitor genuri de artă (film - teatru, de exemplu) îl ajută pe elev să înțeleagă mai ușor caracteristicile fiecăreia: cod verbal, vizual, kinestezic etc. „O discuție despre felul în care literatura și filmul pot spune în mod diferit aceeași poveste poate fi antrenantă și motivantă pentru elevi”, susțin, în această ordine de idei, metodistele M. Noriel, F. Sâmișăian [10, p. 84]. În acest context, implicarea elevilor de clasa a VII-a în proiectul cu genericul: „De la roman la film”, după analiza romanului „Aventurile lui Sherlock Holmes” de Arthur Conan Doyle, le-a permis să turneze filmul: „Pe urmele lui Sherlock Holmes” (<https://www.youtube.com/watch?v=87dLrNJ8MIc>). Fiecare grup și-a ales un caz și, asemenea detectivilor, l-au investigat conform *Diagramei cauzelor și efectelor*. Filmările au durat timp de trei săptămâni. Astfel, romanul devine film, iar scenariul cinematografic justifică și lectura romanului. S-a constatat că subiecții cu motivația scăzută s-au implicat cel mai mult la turnarea acestui film, jucând rolurile principale. Cei care au motivație înaltă nu au reușit să aibă același succes în realizarea aceleiași sarcini.

Prin tehnica *Experimentului literar*, în procesul de identificare a ideilor-cheie din romanul „Băiatul cu pijamale în dungi” de John Boyne, elevii au avut sarcina să atribuie fiecărei idei o secvență din muzica clasică. Motivați și inspirați de acest roman, subiecții cu inteligență muzical-ritmică au realizat un proiect inedit: a) Bruno este obligat să se mute cu familia la „Out-With”, contrar voinței sale, deoarece „tatăl lui era un om important și „Fury” avea planuri mari cu el.” („Dimineața” de Edward Grieg); b) Căderea de pe scrânciob. („Simfonia” nr. 40 în sol minor de Mozart); c) Locul sinistru de la „Out-With”, în care urma să locuiască familia lui Bruno, și izolarea de civilizație îl determină pe copil să exploreze împrejurimile. („Sonata Pastorale” de Ludwig van

Beethoven); d) Bruno face cunoștință cu Shmuel care arăta ca un „Punct ce deveni o Pată, un Strop, o Siluetă, un Băiat” – băiatul cu pijamale în dungi. („Nava Nagila”); e) Băieții descoperă că au multe în comun, prietenia lor bazându-se mai mult pe discuțiile despre cele două lumi diferite. („Sonata lunii” de Ludwig van Beethoven); f) Pe parcursul unui an, discuția dintre cei doi prieteni avea loc lângă gardul de sârmă ghimpată care-i despărțea. („Silence” de Ludwig van Beethoven); g) Bruno cade, iar Pavel, bucătarul, îi acordă primul ajutor, acesta fiind medic de profesie, de fapt. („Fur Elise” de Ludwig van Beethoven); h) Bruno îmbracă pijamaua în dungi și trece de partea cealaltă a gardului, pentru a-l ajuta pe Shmuel să-și găsească tatăl. (Își amintește vorbele bunicii: „Îmbracă haina care trebuie și te vei simți persoana care pretinzi că ești.”). (Sonata E minor op. 14 de Antonio Vivaldi); i) Cei doi copii sunt închiși în camera morții, fără a-și da seama de ce li se întâmplă. Sfârșitul odios îi întâmpină ținându-se de mâini, pe când Bruno afirma cu tărie: „Tu ești cel mai bun prieten al meu, Shmuel.” (Sonata Maghiară de Paul de Senneville).

În procesul derulării proiectului, am constatat că abordarea interdisciplinară îl motivează pe elev spre învățarea intrinsecă și că această teorie îi transformă pe elevi în subiectul propriei educații, facilitează dezvoltarea capacității de comunicare, a strategiilor de argumentare, îi obligă să inițieze și să promoveze relații interpersonale bazate pe cooperare. Astfel, clasa a devenit un adevărat laborator de cercetare, scopul nefiind doar acela de a-i antrena pe elevi în formularea de răspunsuri și întrebări, ci și de a-i ajuta să descopere căile de a pune întrebări și de a găsi răspunsuri.

În concluzie, instruirea bazată pe inteligențele multiple are șanse mari să fie activă, întrucât, fiind diferențiată și răspunzând intereselor și nevoilor individuale ale elevilor, în modalități care le valorifică potențialul de gândire și acțiune, determină implicarea lor superioară în activitatea didactică.

Repere bibliografice

1. Antoci, D., *Motivația elevilor în contextul școlar*. Chișinău: Editura Print-Caro, 2010.
2. Cerghit, I., *Metode de învățământ*. Iași: Editura Polirom, 2006, ISBN: 973-46-0175-X.

3. Gardner, H., *Inteligențe multiple. Noi orizonturi pentru teorie și practică*. București: Sigma, 2007, 209 p., ISBN: 9789736493202.
4. Gardner, H., *Mintea disciplinată*. București: Editura Sigma, 2011, 110 p., 160p., ISBN 973-649-646-2.
5. Golu, P., *Învățare și dezvoltare*. 1985, București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1985, 10 p., p.96.
6. Instruire diferențiată. Aplicații ale teoriei inteligențelor multiple. Ghid pentru formatori și cadre didactice. Seria calității în formare, București, 2001.
7. Maslow, A. H., *Motivație și personalitate*. București: Editura Trei, 2007, ISBN 978-973-707-159-0 www.academia.edu/30348805/A.H.
8. *Motivatia-pentru-invatare.pdf*, <http://www.ise.ro/wp-content/uploads/2015/08>, p.5.
9. *Motivatia-pentru-invatare-in-scoala*, <http://www.ise.ro>.
10. Noriel, M., Sâmișăian, F., *Limba și Literatura Română. Didactica limbii și literaturii române (II)*. București: Editura Cartea, 2011, ISBN: 973-0-04103-2, p.84.
11. Șchiopu, C., *Opera literară: receptare și interpretare*. Chișinău: S.n, 2022 (Combinatul poligrafic)-197 p. ISBN 978-9975-3207-4-0.

Abstract

Stimulating motivation through the developing the theory of multiple intelligences

Keywords: *Contemporary psychology; active learning; Howard Gardner; discursive paintings; literary experiment; multiple intelligences*

The article reviews the contemporary didactic methods, mentioning the instructive-educational activities. The author refers to the perspectives of how to train students based on multiple intelligences, a method that stimulates their potential for thinking and action, determines their involvement in the didactic activity.

Nelea CROITORU

Valorificarea experimentală a potențialului creativ al elevilor la orele de limba și literatura română

N.C. – profesoară de limba și literatura română, Liceul de Creativitate și Inventică „Prometeu-Prim”, grad didactic superior

Creativitatea constituie o componentă majoră a contemporaneității și totodată una dintre cele mai fascinante, fiind expresia cea mai înaltă a activității omenești. A fi creativ - iată un atribut definitoriu al omului modern, deoarece trăim într-o societate aflată în continuă schimbare, iar elevul trebuie, în această ordine de idei, să manifeste capacitatea de a selecta informații, de a organiza ceea ce a auzit și a văzut, de a manifesta atitudini creative și originalitate în gândire.

În acest context, se discută mult despre nevoia școlilor de a promova așa-zisele „abilități pentru secolul al XXI-lea”. Câteva dintre abilitățile de învățare promovate sunt: creativitatea și inovația, gândirea critică și rezolvarea de probleme, comunicarea și colaborarea. De asemenea, sunt menționate câteva aptitudini esențiale pentru viață și carieră: flexibilitate și adaptabilitate, inițiativă și autodirecționare, abilități sociale și interculturale, productivitate și asumare. Aceste abilități și aptitudini au fost dintotdeauna importante, iar scopul educației ar fi promovarea unor forme de învățare care să-i încurajeze pe tineri.

Din perspectiva psihopedagogică, avem nevoie de elevi care gândesc, pe cont propriu, și au

capacitatea de a prelucra informația primită, nu doar de simpli receptori; de asemenea, se impune trecerea de la stocarea informației la prelucrarea logică, astfel încât aceasta să-și găsească aplicabilitatea. Necesitatea de a stimula și dezvolta creativitatea elevilor trebuie înțeleasă nu în sensul de a face ca toți elevii să devină artiști, ci ca ei să conștientizeze forța creatoare a cuvântului.

Documentele curriculare în vigoare favorizează formarea competențelor-cheie specifice, a cunoașterii de tip procedural, ce permite asimilarea de noi informații și operarea cu acestea, și nu simpla acumulare de cunoștințe. Astfel, competențele ne ghidează spre formarea capacităților și a atitudinilor dezvoltate cu prioritate prin disciplina Limba și literatura română, și anume demonstrarea capacităților de adaptare la situații diferite, cunoașterea diverselor roluri sociale și a implicațiilor acestora în viața cotidiană, elaborarea unor modele de acțiune și de luare a deciziilor într-o lume dinamică, dezvoltarea capacităților de investigare. Considerate atitudini specifice unei gândiri creative, T. Cartaleanu susține că „competențele-cheie ale formării gimnaziale în spațiul european vizează aspecte ale personalității pe care nu le-am putea atinge fără a valorifica potențialul creativ al copiilor și fără a dezvolta ceea ce va constitui ulterior un atu al adultului bine-instruit” [1, p. 8].

Studiul limbii și literaturii române, în școală, este conectat, în mare măsură, la realitățile comunicării cotidiene propriu-zise, de aceea, se pune accent pe învățarea procedurală, adică se urmărește structurarea unor proceduri proprii de rezolvare de probleme, de explorare și investigare caracteristice activităților creative. Este saltul de la învățământul tradițional „a învăța să știi” la învățământul preconizat de reforma curriculară „a învăța să știi să faci/ a învăța să trăiești”.

Activitatea de instruire și învățare oferă un teren vast pentru cultivarea la elevi a capacităților creatoare. După cum afirmă Sir Ken Robinson, „activitatea de predare pentru creativitate presupune încurajarea încrederii în sine, independența minții și capacitatea de a gândi de unul singur” [2, p. 205]. În cadrul orelor de limbă și literatura română, aplicarea de strategii didactice moderne are drept scop formarea unor deprinderi de învățare prin cercetare, descoperire și efort intelectual propriu. În activitatea de predare pentru creativitate, profesorii urmăresc să promoveze experimentul, analiza, să încurajeze gândirea creativă. Deci una dintre finalitățile

educaționale generale ale oricărui sistem de învățământ este dezvoltarea gândirii eficiente, productive, critice și creative. Cea din urmă este o gândire complexă, activă, generatoare, provocatoare. Am putea spune că o dezvoltare constructivă în educația actuală ar putea fi valorizarea gândirii creative.

Dintre multitudinea de jocuri, utilizate ca metode didactice, am selectat *jocul de simulare*, considerând că elevii, fiind implicați în a-și asuma diverse roluri, își vor dezvolta competențele antreprenoriale, comunicative.

Practicate, la origine, în domeniul militar și economic, jocurile de simulare au fost introduse în activitatea didactică de Froebel și Montessori, care au demonstrat utilitatea lor formativă. Ele constau în simularea unei situații care determină jucătorii să interpreteze anumite roluri. Elevii sunt puși în situații imprevizibile, fiind nevoiți să apeleze la imaginație și să manifeste creativitate pentru identificarea soluțiilor. În plus, determină participanții să ia atitudini, să-și asume norme comportamentale, să propună alternative și să ia decizii.

La orele de limba și literatura română, în clasa a V-a, pot fi practicate mai multe jocuri de simulare, în cadrul cărora elevii își asumă:

- rolul de pictor animator, prezentând drumul parcurs de furnică - „O furnică” de T. Arghezi;
- rolul de actor de circ - „Cărțile cu Apollodor” de Gelu Naum;
- rolul de ghid, prezentând salonul doamnei, utilizând imagini specifice secolului - „Dumbrava Minunată” de Mihail Sadoveanu;
- vizita la psiholog, joc inspirat de schița „Vizită” de Ion Luca Caragiale;
- asistent social - „Print și cerșetor” de Mark Twain.

Tema *Descrierea de tip tablou* poate fi predată în baza picturilor lui Claude Maunet: „Nuferi”, „Impresie”, „Răsărit de soare”, „Aleea trandafirilor”, „Oglindiri în Tamisa”. Inițial, elevii se vor documenta, apoi, în calitate de ghizi ai unei galerii de artă, își vor prezenta lucrările. Pentru a-și perfecționa abilitățile de abordare creativă, elevii, în calitate de fotografi, vor fi solicitați să realizeze o fotografie a unui tablou din natură și să-i facă o prezentare.

Pentru realizarea temei *Instrucțiunea*, elevii își vor asuma rolul de proprietari de fabrică. Activitatea se va desfășura în grup. Fiecare grup urmează să

creeze produse inedite: o mașină de împlinit visuri, roboți care opresc timpul, păpuși care îndeplinesc orice dorință. Pentru fiecare produs vor scrie instrucțiunile de utilizare. La finalul activităților, profesorul va constata în ce măsură elevii și-au asumat rolurile sociale, au descifrat și aprofundat mesajul textului, au exersat comunicarea.

În virtutea faptului că creativitatea reprezintă capacitatea individului de a concepe și realiza produse cât mai diferite de cele existente, în cadrul orelor de limbă și literatură română, profesorul le poate propune elevilor să valorifice ideea cu privire la *crearea de produs*.

Evaluarea produselor trebuie raportată la câteva caracteristici de bază: originalitatea – raritatea, unicitatea produsului; noutatea – distanța în timp a apariției produselor creative; utilitatea – măsura în care produsul este adecvat sau în care aduce îmbunătățiri odată valorizat; eficiența – caracterul economic al performanței creatoare, randamentul obținut prin valorizarea produsului creator. Aceste teze pot fi preluate de la descoperirile din fizică sau inginerie, încercându-se astfel o aplicare pentru evaluarea produselor create de elevi.

În măsura în care, din perspectivă ontogenetică, actul primează față de gând, trebuie să admitem că abilitatea creatoare a mâinilor influențează creativitatea mentală. Produsul se exprimă fie prin ceva material (un proiect, o invenție, un desen original, un obiect de artă, o compunere, rezolvarea de probleme, executarea unor lucrări practice), fie prin ceva spiritual (o idee originală, o formulă, un principiu).

În clasa a V-a, la tema *Anunțul*, elevii vor inventa, de exemplu, un ghiozdan, apoi, prin publicitate, își vor promova invenția. În clasa a VI-a, poate fi propusă următoarea situație: *Un cercetător este pus în situația să inventeze o publicitate în baza unor imagini din povești*. Pentru rezolvarea sarcinii, vor fi create grupuri, în cadrul cărora, elevii își vor asuma rolul de designer, sociolog, psiholog, lingvist. În cazul studierii, în clasa a V-a, a temei *Imperativul*, elevii pot inventa un obiect anume și scrie o instrucțiune, utilizând verbe la imperativ. La tema *Interjecția*, elevii vor fi puși în situația de a crea comicsuri, utilizând interjecții, iar în clasa a VI-a, la tema *Numeralul*, vor crea un portret foto, dintr-o colecție de fotografii la diferite vârste, în timpul prezentării utilizând cât mai multe numere. La tema *Anunțul*, vor scrie un anunț, urmând să vândă, de exemplu, bicicleta sau diverse obiecte

magice (în cazul studierii basmului). O activitate atractivă, interactivă poate fi desfășurată în procesul studierii temei *Adjectivul. Tipuri de adjective*. Inițial, elevii se vor familiariza cu tendințele modei din sec. XIX, descoperind termenii „volane”, „jabou”, „ghetre”, „plastron”, ulterior, „vor produce”, în cadrul orei, modele de haine pentru bărbați, femei, copii, câini, pisici, utilizând adjective invariabile, denumiri de culori. La evaluarea produselor, se vor lua în considerare originalitatea, noutatea, utilitatea, forța de imaginație, libertatea în asocierea ideilor. Rolul acestor activități este de a-i plasa pe elevi în situații reale de viață. Fiind puși în situația de a inventa, ei vor deveni capabili să elaboreze proiecte personalizate, conștientizând, aplicând, gestionând și solicitând procese psihice superioare de gândire și creație.

Suștinută de curiozitate, motivație, înclinație și aspirație, depinzând de aptitudini și atitudini, de structurile psihice fundamentale care conlucrează la realizarea ei, creativitatea conlucrează următoarele eureme: a) de acumulare și comprehensiune a informației (cu cât producem mai multe idei, cu atât suntem mai aproape de a o elabora pe cea mai bună. Indicele de creativitate este determinat nu numai de cantitatea de informație învățată, dar și de valoarea productivă/inventivă); b) asociativ-combinatorie (combinarea informațiilor este de natură să contribuie la realizarea noului și originalului. Se cunoaște că gândirea noastră funcționează pe principiul asociației de idei - o pictură generează o asociație de asemănări cu originalul); c) energetic-stimulatoare (voința, exprimată prin capacitatea de efort creativ, se conjugă adesea cu pasiunea. Printre factorii stimulatori cu funcție de creativitate se consemnează și plăcerea de a fi admirat, de a ieși în evidență, dorința de a contribui la dezvoltarea științei, dorința de a înțelege și percepe fenomene); d) critică (imaginația este o armă cu două tăișuri: unul, orientat către creativitate, altul, către fabulația exagerată. Se impune o conlucrare între imaginație și gândirea critică, care judecă, compară, analizează, apreciază, aprobă sau respinge produsul imaginației); e) ideativ-perceptivă (un rol deosebit în creativitate revine fenomenului „imaginea vizuală”, capacitatea de a vizualiza ideile); g) de obiectualizare a imaginii (este un simț intern de vizualizare și obiectualizare a imaginilor).

Primele trei eureme enunțate, de acumulare și comprehensiune a informației, asociativ-combinatorie, energetic-stimulatoare, ne permit să se realizeze asocieri inedite, specifice lumii înconjurătoare. Prin demersul

asociativ, se constituie puntea de legătură vizând îmbogățirea și completarea viziunii noastre de ansamblu asupra unui fenomen. Analogiile sunt un factor deosebit în stimularea creativității.

Pentru punerea în aplicare a acestui demers, pot fi utilizate mai multe strategii didactice, menționate și clasificate de cercetătorii în domeniu: brainstorming-ul, studiul de caz, harta conceptuală, metoda sinectică (rezolvarea creativă de probleme), compunerile, jocul de rol, crearea de produse. De asemenea, se cere o linie clară de demarcație între strategii, pentru a le identifica pe cele care educă și stimulează manifestările creative.

În concluzie, menționăm că problema dezvoltării creativității a devenit obiectivul major al preocupărilor psihologilor și pedagogilor, mai ales, în ultimele decenii. În științele educației, își face tot mai mult loc concepția că, în cazul oricărei persoane, creativitatea poate fi dezvoltată într-o măsură mai mică sau mai mare. Așa cum am arătat anterior, creativitatea nu poate fi redusă la componenta ei intelectuală, ci trebuie privită ca un fenomen complex, care angajează întreaga personalitate și întregul potențial al individului. În vederea identificării unor strategii comprehensive de dezvoltare a creativității, este necesară luarea în considerare a tuturor dimensiunilor personalității și orientarea demersului școlar spre dezvoltarea acestora.

Repere bibliografice

1. Cartaleanu, T., *Scrierea creativă*. Chișinău : Garamont Studio, 2016, ISBN 978-9975-136-13-6, p.4-8.
2. Robinson, K., *O lume ieșită din minți*. Revoluția creativă a educației. București: Publica, 2011, ISBN 978-973-1931-73-9, p.205.

Abstract

Experimental valorization of students' creative potential during Romanian language and literature classes

Keywords: *creativity; role play; product creation*

For the modern world, creativity represents a very special challenge, a unique phenomenon, with a complex, interdisciplinary, multidimensional character. The school, in general and the teaching of the Romanian language, in particular, can capitalize on the creative potential of each student. The teacher's goal would be to select and apply modern active-participative strategies to stimulate creativity, in accordance with the specifics of the Romanian language and literature classes, with the psychological profile of the students and with the curricular requirements.

Johannes KABATEK

Cristina BLEORȚU

Dincolo de structuralism. Scrisori către Eugeniu Coșeriu și istoria lingvisticii în secolul al XX-lea. O scrisoare de la Iorgu Iordan

J. K. – profesor universitar doctor, șeful Catedrei de limbi romanice a Universității din Zürich (Elveția). Este unul dintre cei mai mari promotori ai lingvisticii coșeriene, director al Arhivelor Eugeniu Coșeriu.

Continuăm cu seria scrisorilor din cadrul proiectului „Dincolo de structuralism”. Scrisori pentru Eugeniu Coșeriu*, de la Universitatea din Zürich, și prezentăm o altă scrisoare scrisă de Iorgu Iordan (19.04.1958):

București, 19 aprilie 1958

Iubite Domnule Coșeriu,

Îți mulțumesc călduros pentru extrasul (mai exact spus, broșura scrisă la mașină) care conține intervențiile d-tale în discuțiile de la Oslo. De asemenea te rog să transmiți mulțumirile mele d-lui J. Pedro Rona pentru ceea ce mi-a trimis. Mă voi revanșa, în curînd, făcînd să vă parvină, la amîndoi, cîte ceva din extrem de redusa mea activitate științifică (Știi bine de ce lucrez puțin, deși nu stau un minut degeaba!)

C. B. – doctor în filologie, cercetătoare, Universitatea din Zürich (Elveția). Autoare a numeroase articole. Participantă la realizarea unor proiecte internaționale de la Universitățile din Barcelona, Oviedo, Zürich, Iași.

Aș dori să știi dacă ai primit, cu multe luni în urmă, o scrisoare în care te informam că am văzut pe mama și pe sora d-tale. Am așteptat

■ * Pentru mai multe informații, vezi <https://coseriu.ch/>

mereu o confirmare, nu numai în legătură cu această scrisoare, ci și cu un pachet de publicații, care conține câteva extrase și „Limba română actuală”, ed. Iași, 1943. Ar fi păcat să se fi rătăcit pe drum (mai ales pachetul: cartea a trebuit s-o... cer înapoi de la nepoată-mea, profesoară de Română, căreia i-o dăruisem în momentul apariției. Personal nu am decît un singur exemplar, pe acela din biblioteca mea).

Fiindcă am adus vorba de publicații, te-aș ruga să mă ajuți la procurarea unor cărți și studii de lingvistică spaniolă recente. Ți-am spus, cred, la Oslo că avem o catedră de limbă și literatură spaniolă, al cărei conducător sînt eu. N-avem aproape de loc nici texte, nici lucrări științifice. (Și doar pînă la reforma învățămîntului superior, actuala Facultate de Filologie a avut vreme destul de îndelungată o catedră similară cu cea actuală.) Nu ne-ar strica nici un manual sau un tratat recent de istorie a literaturii spaniole și de istorie a literaturilor de limbă spaniolă din America latină. Am putea face schimb, trimițîndu-vă (mă refer la Facultatea d-v., nu la d-ta personal, care sper că primești) lucrări românești (de lingvistică, de istorie literară etc.)

S-a făcut acum cîtva timp o comandă masivă de opere spaniole (la Madrid). De asemenea am propus Facultății de Litere din capitala

București, 19 aprilie 1958
 Te iubesc draga mea Coseriu,
 Ți-am mulțumit călduros pentru cartea (mai exact spus, broșura scrisă la magiun) care conține 1-brevușele de 1-tale în discuțiile de la Oslo. De asemenea te rog să transmiți mulțumirile mele d-lui J. Pedro Rosa pentru ceea ce mi-a totuși. Mă voi revansa, poate, în curînd, făcînd să vă parvină la amintiri; căte ceva mi-a dat de la d-voastră mea activitate științifică. (Știu bine că e tare puțin, dar și un stăruie nu mă înșelă.)
 Am doi să-ți spun din ai primii, că multe luni în urmă, o scrisoare în care te informam că am răpus pe mama și pe sora d-tale. Am acceptat mereu o confirmare, nu numai în legătură cu această scrisoare, ci și cu un pachet de publicații, care conținea câteva extrase și „Limba română actuală”, ed. Iași 1943. Ar fi păcat să se fi rătăcit pe drum (mai ales pachetul: cartea a trebuit s-o... cer înapoi de la nepoată-mea, profesoară de Română, căreia i-o dăruisem în momentul apariției. Personal nu am decît un singur exemplar, pe acela din biblioteca mea).

Fiindcă am adus vorba de publicații, te-aș ruga să mă ajuți la procurarea unor cărți și studii de lingvistică spaniolă recente. Ți-am spus, cred, la Oslo că avem o catedră de limbă și literatură spaniolă, al cărei conducător sînt eu. N-avem aproape de loc nici texte, nici lucrări științifice. (Și doar pînă la reforma învățămîntului superior, actuala Facultate de Filologie a avut vreme destul de îndelungată o catedră similară cu cea actuală.) Nu ne-ar strica nici un manual sau un tratat recent de istorie a literaturii spaniole și de istorie a literaturilor de limbă spaniolă din America latină. Am putea face schimb, trimițîndu-vă (mă refer la Facultatea d-v., nu la d-ta personal, care sper că primești) lucrări românești (de lingvistică, istorie literară etc.).
 S-a făcut acum cîtva timp o comandă masivă de opere spaniole (la Madrid). De asemenea am propus Facultății de Litere din capitala Spaniei un schimb de publicații, care sper că va fi acceptat. Dar, oricît de multe cărți am așteptăm în jurul acesta, tot nu ajunge.
 Te așteptare unui răspuns, și-ți transmit salutări cordiale și măști de bine pentru, bogată d-tale familie.
 J. Pedro Rosa

Spaniei un schimb de publicații, care sper că va fi acceptat. Dar, oricât de multe cărți am achiziționa în felul acesta, tot nu ajunge.

În așteptarea unui răspuns, îți trimit salutări cordiale și urări de bine pentru „bogata” d-tale familie.

Iorgu IORDAN

Beyond Structuralism. Letters to Eugenio Coseriu and the history of linguistics in the 20th century. A letter from Iorgu Iordan

Abstract

Keywords: *Eugenio Coseriu; letters; history of linguistics; Iorgu Iordan*

This paper presents a letter in from Iorgu Iordan to Eugenio Coseriu, from 1957, from the project "Beyond structuralism". Letters to Eugeniu Coșeriu and the History of Linguistics in the 20th Century from the University of Zurich. Our purpose is to contribute to the history of Coserian linguistics.

Eugen MUNTEANU

Jurnal epistolar jenaez 1999-2001 (IV)

E.M. – profesor la Facultatea de Litere a Universității „A.I. Cuza” din Iași, director-fondator al Școlii Doctorale de Studii Filologice (2005-2009), profesor invitat la Universitățile din Jena și Viena, director al Institutului de Filologie Română „Al. Philippide” din Iași (2009-2013). Principalele lucrări: *Aeterna Latinitas* (1997); *Introducere în lingvistică* (2015); *Lexicologie biblică* (2008). A coordonat proiectul „Monumenta linguae Dacoromanorum” (2009-2015, 15 volume) și ediția critică a versiunii „Nicolae Spătarul Milescu” a Vechiului Testament (2016, 2060 p.). A tradus și comentat texte de Sf. Augustin, Thomas de Aquino, Swedenborg, Rousseau, Rivarol, Wilhelm von Humboldt, Iacob Grimm, Ernst Renan, Eugeniu Coșeriu și Hans-Georg Gadamer.

Jena, marți, 27 aprilie 1999. Iubito și dragul meu, scrisoarea ultimă încă nu a plecat spre voi și am început deja să o scriu pe următoarea. E târziu, în noapte. Aranjându-mi podoba facială, constat acum, proaspăt tuns, că sunt pe jumătate albit la păr. La 50 de ani, voi fi cărunt cu totul! S-ar zice că îmbătrânesc, însă doar pe dinafară, căci, nu-i așa, agerimea spirituală și flexibilitatea sufletească, dacă le ai, nu îmbătrânesc niciodată sau, oricum, îmbătrânesc foarte târziu.

De câteva ore, citesc o foarte bine scrisă biografie a lui Wilhelm von Humboldt. Împreună cu fratele său, marele geograf Alexander, de care îl despărțeau doar doi ani, amândoi au primit o educație particulară strălucită din partea tatălui, junker prusac, liberal și iluminist, și, după moartea timpurie a acestuia (Wilhelm avea 12 ani, iar Alexander, 10 ani), de la mama lor, Marie-Elisabeth, născută Columb, urmașă a unei familii de imigranți hughenoti francezi. Băieții au devenit niște adevărați zei ai generației lor: frumoși, educați, erudiți, sensibili, mare savant fiecare în felul lui. Wilhelm, lucru rar printre contemporanii săi într-un veac destul de frivol, a avut și noro-

Partea a III-a vezi „Limba Română” (Chișinău), nr. 1-2 (279-280), ianuarie-februarie 2023, p. 133-143.

cul unei soții ideale, Caroline. Foarte frumoasă, inteligentă, talentată, credincioasă, avea toate darurile lui Dumnezeu. Între cei doi pare să fi existat o comunicare perfectă, până la moartea ei în 1829, șapte-opt ani înaintea lui, și-au scris mii de scrisori (el fiind mereu plecat în misiuni diplomatice sau științifice). Citez dintr-una din primele ei scrisori: „Cum nu pot să-ți spun totul despre simțămintele care se aflau în mine odinioară... Caroline (prietenă, cumnată a lui Schiller) spunea că mă iubești, dar că nu știi încă nimic despre amploarea sentimentului meu pentru tine. Scrisorile tale lăsau să se înțeleagă acest lucru. Cum am purtat toate acestea în mine, oh, Doamne, în câte nopți nedormite, când socoteam că moartea mea e sigură, nu am plâns pentru faptul că o să mor fără să-ți spun cât de adânc te iubesc.” În cam aceeași perioadă, Wilhelm îi scria: „Doar tu mi-ai dăruit această siguranță (împlinire) a așteptării, abia tu ai distrus în mine acea temere îngrijorată, acea îndoială neliniștită în destinul meu viitor. Niciodată, nici chiar în cele mai cutezătoare elanuri ale inimii mele pline de năzuințe, nu am visat că o să am parte de fericirea de a avea o ființă ca tine, care îmi ești acum atât de apropiată. Vom trăi de acum încolo nedespărțiți, ideile noastre se vor dezvolta de acum încolo împreună, ca și trăirile noastre. În fiecare zi, ele ni se vor împleti din ce în ce mai intim.” Compar chipurile lor frumoase, în bune desene de epocă, și încerc să le aflu secretul.

Visez să avem căsuța noastră, mică de tot, dar cu toate înlesnirile moderne, de la pivnița funcțională (în care să fie încălzire programabilă, spălătorie și călcatorie), căsuță alcătuită astfel. La parter o sală plus o singură altă încăpere, mare, multifuncțională, cameră de zi și bibliotecă, apoi bucătăria și sala de baie, iar la etajul ușor mansardat, construit din lemn, alte două dormitoare. Ar putea arăta cam așa (urmează un desen). La subsol, va fi și garajul. Suprafața care ne-ar trebui nu ar depăși 120-150 m pătrați. Ar putea fi în/sau pe lângă Iași. În patru-cinci ani am putea-o avea. Dacă nu, înseamnă că nu mai e dreptate în lume! Ce ziceți? Studiați cu atenție, dezbateti și propuneți îmbunătățiri sau modificări. Mobila va fi puțină, simplă și trainică. M-am inspirat din arhitectura nemțească. Avantajul decisiv: etajul ușor, din lemn. Instalațiile, căldura, apa vor fi de cea mai bună calitate, ușor de mântuit. Studiați cu atenție planul meu, nu vă bateți joc de el, mi-au trebuit vreo două ore jumătate să-l ticluiesc. Aștept ecourile.

Piața centrală a orașului, cu statuia ducelui Johann Friedrich, elector de Saxonia, întemeietorul Universității

Wolfgang Dahmen i-a spus Victoriei Popovici că ar trebui să facem o serbare, ceva pe românește. Eu am spus că da, când o să vii tu, că ești expert, eventual recitalul cu Eminescu în latină, combinat cu germană și română. Invitațiile, chestii... Poate chiar Crăciunul viitor. Problema este de unde să luăm studenții. Va trebui ca și voi, tu și cu Dinu, să vă travestiți în studenți, ca apoi să fiți actori. Cu Victoria și cele două studente veți fi cinci. De ajuns! Trebuie arătat că secția de română există. Notează undeva, ca să nu uiți să aduci volumul cu Eminescu în latină, după care am lucrat când eram studenți la Iași cu dna Toderășcu.

Jena, marți, 27 aprilie 1999. O zi înnorată și rece. Mă scol la ora 9, pentru a mă duce la ore, azi am patru ore cu studenta Katharina Mühlmann, două ore de traducere (Übersetzungen aus Deutch ins Rumänische) și două ore de dictare (Diktatkurs). Marțea pare cea mai grea dintre zile. Constat că m-am sculat prea devreme. 30 de minute mi-ar fi ajuns pentru toaletă. Până la școală fac cinci minute. Vești proaste: Frau Sattler, secretara, a vorbit la serviciul de cazări și i s-a spus că nu pot ocupa o singură cameră cu familia în casa de oaspeți. Dacă vreau, trebuie să închiriez două camere, ceea ce ar însemna 900 DM. Enorm! Cu soția, da, se poate, însă nu și cu copilul. Îl voi ruga pe Dahmen să insiste să ni se găsească ceva, până la 600 DM, în sistemul universitar, fiindcă altfel mi-e groază să încep să caut prin oraș, unde, oricum, nu este mai ieftin. Bătăi de cap!

M-am întors mai reconfortat de la un fel de masă rotundă amicală (Stammtisch) a societății româno-germane (Deutsch-Rumänisch Gesellschaft), la restaurantul „Zum Roten Hirsch”, un local vechi, se spune, de 400-500 de ani. Invitația o primisem de la Dahmen. Intru la ora 7 seara, la etaj, într-un separeu, vreo 15-20 de persoane așteptau să înceapă, nemți toți, întreb dacă vorbește cineva românește, era unul, Iulius Grosu, „repatriat” din Ardeal de vreo 10 ani, cu mama săsoaică, soția și copiii români. Om simplu, de treabă, cam de vârsta mea, cu care încheg o discuție. Se plânge, pe față sau mai învăluit, de inadaptabilitate. Se simte încă român și suferă când românii sunt vorbiți de rău. Vorbește greu nemțește, se vede că a învățat târziu, limba maternă rămânând româna. Merge des în România, ca să o vadă pe soacră-sa, zice el, de fapt, de dor. I se pare că nemții nu știu să trăiască, sunt prea reci și izolați unul de altul. În sfârșit, între timp, fiecare își comandase câte ceva (eu o bere 4,50 DM, mă stăpânesc să îmi iau și de mâncare). Nu toți mâncau, așa că era OK! Începe ședința care era, de fapt, una de constituire. Moderatorul, un doctor Michael Kneisel, inițiatorul societății (președinte de onoare este primarul, dr. Röhlinger), începe să vorbească despre nevoia relațiilor cu România etc. Alți câțiva se exprimă tot așa, destul de vag. Unul mai entuziast vorbește despre cât de ieftin și de bine se trăiește pentru un neamț acolo, când salariul mediu al unui român este de 150 DM. Recomandă călduros turismul ecologic la țară în România, unde găsești alimente pe care aici doar milionarii și le pot permite, sută la sută naturale! Bietul Grosu spune și el câteva cuvinte trase de păr. Mă simt și eu obligat să spun ceva, îmi ticluiesc în minte ceva, un mic discurs: Ich heisse Eugen

Munteanu, und ich bin seit zwei Wochen hier in Jena gekommen. Ich komme aus Iași, Rumänien, wo ich Professor an der dortigen Universität tätig bin. Etwa drei Jahren war ich als Dozent für Rumänisch an der Universität Sorbonne in Paris tätig. Hier in Jena habe ich einen Vertrag als Dozent für rumänische Sprache und Gastwissenschaftler. Wie Sie sehen, spreche ich kein perfektes Deutsch, ich würde aber gerne mit meinen bescheidenen Mitteln helfen: Dokumente übersetzen, dolmetschen, Kontakte knüpfen, usw.

Discursul meu pare să fi avut puțin succes, căci atmosfera s-a mai înviorat. Un domn pe nume Günter Rehm se prezintă ca șef al asociațiilor oamenilor de afaceri din regiunea Jena și se declară gata să sprijine pe români, concret, eventual cu investiții, dacă i se prezintă oameni serioși. Promit că mă voi interesa la Iași și voi încerca să stabilesc ceva contacte. Un tânăr și o tânără mă abordează, ca organizatori ai unui festival de teatru pentru tineri, le promit și lor că mă voi interesa de parteneri la Iași. Cam asta ar fi povestea! Către sfârșit, apare și Victoria Popovici, împreună cu una din studentele noastre, pe care încă nu o cunosc. Circul s-a spart, mă retrag glorios, mai ales că fetele își comandaseră de mâncare, iar pe mine mă apucase foamea. Vor să își caute împreună un apartament cu două camere. Mi-au promis că mă vor înștiința și pe mine dacă vor găsi ceva convenabil. Ajuns acasă pe la 9,30 seara, mănânc din varza rămasă cu câțiva cârnăciori, scriu aceste rânduri și, gata, ziua s-a terminat, mă bag în pat. Mi-e așa de dor de voi, cum nu vă imaginați. Încep să mă consolez cu gândul că vom sta omenește, în două camere, în centrul Jenei, cu 600-700 DM, și că nu vom putea economisi mare lucru.

Jena, miercuri, 28 aprilie 1999. Zi obișnuită, dar cu un mic eveniment. Dimineață, ieșind din casă, găsesc o scrisoare de la Barmer, firma la care m-am înscris pentru asigurările de sănătate, în care se afla și o cartelă verde electronică, pe care să o folosesc la nevoie peste tot, dispensare, policlinici, spitale, farmacii. Excelent! Am expediat scrisoarea a patra pentru tine și am primit o înduioșătoare vedere de la Adrian Rotariu. Am răspuns imediat printr-o scrisoare de două pagini. După ora cu începătorul Jorg și câteva cuvinte schimbate cu Frau Sattler, mă duc în Botzstrasse, să îl văd pe Wolfgang. Nu venise încă pe la ora 14. Victoria Popovici îmi comunică lucruri interesante: aseară, după ce am plecat eu de la Rote

Curtea interioară a Universității

Hirsch, a intrat în vorbă cu cei rămași. Unul dintre ei cu care schimbam și eu câteva vorbe, Peter Kretschman, este profesor de matematică la Anger-Gymnasium, liceul socotit cel mai bun din Jena, aflat în centru. S-a arătat dispus să mă ajute cu înscrierea lui Dinu. Îi voi da telefon în următoarele zile. Am cunoscut-o apoi pe studenta Susanne Hecht, o fată de vreo 25 de ani, urâtică, dar foarte promițătoare, colaboratoare a lui Dahmen, cu care a semnat un articol despre argoul studentesc românesc, și a profesorului Wolfgang Schweickard, coleg de Institut, romanist și prorector al Universității. Susanne vorbește binișor românește, fiindcă a petrecut câteva semestre la Timișoara, pregătește o teză despre argoul românesc și colaborează cu profesorul Schweickard la un *Onomasticum Ibericum*, un dicționar al derivatelor de la numele de locuri, o chestie la care mă gândisem și eu pentru domeniul românesc. Mi-a spus că profesorul Schweickard îmi propune să colaborez la un manual de istorie a limbilor romanice, lucrare colectivă pe cale de a fi terminată și contractată la prestigioasa editură „Walter de Gruyter”. Dacă mă interesează capitolul despre terminologia juridico-politic-administrativă în română, perspectivă istorică. Am studiat schema volumului, foarte bogată, și am răspuns afirmativ. O sun acum să-i spun să îmi stabilească o întâlnire cu profesorul Schweickard. După aceea, m-am întâlnit cu Wolfgang

Dahmen, care se grăbea să se ducă la o ședință, așa că nu am apucat să stau cu el de vorbă mai mult. A rămas pe mâine, în cursul dimineții. Acasă, masa de prânz: piure, cârnați, thuringieni, salată de varză. Duc dorul unei berișoare, dar mă abțin. Dau o raită pe la bibliotecă, înapoiez *Memoriile* lui Pușcariu și inspectez din nou secția românească. Colecția revistei *Limba română* este completă, dar numai începând cu 1965, tot e bine! M-ar fi amuzat să citesc numerele cu conținut violent stalinist din anii '50. Voi putea arunca o privire la BRL, ca să fac bibliografia de pornire a capitolului despre stilul juridic-administrativ din manualul de care aminteam mai sus. Cu acest prilej, voi căuta și pentru teza ta despre denumirile de drumuri trimiteri bibliografice utile.

Cu aceste peregrinări, ziua s-a încheiat, iată, este deja 8 seara. Telefon surpriză de la Eliza, din Paris, care mă întreabă de sănătate. După părerea ei, situația politică în țară este tot tulbure. Dau telefon Susannei, ca să o rog să îmi facă un rendez-vous cu profesorul Schweickard, dar tâmpișca mi-a dat un număr greșit, răspunde o casă de oaspeți, care nu a auzit de ea!

Este ora 9 seara, abia acum deschid televizorul, ca să văd știrile pentru ziua de azi. Frământările din Serbia sunt în centrul atenției. Ciudată țară. Vuk Drašković viceprim-ministru, l-a criticat pe Miloșevici, iar a doua zi a fost demis. Mediile de aici și experții analiști nu știu mai nimic ce se întâmplă acolo, în Serbia. Atmosfera politică pare încinsă la maximum. Gerhard Schröder, cancelarul, se arată ferm cu continuarea bombardamentelor de descurajare ale aliaților NATO, dar și deschis la discuții de pace. Congresul CDU, partidul lui Kohl, aflat acum în opoziție, se arată mai deschis la ideea unui fel de plan Marshall pentru țările foste comuniste, care să aibă în vedere și România. Deunăzi, în congresul lor, Völker Ruhe, unul din șefi, a ținut un discurs generos, susținând ideea că, după cum Germania a fost masiv ajutată de americani zece ani după căderea lui Hitler, este cazul acum să se arate și ea generoasă cu cei care au scăpat de comunism. A rostit și numele României. Mai zgârcit, Schröder se gândește la un plan restrâns, redus la Macedonia și Albania. Pe canalul CNN, un expert guvernamental american a rostit și el numele României între țările care ar putea beneficia de ajutoare masive și sistematice pentru a ieși din marasmul economic. Una peste alta, dolarul crește în fiecare zi în raport cu monedele europene, inclusiv față de euro, moneda

recent introdusă în unele țări ale Uniunii Europene. Mă gândesc ca, la întoarcerea la Paris, să desființez conturile, să schimb totul în dolari și să îi depun aici la o Sparkasse (casă de economii). O să las doar un minim în contul curent, în care să intre salariul pentru lunile rămase (mai, iunie, iulie, august, câte 7.300 de franci ori 4 egal 29.200 de franci și cei aproximativ 60.000 de franci deja existenți, adică, în total, 89.200 de franci, prețul unui Renault nou, ultimul tip. Iată derizoriul rezultat final net al aventurii mele pariziene – aproximativ 15.000 de dolari! Urmărește ce se întâmplă cu economiile noastre din bancă, la cel mai mic semn de dubiu, scoate-i pe toți cu discreție și ascunde-i bine în casă până vin eu. Oricum îi vom lua cu noi și îi vom pune în banca aici, pe numele tău, ca să fim siguri pe ei pe timpul absenței noastre. Cina: o cană de lapte cu două scovergi, unt, dulceață. Acum mă apuc de lecția de germană, pe care azi am neglijat-o. Oare voi primi mâine a doua scrisoare de la tine? Ți-a plăcut florica? Mai avea miros? Când am expediat-o, mirosea îmbătător! Mă gândesc cui voi mai scrie când veți fi cu mine. Mă voi apuca, probabil, să scriu scrisori obișnuite, la prieteni.

Dragă Dinu, azi, în piața de lângă Universitate, câteva sute de elevi, cam de vârsta ta, erau strânși la un fel de manifestație împotriva războiului din Kosovo. Am urmărit cu atenție, încercând să mi te închipui și pe tine printre ei. Majoritatea erau îmbrăcați normal: blugi sau pantaloni ca cei aduși de Gabi, bocanci sau adidași, bluze lărgane și gece lăbărțate. Unii erau cu părul vopsit verde, portocaliu sau roșu, cu capul pe jumătate ras etc. Aștia nu prea mi-au plăcut. Va trebui să te amesteci printre ei, să le înveți limba, să le studiezi comportamentul și gândirea, să fii mai deschis, să înfrunți dificultățile și sfidările vieții. Față de atâți alți copii, majoritatea, tu ai avantajul decisiv că ne ai alături pe mine și pe Gabi, oameni de carte, care te putem sprijini și ajuta, dar totul depinde de tine, până la urmă. Închei aici, până mâine, la următoarea scrisoare, vă îmbrățișez cu drag pe amândoi, tata. P.S. Dragă Dinu, când îmi scrii un răspuns la scrisoarea pe care ți-am trimis-o?

Jena, 23 aprilie 1999. Dragul meu băiat, voinice! Când ți-am auzit aseară glasul cam bărbătesc la telefon, m-a năpădit dorul de tine, așa că încerc să-l alin puțin scriindu-ți. Sunt deja mai bine de trei luni de când nu ne-am văzut și vor fi șase, în iulie, când ne vom revedea. Cam mult, dar sunt sigur că înțelegi exact sensul acestui mic sacrificiu pe care îl facem amân-

doi. Este vorba de interesul tău, în primul rând, pe care ne străduim, și eu, și Gabi, să îl slujim cât mai bine. Nu vreau să fiu prea dăscălicios! Știu că te agasează să fii bătut la cap, dar iată că nu mă pot abține să nu revin cu insistență asupra obsesiei mele: învață, învață și iar învață, căci competiția dură a vieții moderne nu iartă! Citește cât mai mult, concentrează-te pe materiile de examen, dar și pe limba germană. Reia manualele școlare și pe cele pe care ți le-am trimis. Să nu fie o zi în care să nu dedici măcar două-trei ore acestei limbi. Mai urmărește și la TV posturi nemțești, chiar dacă ți se pare că nu înțelegi totul, nu este nimic, te familiarizezi cu limba și, fără să îți dai seama, ceva tot se prinde de tine.

O altă rugămintă: ai grijă de Gabi, căci ea a rămas pe seama ta, ca singurul bărbat al familiei. Sper că ți-a povestit pe larg ultimul nostru sejur parizian, așa că aștept niște ecouri. Lanseta cea lungă de 3,50 m a ajuns cu bine? De acum avem amândoi câte una lungă și câte una scurtă. Eu mai am aici una scurtă împreună cu o mulinetă. Am sperat să găsesc pe aici vreo baltă să le înmoi, dar, din nefericire, râul care traversează Jena nu pare prea atrăgător. Îl voi încerca, poate, vreodată, deși voi sta doar o lună acasă la vară și vom avea atâtea lucruri de făcut pentru plecare. Ne vom face totuși timp și pentru pescuit. În rest, după cum afli din scrisorile către Gabi, eu încerc să aranjez varianta cea mai convenabilă a sejurului nostru viitor la Jena, așa încât să fie cât mai plăcut și mai folositor pentru toată lumea, dar mai ales pentru tine.

Poate găsești timp să îmi scrii și tu o scrisoare. Rugându-te încă o dată să te înarmezi cu răbdare, închei aici îmbrățișându-te tare.

Cu drag, tata

P.S. Tot nu mi-ai povestit ce este cu CD-ul cu pescuitul în râu.

Jena – epistolary diary 1999-2001 (IV)

Keywords: *Jena; Schiller; University; Romanian studies*

Abstract

The author goes on to recount his human and professional experiences from 1999-2001, during which time he worked at Jena Friedrich Schiller University as a lecturer in Romanian language and a visiting research scientist. In this episode, the author combines notes on daily activities, meetings with colleagues and assessments of current political events.

Dorin CIMPOEȘU

Schimbarea premierului Gavrilița – o necesitate politică

D.C. – prof. dr. în istorie, semnează zeci de articole și, între altele, volumele *Restaurația comunistă sovietică în Republica Moldova* (2008); *Guvernarea de centru-dreapta în Basarabia (Republica Moldova) 1988-1989* (2009); *Republica Moldova între România și Rusia* (Premiul Salonului Internațional de Carte, Chișinău, ediția a XIX-a, 2010); *Regimul posttotalitar din Republica Moldova* (2012); *Basarabia la un secol de la marea Unire* (2018) etc. Unic specialist în istoria politică recentă a Basarabiei.

Demisia-surpriză a Guvernului Gavrilița

La 10 februarie 2023, după un an și jumătate de guvernare, premierul Natalia Gavrilița și-a anunțat demisia, luând prin surprindere pe toată lumea, mai puțin pe cei avizați, precum președintele Maia Sandu, cu care a convenit această decizie.

Într-o conferință de presă, Națalia Gavrilița a precizat următoarele: „Recent, m-am întors din vizita de lucru de la Bruxelles. În pofida crizelor multiple, am înregistrat progrese esențiale. Republica Moldova are mulți prieteni la Bruxelles și suntem așteptați cu brațele deschise în Uniunea Europeană. Dacă Guvernul ar fi avut aceeași susținere și în Republica Moldova, am fi avut mai multe reușite. După un an și jumătate în fruntea Executivului, a venit timpul să-mi anunț demisia. Mulțumesc echipei cu care am lucrat, o echipă de oameni constructivi și cu perspectivă”¹.

În cadrul Clubului de presă al Școlii de Journalism, Natalia Gavrilița recunoștea că demisia a fost una asumată și nicidecum rezultatul vreunei constrângeri: *”Noi întotdeauna am discutat în echipă, care este cea mai bună moda-*

litate de a governa în contextul în care ne aflăm. Această decizie am luat-o împreună. Sunt prim-vicepreședinte de partid, îmi asum absolut fiecare decizie. Nu sunt genul de persoană care poate fi ușor constrânsă. Decizia este absolut asumată și aceasta nu înseamnă că nu voi continua să lucrez pentru ceea ce am crezut toată viața, de altfel, pentru beneficiul oamenilor și progresul țării”²

În același context, premierul în exercițiu a mai subliniat că: „În prezent, prioritatea țării este securitatea, cea cibernetică și energetică. În timpul activității mele, m-am implicat plenar și plec cu sentimentul datoriei împlinite și inima împăcată. Obținerea statutului de țară candidat pentru integrarea în UE este una dintre cele mai importante reușite. Oamenii merită locuri de muncă decente, infrastructură dezvoltată și siguranța în ziua de mâine. Îmi doresc să rămânem uniți și solidari într-o țară de care să fim mândri, o țară europeană, cu o economie puternică, unde drepturile și libertățile fiecărui cetățean sunt respectate”³

Cum era de așteptat, președintele Maia Sandu și mulți dintre colegii săi de partid, miniștri și parlamentari, au recunoscut meritele fostului prim-ministru de a conduce țara într-o perioadă de crize suprapuse destul de dificile, amplificate de declanșarea războiului Rusiei împotriva Ucrainei, apreciind eforturile sale deosebite, făcute în acest sens.

Astfel, Maia Sandu afirma: „În pofida unor provocări fără precedent, țara a fost guvernată responsabil, cu multă atenție și muncă dedicată. Avem stabilitate, pace și dezvoltare - acolo unde alții doreau război și faliment”⁴

Cuvinte de laudă la adresa premierului a avut și șeful Misiunii FMI pentru Republica Moldova, Ruben Atoyán, care afirma următoarele: „În pofida provocărilor extraordinare, Guvernul condus de doamna Gavrilița a dat dovadă de fermitate nezdrucinată pe calea realizării reformelor ambițioase în materie de guvernare. Succesele semnificative atinse în ultimul un an și jumătate inspiră încredere în faptul că s-au pus temelii pentru un viitor mai bun al Republicii Moldova”⁵

Guvernul Natalia Gavrilița a fost primul executiv al guvernării PAS, fiind investit la 6 august 2021. În cele 18 luni de guvernare, au fost efectuate unele remanieri guvernamentale, care au vizat portofoliile de la ministerele Mediului, Economiei, Agriculturii și Industriei Alimentare, precum și cel al Muncii și Protecției Sociale.

Cauzele demisiei Guvernului

Deși demisia Guvernului Gavrilița a fost neașteptată, aceasta nu a fost întâmplătoare și nici forțată, ci impusă de o necesitate politică. Au existat cauze reale care au determinat plecarea premierului Natalia Gavrilița.

În cele ce urmează, vom încerca să identificăm care au fost resorturile renunțării de bună voie de către fostul premier la mandatul încredințat de Parlament.

În acest sens, trebuie să plecăm chiar de la declarațiile Nataliei Gavrilița, făcute cu ocazia anunțării demisiei sale. Astfel, aceasta recunoștea, mai voalat, că cea mai importantă dintre cauzele plecării sale a fost susținerea scăzută a guvernului său „acasă”, pe plan intern, fără a da explicațiile necesare pentru înțelegerea mai exactă a contextului.

Interesant este și momentul ales de aceasta pentru a demisiona, care nu este întâmplător. Fără a preciza în mod explicit de ce a ales acest moment, Natalia Gavrilița a lăsat să se înțeleagă că a decis să demisioneze după ce s-a întors din vizita de lucru de la Bruxelles, ceea ce relevă faptul că a fost dezamăgită de rezultatele întrevederii cu liderii europeni.

De altfel, acest lucru este confirmat de *Raportul Comisiei Europene*, publicat pe 2 februarie 2023, precum și de prima reuniune a *Consiliului de Asocieri Uniunea Europeană - Republica Moldova*, din 7 februarie 2023, care au constatat „stadiul incipient” al reformelor întreprinse, la majoritatea celor 32 de capitole analizate, Republica Moldova situându-se în urma Ucrainei și a Georgiei.⁶

Această situație nu putea decât să o nemulțumească profund pe președintele Maia Sandu și să o determine să-i sugereze Nataliei Gavrilița demisia.

Unii analiști politici au găsit și alte explicații ale demisiei Guvernului Gavrilița, care întregesc tabloul de ansamblu al acestui eveniment deosebit de important din viața politică a Republicii Moldova.

Potrivit acestora, performanța primului guvern PAS a fost destul de slabă, iar comunicarea a lăsat mult de dorit, ceea ce au făcut ca ima-

ginea partidului de guvernământ să scadă în mod accentuat în sondajele de opinie, din ultima perioadă. Și cum această imagine negativă a Guvernului putea să se răsfrângă asupra prestației partidului în apropiatele alegeri locale (toamna anului 2023 - n.n.), precum și asupra credibilității președintelui Maia Sandu (în perspectiva realegerii sale în 2024 - n.n.) se impunea în mod imperios schimbarea primului-ministru și refacerea imaginii Executivului în percepția populației.

Comentatorul politic Nicolae Negru arăta: *„Actualul Guvern a acumulat un anumit capital negativ de imagine. În sondaje, Gavrilița nu figurează printre liderii cu cea mai mare încredere, de obicei, ea e undeva la coadă în acest sens.”*⁷

„Guvernul Nataliei Gavrilița a pierdut lupta informațională. S-a aflat într-o situație inedită, întrucât împotriva ei lucrau nu doar partidele politice (de opoziție - n.n.), ci pentru discreditarea și compromiterea Executivului luptau serviciile rusești și noi avem anumite dezvăluiri în acest sens. Lucrurile acestea s-au suprapus și Guvernul nu s-a bucurat de o imagine favorabilă”.⁸

De aceeași părere este și Igor Munteanu, liderul Coaliției pentru Unitate și Bunăstare(CUB), care preciza că demisia Guvernului Gavrilița, așteptată de populație, „Este o necesitate obiectivă a momentului actual. Rezultatele slabe și deciziile aberante trebuie plătite. Responsabilitățile schimbării Guvernului aparțin, cu siguranță, majorității politice, decizia trebuie să evite provocarea unei crize ample în Republica Moldova”⁹

Pe de altă parte, analiștii politici afirmau că ar mai fi fost o tentativă nereușită de debarcare a premierului Natalia Gavrilița încă din luna decembrie 2022, ceea ce ar arăta că exista un conflict la vârful puterii. Speculațiile pe acest subiect se refereau chiar la apariția unor tabere cu interese divergente în sânul partidului de guvernământ, PAS.¹⁰

Într-o anumită măsură, aceste opinii au fost confirmate de Dan Perciu, unul dintre deputații PAS, care a recunoscut că *„Anumite disensiuni și contestări pe interior au afectat și ele capacitatea Guvernului de a lua decizii eficiente, mecanismele de coordonare între cele 3 instituții-cheie nefiind perfecte. Odată cu trecerea timpului, divergențele au crescut”*. În context, acesta a mai arătat că *„Odată cu schimbarea echipei, lucrurile s-au îmbunătățit, dar decizia a fost întârziată”*.¹¹

Au fost și voci potrivit cărora ex-premierul Gavrilița era lipsit de „autoritate”, motiv pentru care „miniștrii zburdau cum voiau”, aparatul funcționarilor „își făcea mendrele” și, ca urmare, performanțele au fost modeste, îndeosebi în domeniul justiției, combaterii corupției și implementării obligațiilor asumate prin obținerea statutului de țară candidat la UE.

În consecință, se impunea o resetare a procesului de guvernare, prin schimbarea premierului, precum și a unor miniștri cu performanțe slabe, cum era cel al Justiției, sau compromiși, precum Andrei Spînu, ministrul Infrastructurii și Dezvoltării Regionale, care a pus o „pată de corupție” pe obrazul partidului și, implicit, pe imaginea Guvernului.¹²

Pe de altă parte, premierul Natalia Gavrilița avea și o latură controversată. Aceasta a apărut la scurt timp după investirea în funcție, când a numit-o pe Anastasia Taburceanu purtătoare de cuvânt a Guvernului, deși era cunoscută ca fiind verișoară primară a președintelui Maia Sandu. Cu toate că aceasta din urmă i-a luat apărarea, Taburceanu și-a dat demisia abia la 9 ianuarie 2022 din motive personale.¹³

În același timp, Natalia Gavrilița a fost și ținta unor atacuri venite după ce *Ziarul de Gardă* a dezvăluit faptul că nu și-a trecut în declarația de avere și interese casa în care locuia, imobilul figurând pe numele mamei sale. Premierul s-a apărat, declarând pur și simplu că nu a încălcat prevederile legale.¹⁴

Dorin Recean, desemnat prim-ministru

La scurt timp după demisia premierului Natalia Gavrilița, evenimentele s-au desfășurat într-un ritm accelerat. În aceeași zi, președintele Maia Sandu a convocat reprezentanții partidelor parlamentare la consultări, cu scopul desemnării candidatului pentru funcția de prim-ministru. După cum era de așteptat, conducerea partidului de guvernământ, PAS, a răspuns prompt chemării președintelui.

Tot atât de prompte au fost și partidele rusofone ale opoziției parlamentare, Blocul Comuniștilor și Socialiștilor (BCS) și Partidul Șor, care au respins în mod categoric invitația președintelui Maia Sandu, pronunțându-se pentru alegeri anticipate.

Liderul de grup al BCS, Vlad Bătrîncea, a declarat că este de acord cu demisia premierului, însă o califică „drept întârziată”, precizând că: „Am primit invitația președintelui pentru a participa la consultări. Totuși, într-un timp atât de scurt, cei 32 de deputați nu vor reuși să desfășoare consultări politice pentru a veni cu o poziție comună. Totodată, Blocul nu va participa la procedura de investire a unui nou Guvern în actuala majoritate parlamentară. În continuare pledăm pentru alegeri anticipate”.¹⁵

La rândul lor, reprezentanții Partidului Șor au invocat faptul că au fost anunțați prea târziu, motiv pentru care nu vor participa la consultări.

În urma acestor consultări unilaterale și, credem noi, mai mult formale, întrucât decizia era deja luată, președintele Maia Sandu a semnat decretul de desemnare a consilierului său pe probleme de securitate Dorin Recean drept candidat pentru funcția de prim-ministru.

Cu acest prilej, Maia Sandu a declarat: „Am semnat decretul prin care l-am desemnat pe Dorin Recean în calitate de candidat la funcția de prim-ministru al Republicii Moldova. Echipa PAS și-a declarat sprijinul pentru domnul Recean. Noua echipă guvernamentală va fi creată prompt. (...) E o perioadă grea pentru toată lumea. Sarcina noastră nu e doar să rezistăm, ci și să ne dezvoltăm. Noul Guvern va trebui să crească nivelul de securitate al țării, va trebui să continue și să accelereze curățarea justiției, să-și concentreze eforturile pentru revigorarea economică, să atragem investiții de calitate”.¹⁶

Președintele Parlamentului, Igor Grosu, a salutat decizia președintelui Maia Sandu, afirmând următoarele: „PAS a luat act de desemnarea noului candidat la funcția de premier de către șeful statului. Zilele următoare, vom avea discuții cu colegii și cu domnul Recean cu privire la prioritățile noastre și la agenda pentru următoarea perioadă. Îl așteptăm săptămâna viitoare pe domnul Recean cu programul de Guvernare. Frațiunea parlamentară PAS și-a exprimat sprijinul pentru candidatul la funcția de premier, înaintat de Maia Sandu și va acorda sprijin plenar noului Guvern. Avem încrederea că noul Guvern, condus de domnul Recean, va implementa viziunea de dezvoltare a Republicii Moldova propusă de șeful statului și de PAS pentru a îndeplini proiectul nostru de țară – integrarea în UE”.¹⁷

Premierul desemnat, Dorin Recean, a mulțumit pentru încredere și susținere și a declarat că va grăbi formarea noului guvern și că activitatea acestuia se va axa „...pe trei dimensiuni importante: ordinea și disciplina din instituții, o nouă viață pentru economie și pacea și stabilitatea”¹⁸, precum și pe integrarea în UE.

”Dragi cetățeni, vom purcede imediat la acțiuni pe trei dimensiuni:

1. *Ordinea și disciplina din instituții! Instituțiile trebuie să deservească cetățenii și mediul de afaceri. Da, există rezistență, dar o vom depăși.*
2. *O nouă viață pentru economie! Asta înseamnă să oferim mai multe resurse accesibile, în mod special pentru investițiile în domeniul de afaceri, în domeniul întreprinderilor mici și mijlocii, asta este calea pentru ca să avem locuri de muncă, să avem salarii mai mari și să creăm bunăstare pentru fiecare dintre noi.*
3. *Pacea și stabilitatea! Trebuie să conștientizăm că, de la Al Doilea Război Mondial încoace, suntem în cel mai înalt risc de provocări. Prin urmare, avem nevoie să consolidăm sectorul de securitate în așa fel, încât toată lumea să se simtă în siguranță.”*¹⁹

În același timp, acesta a declarat că dominanta programului de guvernare va fi integrarea europeană, respectiv, accelerarea procesului de armonizare a legislației și implementarea tuturor angajamentelor convenite cu UE.

Conform prevederilor Constituției, candidatul desemnat pentru funcția de prim-ministru avea un termen de 15 zile pentru a cere votul de încredere al Parlamentului asupra Programului de guvernare și a întregii liste a Cabinetului.

Ce l-a recomandat pe Dorin Recean

Dorin Recean, omul de încredere al președintelui Maia Sandu, în vârstă de 49 de ani (n.17 martie 1974), absolvent al Academiei de Studii Economice din Chișinău, de profesie economist, a urmat și cursurile Newport University (USA), filiala Belgia MBA (1998 - 2000), în urma cărora a obținut specializarea în managementul relațiilor economice internaționale.

De orientare liberal-democrată, a intrat în viața politică în anul 2010, când a fost numit viceministru al Tehnologiei Informațiilor și Comunicațiilor în Guvernul coaliției AIE, Vlad Filat I.

În perioada 2011–2015, a fost ministru al Afacerilor Interne, fiind primul civil care a ocupat această funcție, în guvernele liberal-democrate, conduse de Vlad Filat și Iurie Leancă, din care a făcut parte și Maia Sandu, în calitate de ministru al Educației.

În timpul mandatului său, și-a adus contribuția la reformarea poliției, liberalizarea regimului de vize cu UE, schimbarea uniformei și metodelor de lucru ale polițiștilor.

În aceeași calitate, a jucat un anumit rol în rivalitatea dintre premierul liberal-democrat Vlad Filat și vicepreședintele Parlamentului, democratul Vladimir Plahotniuc, fiind cel care a dezvăluit că acesta din urmă a intrat în vizorul Interpolului, din cauza legăturilor sale cu organizația „Solntsevskaya” din Rusia, aflată în top zece al celor mai influente grupări de crimă organizată din lume.²⁰

De asemenea, Dorin Recean a fost cel care a anunțat, după accidentul de vânătoare din „Pădurea Domnească” (ianuarie 2013), că a fost deschis un dosar penal împotriva unor apropiați ai oligarhului Vlad Plahotniuc, care au participat la acțiunea respectivă, soldată cu moartea unui om. Cazul a amplificat conflictul latent din cadrul Alianței pentru Integritate Europeană (AIE), aflată la guvernare, ducând la demisia Guvernului Vlad Filat II.²¹

După încheierea mandatului de ministru, Dorin Recean s-a retras din viața politică, desfășurându-și activitatea în cadrul unor organizații și instituții internaționale, în calitate de consultant în domeniul analizei datelor și informațiilor, fiind, totodată, membru al Consiliului de Dezvoltare Strategică Instituțională al Universității Tehnice a Moldovei (2015-2020). De altfel, înainte a lucrat la TeleMedia Group și la Concernul Milenium Grup, în funcția de director de marketing și vânzări, iar apoi de director executiv (2002 – 2010), precum și la Agenția pentru restructurarea Întreprinderilor și Asistență (ARIA)/ Proiectul Băncii Mondiale, pe postul de director de program și manager de proiecte (1995 – 2002).²²

A revenit în viața politică în luna februarie 2022, când președintele Maia Sandu l-a numit consilier prezidențial în domeniul apărării și securității naționale, secretar al Consiliului Suprem de Securitate.

Dorin Recean are o experiență profesională de peste 27 de ani în gestionarea instituțiilor publice și expertiză în materie de securitate. Are competențe lingvistice în limbile rusă (foarte bine), engleză (foarte bine) și franceză (bine).

Învestirea Guvernului Dorin Recean

În data de 16 februarie 2023, la doar 6 zile de la desemnare, Dorin Recean și echipa sa guvernamentală au cerut votul de încredere al Parlamentului pentru un mandat de patru ani. Cum era de așteptat, având o majoritate parlamentară confortabilă, Guvernul Dorin Recean a fost investit cu votul a 62 de deputați din totalul de 63.

Parlamentarii rusofoni ai opoziției (socialiști, comuniști și ai Partidului Șor) au boicotat ședința de investire, blocând tribuna Parlamentului, pentru o anumită perioadă de timp, în încercarea infantilă de a împiedica această ceremonie. În paralel, Partidul Socialiștilor și așa-numita „Mișcare pentru popor”, din care face parte și Partidul Șor, au organizat proteste antiguvernamentale, în spațiul din fața Parlamentului.

După acest moment jenant al opoziției, premierul Dorin Recean a prezentat *Programul de guvernare* al noului Cabinet de miniștri, intitulat „*Moldova prosperă, sigură, europeană*”, punând accent pe prioritățile momentului: „În aceste condiții, o prioritate a viitorului Guvern este pacea și stabilitatea. Noi trăim vremuri tulburi, trebuie să facem față acestor provocări, să consolidăm capacitatea de apărare, să investim în capacitatea de a asigura ordinea publică”,²³ a declarat Dorin Recean.

O altă prioritate anunțată de premier a fost cea privind dezvoltarea economică: „Prioritatea mea este să aducem eficiență și ordine în instituțiile guvernamentale, astfel încât serviciile publice să fie productive, iar cetățenii și mediul de afaceri să se simtă confortabil. Guvernul pe care intenționez să-l conduc se va concentra pe dezvoltarea economică. Trebuie să punem la dispoziția agenților economici suficiente resurse pentru ca ei să creeze locuri de muncă, să crească productivitatea

și salariile. Dezvoltarea economică presupune accesul întreprinderilor la piețele de capital internaționale”.²⁴

Potrivit lui Recean, Republica Moldova s-ar putea confrunta în continuare cu grave probleme energetice. În acest sens, în viitorul Guvern este propusă crearea unui nou minister, cel al Energiei.

Dorin Recean a trecut în revistă și alte obiective ale *Programului de guvernare*: accelerarea procesului de integrare europeană și de reformare a justiției, lupta împotriva corupției, lansarea de noi proiecte de afaceri, atragerea de noi investiții, precum și soluționarea pașnică a conflictului transnistrean.

Răspunzând unei întrebări din partea deputaților privind neutralitatea Republicii Moldova în contextul geopolitic actual, premierul a făcut următoarea declarație: „Statutul de neutralitate este un instrument de politică externă care s-ar putea, foarte curând, să nu funcționeze, motiv pentru care este necesar ca noi să ne consolidăm capacitatea de apărare.”²⁵

Ca urmare, „Nu trebuie să confundăm apărarea cu neutralitatea. Neutralitatea nu ne asigură în caz de agresiune. Dacă nu depunem efort pentru a consolida capacitatea de apărare, atunci ce facem? Vine agresorul, dar noi ne luăm gențile și fugim? Nu cred că este normal.”²⁶

Pe parcursul a peste 30 de ani, unii politicieni au promovat narativul că „dacă suntem neutri, atunci automat suntem apărați”, ceea ce este un fals, a concluzionat premierul desemnat.

După expunerea *Programului de guvernare*, Dorin Recean a prezentat „noua” echipă guvernamentală²⁷ care, în realitate, este o „resetare” a Guvernului Gavrilița, deoarece 11 dintre cei 16 miniștri ai acestuia și-au păstrat vechile portofolii:

- Dorin Recean – prim-ministru;
- Oleg Serebrian – viceprim-ministru pentru Reintegrare;
- Nicolae Popescu – viceprim-ministru, ministru al Afacerilor Externe și Integrării Europene;
- Vladimir Bolea – viceprim-ministru, ministru al Agriculturii și Industriei Alimentare;
- Dumitru Alaiba – viceprim-ministru, ministru al Dezvoltării Economice și Digitalizării;

- Lilia Dabija – ministru al Infrastructurii și Dezvoltării Regionale;
- Victor Parlicov – ministru al Energiei;
- Veronica Sirețeanu-Vragaleva – ministru al Finanțelor;
- Veronica Mihailov-Moraru – ministru al Justiției;
- Ala Nemerenco – ministru al Sănătății;
- Anatolie Nosatîi – ministru al Apărării;
- Ana Revenco – ministru al Afacerilor Interne;
- Anatolie Topală – ministru al Educației și Cercetării;
- Sergiu Prodan – ministru al Culturii;
- Iordanca-Rodica Iordanov – ministru al Mediului;
- Alexei Buzu – ministru al Muncii și Protecției Sociale.

În afară de Dorin Recean, în Cabinetul de miniștri al acestuia au fost cooptate 4 nume noi, după cum urmează:

- Veronica Sirețeanu - ministru al Finanțelor;
- Veronica Mihailov-Moraru - ministru al Justiției;
- Lilia Dabija - ministru a Infrastructurii și Dezvoltării Regionale;
- Victor Parlicov - ministru al Energiei.

Să vedem ce i-a recomandat pe noii miniștri:²⁸

Veronica Mihailov-Moraru a îndeplinit funcția de secretar de stat în același minister încă din 2021, are licență de avocat, este magistrul în drept și a deținut funcția de președinte al Amnesty International Moldova și președinte al Comisiei de Licențiere a Uniunii Avocaților.

Veronica Sirețeanu a fost viceministru al Finanțelor în Guvernul Filip și secretar de stat, în 2017, în același minister, fost director-adjunct al Camerei Americane de Comerț din Moldova, pe segmentul de dezvoltare a afacerilor.

Lilia Dabija, fost secretar general al acestui minister, este magistrul în drept civil, are o vastă experiență în elaborarea și coordonarea politicilor publice, a activat ca expert în cadrul mai multor organizații internaționale, printre care Banca Mondială, USAID sau PNUD.

Victor Parlicov, expert în energetică, politici de climă și mediu, a fost director executiv al Asociației Obștești „Green City Lab”, iar în pe-

rioadă 2010-2014 a deținut funcția de director general al Agenției Naționale pentru Reglementare în Energetică (ANRE).

Pe de altă parte, structura Guvernului a fost modificată prin înființarea Ministerului Energiei, precum și a două noi posturi de viceprim-miniștri, pe lângă cele două existente, care au fost încredințate ministrului Dezvoltării Economice și Digitalizării, Dumitru Alaiba, și ministrului Agriculturii, Vladimir Bolea.

În după-amiaza aceleiași zile de 16 februarie 2023, a fost organizată, la reședința prezidențială, ceremonia oficială de depunere a jurământului de către membrii Guvernului Dorin Recean în fața președintelui Republicii Moldova, Maia Sandu.

Cu acest prilej, Maia Sandu a transmis un mesaj noului Cabinet de miniștri, afirmând următoarele: „Aveți de administrat treburile țării într-o perioadă foarte dificilă, marcată de multiple crize. Așteptările oamenilor față de dumneavoastră și față de stat, în general, sunt foarte

mari. Republica Moldova trebuie nu doar să reziste, ci și să se dezvolte. Responsabilitatea noastră este să protejăm oamenii de crizele care ne afectează țara, dar și să investim în viitor.

Proiectul nostru de dezvoltare este aderarea la Uniunea Europeană. Doar așa ne putem păstra și consolida democrația, putem să accelerăm creșterea economică și să ridicăm nivelul de trai al oamenilor. Schimbările pe care trebuie să le facem pentru a îndeplini condițiile Uniunii Europene nu sunt doar cerințe ale procesului de aderare, ele sunt premisa bunei funcționări a statului.

În acest an și în anii care vin, trebuie să reconstruim economia. Politicile noastre trebuie să motiveze oamenii care muncesc, să-i motiveze pe cei care creează locuri de muncă, pe angajații conștiincioși.

Avem nevoie de pași hotărâți pentru a consolida securitatea țării. Războiul din Ucraina continuă, și acest război comportă riscuri și pentru noi. Amenințările la adresa țării noastre rămân ridicate. Tentativele de destabilizare sunt o realitate și pentru instituțiile noastre reprezintă o adevărată provocare.

Guvernul trebuie să continue eforturile de curățare a justiției. Avem responsabilitatea în fața oamenilor să facem dreptate în țara noastră. Este una din promisiunile noastre în fața cetățenilor și ne vom ține de cuvânt. Oricâte blocaje, oricâtă rezistență ar fi, schimbările din justiție trebuie continuate și accelerate.

Aștept de la Guvern să comunice deschis și direct cu oamenii, să-i informeze clar despre tot ceea ce face. Domnule Prim-ministru, stimați miniștri, aveți în față o sarcină dificilă, dar eu știu că veți reuși,²⁹ a conchis președintele Maia Sandu.

Misiunea Guvernului Dorin Recean

Schimbarea parțială și neașteptată a Guvernului Gavrilița cu Guvernul Recean a stârnit, cum era și firesc, unele reacții la Chișinău și nu numai.

Unii dintre comentatorii politici consideră că Dorin Recean „are o misiune aproape imposibilă” sau că ar fi „ultima șansă a PAS”.³⁰

Sușținătorii acestor idei pleacă de la faptul că contextul în care cele două guverne și-au început activitatea este cu totul diferit.

Astfel, Guvernul Gavrilița ar fi venit la putere pe fondul unei susțineri populare imense și al unui val de încredere uriaș, atât din partea opiniei publice interne, cât și a celei externe. Și aceasta s-a datorat unui program de guvernare reformator, anunțat încă din perioada campaniei electorale.

În schimb, Guvernul Recean și-a început activitatea în condițiile unor rezultate modeste lăsate „moștenire” de guvernarea Gavrilița, precum și pe fondul înrăutățirii condițiilor economice, ca urmare a conflictului ruso-ucrainean, a sărăcirii accentuate a populației, cât și a războiului hibrid și acțiunilor de destabilizare întreprinse de Moscova împotriva Republicii Moldova.

Drept consecință, premierul Dorin Recean ar fi „condamnat” să performeze în gestionarea treburilor concrete ale țării și să devină un lider politic autentic și puternic, pentru a recâștiga încrederea populației și a aduce voturi pentru PAS, în perspectiva realegerii Maiei Sandu la scrutinul din 2024, cât și a menținerii partidului la putere, după alegerile din 2025.

Pentru a atinge aceste performanțe, prim-ministrul Dorin Recean are calitățile necesare, care decurg din cei peste 27 de ani de experiență în administrația centrală și în gestionarea instituțiilor publice și private. De asemenea, cunoaște mecanismele puterii și are expertiză în materie de securitate.

În plus, Guvernul Recean se bucură de sprijinul total al președintelui Maia Sandu și al partidului de guvernământ, precum și de o susținere fără precedent pe plan internațional, acordată de UE, SUA și NATO.

Nu mai rămâne decât ca acest Guvern să fie capabil și să răspundă așteptărilor și speranțelor populației și ale celor care l-au investit cu încrederea și susținerea lor.

Note

¹ Agenția *Moldpres*, 10 februarie 2023.

² <https://www.deschide.md/ro/stiri/politic/124459/Gavrili%C8%9Ba-despre-demisia-sa-din-func%C8%9Bia-de-premier-A-fost-o-decizie-asumat%C4%83-luat%C4%83-%C3%AEn-echip%C4%83.htm>, 21 februarie 2023.

³ Agenția *Moldpres*, 10 februarie 2023.

⁴ *Idem*.

⁵ www.deschide.md, 10 februarie 2023.

⁶ www.europalibera.org, 3 și 6 februarie 2023.

⁷ Idem.

⁸ www.deschide.md, 13 februarie 2023.

⁹ https://www.publika.md/igor-munteanu-despre-demisia-guvernului-gavrilița-rezultatele-slabe-si-deciziile-aberante-trebuie-platite_3134279.html#ixzz7swlo9mc8

¹⁰ www.europalibera.org, 10 februarie 2023.

¹¹ www.deschide.md, 13 februarie 2023.

¹² www.deschide.md, 11 februarie 2023.

¹³ www.europalibera.org, 10 februarie 2023.

¹⁴ Idem.

¹⁵ Agenția *Moldpres*, 10 februarie 2023.

¹⁶ https://www.publika.md/dorin-recan-candidatul-propus-pentru-functia-de-premier-altarii-de-catre-maia-sandu_3134263.html#ixzz7tCzL1bqG

¹⁷ https://www.publika.md/grosu-dupa-ce-sandu-l-a-desemnat-pe-recean-candidat-la-functia-de-premier-il-asteptam-saptamana-viitoare-cu-programul-de-guvernare_3134276.html#ixzz7swHvXPS9

¹⁸ Agenția *Moldpres*, 10 februarie 2023.

¹⁹ www.deschide.md, 10 februarie 2023.

²⁰ www.europalibera.org, 10 februarie 2023.

²¹ Idem.

²² <https://gov.md/ro/content/dorin-recean>, 3 martie 2023.

²³ Agenția *Moldpres*, 16 februarie 2023.

²⁴ Idem.

²⁵ www.deschide.md, 16 februarie 2023.

²⁶ Idem.

²⁷ Idem.

²⁸ www.europalibera.org, 15 februarie 2023.

²⁹ <https://presedinte.md/rom/discursuri/mesajul-presedintei-maia-sandu-la-depunerea-juramentului-guvernului>

³⁰ <https://realitatea.md/recean-ultima-sansa-a-pas/>, 11 februarie 2023.

Abstract

Changing the Prime Minister Gavrilița – a political imperative

Keywords: *Gavrilița Government; Maia Sandu; resignation of the Government; Igor Dodon; Igor Munteanu; Igor Grosu; Dorin Recean; Action and Solidarity Party; establishment of the Government*

In the article are examined the premises that lead to Natalia Gavrilița team's resignation, and the investment of the Government led by Dorin Recean. The mission of the new Cabinet is to implement the program entitled "Prosperous, secure, European Moldova". The new team's priority is to ensure that government institutions are efficient and well-functioning, to create premises for economic development and to improve citizens' living standards.

Cristinel MUNTEANU

Aspecte ale leadershipului „fantastic” (sau despre „conducătorii” din basme)

Cr.M. – prof. univ. dr. habil. (doctor în filologie și în filosofie); predă la Universitatea „Danubius” din Galați discipline din sfera științelor limbajului și din domeniul filosofiei. A publicat ca autor: *Sinonimia frazeologică în limba română* (2007), *Lingvistica integrală coșeriană* (2012), *Frazeologie românească* (2013); *Tradition and Innovation in Language and Linguistics* (2017); *Problema sensului la John Dewey* (2019), iar ca editor: Tobias Peucer, *Despre relațiile jurnalactice* (2008), B.P. Hasdeu, *Studii de știința limbii* (2013), E. Coșeriu, H. Geckeler, *Orientări în semantica structurală* (2016; trad. de Cr.M.) etc. Este, de asemenea, autorul a peste 200 de articole și comunicări. Domenii de interes: filosofia limbajului, teoria limbii, semantică, frazeologie, hermeneutică, lingvistica textului.

1. În acest articol*, voi încerca să evidențiez anumite aspecte legate de comportamentul „conducătorilor” – îndeosebi împărați – din basmele ori poveștile românești (dar nu neapărat doar românești) față de anumiți sfinctici (fie buni, fie răi). Scopul este de a trage unele învățăminte din întâmplările fantastice selectate și, implicit, de a arăta actualitatea basmelor în acest sens, raportându-le și la o problematică filosofică. Se poate face, astfel, trecerea spre discutarea relației (dintotdeauna) dintre omul înțelept și omul aflat la putere/conducerea statului, cu atât mai mult astăzi, de vreme ce *Clasificarea ocupațiilor din România* (COR) înregistrează (din anul 2022) și profesia de „consilier filosofic”.

2. Pentru început, să ne reamintim cum definește G. Călinescu specia literară vizată. Mai întâi, criticul spune așa: „Basmul este o operă de creație literară, cu o genă specială, o oglindire în orice caz a vieții în moduri fabuloase...” ș.a.m.d. (Călinescu 1964: 5); iar, ceva

* Acest articol reprezintă, la bază, textul comunicării mele (cu titlu omonim) de la Congresul Internațional al Universității „Apollonia” din Iași „Pregătim viitorul promovând excelența”, ediția a XXXIII-a (Iași, 2-5 martie 2023).

mai încolo, el afirmă următoarele (realmente de interes pentru prezența abordare): „Basmul e un gen vast, depășind cu mult romanul, fiind mitologie, etică, știință, observație morală etc.” (Călinescu 1964: 9). Într-adevăr, basmul (în genere) are trăsăturile pomenite de Călinescu. Din acest motiv, cu ajutorul unor citate relevante, voi căuta să aduc în atenție câteva elemente care implică etica și/sau filosofia.

3. Date fiind împrejurările nesigure în care ne aflăm (în această parte a lumii), socot nimerit să pornesc de la un fragment din *Povestea premintelui Iorgovan cu părul de aur*: „Vedeți voi, măi băieți, dragii moșului, cum se pornesc războaiele astăzi: cutare împărat îi lacom ca un lup; are pământuri, nu se satură și vrea să mai aibă. Cum să capete? Caută nod în papură vecinului, pornește cu oaste multă, poruncește să se facă slujbe în biserici ca să-i ajute Dumnezeu – ca și cum L-ar lua și pe Dânsul părtaș la hoție –, face poduri peste ape, le trece, pune tunurile pe deal ca să urle, arde bielele sate ale săracilor, ucide în dreapta și în stânga, ca să păstreze, cică, neștirbită, cinstea țării lui. *Unde-s înțelepții, să puie capăt trușilor omenеști!*” (Pamfile 1909: 97; subl. mea, Cr.M.).

3.1. Basmul în cauză a fost cules de Tudor Pamfile din zona Tecuciului, însă reflecția ca atare îi aparține chiar folcloristului, și nu creatorului popular. Am caracterizat undeva stilul acestui important etnolog român, cu referire specială la modul în care redă poveștile adunate. Printre altele, remarcasem că el – spre deosebire de Petre Ispirescu – nu se menține neutru ca narator pe parcursul relatării (vezi Munteanu 2023: 124 și 128), dovadă și citatul de mai sus, încheiat cu o interogație retorică trădând exasperarea: „*Unde-s înțelepții, să puie capăt trușilor omenеști?!¹*”.

3.2. Putem întreba, la rându-ne, mai departe: „Au oare înțelepții capacitatea de a împiedica așa ceva? Și cum să reușească? Prin așa-numita «consiliere filosofică» (la modă acum), adică din poziția de sftnici influenți, convingându-i pe împărați să acționeze just? (Dar sunt ei oare cu adevărat ascultați?) Ori, pesemne, chiar din postura de împărați (mai) înțelepți?” ș.a.m.d.

4. Fiindcă am menționat deja „neutralitatea” narativă a lui Petre Ispirescu, voi da și din colecția sa un exemplu surprinzător, extras dintr-un basm muntenesc, intitulat *Fiul vânătorului*: „Călătorind, el [= Fiul

vânătorului] nu se putea domiri cum merge treaba de se lasă împărații să fie purtați de nas de câte un nemernic de boier. «Cum se poate, își zicea el, ca împăratul să fie atât de nătâng, încât să creadă toate bârfele le lepădăturilor? Ca să fie cineva împărat, trebuie să fie om frumos la minte, frumos la chip, cu înțelepciune și cu dreaptă judecată; așa spune și moșica; așa zice și toată lumea. De ce dară se ia el după muște? Nu știe el că lingăii o să-l ducă pe calea pieirei? Dară nu va fi așa. Împăratul nostru e bun. Nu trebuie lăsat pe mâni rele.» (Ispirescu 1997: 335).

4.1. După cum se vede, Ispirescu pune comentariul pe seama personajului principal, însă gândurile (și uimirea) celui din urmă îi aparțin, de fapt, lui Ispirescu însuși, căci par a fi aluzii la activitatea Regelui Carol I din România acelor ani². Firește, la un alt nivel al analizei, observația nu este deloc „inocentă”: din perspectiva „funcțiilor basmului” (teoretizate de Vladimir Propp), Ispirescu identifică (*avant la lettre*) și semnaleză anumite motive, printre care și uneltirile răufăcătorului, ca tip de „fals erou”. Culegătorul român cunoștea foarte bine (intuitiv, din experiență) „morfologia basmului” și respectivele „funcții” (excelent ilustrate, de altminteri, în majoritatea lor, grație unui text ca *Greuceanu*).

4.2. Totodată, în citatul reprodus mai sus, se pune problema *leaderului ideal*, al împăratului ce corespunde așteptărilor „opiniei publice”, un conducător care trebuie să fie un om „cu înțelepciune și cu dreaptă judecată”. Deși împăratul vizat se vedește a fi unul cam naiv, ușor influențabil, este semnificativ că eroul îi acordă totuși încredere, indicând și o soluție salvatoare: „Împăratul nostru e bun. Nu trebuie lăsat pe mâni rele”. În cazul în care se poate vorbi aici de o comunicare esopică, aceste cuvinte vor fi constituit, din partea lui Ispirescu, o măsură de precauție...

5. În acest context, fiindcă discuția va migra și spre filosofie, îmi permit o digresiune relevantă. Pentru a sublinia universalitatea așteptărilor (la orice popor) în privința liderilor din oricare timp și loc, merită amintit acel vechi conducător sud-american, *cinchecona*, asupra căruia a insistat filosoful spaniol José Ortega y Gasset într-o conferință (*Individ și organizație*) din 1953: „Când spaniolii au pus stăpânire pe Perú, Carol Quintul și-a simțit conștiința neliniștită privind legitimitatea autorității sale în acele teritorii și l-a însărcinat pe viceregele don Francisco de

Toledo să facă o amplă informare despre cine anume guverna acele popoare înainte ca ele, cu două generații în urmă, să fi fost cucerite de către incași. [...] [Indienii] răspund că-i auziseră pe părinții și bunicii lor cum că înainte vreme fiecare indian trăia fără să asculte de nimeni, dar cum aveau loc războaie între diferitele popoare, când se găsea câte un bărbat capabil care se făcea cunoscut printre ei, ceilalți apelau la el și ziceau: «Acesta este un bărbat capabil și ne apără de dușmani: să-i dăm ascultare», dar nu exista alt fel de stăpânire sau guvernare în afara acesteia. Pe acel bărbat îl numeau «cinchecona», ceea ce vrea să însemneze «cel capabil acum». Cinchecona-ul e, așadar, gemenele Statului și, ca *imperator*-ul, el pregătește, organizează apărarea la vreme de primejdie.” (Ortega 2002: 172)³.

6. Să revenim la întrebarea lui Tudor Pamfile: „Unde-s înțelepții...?”. Ei bine, atunci când înțelepții (sau învățații, sau filosofi) chiar există, ce putere au ei? G. Călinescu, în *Estetica basmului*, în secțiunea rezervată *Împăratului*, din partea dedicată „protagoniștilor specifici”, oferă un răspuns pe cât de corect, pe atât de deconcertant: „Adesea, în basm, sunt consultați învățații (corpul savant, academia fabuloasă) să studieze un caz. Omul de știință e conceput totdeauna acolo ca trebuind să fie util societății. Rareori însă filosofi știu ceva și numai câte unul e în stare să dea împărătesei câte un leac contra sterilității. Omul învățat nu e mai niciodată apt de ceva. «Și învățații ce să afle?», se întreabă povestitorul în chestiunea dispariției unei domnițe aruncate într-un puț de o țigancă (T. Pamfile, *Fata și feciorul unchiașului*). Toți vracii și toți filosofi cititori în stele nu pot da niciun ajutor împăratului orbit (Isp., *Făt-Frumos cu părul de aur*). Consultațiile filosofilor se fac, de altfel, în materii puerile, neînscrise niciunei specialități hotărâte.” (Călinescu 1964: 237).

6.1. Desigur, Călinescu are dreptate. În situațiile enumerate, filosofi nu sunt consultați în legătură cu anumite dileme etice ori diverse chestiuni de natură politică, iar oamenii de știință propriu-ziși („învățații”) nu sunt puși să rezolve probleme realmente științifice (cum remarcase, în citat, și T. Pamfile).

6.2. Pe de altă parte, până și în basmele culte, înțelepții, în calitatea lor de sfetnici, sunt înfățișați ca personaje ridicole. Bunăoară, în *Hainele cele noi ale împăratului* de H.C. Andersen, sfetnicii se tem să-i spună adevărul celui de la putere, pentru a nu fi considerați fie

proști, fie incompetenți. Tot așa, în *Neghinița* de Barbu Ștefănescu-Delavrancea, cărturarii din jurul împăratului apar în ipostaze caraghioase, cu preocupări mentale dintre cele mai mărunte. Și exemplele pot continua...

7. În plus, conducătorii/leaderii din basme nu doar că au impresia că le știu pe toate, ci sunt și foarte impulsivi. Ne aducem aminte, de pildă, ce pățește mezina din *Sarea în bucate* (din culegerea lui Ispirescu) pentru „imprudența” de a fi folosit o comparație care nu era deloc pe gustul împăratului. Iritarea acestuia – alimentată de reacțiile disprețuitoare ale celorlalte fete – îl face să ia o hotărâre exagerată și regretabilă. (În linii esențiale, dar într-o prelucrare superioară, găsim subiectul cu pricina și în *Regele Lear* de W. Shakespeare.) Abia la sfârșit, în urma unei lecții neplăcute, împăratul va înțelege adecvat rostul analogiei la care apelase fiica sa.

8. Pe această linie, o povestioară precum *Să te-ntinzi cât ți-e plapuma* – din categoria celor care dezvoltă un proverb într-o narațiune (cf. și Permyakov 1979) – constituie o notabilă excepție, căci are un final neașteptat. După ce mai mulți plăpumari încercară în zadar (plătind cu capul) să-i facă unui rege o plapumă exact pe măsura lui, iată că vine un alt plăpumar, foarte sigur pe el, care promite să ducă sarcina la îndeplinire, știind prea bine ce-l paște în caz de eșec. Și totuși... plăpumarul confecționează dinadins plapuma cam scurtă. Urmarea este aceasta: „Era o plapumă frumoasă. O încărcă la spinare și o duse la palat. O întinse cu mândrie pe patul regelui, dar nici gând să dea drumul unui bici ce-l ținea ascuns sub haină.

– Hai să vedem dacă-i pe potriva mea, spuse regele. Și lungindu-se în pat, trase plapuma peste sine și-și întinse picioarele. Degetele îi ieșeau de sub plapumă. Plăpumarul scoase biciul și, cât ai zice pește, o lovitură sfichiuitoare plezni degetele regelui care-și și trase picioarele.

– Viață lungă, luminăția ta, zise plăpumarul. Văd că plapuma-i de lungimea cuvenită. Așa e: omul să se-ntindă cât i-e plapuma. Regele păstră plapuma și îl răsplăti pe plăpumar pentru cuvintele-i înțelepte.” (*Povești* 1983: 156).

Cu toate acestea, mă îndoiesc că într-o situație reală, după o asemenea lecție... usturătoare, un rege sau un împărat chiar l-ar fi răsplătit pe

artizan „pentru cuvintele-i înțelepte” (în eventualitatea în care cel din urmă ar fi avut, într-adevăr, îndrăzneala de a proceda în felul în care a procedat)... Însă mica poveste trebuie să transmită o învățătură și reușește să o facă destul de bine.

9. Indubitabil, basmele exprimă, într-o măsură mai mare sau mai mică, realitatea omenească, inclusiv într-o atare privință. O confirmă faptul că nici în istoria mai veche ori mai recentă a filosofiei condiția marilor gânditori nu este mai fericită. În pofida buneii lor credințe (cel mai adesea), aceștia sunt priviți cu suspiciune ori disprețuiți de către conducători. Așadar, relația lor cu puterea nu este una de invidiat.

9.1. De pildă, din biografia lui Platon, se cunosc acele episoade în care filosoful grec a încercat să-i convingă pe cei doi tirani ai Syracusei (din Sicilia), Dionysios cel Bătrân și Dionysios cel Tânăr, să adopte o anumită formă de guvernământ. În acest scop, Platon a călătorit (într-un interval de circa trei decenii) de trei ori la Syracuse, dar șederile sale acolo și discuțiile purtate cu respectivii tirani nu au avut rezultatul politic scontat; dimpotrivă, i-au pus la un moment dat și viața în primejdie.

9.2. Mai aproape de zilele noastre, un caz îndelung dezbătut și mediatizat a fost cel al filosofului german Heidegger, așa că îl voi avea în vedere în continuare. Întrebat de Nicolae Leahu despre „colaboraționismul lui Martin Heidegger cu regimul nazist”, Eugeniu Coșeriu a oferit (în cadrul unui interviu) câteva explicații, pe care le reproduc aici *in extenso*, întrucât luminează și comportamentul altor filosofi: „Cu privire la Heidegger, am putea să deosebim mai multe lucruri. Mai întâi, ideea care s-a creat în Occident și în Orient, mai ales cu privire la acest colaboraționism, că el ar fi fost nazist ș.a.m.d. Heidegger n-a fost nazist, el nici nu putea fi, fiindcă era catolic convins și a rămas toată viața lui catolic. În al doilea rând, trebuie să vedem ce l-a făcut pe Heidegger să țină acel discurs (singurul lui contact cu puterea a fost când a ținut un discurs ca rector, în care a spus câte ceva despre naziști). [...] Și, în al treilea rând, acest defect personal al lui Heidegger este dublu: pe de o parte, el ar fi vrut să fie marele filosof al Germaniei, să cucerească el nazismul și să-l direcționeze. Fără să-și dea seama, cu naivitatea iubitorului și a filosofului, că, în realitate, nu asta era intenția naziștilor, să-l urmeze pe el, ci, dimpotrivă, voiau să-l întrebuițeze numai ca un

instrument și numai atât cât era necesar. Nu mai mult decât atât. Pe de altă parte, e vorba de orgoliul lui, care este și a fost și micimea lui Heidegger. Sunt unii oameni foarte mari, care în anumite lucruri sunt extrem de mici. Adică, în acest caz, el se vedea de-acum cel mai mare și tare, așa că... Adică el s-a complăcut în ideea că ar putea fi un Gentile... [...]. Înainte Gentile era un om foarte onest și un filosof serios, însă el credea că poate fi un Fichte al Italiei și așa cum a deșteptat conștiința Germaniei Fichte cu discursurile către națiune, tot așa o să facă și el cu italienii. La fel și Heidegger.” (Coșeriu 2004: 16-17).

10. *Nil novi sub sole.* În locul unor concluzii, să mai consemnăm că Isocrate, rivalul lui Platon, se plânge în mai multe paragrafe din textele sale (de ex., *Antidosis*, 250; *Panegyricus*, 1-2; vezi Isocrates 2000 și 2004) că în Atena (dar și în restul lumii grecești) intelectualii sunt mai puțin apreciați decât atleții sau gimnaștii, deși toți admit că sufletul este mai important decât trupul. În opinia sa, cei dintâi au avut în mod cert o contribuție mai însemnată la dezvoltarea statului atenian; de aceea, cei care se îndeletnicesc cu *philosophia* merită să fie onorați cum se cuvine⁴. El însuși, ca extraordinar profesor de retorică și autor de discursuri celebre⁵, formase lideri politici pricepuți și oratori excelenți, dar atenienii l-au tratat și pe el, la bătrânețe, cu aceeași ingritudine⁶.

Note ■ ¹ După cum a demonstrat-o știința etologiei, animalele de pradă și-au dezvoltat de-a lungul evoluției lor, alături de „arme” crescute din/pe corp (precum ghearele, colții etc.), și anumite inhibiții, tocmai pentru a nu ajunge să se ucidă între ele și, implicit, să provoace dispariția speciei de care aparțin. În schimb, omul a dezvoltat și a perfecționat teribile arme de distrugere în masă (care nu fac parte din corpul său propriu-zis) cu care amenință să nimicească nu doar întreaga civilizație, ci chiar specia umană ca atare. În fața unui asemenea pericol, singurele „inhibiții” pe care le are la dispoziție omul sunt considerentele etice și acțiunile înțelepte (vezi Lorenz 2019: 189).

² Petre Ispirescu a publicat *Fiul vânătorului (Basm din Muntenia)* în „Columna lui Traian” (în numărul din februarie 1876); așadar, în revista lui B.P. Hasdeu, care era antiregalist în acea perioadă.

³ Cel mai mare profesor de retorică al Greciei antice, Isocrate (436-338 î.Hr.), menționează (în *Elogiul Elenei*, 36) cazul lui Tezeu (personaj legendar), care ar fi fost ales drept conducător de către atenieni într-o manieră similară felului în care era împunertic un *cinchecona* (vezi Isocrates 2000: 40). De altfel, convingerea lui Isocrate era aceea că monarhia este mai de încredere și mai benefică decât democrația. Alteori, el afirmă că democrația, pentru a putea fi o guvernare responsabilă, trebuie să fie călăuzită de aristocrați, adică selectând dintre aceștia oamenii cu adevărat capabili (vezi, de pildă, *Panathenaicus*, 131-132, în Isocrates 2004: 199).

⁴ Trebuie precizat că termenul v.gr. *philosophia* (deși legat de înțelepciune, neîndoielnic) avea o altă semnificație la Isocrate, una diferită de cea fixată și pusă în circulație de Platon. Isocrate înțelegea prin *philosophia* „cultura discursului”, o educație de tip retoric (*he ton logon paideia*) menită să ducă la întrebuițarea înțeleaptă a limbajului, pentru a ajuta la întărirea și buna funcționare a statului.

⁵ Mai mult decât atât, Isocrate a militat în permanență pentru o alianță a tuturor grecilor împotriva „barbarilor” (a perșilor, îndeosebi).

⁶ Despre alte chestiuni care întregesc această temă am discutat într-o comunicare, intitulată *Intelectualul în societate și criza de respect. Reflecții actuale dinspre José Ortega y Gasset*, susținută în cadrul Conferinței „Deriva, criza și reinventarea societății – teme ale filosofiei de astăzi” (Tecuci, 18 noiembrie 2021).

Bibliografie

Călinescu 1965 = G. Călinescu, *Estetica basmului*, Editura pentru Literatură, București, 1965.

Coșeriu 2004 = Eugeniu Coșeriu, *Universul din scoică*, Interviuuri realizate de Gheorghe Popa, Maria Șleahțișchi și Nicolae Leahu, Editura Știința, Chișinău, 2004.

Isocrates 2000 = *Isocrates I*, Translated by David C. Mirhady and Yun Lee Too, University of Texas Press, Austin, 2000.

Isocrates 2004 = *Isocrates II*, Translated by Terry L. Papillon, University of Texas Press, Austin, 2004.

Ispirescu 1997 = Petre Ispirescu, *Legende sau basmele românilor*, Ediție îngrijită, note și comentarii de Aristița Avrămescu, Prefață de Nicolae Constantinescu, București, Editura Fundației Culturale Române, 1997.

Lorenz 2019 = Konrad Lorenz, *Vorbea cu patrupezele, cu păsările și cu peștii*, Traducere de Vasile V. Poenaru, Humanitas, București, 2019.

Munteanu 2023 = Cristinel Munteanu, *Brâila ca „reper din orizontul vorbitorului”. O abordare dinspre frazeologie*, în „Limba Română” (Chișinău), anul XXXIII, nr. 1-2, 2023, p. 121-129.

Ortega 2002 = José Ortega y Gasset, *Europa și ideea de națiune (și alte eseuri despre unele probleme ale omului contemporan)*, Traducere din spaniolă și note de Sorin Mărculescu, Humanitas, București, 2002.

Pamfile 1909 = Tudor Pamfile, *Graiul vremurilor. Povești*, Tipografia „Neamul românesc”, Vălenii de Munte, 1909.

Permyakov 1979 = G. L. Permyakov, *From proverb to folk-tale. Notes on the general theory of cliché*, „Nauka” Publishing House, Moscow, 1979.

Platon 1997 = Platon, *Scrisori*, traducere din greaca veche, cuvânt-înainte și note de Adeline Piatkowski, Humanitas, București, 1997.

Povești 1983 = *Povești nemuritoare*, vol. 25, Editura Ion Creangă, București, 1983.

Abstract

Some aspects of “phantastic” leadership (or about “leaders” from fairy tales)

Keywords: *fairy tales; leaders; good advisers; philosophers; ethics*

In my article, I aim at highlighting certain aspects concerning the conduct of the “leaders”/“rulers” (especially, emperors) mostly from the Romanian fairy tales, in relation to certain advisers (either good, or bad). The main goal is to learn something valuable from the phantastic events selected and, implicitly, to prove the currentness of the fairy tales in this regard, relating them to philosophical matters, as well.

Victor RAVINI

Liturghia nu este teatru

VR. – absolvent al Facultății de Filologie (Timișoara), al Facultății de Știința Religiilor (Suedia) și al Universității Scandinave de Management. În țară a activat ca profesor de limba și literatura română, tehnician pe șantier. În Suedia a fost muncitor la Volvo, profesor de germană, engleză, franceză, literatură suedeză și istorie; a predat pedagogia la universitate; a lucrat în redacția Ord&Bild. Membru al Uniunii Scriitorilor din Suedia. Ultimele cărți apărute: *Miorița – Izvorul nemuririi* și *Barca veselă*, Editura Alcor, București.

Am auzit odată pe cineva spunând că ritualul unei liturghii creștine ar fi teatru. Să-i fie iertată ignoranța. Nu cunoștea deosebirea fundamentală dintre ritual și teatru. Orice ritual religios are în mod necesar un aspect teatral, însă conținutul ritualului are o esență divină ce lipsește din teatru.

Ritualurile există de când e omul om în societate și a avut primele credințe cu manifestări religioase. Religia îi unește pe oameni între ei și pe toți, în colectivitate sau individual, îi leagă de divinitate. De aceea se numește religie, pentru că îi re-leagă de divinitatea de care s-au îndepărtat cândva, în negura trecutului. Asta ar fi principala definiție a religiei. Teatrul nu leagă oamenii de divinitate și uneori îi poate dezbină. La premiera dramei *Hernani* de Victor Hugo, spectatorii s-au bătut ca chiorii, au rupt scaunele și și-au dat cu ele în cap, de pomină în istoria literaturii universale. Eugen Ionescu spunea că la piesele sale jumătate din spectatori râdeau, iar ceilalți plângeau. Au receptat mesajul piesei fiecare cum l-a dus capul, după propria sa experiență de viață și ce asemănări cu persoane cunoscute o fi făcut. Mesajul religios poate fi înțeles sau nu. Însă nu poate fi înțeles în două feluri diametral opuse, cum se poate întâmpla la teatru.

Marile civilizații care au dispărut au cunoscut ritualuri ce s-au pierdut în negura vremurilor și abia dacă mai știm câte ceva despre misterele câtorva zei egipteni, traci sau greci. Teatrul a apărut mult mai târziu, în Grecia Antică, pe vremea când grecii au ajuns să facă filozofie, au devenit atești și au început să nu mai respecte zeii și ritualurile. Primele piese din teatrul grecilor au fost tragedii și erau inspirate din misterele lui Dionysos Tragos, adică Tracul. De la el și de la traci avem numele tragediei. Și totuși nu zeii îi pedepseau pe oameni pentru faptele lor rele sau neconforme cu ordinea divină, ci îi pedepsea o soartă implacabilă, destinul, în contul unei justiții cosmice care era mai presus decât toți zeii. Teatrul grecesc se adresa tuturor oamenilor, pentru a compensa lipsa de înțelegere a simbolurilor și mitologiei, în timp ce misterele continuau să se adreseze unei minorități de inițiați care dobândiseră o capacitate de gândire superioară.

Această capacitate superioară de gândire este numită în știința religiilor cunoaștere supრაраțională, deoarece gândirea îmbină rațiunea și sentimentele, capul și inima. Filozofii marxiști și ignoranții cu studii universitare disprețuiesc această gândire superioară și o consideră irațională. Gândirea supრაраțională este bine studiată atât de știința religiilor, cât și de către filozofii neîndocriinați și cu orizont larg. Nu e o gândire științifică, discursivă sau argumentativă și nu poate fi combătută. Se exprimă prin imagini metaforice (verbale sau pictate, ca icoanele), prin alegorii, parabole sau povestiri, ce nu pot fi contrazise. Metaforele pot fi înțelese cum trebuie sau anapoda. Gândirea în teatru este rațională și demonstrativă, pe când în ritualuri e supრაраțională. Ritualul este sacru, pe când teatrul e profan. În ritual avem *mythos*, iar în teatru avem *logos*.

Ritualul este o ceremonie spectaculoasă de sobrietate solemnă, cu un protocol de reguli stricte, ce impune participanților un conformism și o supușenie lăuntrică izvorâtă din credință și din suflet. Teatrul nu este o ceremonie solemnă. Spectatorilor li se cere doar să nu deranjeze. Teatrul are o dimensiune ludică, de divertisment și amuzament, ceea ce ritualul exclude. Teatrului îi lipsesc simbolismul și spiritualitatea orientată spre divinitate a ritualului. În ritualul religios, întreaga comunitate – de la preot și cei cu cea mai înaltă spiritualitate până la cei mai săraci cu duhul – stabilește o legătură de taină sfântă cu divinitatea.

Preotul cu fața spre altar se adresează lui Dumnezeu, ca purtător de cuvânt al oamenilor. Când se întoarce cu fața spre enoriași, le transmite mesajul de la Dumnezeu. În teatru, comunicarea se face doar între actori și spectatori, nu și cu divinitatea. Teatrul face diferența între actori și spectatori. Actorii sunt activi, spectatorii sunt pasivi. Spectatorii privesc fără să fie angrenați în acțiunea piesei. La un ritual, toți sunt angrenați, chiar și cei care stau nemișcați și doar privesc. Toți sunt activi în suflet, cu duhul.

Scopul teatrului este de a prezenta spectatorilor viața privată a altor persoane, ale căror necazuri și pățanii pot înspăimânta sau pot stârni râsul. Scopul ritualului este de a-i lumina pe participanți și de a-i apropia de divinitate. De aceea, preotul zice: „Veniți și luați lumină!” Lumina de la o lumânare la alta simbolizează transferul de lumină divină. Teatrul are în vedere viața socială și lumea fizică. Ritualul are în vedere viața spirituală și acționează asupra lumii metafizice, în lumea ce se ascunde dincolo de cele cinci simțuri. Cunoașterea a ceea ce poate fi sau nu poate să fie dincolo de cele cinci simțuri este o preocupare majoră a filozofiei.

Teatrul înfățișează conflictele umane și are un caracter laic, profan. Nu are caracter sfânt. Orice ritual religios are caracter sfânt. Liturghia creștină reflectă simbolic lumina, înțelepciunea, bunătatea, iubirea și toate atributele divinității, pe care atât cei inițiați, cât și cei profani le pot conștientiza într-un fel sau altul, mai mult sau mai puțin profund sau intens. Teatrul oglindește societatea și relațiile dintre oameni. Liturghia creștină oglindește cosmosul și relația oamenilor cu divinitatea. Se adresează unei singure categorii: celor creștinați prin botez, dintre care unii pot fi mai luminați decât alții, prin asidue căutări spirituale și lecturi, îndrumate sau nu, de un teolog.

Un spectacol de teatru are nevoie de un public. Dacă n-a venit niciun spectator în sală, actorii nu mai joacă piesa. Călugării din mănăstiri fac unele slujbe la care participă doar ei, cei care efectuează slujba, cum ar fi, de exemplu, slujba denumită miezonoptica. Vecernia, miezonoptica și utrenia pot avea originea în precreștinism și ajută în continuare soarele să își facă parcursul nocturn prin lumea subterană și să răzbească asupra tenebrelor, chiar și când călugării cunosc ceea ce noi toți cunoaștem despre astronomie. Participanții la aceste slujbe, clerici și

persoanele laice care asistă fără să facă nimic decât că se închină când trebuie, participă la ceea ce se desfășoară în afara bisericii, în cosmos și gustă din poezia divină a universului, eventual, chiar cu și mai multă trăire sufletească decât un astronaut în vreo navă spațială.

Ritualul religios, de orice religie ar fi, nu se efectuează pentru spectatori, ci se înfăptuiește cu participarea spirituală și sufletească a tuturor membrilor comunității religioase, unii mai activi decât alții, după aptitudinile și experiența lor religioasă. Activi sau pasivi, toți sunt angrenați în ritual, toți se comportă cu autenticitate față de ei înșiși și față de toți ceilalți, au o trăire sufletească și o solidaritate frățească cu întreaga comunitate, ceea ce nu este cazul în teatru. În bisericile ortodoxe poate intra și ieși oricine când vrea, chiar și oameni din alte religii, care pot să rămână simpli spectatori, întrucât ortodoxia e înțelegătoare, îngăduitoare, omenoasă. În bisericile ortodoxe, slujbele nu se țin cu ușile încuiate, ca la alte biserici creștine ce manifestă intoleranță chiar și față de enoriașii care au întârziat după ce s-a învârtit cheia în broasca ușii.

Un ritual – creștin sau de orice altă religie – nu se efectuează pentru spectatori și nu face o segregare între cei ce sunt activi și cei care asistă pasivi, pentru că toți participă, chiar dacă nu fac nimic, ci doar se uită. Fiecare participă după atribuțiile pe care le are în acel ritual și după priceperea sau destoinicia sa. În cazul oricărui ritual creștin, participanții sunt sută la sută activi chiar și atunci când stau nemișcați și se uită la sfinții de pe pereți sau la Christos Pantocrator (atotputernicul) din cupolă, ce privește în ochii tuturor celor din biserică. Privirea sfinților de pe pereți ce se uită în ochii fiecăruia, oriunde s-ar deplasa în biserică, e una din virtuțile zugravilor de biserici ortodoxe. Este unică în istoria artei universale. Christos sau sfinții din arta catolică nu se uită în ochii nimănui. Sunt resemnați și inspiră milă, deoarece în dogma catolică, centrală este răstignirea, cu patimile fiului omului. Puținele biserici catolice în care apare Christos Pantocrator se abat de la dogma catolică. Sunt inspirate din iconografia bizantină, centrată pe înviere, pe victoria cerească a fiului lui Dumnezeu și pe ceea ce Mircea Eliade numește creștinism cosmic.

Participanții la un ritual religios sunt activi în spirit prin simpla lor prezență și prin comportamentul lor smerit, simbolic. Toți enoriașii

din biserică au un angajament spiritual față de textul și de gesturile din liturghie, pe care actorii și spectatorii de la teatru nu au nevoie să îl aibă față de textul și de acțiunile din piesă. În teatru, actorii – sau spectatorii la rândul lor – nu împărtășesc aceleași valori morale, principii și idei cu personajele din piesă. Dimpotrivă, participanții la un ritual religios se conformează unei ordini teologice sau cosmice care este comună tuturor, atât preotului, cât și enoriașilor. Toți participanții la liturghie, cu studii teologice superioare sau fără nicio școală, chiar și analfabeți, împărtășesc același fundament de credințe, valori morale și țeluri comune. Toți acceptă același sistem de practici, aceleași reguli de acțiuni sau simboluri liturgice, pe care le actualizează periodic atât pentru a le retrăi ei înșiși, cât și pentru a insufla principiile, obiceiurile sau practica credinței în sufletul celor mai tineri membri.

Acțiunea din teatru se desfășoară într-un spațiu și timp fictiv, diferit de spațiul-timp real al spectatorilor. Spațiul și timpul de pe scenă rămân profane atât pentru actori, cât și pentru spectatori. Spectatorii la teatru se transpun în spațiul și timpul fictiv de pe scenă, dar rămân ancorați în propriul lor spațiu și timp real. În ceea ce privește spațiul-timp în ritualul dintr-o liturghie creștină, nimic nu este fictiv, ci totul este o oglindire a creației divine de la începutul începuturilor, deci reprezintă o realitate care s-a petrecut cândva, *ab illo tempore*, cum zicea Mircea Eliade. Participarea la o liturghie este participarea spirituală și sufletească la actul creației divine. Cine nu poate participa în acest fel – spiritual și sufletește – rămâne un spectator la un ritual sacru din care nu înțelege nimic și crede că e un teatru lipsit de orice sens.

Un actor de la teatru, imediat ce iese de pe scenă, trebuie să iasă din rol, din personajul jucat, chiar dacă nu și-a lepădat costumația și machiajul. Nu poate vorbi cu mașiniștii, cu pompierul din culise sau cu soția care îl așteaptă la fel ca Hamlet sau ca Ștefan cel Mare. Preotul vorbește ca un preot chiar și după ce iese din biserică. Preotul și orice creștin, când iese din biserică, trebuie să rămână fidel principiilor și moralei creștine, în viața privată, toată viața.

Toate ritualurile, religioase sau nereligioase (etnografice păstrate din precreștinism – cum ar fi călușarii – sau militare, republicane, regale, imperiale sau ale unor societăți discrete), au un conducător, un specialist religios sau o persoană laică cu o investitură sau pricepere superi-

oară, căruia îi revine responsabilitatea pentru reușita ritualului. Liderul unui ritual și-a primit sarcina și este recunoscut ca atare, deoarece a dobândit un anumit grad de cunoștințe și deprinderi, care îi permit să se identifice cu funcția sa. Actorul de teatru nu se identifică cu rolul său. Conducătorul unui ritual ocupă întotdeauna un loc central în biserică, în ritualurile etnografice și masonice sau poate să rămână nevăzut participanților, ca în cazul ritualurilor militare și de alt fel. În unele ritualuri laice, personajul central stă în tribună sau pe tron și nu el conduce ritualul, ci îl primește, ca o confirmare a funcției sale în societate, dovedită și de obiectele simbolice aferente: steag național, blazon heraldic sau de breaslă profesională, decorații pe piept sau sceptru în mână.

Dansul călușarilor este un ritual arhaic, sacru. Semnificațiile lui sfinte au pălit treptat și nu le mai înțelegem cum erau înțelese cândva. Ca spectacol folcloric, desfășurat oricând și oriunde, deci în afara timpului și spațiului sacru și cu unele personaje sau acțiuni simbolice cenzurate, nu mai este sacru. Omologat la UNESCO și cu secvențe simbolice eliminate, Călușul și-a pierdut orice sacralitate, rămâne doar ca un spectacol cu dansatori virtuoși, pe care la fel de bine l-ar putea face orice ansamblu coregrafic profesionist din orice țară. Trupa de balet a lui Igor Moiseev efectuează la perfecțiune dansurile sacre ale mai multor popoare. Oricât de desăvârșite ar fi spectacolele lor, nu au nicio sacralitate, așa cum erau sacre când erau jucate de către amatori ocazionali, chiar dacă erau mai puțin destoinici. Scopul acelor amatori nu era perfecționismul, ci făceau ceva sfânt și aveau trăirea lăuntrică, pe care dansatorii lui Moiseev nu o au, pentru că ei fac un spectacol pentru amuzament, adică ceva profan.

Participantul la un ritual creștin se exprimă și acționează conform conștiinței sale, în timp ce actorul repetă un text învățat pe de rost, care nu reprezintă gândirea și conștiința sa. În *commedia dell'arte*, actorii joacă personaje specifice, al căror text îl improvizează și îl modifică cum vor. Soțul înșelat de nevastă dintr-o comedie nu este un soț înșelat în realitate. Publicul râde de personajul interpretat, nu de actorul care îl interpretează. Actorul nu e autentic cu sine însuși. El joacă, fără să fie ceea ce joacă. El are alt destin decât personajul pe care îl joacă. Mimează, imită și interpretează un destin care nu-i aparține. Preotul creștin

e autentic cu sine însuși. El nu interpretează, nu improvizează, ci își îndeplinește propriul său destin și propria sa chemare.

Preotul ortodox are chemarea de sacerdot, efectuează un ritual sacru, un sacrament, o acțiune sfântă, la care participă sufletește și spiritual. Preotul catolic are o chemare apostolică, moștenită de la apostolii din Biblie. E un misionar cu misiunea să îi convertească la catolicism pe toți, chiar și pe ortodocși. Preotul ortodox are investitura necesară să pună pirostriile pe capul cuiva care e catolic, fără să îi pretindă să treacă la ortodoxie. La protestanți, preotul se numește pastor. Face excepție biserica de Stat din Țările Scandinave, protestante, unde slujește un preot, nu un pastor. Preotul protestant îndeplinește funcția de învățător și explică Biblia. Preotul ortodox poate colabora cu preotul protestant la ceremonii cu enoriași din ambele religii, dar nu și cu pastorul de la sectele derivate din protestantism. Pastorul are rolul de învățător și scopul de a converti la acea sectă. Austeritatea și intoleranța sporește de la catolicism la protestantism și la sectele derivate.

În slujba ortodoxă momentul central este liturghia. La protestanți e predica. Predica pornește de la un citat din Biblie și explică în ce fel trebuie aplicată învățătura biblică în viața de toate zilele. Poate pleca și de la un fapt divers plăsmuit de predicator, la care aplică o explicație biblică moralizatoare. Predica protestantă face un pod de legătură între Biblie și contemporaneitate. Viața personală a predicatorului protestant trebuie să fie conformă cu predicile sale.

Preotului ortodox nu i se poate pretinde să aibă o viață personală conformă cu liturghia din biserică. De ce? Pentru că liturghia repetă simbolic creația universului de către Dumnezeu, iar preotului nu i se pretinde să repete creația universului în viața de toate zilele. Ca o prelungire a sacramentului liturgic, preotul ortodox are investitura de a blagoslovi oricând și pe oricine, chiar și când este îmbrăcat civil, ba chiar și prin e-mail. În viața personală, are libertatea de a fi un om ca toți oamenii: evlavios sau supus greșelii. În istoria României, preoții ortodocși adesea au luat sabia în mână și s-au abătut de la porunca de a nu ucide. De aceea și avem zicala: „Tu să faci ce zice popa, nu să faci ce face popa.” Cine crede că această zicală ar fi o critică la adresa vreunui preot ortodox înseamnă că nu a înțeles sensul liturghiei și nici rostul preotului în societate.

Actorul nu este el însuși, ci joacă rolul altcuiva. Preotul este el însuși și își desfășoară propriul său rol în societate, atribuit de către ierarhia ecleziastică. Preotul vorbește ceea ce este în acord cu gândirea sa, iar când face slujba, el muncește (*works*). Pe când actorul vorbește altceva decât gândurile proprii și nu face pe scenă ce ar face dacă ar fi în situația personajului pe care îl joacă, ci face cum îi este distribuit rolul să joace (*plays*). Actorul nu se identifică cu personajul pe care îl interpretează. Nu este autentic cu sine însuși. Preotul se identifică cu funcția sa. Este autentic cu el însuși prin definiție. Preotul ortodox are o investitură sacră, a trecut printr-o verificare ierarhizată și un ceremonial religios care l-a consacrat. Actorul nu devine actor printr-o ceremonie religioasă care să îl consacre ca actor. Pentru un preot, condiția este cuvioșia, caracterul corect și cinstit, înțelepciunea, milostenia, omenia și altele. Actorului nu i se cer aceste însușiri.

Cununia efectuată într-o piesă de teatru sau într-un film turnat într-o biserică nu are nicio valoare reală. Nu localul, oricât de sfințit ar fi, sanctifică ceremonia. Preotul, cu conștiința lui profesională și momentul solemn de comunicare cu divinitatea prezentă în sufletul oamenilor, este ceea ce sanctifică ceremonia. Așadar, cununia religioasă efectuată de un preot, în biserică sau oriunde ar fi, nu poate fi teatru, oricât de spectaculoasă ar fi. Nimic din ce se oficiază în biserică sau în afara ei de către un preot uns și acreditat de către superiorii lui ierarhici nu este teatru. Ceremoniile religioase au un aspect teatral, însă esența lor este conținutul religios.

Enoriașul care surprinde esența superioară a unui ritual religios se împlinește pe sine însuși. Cel ce nu o poate capta pleacă nesatisfăcut de la biserică și strâmbă din nas ca la un teatru fără niciun sens. Fiecare pricepe ce poate. La fel este și cu alte creații spirituale ale omului. Unii gustă poezia și pictura, alții proza și fotografia sau nimic. Unii apreciază fantezia, alții realitatea. În ceea ce privește religia, există oameni cu înclinație materialistă, pragmatică și spirite nobile.

Omul cu un spirit nobil, de orice religie ar fi, cu studii sau fără studii, tinde spre o perfecțiune a lui în devenire, în ceea ce are mai bun de oferit celorlalți, tuturor, într-o strădanie constantă de evoluție și excelență, spre binele societății și spre propria sa mulțumire sufletească de om ce își face datoria. Un suflet nobil își dă silința să se detașeze

de banalitățile, slăbiciunile sau păcatele lumești și să se apropie de valorile spirituale, dumnezeiești, aceleași în toate religiile, pe toate meridianele. Asta nu se obține la teatru nici ca actor, nici ca spectator. Religiile dau oamenilor ceea ce teatrul, nimic altceva și nimeni nu le poate da. Tocmai de aceea vor unii să distrugă religiile: ca să le răpească oamenilor conștiința esenței divine din alcătuirea lor și a universului.

Abstract**Liturgie nu este teatru**

Keywords: liturgy; ritual; theater; victor ravini

The fundamental difference between ritual and theater is the difference between the sacred and the profane.

Vlad Mischevca are, pe lângă o seamă de titlaturi ce reprezintă preocupările sale de istoric, și calitatea de membru activ al colegiului de redacție al revistei „Limba Română”. Suntem alături de el acum, la împlinirea a șaizeci de ani, și apreciem atașamentul său față de adevărul scos la vedere în procesul de cercetare și de valorificare a timpului încărcat de istorie. Remarcăm că, recent, Academia Oamenilor de Știință din România i-a conferit colegului nostru Premiul „Dimitrie Cantemir” pentru cartea „Între pace și război. Domnii fanarioți în contextul raporturilor internaționale (1774-1812)”. Monografia menționată este sinteza cercetărilor efectuate pe parcursul ultimilor ani pentru teza de doctor habilitat. O nouă distincție a primit domnul Vlad Mischevca pe 18 iunie curent. Cu prilejul „Zilei Istoricului”, Ministerul Educației și Cercetării al Republicii Moldova i-a acordat Diploma de Onoare în semn de înaltă recunoștință și apreciere a contribuției la realizarea cercetărilor în domeniul istoriei. Publicăm, în cele ce urmează, câteva reflecții despre omul și cercetătorul Vlad Mischevca, dar și o reabordare a Chestiunii basarabene, inclusiv în contextul unor evenimente și poziționări recente.

Vlad Mischevca: perioada de cercetare elenă

Pe Vlad Mischevca îl cunosc din... secolul trecut. Ne-am întâlnit acum mulți ani la un congres internațional la Brașov, în România.¹ Era în anul 1997. Atunci mi-a făcut cadou prima lui monografie despre *Pacea de la București din 1812*.² Tema acesteia mă interesa direct, dată fiind implicația în evenimentele internaționale a unor membri ai familiei Moruzi, familie care m-a preocupat mult și ...demult. Voi scrie unele impresii despre istoricul Vlad Mischevca și sper să nu mă repet comparativ cu ce am scris în volumul dedicat lui la 50 de ani.³

În anul 2000, a sosit pentru o bucată de timp în Grecia, în principal pentru documentare, ca bursier de studii postdoctorale al Fundației de stat IKY („Ιδρυμα Κρατικών Υποτροφιών”). A fost atunci preluat de reputatul profesor, acad. Konstantinos Svolopoulos (Κ. Σβολόπουλος, 1938 – 2019) în cadrul Universității Naționale și Capodistriene din Atena („Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών”). Chiar de la sosire, a intrat în contact cu mulți intelectuali greci, dar și cu biblioteci și muzee, mai ales din Atena, pentru a-și îmbogăți cunoștințele dobândite în Moldova și în alte țări europene în legătură cu problemele de cercetare ce-l interesau. A găsit timp și pentru colaborarea jurnalistică cu ziarul *Curierul Atenei*, primul ziar în limba română editat nemijlocit în Grecia, unde avea la dispoziție permanent o pagină întreagă – „La Est de Prut” (iar ulterior rubrica „Istoria” la săptămânalul editat în Atena – *Săptămâna*). În perioada următoare a devenit – pentru trei ani – colegul meu la „KNE” (*The National Hellenic Research Foundation – NHRF*), în urma propunerii directorului de atunci al *Centrului de Cercetări Neogrecești*, profesorul Pashalis Kitromilidis, de a colabora cu această instituție academică în cadrul unui program european (*ENTER*). În perioada respectivă, și-a aprofundat mult cunoștințele în domenii care-i erau familiare.

Una dintre marile realizări ale lui Vlad a fost, cred, aprofundarea pe teren grecesc, în acești prolificali ani, a uneia dintre temele sale prefera-

te, adică cercetării vieții și activității unor membri ai familiei domnilor fanarioți Ypsilanti, în asemenea măsură încât a completat substanțial și a pregătit o nouă ediție a cărții editate la Chișinău cu ceva ani în urmă (sponsorizată inițial de omul de afaceri Periklis Zavitsanos)⁴. Ce a fost cu adevărat remarcabil este că a reușit, până la urmă, să aducă la lumina zilei anume această lucrare în limba greacă (în traducerea profesorului universitar dr. Athanasios Karathanasis) la prestigioasa editură a fraților Kiriakidis din Salonic.⁵

Pornind de la această monografie a apreciatului meu coleg din Chișinău, a început să mă preocupe în mod special redactarea unei genealogii ample a familiei acestui neam vestit al grecilor – inexistență până atunci – carte care este deja gata, din punctul meu de vedere, sperând să apară pe parcursul anului 2023. Unul dintre capitole a fost elaborat de omagiatul Vlad Mischevca.

Am colaborat cu mult succes, pentru amândoi, atât la proiecte mai vechi, cât și la unele mai noi. Cât timp a locuit în Republica Moldova, m-a ajutat să depistez și să localizez anumite biserici din satele moldovenești care au fost închinare mânăstirii athonite Vatoped.⁶ Era, pe bună dreptate, *...omul potrivit la locul potrivit*. Sosind aici, în Atena, mi-a devenit colaborator la unele proiecte de cercetare de durată, legate nemijlocit de Sfântul Munte Athos. În anul 2010, am publicat la Iași o carte referitoare la viața și activitatea egumenului grec al mânăstirii Golia Grigore Irinupoleos (1764-1846), care a putut fi scrisă după parcurgerea întregii arhive românești a mânăstirii, arhivă ale căror rezumate românești le dețin.⁷ Un an mai târziu, mânăstirea Vatoped a publicat o ediție cu același subiect, îmbogățită față de ediția în limba română⁸. Tot împreună, am publicat în anul 2010, după o muncă asiduă de mai mulți ani, în limba greacă și în românește, catalogul cărților (cu însemnările marginale traduse) și a periodicelor românești ce se păstrează în mânăstirea Sfântul Pavel din Muntele Athos.⁹ Într-un final, acest tezaur bibliografic a fost organizat de noi într-o originală *Biblioteca de carte românească din secolele XVII-XX* în incinta mânăstirii date. Dar, se pare că ...nu îi era de ajuns. A plecat fără mine la Muntele Athos, ajungând printre altele la mânăstirea bulgară Zografu, strâns legată de Ștefan cel Mare și Sfânt.¹⁰ A vizitat ca pelerin și istoric, care-și făcea scrupulos notițe, fie

împreună cu mine, fie de unul singur, un șir de mânăstiri athonite ca, de pildă, Simonopetra, Hilandar...

După un deceniu de activitate în Elada și revenirea sa la Chișinău (cu valize și cutii de cărți, fotocopii, extrase și fotografii...), a continuat cu abnegație să publice monografii, studii și materiale legate mai ales de Pacea de la București (1812), lucrări pe care le urmăresc și le citesc cu mult interes. În plus, intervine ca gazdă ospitalieră cu ocazia vizitelor mele la Chișinău, fie direct, fie *on line*, fie doar prin studii și articole trimise unor reviste științifice moldovenești.

La împlinirea vârstei de 60 de ani, urez prietenului și colegului de breaslă Vlad Mischevca să fie sănătos și tot atât de prolific, dacă nu... și mai prolific, aprofundând teme bine conturate, ce-l interesează direct decenii la rând. Voi citi mereu studiile sale cu satisfacția că l-am avut și îl am în continuare în calitate de coautor și colaborator.

Note ■ ¹ A doua conferință internațională „România și românii în știința contemporană”, organizată de Fundația Culturală Română. Brașov, 27-31 mai 1997.

² Ion Jarcuțchi, Vlad Mischevca, *Pacea de la București. (Din istoria diplomatică a încheierii tratatului de pace ruso-turc de la 16(28) mai 1812)*. Chișinău: Știința, 1992, 1993; 200 p.

³ *Istoricul Vlad Mischevca la 50 de ani: Biobibliografie / Alcăt.*, red.: Vl. Mischevca. Chișinău, 2013 (Tipografia „Elan Poligraf” srl), p. 27-29.

⁴ Vlad Mischevca, *Principele Constantin Ypsilanti, 1760-1816*. Chișinău: CIVITAS, 1999, 175 p.

⁵ Βλαντ Μισκεβκα, *Ο Ηγεμονας Κωνσταντινος Υψηλαντης. Θεσσαλονικη: Αδελφων Κυριακίδη*, 2008, 347 p.

⁶ Fl. Marinescu, Vl. Mischevca, *Metoacele din Basarabia ale mânăstirii athonite Vatoped. (Prezentare preliminară)*, în: „Studii de arhondologie și genealogie” / Coord.: Sergiu Bacalov, Chișinău: S. n., 2014. Vol. II, p. 145-170.

⁷ Florin Marinescu, Vlad Mischevca, *Mitropolitul Grigore Irinopoleos (1764-1846). Studii și documente referitoare la egumenul grec al Goliei*. Iași: AXA, 2010. 132 p. XVI pl. Color.

⁸ Φλοριν Μαρτινέσκου, Βλαντ Μισκεβκα, *Ο Ειρηνοπόλεως και Βατοπαιδιου Γρηγόριος (1764-1846) σέ ρουμανικά και ρωσικά έγγραφα*. Αθήνα: Ινστιτούτο Άγιος Μάξιμος ο Γρακός, 2011. 167 σ.

⁹ Φλοριν Μαρινέσκου, Βλαντ Μισκεβκα, *Ta Ρουμανικά έντυπα της βιβλιοθήκης της Ιεράς Μονής Αγίου Παύλου Αγίου Ορους. Cărți românești din biblioteca mănăstirii athonite Sfântul Pavel*. Αθήνα, 2010. 287 p., incl. pl. color, in l. greacă și română.

¹⁰ Fl. Marinescu, N. Mertzimekis, Vl. Mischevca, *Ștefan cel Mare – protector al mănăstirilor Athonite*, în: „Analele Asociației Naționale a Tinerilor Istorici din Moldova. Anuar istoric.” Vol. 6. Chișinău, 2005, p. 69-81.

Florin MARINESCU,
doctor în istorie (Atena)

Abstract

Vlad Mischevca: the period of Hellenic research

Keywords: *Florin MARINESCU; Vlad MISCHEVCA; Athens; Holy Mount Athos; Romanian Principalities*

Doctor in history Florin MARINESCU from Athens, from 1979 until 2009 being a researcher at the Center (Institute) for Neo-Hellenic Research (KNE) within the National Research Foundation in Athens, is a renowned paleographer and explorer of the archives of the monasteries of the Holy Mount Athos. The historian evokes the Greek research period of his colleague and collaborator from Chisinau - Vlad Mischevca, who worked for a decade in Greece - both within The National Hellenic Research Foundation (NHRF) and in research projects of Romanian libraries and archives from the monasteries of the Holy Mount Athos (2000-2009).

Gala Premiilor Academiei Oamenilor de Știință din România (AOȘR) pentru anul 2021, în Aula Bibliotecii Centrale Universitare „Carol I” din București (19 mai 2023)

*De „Ziua Istoricului” – dr. hab., m.cor. al AȘM Gheorghe Cojocaru
și dr. conf. cercet. Vlad Mischevca (18 iunie 2023)*

Reprezentant de frunte al heraldicii naționale

Istoricul Vlad Mischevca, doctor în științe, conferențiar cercetător, s-a remarcat ca un excelent promotor al heraldicii naționale.

Odată cu crearea în anul 1995 a Comisiei Naționale de Heraldică de pe lângă Președintele Republicii Moldova, Vlad Mischevca devine unul dintre principalii colaboratori ai noului organ în domeniul politicilor de stat privind simbolurile oficiale, corporative, teritoriale și particulare, contribuind pe parcursul unui sfert de veac la fortificarea acestui organism nou format (1995-2020). Aflat în postura de Președinte – primul – al Comisiei, Dumnealui, împreună cu subsemnatul și cu tânărul istoric Silviu Tabac au constituit nucleul în jurul căruia s-a coagulat și ulterior s-a cristalizat o echipă de adepți competenți care a reușit să elaboreze, să implementeze și să promoveze principiile și căile de activitate ale Comisiei Naționale de Heraldică, una din puținele instituții din Republica Moldova care (*pro bono*) a evoluat constant, devenind, între timp, un organism efectiv în propulsarea simbolisticii naționale, teritoriale și corporative. Menționăm că Vlad Mischevca a participat anterior și la concursul privind elaborarea Stemei de Stat a Republicii Moldova, și la argumentarea istorico-heraldică a Tricolorului național în calitate de Drapel de Stat.

În cei 25 de ani de activitate în cadrul CNH (în calitate de Președinte, vicepreședinte, membru activ), savantul Vlad Mischevca, călăuzit de postulatul „știința nu-i decât o imagine a adevărului” (Francis Bacon), a reușit mai multe performanțe heraldico-faleristice și vexilologice. Este autor sau coautor a peste 20 de însemne heraldice. Iată doar câteva dintre ele:

* Autor al primelor însemne heraldice corporative din Republica Moldova – *Drapelele terestru și fluvial al Vămii Republicii Moldova* (3.09.1996), actualmente „Drapelul Serviciului Vamal al Republicii Moldova”, intrat în vigoare din 16.06.1997 (coautori: S. Andrieș-Tabac, N. Schițco, I. Căruntu, pictor: Gh. Vrabie). * *Emblema Vămii Republicii Moldova*. Coautori: S. Andrieș-Tabac, N. Schițco, I. Căruntu, pictor:

Gh. Vrabie; **Stema Vămii* (actualmente Serviciul Vamal al Republicii Moldova). (Ambele confirmate de CNH la 24.07.2001.) Coautor: S. Andrieș-Tabac, pictor: Gh. Vrabie.

* *Emblema Comisiei Naționale de Heraldică a Republicii Moldova* (27.02.1997, desen final: 23.02.2001). Coautor: S. Andrieș-Tabac, pictor: S. Odainic.

* *Simbolurile supreme ale Armatei Naționale a Republicii Moldova: „Stema, Emblema & Drapelul”*, aprobate de CNH la 12.06.2000. (Coautor: S. Andrieș-Tabac, pictor: I. Caminschi).

* Coautor al *Medaliei jubiliare „650 de ani de la întemeierea Țării Moldovei”*, instituite la 25.12.2008. (pictor: S. Odainic).

* Autor al *Insignei comemorative „Participant la Parada Militară, consacrată aniversării a XX-a de la proclamarea independenței Republicii Moldova, 27 august 2011”*.

* Autor al *Simbolurilor publice* ale Institutului de Istorie, Stat și Drept al AȘM (*Stema, Emblema, Drapelul*, aprobate de Consiliul Științific al IISD).

* Autor al distincției de stat – *Medalia „Crucea comemorativă. Participant la acțiunile de luptă pentru apărarea integrității și independenței Republicii Moldova (1991-1992)”*. (*Monitorul Oficial*, nr.21-24, 27.01.2012, p. 15-16)

* *Stema și Drapelul Serviciului Fiscal de Stat al Republicii Moldova* (2014).

* *Simbolurile Inspectoratului Național de Patrulare al Inspectoratului General al Poliției al Ministerului Afacerilor Interne al Republicii Moldova*. (2015, pictor Iurie Caminschi.)

* *Stema, Emblema și Drapelul Inspectoratului Național de Securitate Publică (INSP) al Inspectoratului General al Poliției al Ministerului Afacerilor Interne al Republicii Moldova*. (2020, coautor dr. Silviu Tabac, pictor: Iurie Ambros.)

* *Insigna comemorativă „Participant la parada militară, consacrată aniversării a XXX-a de la proclamarea Independenței Republicii Moldova, 27 august 2021”*. (Autor: dr. Silviu Tabac, pictor: Alexandru Chirilenco.)

Vlad Mischevca a avut un aport substanțial la elaborarea noilor distincții faleristice ale Armatei Naționale și anume: *Crucea „Pentru merit”* care cuprinde 3 clase: a) clasa I; b) clasa II; c) clasa III, *Crucea „Pentru serviciu impecabil”* care cuprinde 4 clase: a) „Veteran”; b) clasa I; c) clasa II; d) clasa III, *Medalia „Consolidarea Frăției de Arme”*, *Insignele* în 3 grade a cursului universitar (*Licență, Masterat, Doctorat*) al Academiei Militare „Alexandru cel Bun”; *Medalia „Bărbăție și Curaj”*; *Medalia „Pentru misiuni umanitare și de menținere a păcii”*. De asemenea, este autor al *Stemei și Drapelului orașului Dondușeni* (2022, coautor Silviu Tabac, pictori – Mariana Șlapac și Iurie Caminschi - p. mort.), fiind, totodată, *Cetățean de onoare* al orașului de baștină (2018).

Constatăm că aceste contribuții ale istoricului Vlad Mischevca în evoluția școlii naționale heraldice sunt de netăgăduit.

Am deosebita plăcere să adresez colegului Vlad Mischevca, cu prilejul împlinirii a 60 de ani de viață, calde urări de sănătate și prosperitate, noi succese remarcabile în activitatea științifică.

Nicolae SCHIȚCO,
vicepreședinte (1995-1997),
secretar al Comisiei Naționale de Heraldică
(2016-2020)

Abstract

Leading representative of national heraldry

Keywords: Nicolae SCHIȚCO; Vlad MISCEVCA; National Heraldry Commission; Coat of Arms and State Flag

Nicolae SCHIȚCO, Vice-President (1995-1997) and Secretary (2016-2020) of the National Heraldic Commission under the Presidency of the Republic of Moldova, appreciates the activity of the historian Vlad Mischevca in his capacity as a founding member of the National Heraldic Commission (1995). Noting the contributions of the first president of the NCH in the field of national heraldry, vexillology and phaleristics over 25 years (1995-2020).

Un cercetător de renume de peste Prut

Vlad Mischevca, prin studiile sale fundamentale dedicate genezei *Chestiunii Basarabiei*, poate fi considerat unul dintre cei mai importanți specialiști în domeniu. Frământat încă din vremea studenției de cel mai tragic moment din istoria Moldovei, Vlad Mischevca a căutat să înțeleagă și să lămurească resorturile cele mai profunde ce au dus la ruperea pământului dintre Prut și Nistru de la sânul patriei. În acest scop, el a studiat metodic condițiile geopolitice create prin încheierea Tratatului de pace de la Kuciuk-Kainargi (1774), punând în lumină interesele tuturor Marilor puteri active în zonă (Imperiul Otoman, Rus, Habsburgic, Franța) în procesul sinuos al semnării Tratatului de pace de la București (1812). În acest context, s-a aplecat cu multă acribie asupra activității unora dintre domnii fanarioți ai Moldovei precum Constantin Moruzi, Alexandru II Mavrocordat (Firaris), Alexandru Ypsilanti, Manole Giani Ruset și, mai ales, Constantin Ypsilanti, căruia i-a dedicat monografia de referință din cultura română. A procedat *sine ira et studio*, revelând jocul dublu făcut de acești abili diplomați între Înalta Poartă și Rusia și consecințele acestuia în perspectivă istorică largă. Căci pe Vlad Mischevca nu l-a interesat doar să deslușească evoluțiile din perioada Războiului ruso-turc din anii 1806-1812, ci și să analizeze reverberațiile pe termen lung ale raptului Basarabiei, ocupându-se, printre altele, de protestele desfășurate la un secol de anexare, de pactul Ribbentrop-Molotov și de luptele din Transnistria în anii nouăzeci.

În paralel, folosindu-și bunele cunoștințe de istorie și limba greacă, s-a preocupat să arunce lumină și asupra îndelungilor și rodnicelor relații dintre Țările Române și Sfântul Munte. În acest cadru, a publicat lucrări de referință cu privire la daniile lui Ștefan cel Mare la Athos, la manuscrisele și cărțile românești păstrate până astăzi în bibliotecile mănăstirilor Sfântul Pavel și Pantocrator, ori la metocurile mănăstirii Vatoped pe pământul Moldovei.

Totodată, Vlad Mischevca poate fi pe bună dreptate socotit unul dintre părinții fondatori ai heraldicii și vexilografiei (vexilologiei) în Republica Moldova, remarcându-se nu doar prin studiile dedicate stemelor moldovenești din trecut, ci și prin propriile creații de profil adoptate fără rezerve de instituțiile statului.

*Tudor DINU,
prof. doctor habilitat. Doctor Honoris Causa
(Universitatea din București)*

Abstract

A renowned researcher across the Prut

Keywords: Tudor DINU; Vlad MISCHEVCA; The Bessarabian Problem; Phanariot gentlemen

The professor, doctor habilitate, doctor honoris causa Tudor DINU from the University of Bucharest evokes the fundamental studies of the Romanian historian Vlad Mischevca, dedicated to the genesis of the Bessarabian Problem (1812). Mentioning, in this context, that the author - sine ira et studio - leaned with great care on the activity of some of the princes Phanariot of Moldavia and Wallachia, thus reserving for the historian Vlad Mischevca a place of honor in the pantheon of Romanian scholars. Noting, at the same time, that, using his good knowledge of Greek history, the historian from Moldova took care to shed light on the long and fruitful relations between the Romanian Principalities and the Holy Mount Athos.

Vlad MISCHEVCA

Scindarea noastră de la 1812

VI.M. – cercetător științific
 coordonator la Institutul de
 Istorie (USM), dr. conf.
 cercet. (*Associate professor*,
 Ph.D.); membru al Comisiei
 Naționale de Heraldică
 (1995-2020; primul ei
 președinte); Laureat al
 ediției a IV-a (2019) a Galei
 Premiilor TVR MOLDOVA
 „Români pentru români” –
*Premiul pentru promovarea
 istoriei neamului*. Domenii
 de competență: istoria
 relațiilor internaționale din
 sud-estul Europei (sec. al
 XVIII-lea – încep. sec. al XIX-
 lea); genealogia domnilor
 fanarioți; vexilologie
 heraldică; raporturi istorice
 româno-elene. Semnează
 13 monografii, publicate
 la Chișinău, București, Iași,
 Atena, Salonic.

Pe parcursul a mai bine de trei decenii de activitate științifică în cadrul Institutului de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei (actualmente în componența Universității de Stat din Moldova, „USM”) și în procesul de cercetare desfășurat peste hotare – în Grecia (la Atena și Athos), București, Moscova și Varșovia –, am realizat monografii și studii ce abordează o imagine generală și detaliată în anumite subiecte politice și genealogice a veacului fanariot (1711-1821), imagine capabilă să sugereze un tablou veridic despre viața zbuciumată a unor personalități marcante, într-un context istoric bine definit, al căror impact continuă să fie prezent și în vremea noastră.¹

Am încercat să pătrund în atmosfera unui veac – cel al domniilor fanariote, ce a durat cât o epocă, și a unei perioade de cotitură, cea a războaielor ruso-turce, ce au culminat cu *Anul 1812*, prea puțin abordate de istorici, pentru a înțelege că lumea din secolele XVIII-XIX nu diferă mult, păstrându-și metehnele sale și în prezent. Constatând că decizia nu era întotdeauna în mâinile domnilor fanarioți, iar decăderea și tragedia social-politică trebuie imputată și marilor familii boierești și Bisericii, ai căror reprezentanți au intrat în jocul conducătorilor Marilor puteri. Din păcate,

la 1812, am fost „stațitii” evenimentelor internaționale de la periferia imperiilor, rămânând chiar la „margine”, în afara deciziilor politice care ne afectau la modul direct. Astfel, în cadrul procesului derulării și finalizării Războiului ruso-turc din 1806-1812, elitele conducătoare ale Principatelor Române, boierimea autohtonă, românii în general au fost excluși din procesul negocierilor diplomatice și, drept urmare, am asistat la geneza *Problemei basarabene*, a cărei esență rezidă în scindarea Țării Moldovei în jumătate și stabilirea unui hotar arbitrar pe un râu interior – pe Prut. La 1812, țarismul, în mod abuziv, a provocat pe harta politică a Europei un nou punct geopolitic vulnerabil, ce-și va aștepta până la 1918 soluționarea istorică.

De la 1812 încoace, în spațiul dintre Prut și Nistru avem o perpetuă dominație rusească, de aproape două secole, asupra unui teritoriu înstrăinat prin forța militară și negocieri diplomatice (inclusiv a diplomației secrete) în cadrul disputei sinuoasei *Probleme Orientale*. Prima răpire a Basarabiei în 1812 a fost urmată de cea de-a doua răpire (parțială) – în 1878, apoi de a treia anexare comunistă, din 1940, și de cea de a patra ocupație sovietică – din 1944. Drept că această îndelungată dominație străină a avut câteva scurte întreruperi, între 1918-1940, 1941-1944 și o relativă independență de la 1991 încoace.

După căderea Imperiului sovietic, având libertatea deplină de a ne expune considerațiile referitoare la acest eveniment de o importanță majoră pentru istoria modernă a românilor, există posibilitatea de a cerceta unele aspecte mai puțin cunoscute sau eronat interpretate în istoriografia dintr-un șir de țări europene, atât în trecut, cât și în prezent.

Istoricul basarabean Alexandru Boldur scria, încă la 1927, despre faptul că „Chestiunea Basarabiei începe din anul 1812 și intră ca parte componentă în istoria relațiilor româno-ruse. Ea este strâns legată de întreaga politică a Rusiei față de Principatele Române. Chestiunea Basarabiei este, în același timp, o chestiune română”, toate fiind legate, la rândul lor, de chestiunea Orientală.² Totodată, *Problema Basarabiei nu este numai de interes local, specific românesc, ci o problemă europeană*.³

Însă școala istorică sovietică a încercat să acrediteze ideea, în pofida adevărului istoric, că „problema basarabeană ca problemă internațională a apărut pe arena istoriei către începutul anului 1918 și a dispărut la

mijlocul lui 1940”, aceasta semnificând, în viziunea sovieticilor, raporturile bilaterale dintre România și URSS privind litigiul teritorial față de Basarabia (așa-zisa „ocupație a Basarabiei”, în urma „agresiunii României regale împotriva tinerei republici sovietice și înstrăinarea unei părți a teritoriului său – Basarabiei Sovietice”.⁴ Aserțiunea dată, devenită axiomatică în „studiile” istoriografiei sovietice moldovenești (preluată și astăzi de istoricii ruși și de unii istorici din Occident), și-a găsit expresia cea mai detestabilă atunci când s-a afirmat că „Schimbul de Note sovieto-române din 26-28 iunie 1940 s-a încheiat cu rezolvarea pașnică și bazată pe dreptate a problemei Basarabiei...”⁵

Epigonii actuali ai istoriografiei sovieto-ruse de la Moscova încearcă să demonstreze cum că: „În urma acțiunilor Uniunii Sovietice în iunie 1940, a fost *restabilită* (subl. n.) frontiera sovieto-română pe râurile Prut și Dunăre, stabilită încă de către hotărârile congresului de la Berlin din 1878 (?). Basarabia a fost *eliberată* (?) de sub ocupația română și *s-a reunit* (?) cu URSS.”⁶ Din păcate, și unii istorici de la Chișinău, pretinzând a fi mai originali în demersurile „moldovenismului antiromânesc”, consideră că „chestiunea basarabeiană, problema basarabeiană” în relațiile internaționale, în relațiile sovieto-române a apărut în anul 1918... Începând cu anul 1917, „problema basarabeiană” nu mai poate fi considerată o problemă a României ori Rusiei, ci în primul rând este o chestiune a Moldovei și a moldovenilor.”⁷

Or, nu această teză a fost vociferată și de către președintele rus Vladimir Putin, care a remarcat într-o declarație de a sa, la 12 septembrie 2012, cu privire la cei 200 de ani de la anexarea Basarabiei la Imperiul Țarist că „Tratatul de pace de la București poate servi drept moment de bază pentru crearea statului moldovean modern”. Putin i-a spus deschis premierului moldovean (Vlad Filat), la întrevederea lor de la Soci, precum că Pacea de la București, din anul 1812: „a pus bazele statalității moldovenești”.⁸ Aserțiunile diplomației contemporane ale Federației Ruse sunt, în fond, niște replici vechi ale poziției Rusiei, expuse încă la 1878, când rușii ne-au mai spus „...nouă tuturor că Dumnezeu a făcut lumea la 1812 și că pentru Rusia numai aceea e drept ce s-a făcut de atunci încoace. Deci, fiindc-au anexat Basarabia la 1812, trebuie să (o) reanexeze astăzi...”⁹

Toate aceste raționamente sunt false, nu sunt și nici nu pot fi fondate, deoarece nu au la baza lor istorismul și principiul democratic al auto-

determinării naționale, ci doar conceptul dreptului forței – *forța cinismului și cinismul forței* – unul din argumentele „legitimării” extinderii teritoriale a Imperiului Rus, preluat și ajustat ulterior de către ideologia marxist-leninistă, prin doctrina expansiunii comuniste (faimoasa teză a „exportului revoluției” etc.), e continuat astăzi de Rusia putinistă (antrenată în războaie și acțiuni agresive la adresa vecinilor săi). Tratatul de la București, prin articolele 4 și 5, reconfirmând tratatele și convențiile anterioare, „nu le face altă modificare decât că puterea *protectriță*, adică episcopul, își însușește și unește către staturile sale jumătate din țara *protejată*, din averea orfanului, adică toată Moldova din stânga Prutului, în contra principiilor a orice drit (*drept* – n.n.) public și privat”.¹⁰ Iar starea Principatelor sub auspiciile protecției răsenești se mărgini, la fel ca și în zilele noastre, „numai în niște deșerte stipulații pe hârtie, care în faptă nu se păzire niciodată”.¹¹

Astfel, avem încă o dovadă ca să afirmăm că este nevoie de a avea experți în *sovietologie și rusistică*, pentru că Problema basarabeană, rămânând actuală, necesită o abordare complexă, începând cu premisele ei de ordin politico-diplomatico-militar, ce-și găsesc explicația în cunoașterea raporturilor internaționale din Europa de Sud-Est sau, mai exact, a relațiilor ruso-otomane în contextul Chestiunii Orientale din perioada precedentă: secolele XVIII-XIX. În general, războaiele ruso-austro-otomane purtate pe teritoriul Principatelor Române au provocat pierderi teritoriale deosebit de dureroase (Oltenia, Bucovina, Basarabia) și au influențat evoluția lor politică și situația social-economică, inclusiv statutul internațional al Moldovei și Țării Românești. Vom menționa, în acest context, că expansiunea politică și militară a Rusiei spre Balcani și eforturile Porții Otomane de a-și menține dominația în bazinul nordic al Mării Negre și în spațiul Carpato-Danubiano-Nistrean, conjugate cu pozițiile Marilor puteri europene, Franța și Anglia, au schimbat configurația frontierelor europene și s-au soldat cu grave consecințe pentru Principatul Moldovei, modelându-i traiectoria teritoriului pierdut pentru un secol.¹² Cunoscutul istoric Armand Goșu, specializat în spațiul ex-sovietic, argumentează, pe bună dreptate, că anexarea, în 1812, a Moldovei cuprinsă între Prut și Nistru a fost, mai curând, rezultatul contextului internațional decât al negocierilor dintre delegațiile otomană și rusă la conferințele de pace de la Giurgiu și de la București.¹³

Astfel, fără a tăgădui influența fanarioților din familia grecilor Moruzi sau a armeanului Manuc Bey asupra procesului negocierilor ruso-turce, bunele oficii ale cărora rușii erau gata să le primească încă la începutul anului 1811, în schimbul posturilor înalte, decorațiilor și moșiilor,¹⁴ totuși, factorii decisivi ce au determinat semnarea Tratatului de pace de la București au fost cei de natură *geopolitică*. Ministrul de război al Rusiei M.B. Barklay de Tolly avea să-i scrie lui Alexandru I la începutul anului 1812 că, „Pacea cu Turcia este, cu siguranță, singura modalitate de a evita războiul cu Franța, pentru că, văzându-ne liberi pe flancul nostru stâng și pierzându-și influența asupra Turciei, Napoleon nu va dori să se expună întregii energii a națiunii ruse și a tuturor forțelor și resurselor, atât de înțelept desfășurate de Majestatea Voastră la granițele noastre. (...) Pacea cu Turcia este, așadar, primul pas care trebuie făcut pentru a asigura succesul într-un război împotriva Franței”.¹⁵ Tratatul ruso-turc din 1812 nu a fost decât rezultatul unui *compromis de ultimă oră* între Imperiul Rus, care urmărea anexarea integrală a celor două Principate Române, și Imperiul Otoman, care „își apăra pozițiile, dar ca să iasă basma curată nu se sinchisea de împărțirea Moldovei”.¹⁶

De observat că după semnarea preliminariilor în luna mai a anului 1812, adică în faza decisivă a negocierilor, se reliefează încă un factor important în mersul tratativelor – *influența externă* (îndeosebi cea a Marii Britanii). Factorul preponderent în interesul manifestat de englezi în primele decenii ale secolului al XIX-lea pentru acest colț al Europei, după cum sublinia Paul Cernovodeanu, a fost cel *politic* – evoluția *Problemei Orientale* în contextul rivalității acerbe ruso-turce și a începutului mișcării de eliberare a populațiilor balcanice de sub dominația Porții, dând naștere la numeroase complicații de ordin diplomatic în care au fost amestecate toate Marile Puteri continentale.¹⁷

Iată de ce, în ajunul inevitabilului conflict franco-rus, Marea Britanie era cointeresată în eliberarea forțelor militare ale Rusiei imobilizate pe linia Dunării, în dezlegarea mâinilor libere țarismului pentru ca trupele ruse să poată fi îndreptate spre Neman, însă nu cu prețul unor mari cuceriri (mai ales în Caucaz). La 1812, rușii și-au evacuat trupele din Anapa, Poti și Ahalkalaki (care vor fi obținute de ruși ulterior, conform Păcii de la Adrianopol, în 1829), dar au rămas în Suhumi și Redut-Kale, controlând, de fapt, întreg litoralul Abhaziei, Megreției și Guriei

(cca 200 km din litoralul oriental al Mării Negre).¹⁸ Ezitarea Sultanului în ratificarea tratatului se explica în special din cauza articolelor referitoare la cedarea anumitor posesiuni asiatice ale Turciei. P. V. Ciceagov menționase că a fost surprins să afle că „domnul Stratford Canning, care ar fi trebuit să acționeze de comun cu noi, a folosit toată influența sa pentru a-l împiedica pe sultan să accepte aceste articole ale păcii. A uitat de pericolul real și general și s-a gândit doar la ce rău ar putea fi pentru India engleză dacă Rusia s-ar stabili în Caucaz. Aceasta este politica Angliei: cea mai mică umbră a unui pericol pentru coloniile sale o obligă să-și schimbe politica externă și să sacrifice beneficiile aliaților săi”.¹⁹

Constatăm, astfel, că în istoriografie predomină opinia că diplomației engleze i-a revenit un rol important și, în fond, pozitiv în soluționarea conflictului ruso-turc, contribuind la semnarea Păcii de la București.²⁰ Realismul a prevalat însă nicidecum în detrimentul pragmatismului britanic.

Diplomația europeană acreditată la Constantinopol și la St. Petersburg, în special englezul Stratford Canning și contele Constantino Ludolf (reprezentant al Regatului Celor Două Sicilii la Poartă), precum și omologul acestuia, Antonio Maresca Donnorso, duce de Sierra Capriola (reprezentantul Neapolului la Curtea imperială rusă),²¹ au colaborat activ cu împrumutării ruso-otomani trimiși la București pentru a elabora un text acceptabil pentru ambele părți.²² În această sinergie anglo-burbonă s-a evidențiat, pe lângă tânărul diplomat britanic Canning (1786-1890), și rolul lui Ludolf, care a sperat ca o „pace fără alianță”, singura posibilă, să permită țarului să-și îndrepte forțele armate de la Dunăre spre granițele de Vest ale Rusiei pentru a face față iminentei invazii napoleoniene asupra imperiului.²³

Iată de ce Galib efendi, primul împrumutător al Porții la negocierile de la București, considera, în primăvara anului 1812, necesar de a evita pe orice cale *provocarea Angliei*.²⁴ De remarcat, în acest context, opinia istoricului francez Jacques Godechot cu privire la inferioritatea flotei franceze față de forțele navale ale Marii Britanii, după *dezastrul de la Trafalgar* (21 octombrie 1805), care consideră că aceasta și explică, în mare parte, „eșecul final al lui Napoleon”.²⁵

Totodată, Franța urma să fie asigurată pe toate căile de „bunele intenții” ale Turciei față de ea, atât în prezent, cât și în viitor, „fiind de acord cu orice, exceptând ruperea raporturilor cu Anglia”.²⁶ De aceea, potrivit sfatului lui Galib efendi, cea mai bună ieșire din situația dificilă creată urma să fie trimiterea de urgență la Paris a unui delegat special, competent („*sage, raisonnable, éloquente, capable de riposte, honette*”), care ar prezenta personal împăratului Franței Napoleon Bonaparte (și nu prin serviciul ambasadorului francez de la Istanbul) poziția oficială a Imperiului Otoman. Aceste măsuri ar fi putut permite, după cum considera diplomatul otoman, „cel puțin să câștigăm timp, așteptând să vedem ce se va întâmpla în continuare, pentru a acționa conform circumstanțelor”.²⁷

În final, drept concluzie importantă cu privire la poziția Marilor Puteri vizavi de negocierile ruso-turce, Galib efendi menționase că: „nici Austria, nici Franța nu sunt disponibile de a accepta un alt tratat de pace decât cel ce va garanta Imperiului Otoman integritatea sa teritorială”.²⁸

Prin urmare, Alexandru I a putut să contracareze atacul francez pe teritoriul Rusiei, în timp ce sultanul a început să cunoască un inamic invizibil: *ciuma*. Kutuzov primise încă în ianuarie 1812 o scrisoare de la Baronul Hübsch, trimisul Danemarcei și Saxoniei la Constantinopol, în care era atenționat despre apariția unor focare de ciumă în capitala Imperiului Otoman.²⁹ Primele simptome ale epidemiei au apărut în primăvară lui 1812, dar nimeni nu a putut prezice că această molimă se va răspândi în întreg imperiul și că va decima populația Constantinopolului până la sfârșitul anului.³⁰

Astfel, vom constata că acesta a fost un război – *Osmanlı-Rus Savaşı* – al celor trei sultani otomani (Selim III, Mustafa IV, Mahmud II) și al ambițiosului Alexandru I, în spatele cărora a dominat mult timp Napoleon I Bonaparte. În concepția lui Alexandru I, ca și în aceea a șefilor U.R.S.S.-ului, cum bine a observat Gheorghe Brătianu, *Basarabia nu a fost niciodată altceva decât un mijloc și nu un scop. Începând cu 1812, politica rusească țintea mult mai departe, s-a oprit pe Prut, împotriva voinței ei, fiind obligată de circumstanțe...*³¹

Împăratul rus, la rândul său, dorind să-și asigure flancul de sud al imperiului, spera să-i aibă pe otomani în calitate de *aliați* în ajunul iminentu-

lui conflict european împotriva Franței napoleoniene. Fapt ce a determinat moderarea în primăvara anului 1812 a pretențiilor sale inițiale.

După încheierea păcii, cronicarul Zilot Românul vine cu următoarea constatare: „Așadar, fără zăbavă, fu silit de încheie pacea, cu darea Basarabiei și a părții Moldovei până la apa Prutului să și iscălire tractaturile (...) rămânând Țara Valahiei și Moldovei până în Prut tot cum au fost mai înainte, adică cu *pravilile și privileghiurile* lor și cu domni orânduși de la Poartă”.³² Anexarea teritoriului Moldovei trans-Prutene, adică de la Est de Prut, nu înseamnă însă că ar fi existat o Țară a Moldovei „de Est”. Teritoriul moldovenesc cuprins între râurile Prut și Nistru nu a alcătuit până la 1812 o entitate teritorial-administrativă aparte sau separată a Principatului.

La o nouă răbufnire a crizei Orientale – în 1856, Rusia țaristă a fost învinsă, fiind impusă de „areopagul european” să reîntoarcă Principatului Moldovei o parte din Basarabia anexată: cca 10 288 km² (10 754 verste²) cu o populație de cca 127 451 oameni.³³

Însă, la 1878, după 22 de ani de integrare și dezvoltare națională firească, această bucată de pământ a fost din nou anexată de către Rusia, conform deciziilor congresului de la Berlin.

Războaiele și conflictele armate continue, de rând cu crizele interne, de la începutul secolului al XX-lea și, mai ales, Primul Război Mondial (1914-1918) au pecetluit soarta Imperiului Otoman, determinându-i sfârșitul. În cele din urmă, Imperiul, ajungând în starea „omului bolnav al Europei”, așa cum fusese catalogat, a dispărut de pe harta lumii în 1922 (Mehmed VI Vaheddedin a fost ultimul sultan: 1918-1922, moare în exil în 1926). Din punct de vedere geostrategic, zona sa de influență interesa de secole atât Imperiul Țarist, cât și puterile occidentale.³⁴ Imperiul Otoman, odată *tricontinental*, s-ar fi dezintegrat cu mult timp înaintea acestui moment tardiv dacă puterile occidentale nu l-ar fi menținut în viață în mod artificial, cu scopul de a avea o forță de contrapondere contra Rusiei – care, la acea dată, și-a sfârșit existența ca imperiu (în februarie 1917) și ulterior, în decembrie 1922, din Rusia Sovietică se formează URSS.

Reamintim că, imediat după lovitura de stat din octombrie 1917 (*revoluția bolșevică*), guvernul sovietic a renunțat la toate tratatele in-

egale, încheiate de Rusia țaristă, și a respins acordurile secrete anexioniste cu participarea sa, dându-le publicității. Adoptând „Decretul despre Pace”, la cel de al II-lea Congres al Sovietelor din Rusia din 26 octombrie (8 noiembrie) 1917, guvernul sovietic a proclamat denunțarea necondiționată și imediată a tuturor tratatelor secrete și elimina „diplomația secretă, din partea sa exprimând intenția fermă de a efectua toate negocierile absolut deschis în fața întregului popor”.³⁵ În acest *Decret*, scris de către V. I. Lenin, a fost dată și definiția *Anexării unui teritoriu*:

„Prin anexarea sau acapararea pământurilor străine Guvernul înțelege în conformitate cu conștiința juridică, în general, a democrației și claselor muncitoare, în special, orice alipire la un stat mare sau puternic a unui popor mic sau slab fără acordul precis, a dorinței acestui popor în mod clar și benevol exprimate, indiferent de faptul când o astfel de încorporare forțată s-a comis, și indiferent de cât de dezvoltată sau înapoiată este națiunea anexată forțat sau forțat reținută în interiorul granițelor statului dat. Indiferent, în cele din urmă, de faptul dacă națiunea trăiește în Europa sau în țări îndepărtate, de peste mări.”³⁶

În *Adresarea* Guvernului sovietic din 11(24).11.1917, semnată de Comisarul Poporului al Afacerilor Externe se spunea că: „Consiliul Comisarilor Poporului din prima zi a existenței sale a declarat deschis că nu consideră poporul rus legat de vechile acorduri, încheiate în spatele poporului în favoarea claselor burgheze din Rusia și țările aliate.”³⁷

Vom remarca, astfel, că și Tratatul de pace ruso-turc semnat la București, prin care s-a pecetluit la 16 (28) mai 1812 destinul Basarabiei, a avut o finalitate juridică tocmai peste 109 ani – la Moscova. Deoarece poziția statului sovietic (*Republicii Sovietice Federative Socialiste Ruse* – succesoarea Imperiului Rus) din acea perioadă, în problema tratatelor țariste, și-a găsit reflectarea în încheierea unor noi tratate cu țările din Orient.

Acest important tratat ruso-turc, semnat la Moscova (martie 1921), a fost identificat în procesul cercetărilor noastre consacrate comemorării a două sute de ani de la anexarea Basarabiei (2012)³⁸

într-o culegere de documente mai puțin accesibilă a *Departamentului administrativ al Comisarilor Poporului din URSS*. Colecția de documente, publicată la Moscova în 1944, poartă notificarea „Pentru uz de serviciu” (*Управление делами Совнаркома СССР. Для служебного пользования*) și conține cele mai importante decrete, instrucțiuni, note, directive, decizii cu privire la viața politică, economică, culturală și ideologică – toate acestea formând imaginea statului sovietic în primii douăzeci de ani de existență. Astfel, succesorii imperiilor Țarist și Otoman – Republica Sovietică Federativă Socialistă Rusă și Marea Adunare Națională a Turciei – au semnat la Moscova, la 16 martie 1921, *Tratatul ruso-turc* de „prietenie și frăție”. Tratatul includea 16 articole și 4 anexe, fiind semnat din partea RSFSR de către Gheorghe V. Cicerin, Comisarul poporului pentru afaceri externe, și Jalal ad-Din Korkmasov (Дж. Коркмасов), iar din partea Turciei de către Yusuf Kemal-bey, Riza Nur și Ali Fuad-pașa. Tratatul a fost ratificat de VȚIK (ВЦИК) pe 20 iulie 1921 și de Marea Adunare Națională a Turciei (MANT) la 31 iulie 1921. Schimbul instrumentelor de ratificare s-a făcut pe 22 septembrie 1921 la Kars.³⁹

Tratatul, semnat la 16 martie 1921, stipula părților semnatare să nu recunoască niciun tratat de pace sau alte acte internaționale, în cazul în care ar fi impuse cu forța să adere la una dintre părți (articolul 1), anulându-se tratatele inegale ale guvernului țarist cu Turcia (articolul 6), fiind declarate nule orice fel de acțiuni și drepturi referitoare la regimul stabilit de aceste tratate (articolul 7).⁴⁰

Este important că, din punct de vedere al dreptului internațional, *Tratatul de la Moscova* consemnase, în articolul VI, precum că părțile contractante consideră toate tratatele precedente, semnate de Imperiile Otoman și Țarist, ca fiind anulate, acestea pierzându-și puterea juridică:

„Articolul VI

Ambele părți contractante recunosc că toate tratatele încheiate până în prezent între cele două țări nu corespund intereselor reciproce. Prin urmare, sunt de acord să recunoască aceste tratate drept reziliate și ne-avenite. Guvernul Republicii Sovietice Federative Socialiste Ruse de-

clară, în particular, că consideră Turcia liberă de orice obligații financiare sau de alt gen în baza actelor internaționale încheiate anterior între Turcia și guvernul țarist.”⁴¹

„Articolul VII

Guvernul Republicii Sovietice Federative Socialiste Ruse, recunoscând capitulațiile incompatibile cu dezvoltarea națională liberă a tuturor țărilor, precum și punerea în aplicare deplină a drepturilor sale suverane, le consideră ca nule și pune capăt drepturilor și acțiunilor, care au vreo legătură cu acest regim.”⁴²

A trebuit să treacă mai bine de un secol, pentru ca Rusia (deja cea sovietică) să recunoască oficial, chiar dacă indirect, nulitatea consecințelor Tratatului de Pace de la București din 1812; deși, cu trei ani mai devreme, populația Basarabiei și-a decis de sine stătător destinul prin Actul Unirii din 27 martie 1918, rezolvând, astfel, echitabil *Problema basarabeană*.

Însă diplomația sovietică din perioada interbelică (și nu doar) continua să considere cu aroganță, precum a declarat la 4 iulie 1930 ambasadorul URSS la Viena: „Punctul de vedere sovietic privind Basarabia rămâne neschimbat. Revendicările noastre nu se bazează, de fapt, pe argumente de natură etnică sau istorică, ci de natură juridico-internațională, economică, tehnică și socială. O putere poate revendica un teritoriu nu numai bazându-se pe argumente etnice și istorice...”⁴³ (*Sic!*)

Reieșind din faptul că **esența acestei probleme** rezidă în existența hotarului pe talvegul râului Prut, aceasta fiind o problemă etno-politică a națiunii române – consecință a vechii *chestiuni Orientale*, cu impact internațional de lungă durată – ea dăinuie până-n prezent, așteptându-și soluționarea istorică. Conchidem că *Anul 1812* a fost un an de cotitură, ce a provocat mutații geopolitice de lungă durată, cu implicații nefaste asupra procesului identitar al populației majoritare din Basarabia.

La o distanță de două sute de ani de când am devenit, din nefericire, vecini cu Rusia (1791-1991), în iunie 1991, Senatul Statelor Unite (*Congresul 102, Sesiunea 1, Rezoluția Senatului 148*) adoptase o Rezoluție

„Pentru a exprima convingerea Senatului că Statele Unite trebuie să susțină dreptul la autodeterminare al poporului din Republica Moldova și Bucovina de Nord”, în care, printre altele, se stipula expres că: „Moldova a fost invadată în 1806 de către Armata Rusă și anexată de către Imperiul Rus în 1812 ca rezultat al Tratatului Ruso-Turc de la București” (*Moldavia was invaded in 1806 by the Russian Army and annexed by the Russian Empire in 1812 as a result of the Russo-Turkish Treaty of Bucharest.*)⁴⁴

Parlamentul tânărului stat Republica Moldova a dat o apreciere juridică tratatelor anexioniste, ce stipulaseră rășuirea Țării Moldovei. În *Declarația de Independență a Republicii Moldova*, semnată la 27 august 1991, „actele de dezmembrare a teritoriului național de la 1775 și 1812” sunt considerate „ca fiind în contradicție cu dreptul istoric și de neam și cu statutul juridic al Țării Moldovei, acte infirmate de întreaga evoluție a istoriei și de voința liber exprimată a populației Basarabiei și Bucovinei”.⁴⁵

În prezent, este necesar nu doar simbolic să revenim *ad initio* – de acolo de unde am pornit sau altfel spus – să substituim *ratificarea* de la Wilno-1812 (a Tratatului de pace de la București, făcută de către Alexandru I) cu *Actul* de la Vilnius-2013 (când a fost parafat *Acordul de Asociere a Republicii Moldova cu UE* de către premierul Iurie Leancă și Înalțul Reprezentant al UE pentru Afaceri Externe și Politică de Securitate, Catherine Ashton)⁴⁶ și să reamintim că nulitatea juridică a Tratatului ruso-turc din 1812 cade sub incidența Tratatului sovieto-turc, semnat la Moscova (1921). Deoarece pasul nostru decisiv spre apropierea-aderarea la UE (pe data de 4 martie 2022, Republica Moldova a depus oficial *cererea de aderare* la Uniunea Europeană),⁴⁷ este, în fond, o revenire întârziată în sânul civilizației tradiționale – europene, ce nu poate fi calificată doar ca un „premiu real” sau unul ipotetic, ci ca o legitimă restabilire a unei situații geopolitice, deși parțiale, rectificându-se urmările nefastului Tratat de pace ruso-turc din 1812, ce a fost ratificat la Wilno (Vilnius) acum mai bine de două secole... Chestiunea basarabeană fiind o problemă etno-politică rezolvată la 1918, dar care a fost redeschisă în urma reconfigurării geopolitice după cel de-Al Doilea Război Mondial, drept urmare, rămâne să mai dăinuie și în prezent.

Note ■

¹ Rezultatele cercetărilor (monografii și cca 150 de articole și studii) s-au bucurat de numeroase recenzii pozitive și au fost prezentate în cele 15 cărți, printre care: *Pacea de la București. (Din istoria diplomatică a încheierii tratatului de pace ruso-turc de la 16(28) mai 1812)*. Chișinău: Știința, 1992, 1993, 200 p. [Coautor: Ion Jarcuțchi]; Ediția a II-a, rev. și ad., Chișinău, 2015, 408 p.; *Principele Constantin Ypsilanti, 1760-1816*. Chișinău: Civitas, 1999, 175 p.; *Ο Ηγεμονας Κωνσταντινος Υψηλαντης*. Θεσσαλονικη: Αδελφων Κυριακιδη, 2008, 347 p. (l. gr.); *Ο Ειρηνουπολεως και Βατοπαιδιου Γρηγοριος (1764-1846) σε ρουμανικα και ρωσικα εγγραφα*. Αθηνα, 2011, 167 p. [l. gr., coautor: Florin Marinescu]; *Geneza problemei basarabene – 1812*, București - Brăila, 2016, 368 p.; *Anul 1812 în destinul neamului românesc (Anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus)*. Ed. a III-a, rev. și adăugită. Chișinău: Litera, 2018, 312 p.; *Prutul în destinul neamului românesc (O antologie literară a râului)*. Ediția a II-a, revăzută și completată. Chișinău: Lexon-Prim, 2021, 314 p.; *Între pace și război: Domnii fanarioți în contextul raporturilor internaționale (1774-1812)*. Chișinău: Cartdidact, 2021, 429 p.

² Alexandru Boldur, *Basarabia și relațiile româno-ruse*, Chișinău: Ed. Timpul, 2017, p. 6.

³ Gheorghe I. Brătianu, *Basarabia: drepturi naționale și istorice*, / Ediție îngrijită de Nicolae Enciu, Chișinău: Știința, 2023, p. 213.

⁴ А.М. Лазарев, *Молдавская советская государственность и бессарабский вопрос*. Кишинев., 1974, p. 65, 71-73; Vezi: В. Дембо, *Бессарабский вопрос*. Москва, 1924; Л.И. Александри, *Бессарабия и бессарабский вопрос*. Москва, 1925.

⁵ *Istoria RSS Moldovenești din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre*, Chișinău, 1984, p. 372-373.

⁶ М. Мельтюхов, *Бессарабский вопрос между мировыми войнами. 1917-1940*. Москва, 2010, с. 8.

⁷ S. Nazaria, V. Stepaniuc, *Problema basarabeană în istoriografie. 1917-1947*. Chișinău, 2010, p. 8-9.

⁸ <http://www.europalibera.org/content/article/24706490.html> <http://www.cotidianul.ro/istoria-dupa-putin-1812-anul-de-gratie-al-moldovei-193989/> (ultima accesare 7.04.2023)

⁹ Mihai Eminescu, *Între Scylla și Charybda. Opera politică*. Ed. a II-a. Chișinău, 2008, p. 110.

¹⁰ Mihail Kogălniceanu, *Dorințele Partidei Naționale în Moldova*, (1848), în: M. Kogălniceanu, *Opere*, Chișinău: Știința, 2020, p. 437 (Colecția „Moștenire”).

¹¹ Mihail Kogălniceanu, *Dorințele Partidei Naționale în Moldova*, (1848), în: M. Kogălniceanu, *Opere...*, p. 457.

¹² Vezi: A. Goșu, *Rusia la Dunărea de Jos. Pacea de la București (mai 1812)*, în: „Studii și Materiale de Istorie Modernă” (SMIMod), 1996, X, p. 19-95; L. Boicu, *Principatele Române în raporturile politice internaționale (1792-1821)*. Iași, 2001; M. Stroia, *România, marile puteri și sud-estul Europei (1800-1830)*. București, 2002.

¹³ Armand Goșu, *Între Napoleon și Alexandru I. Contextul internațional al anexării Basarabiei*. Ediția a II-a, revăzută și adăugită, Iași: Polirom, 2022, 384 p.

¹⁴ *Внешняя политика России XIX и начала XX века [«ВПР»]: Документы Российского министерства иностранных дел. Серия I (1801-1815). Т. VI (1811-1812)*, Москва: Госполитиздат, 1962, с. 61.

¹⁵ *Ibidem*, p. 267.

¹⁶ Gheorghe I. Brătianu, *Basarabia: drepturi naționale și istorice*, / Ediție îngrijită de Nicolae Enciu, Chișinău: Știința, 2023, p. 208.

¹⁷ Cernovodeanu P., *Interese economice engleze la Dunărea de Jos și Marea Neagră între 1803-1829*, în: „Revista de Istorie”, 1975, 28/11, p. 1707.

¹⁸ Фадеев А.В., *Бухарестский мир 1812 года и вопрос о кавказских границах*, // „Ученые записки историко-филологического ф-та Ростовского государственного университета им. В.М. Молотова”. Серия История СССР, 1952, XXI/3, p. 84.

¹⁹ Из записок адмирала Чичагова. Дела Турции в 1812 году, // „Русский архив”, 1870, VIII/9, coloanele 1543-1544.

²⁰ Д. Г. Гулиа, *К истории восточного вопроса. Русско-турецкая война. 1806-1812 гг. и Англия*. Сухуми, 1978, p. 84-86; И. Г. Гуткина, *Дипломатические отношения между Англией и Россией в 1810-1812 гг.*, // „Ученые записки Ленинградского университета.” Серия гуманитарных наук. 1943, Т. 87, p. 48-66; A.L. Manole, *Towards the Russo-Ottoman Peace (1810-1812): A difficult beginning of diplomatic career for the British Ambassador Stratford Canning*, în: „Research and science today. Revista științifică studentăască.” 2012, 3, p. 20-30; A. L. Manole, *Stratford Canning and the Romanian Principalities*, în: „Managementul Intercultural”, 2014, XVI/ 2 (31), p. 197-199.

²¹ M. Pezzi, *Aspettando la pace – L’Impero ottomano nei documenti diplomatici napoletani*, Cosenza, 2002, p. 113.

²² A. L. Manole, *Stratford Canning and the Romanian Principalities*, în: „Managementul Intercultural”, 2014, XVI/ 2 (31), p. 199.

²³ M. Pezzi, *1812. L’anno fatale nell’Impero Ottomano (guerra, pace e peste)*, Tricase, 2016, p. 35-54.

²⁴ Ch. Lemerrier-Quelquejay, *La Russie, la France et la Turquie a la veille de la campagne de Russie. Un document inédit des Archives de L’Empire Ottoman*, în: „Cahiers du Monde Russe et Soviétique”, vol. VI. Nr.2 (Avril-juin), 1965, p. 243.

²⁵ Godechot J., *Les institutions de la France sou la Révolution et l’Empire*. IV ed., Paris, 1989, p. 614.

²⁶ Ch. Lemerrier-Quelquejay, *Op. cit.*, p. 243-244.

²⁷ *Ibidem*, p. 244.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ Сборник документов «М. И. Кутузов». Т. III (1808-1812), Москва, 1952, с. 790-791.

³⁰ M. Pezzi, *1812. L’anno fatale nell’Impero Ottomano (guerra, pace e peste)*, p. 79-177; S. Grigoruță, *Boli, epidemii și asistență medicală în Moldova (1700-1831)*, Iași, 2017, p. 52-53; M. M. Alexandrescu-Dersca, *Contribuții privind „ciuma lui Caragea” în București (1813-1814)*, în: „Muzeul de Istorie a orașului București. Materiale de Istorie și Muzeografie”, 1964, I, p. 355-365.

³¹ Gheorghe I. Brătianu, *Basarabia: drepturi naționale și istorice*, / Ediție îngrijită de Nicolae Enciu, Chișinău: Știința, 2023, p. 213.

³² Zilot Românul (Ștefan Fănuță), *Opere complete*, Ediție îngrijită, studiu introductiv, note, comentarii și indici de Marcel-Dumitru Ciucă, București, 1996, p. 308.

³³ И. Н. Халиппа, *Основные исторические данные о Бессарабии* // Труды Бессарабской Губернской Учёной Архивной Комиссии. Том II. Кишинев, 1902, с. 26.

³⁴ Ionuț Cojocaru, 1923: *dispar Imperiul și sultanul, se naște statul turc* <https://ionutcojocaru.ro/2015/12/27/1923-dispar-imperiul-si-sultanul-se-naste-statul-turc/> <https://historia.ro/sectiune/general/1923-dispar-imperiul-si-sultanul-se-naste-statul-575603.html> (accesat la 4.04.2023).

³⁵ Cf.: Н.В. Захарова, *Отказ Советского правительства от договоров царской России, нарушавших права народов восточных стран.* // Советский ежегодник международного права, 1962. Москва, Изд. АН СССР, 1963, с. 134; Р.А. Тузмухамедов, *Международное значение опубликования Советским правительством тайных договоров царской России.* Вопросы теории и практики международного права. Москва, Изд. ИМО, 1959; *Документы внешней политики СССР.* Том первый (7 ноября 1917 г. - 31 декабря 1918 г.). Государственное Издательство Политической Литературы. Москва, 1959, с. 13.

³⁶ *Документы внешней политики СССР.* Том первый (7 ноября 1917 г. - 31 декабря 1918 г.). Государственное Издательство Политической Литературы. Москва, 1959, с. 12.

³⁷ *Ibidem*, p. 24.

³⁸ Zezi: Vl. Mischevca, *De la Wilno la Vilnius*, în: Revista de știință și cultură *Limba Română*, Chișinău, 2014, anul XXIV, nr. 4, p. 185-191; Idem, *De la Wilno la Vilnius. Paralele istorice basarabene: 1812 - 1921 - 2013*, în: *Curtea de la Argeș.* Revistă de cultură. Anul VI. Nr. 11 (60), noiembrie 2015, p. 11-12.

³⁹ *Дипломатический словарь*, Т. III: С.-Я. Москва: Наука, 1986, с. 312-313; *Документы внешней политики СССР*, М., 1959. Т. III, с. 597-604.

⁴⁰ *Документы внешней политики СССР*, т. III. М., Госполитиздат, 1959, с. 597-600.

⁴¹ *Собрание узаконений и распоряжений правительства за 1921 г.* / Управление делами Совнаркома СССР. Москва, 1944, с. 977.

⁴² *Ibidem*, p. 977-978.

⁴³ Nicolae Ciachir, *Basarabia sub stăpânirea țaristă (1812-1917)*. București, 1992, p. 98.

⁴⁴ <https://www.congress.gov/bill/102nd-congress/senate-resolution/148/text?q=%7B%22search%22%3A%5B%22PL111-148%22%5D%7D&resultIndex=5>; Marius Diaconescu, *Document inedit: Senatul SUA susține Reunirea Moldovei cu România* <https://historia.ro/sectiune/general/document-inedit-senatul-sua-sustine-reunirea-573162.html> (ultima accesare: 6.04.2023)

⁴⁵ *Parlamentul Independenței: cronica foto-documentară.* / Coord. Sandulachi P., Darie Vl. Chișinău, 2010, p. 238.

⁴⁶ <http://timpul.md/articol/acordul-de-asociere-a-rm-cu-ue-a-fost-parafat-iurie-leanca-moldova-astazi-am-asigurat-drumul-nostru-spre-ue-51936.html>; După parafarea Acordului la Summit-ul Parteneriatului Estic de la Vilnius, care a avut loc pe 29 noiembrie 2013, au fost parcurse un șir de etape tehnice adiționale (în special traducerea) necesare pentru pregătirea semnării AA, în 2014. „Acordul de Asociere între Republica Moldova, pe de o parte, și Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice și statele membre ale acestora, pe de altă parte” a fost semnat la 27 iunie 2014 la Bruxelles, Belgia. Acordul a fost ratificat de Parlamentul RM pe 2 iulie 2014, iar de Parlamentul European pe 13 noiembrie 2014. <http://dcfta.md/continutul-acordului-de-asociere-dintre-rm-si-ue> (ultima accesare: 6.04.2023); Parlamentul RM a adoptat această lege organică, care prevedea: **Art. 1.** – Se ratifică Acordul de Asociere între Republica

Moldova, pe de o parte, și Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice și statele membre ale acestora, pe de altă parte, semnat la Bruxelles la 27 iunie 2014; **Art. 2.** – Guvernul va întreprinde măsurile necesare pentru realizarea prevederilor acordului menționat; **Art. 3.** – Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene va pregăti și va remite depozitarului instrumentul de ratificare. (<http://lex.justice.md/md/353829/>)

⁴⁷ La 23 iunie 2022, Consiliul European a recunoscut perspectiva europeană a Republicii Moldova și a decis să-i acorde statutul de *fară candidată pentru aderare la Uniunea Europeană*. (<https://mfa.gov.md/ro/content/maeiexplica-aderarea-la-ue>)

Abstract

Our split since 1812

Keywords: *Bessarabian question; Eastern question; Russian-Turkish Treaty of 1812; Soviet-Turkish Treaty of 1921; Moldova; Russian Empire; Turkish Empire; The Russian-Turkish war of 1806-1812.*

The legal nullity of the Russian-Turkish Treaty of 1812 falls under the scope of the Soviet-Turkish Treaty, signed in Moscow (1921). Because, our decisive step towards EU accession (on March 4, 2022, the Republic of Moldova officially submitted its application for accession to the European Union), is, in fact, a delayed return to the bosom of traditional European civilization, which cannot be qualified only as a "real award" or a hypothetical one, but as a legitimate restoration of a geopolitical situation, albeit partial, rectifying the consequences of the ill-fated Russo-Turkish Peace Treaty of 1812. The *Bessarabian question* being an ethno-political problem solved in 1918, but which was reopened following the geopolitical reconfiguration after the Second World War, as a result, remains to last even today.

Ioan C. POPA

O carte memorabilă despre Basarabia interbelică

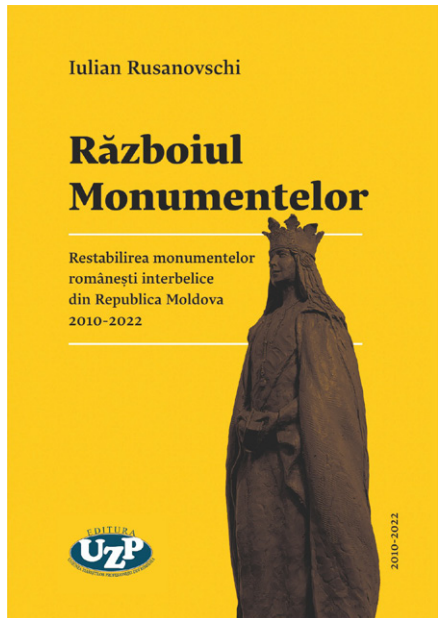
I.C.P. – sociolog, publicist și diplomat; doctor în sociologie (relații internaționale); cercetător asociat la Institutul de Sociologie al Academiei Române. Cărți publicate: *Români, Basarabia și Transnistria*, două ediții în limba română (București, 2009, 2012) și o ediție în limba rusă (Chișinău, 2010); *Mecanisme de putere ale regimului totalitar comunist în perioada bolșevismului. Impactul în Basarabia și Transnistria* (București, 2011); *Destine frânte. Pagini despre românii din Est (1917-1954)* (București, 2014); *Trei ani în preajma președintelui (1997-1999). Note și consemnări* (București, 2014); *Fața nevăzută a agresorului. Pactul Ribbentrop-Molotov și urmările lui pentru România* (București, 2017). Membru al Uniunii Ziariștilor Profesioniști din România.

Rareori un autor reușește să prezinte într-o carte istoria unei provincii și a unor monumente dintr-o perioadă determinată și, totodată, să redea viața de altădată acestor monumente dispărute, uitate sau neștiute de mulți dintre contemporani. În cazul de față, este vorba de avocatul Iulian Rusanovschi (n. 28 aprilie 1987, orașul Glodeni) și de piesele adunate în volumul **„Războiul Monumentelor. Restabilirea monumentelor românești interbelice din Republica Moldova”**, apărut la Editura Uniunii Ziariștilor Profesioniști din România (UZP) și tipărit la 1 Print Suceava.

Volumul, remarcabil atât prin conținutul său, cât și prin calitatea și forma grafică de realizare, ilustrează eforturile de mai bine de un deceniu întreprinse de autor pentru a identifica monumentele românești din perioada interbelică răspândite în spațiul basarabean și, totodată, de a mobiliza importante fonduri materiale, de energie și imaginație pentru a le readuce la viață. Suntem, așadar, în fața unei lucrări de cercetare istorică și arheologică și, în același timp, de ilustrare a rezultatelor la care s-a ajuns privind reabilitarea sau reconstrucția acestora.

Aria de cuprindere din acest volum se referă la localități ce au făcut parte din opt dintre

județele României Mari (Bălți, Cahul, Cetatea Albă, Hotin, Lăpușna, Orhei, Soroca, Tighina), iar monumentele evocate și readuse la viață privesc eroi români din Primul și Al Doilea Război Mondial, troițe dedicate deportaților de către regimul bolșevic, busturi sau statui ale regelui Ferdinand și ale reginei Maria, Turnul Dezrobirii Basarabiei, complexe muzeale ș.a., toate cu valoare simbolică deosebită pentru sacrificii făcute în numele libertății, al dragostei de neam și de țară.

Unele dintre monumentele restaurate se referă la Regele Ferdinand (Întregitorul), căruia i-au fost închinat cel puțin nouă busturi și două statui, și la Regina Maria, nepoată a Reginei Victoria și a Țarului Alexandru al II-lea, care au ocupat un loc binemeritat în conștiința românilor basarabeni din perioada interbelică. În volum sunt prezentate, de altfel, primirile entuziaste de care s-au bucurat în Basarabia vizitele princiere sau regale românești. Aflăm, astfel, că prima trecere prin Chișinău a cuplului format de Principele moștenitor Ferdinand și Prințesa Maria s-a petrecut în 1895, când tinerii prinți se aflau în drum spre Moscova pentru a participa la încoronarea Țarului Nicolae al II-lea al Rusiei. A urmat vizita suveranilor României Mari la Chișinău, între 20-23 mai 1920, după Unire, când Regele Ferdinand, într-un discurs rostit la cina oficială, organizată în sala Primăriei, a apreciat rolul țărănimii române dintre Prut și Nistru, „blândă și răbdătoare, care nu a așteptat alta decât dreptatea și lumina pentru suflet, după un veac de cufundare în întuneric prin nerespectarea limbii sale strămoșești în școală și biserică. Pe când toate celelalte limbi venite aici după răpirea Basarabiei s-au bucurat de carte, școală și biserică națională”. Cuplul regal român a revenit la Chișinău la 8 septembrie 1925, iar Regina Maria s-a mai aflat în capitala basarabeană la 30 mai 1927, când a participat la ședința Ligii Femeilor Române. De altfel, cu acordul reginei, mai multe școli din Basarabia i-au purtat

Liceul de fete „Regina Maria” din Chișinău

numele, cele mai renumite fiind Liceul de fete din Chișinău și Liceul mixt din Rezina, ambele cu rezultate deosebite în pregătirea tinerilor din epocă.

Titlul volumului (*Războiul Monumentelor...*) nu este ales întâmplător. El are în spate o realitate tristă, care durează de mai bine de opt decenii. Odată cu ocuparea Basarabiei de către URSS (iunie 1940), toate monumentele care aminteau de identitatea românească a teritoriului și apartenența sa la Regatul României au fost distruse din temelii.

Un exemplu concludent este bustul Regelui Ferdinand de la Ialoveni din fostul județ Lăpușna, realizat de sculptorul Al. Plămădeală și inaugurat la 29 iunie 1939.

Pe postamentul bustului restabilit în 2016 sunt înscrise datele privitoare la „războiul” cu acest monument.

Pe placa din față a soclului:

*„Regele Ferdinand I,
Întregitorul României
1914-1927”*

Pe placa din spatele postamentului:

*„Distrus iunie 1940
Restabilit 28.11.1943
Distrus iunie 1944
Restabilit la inițiativa avocatului Rusanovschi Iulian
Inaugurat 27.10.2016”.*

Mesajul din Cuvântul-înainte la acest volum este grăitor pentru profesiunea de credință a autorului: *„Războiul Monumentelor reprezintă lupta generației noastre împotriva uitării și a mancurtizării generate de propaganda sovietică... Războiul cultural și spiritual împotriva românilor*

Bustul Regelui Ferdinand de la Varnița, finisat și inaugurat în 1939, profanat, demontat și mutat de sovietici în Transnistria, unde i s-a pierdut urma, fiind, probabil, trimis la topit, ca și clopotele bisericilor.

Inaugurarea monumentului reabilitat a avut loc la 15.09. 2018

basarabeni a fost început de sovietici odată cu raptul de la 1940 prin distrugerea monumentelor de for public, a bisericilor și a cimitirelor de eroi. Începând cu anul 2010, am intrat într-o contraofensivă legitimă de refacere a monumentelor interbelice și a operelor comemorative de război distruse de bolșevici”.

Abstract

A memorable book about the interwar Bessarabia

Keywords: *Bessarabia; Romanian monuments; the interwar period; Ferdinand I King of Romania; Queen Marie of Romania*

The volume „*War of the Monuments. The restoration of interwar Romanian monuments from the Republic of Moldova*”, author Iulian Rusanovschi, brings to the reader a historical and archaeological research and, at the same time, an illustration of the author’s research results regarding the rehabilitation or reconstruction of war memorials destroyed by the Bolsheviks.

Anatol PETRENCU

Jurnalistul Valeriu Saharneau, despre marea pacoste a omenirii *Note de lectură pe marginea cărții* *„Război pe timp de pace”*

A.P. – doctor habilitat în științe istorice, profesor universitar. În 2010, a făcut parte din Comisia pentru studierea și aprecierea regimului comunist totalitar din Republica Moldova. Din octombrie 2010 este directorul Institutului de Istorie Socială și redactor-șef al revistei „ProMemoria”.
Cărți publicate: *România și Basarabia în anii celui de-Al Doilea Război Mondial* (1999), *Polonezii în anii celui de-Al Doilea Război Mondial. Istoria politică* (2005), *Basarabia în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial: 1939-1945* (2006), *Varșovia văzută de un istoric basarabean* (2006), *Istoria contemporană: studii, materiale, atitudini* (2011).

Cartea cunoscutului jurnalist basarabean Valeriu Saharneau cuprinde o *Prefață* și 90 de articole publicistice care reflectă evenimentele din Ucraina, Republica Moldova, Europa etc., în perioada ianuarie-decembrie 2022¹. Valeriu Saharneau are o bogată experiență jurnalistică, a fost deputat în Parlamentul Republicii Moldova (2011-2014) și cunoaște foarte bine realitatea politică a spațiului pruto-nistean.

Volumul semnat de Valeriu Saharneau începe cu o serie de materiale analitice scrise pe marginea unor evenimente prevestitoare, menite să anunțe pătrunderea lentă, dar brutală, a duhului războiului pe domeniul parcă înveșnicit al păcii pogorâte peste Europa după cel de-Al Doilea Război Mondial. Este vorba de protestele înecate în sânge din Kazahstan, de la începutul anului 2022, și intervenția militară a Rusiei și a altor state membre ale Organizației Tratatului de Securitate Colectivă (OTSC)² în această țară.

În continuare, în carte își găsesc oglindire mai multe probleme fundamentale care au preocupat lumea în săptămânile de dinaintea inva-

ziei Rusiei în Ucraina, în momentul intervenției și, mai cu seamă, după dezlănțuirea propriu-zisă a războiului. Este vorba, în primul rând, de analiza statului-agresor, Federația Rusă (FR), și a conducerii acestuia, de ambițiile rușilor pe plan internațional și, în mod special, de a pune stăpânire pe teritoriile fostei URSS, iar în perspectivă – și pe ale fostelor state din blocul Tratatului de la Varșovia. Este semnalat limbajul bătărănesc al șefului delegației ruse Serghei Reabkov, viceministru al Afacerilor Externe al FR: „NATO trebuie să-și ia catrafusele și să meargă la granițele de până la 1997”, frază rostită înaintea întâlnirii de la Geneva a delegațiilor SUA și FR din ianuarie 2022 (p. 28). În mod firesc, un diplomat de carieră, așa cum este Serghei Reabkov, nu-și permite un astfel de comportament. În cazul dat însă, prin obrăznicie, rușii au vrut să demonstreze poziția de „mare putere” a FR, egală cu a SUA. Curând însă, nu doar Lumea, ci și rușii se vor convinge că „măreția” și puterea lor este falsă, iluzorie.

Valeriu Saharneau analizează și prezintă cititorilor comportamentul președintelui Federației Ruse, Vladimir Putin. După invazia militarilor ruși în Ucraina, în sfârșit, scrie autorul, „V. Putin s-a făcut mare: marea pacoste a omenirii” (titlul articolului, p. 82), explicând convingător că războiul lui V. Putin împotriva Ucrainei va intra în istorie prin absurdul motivelor dezlănțuirii lui. V. Saharneau exprimă o opinie absolut corectă: după destrămarea URSS și declararea suveranității de stat a FR, Kremlinul a avut șansa să „ridice din genunchi” Rusia prin „a o dezvoltă economic, social, științific, tehnologic și cultural”, asta în condițiile în care Rusia rămâne a fi „cea mai mare țară de pe planetă ca teritoriu și cea mai bogată țară din lume ca resurse naturale disponibile” (*Ibidem*). V. Putin et K° au ales calea încălcării ordinii mondiale, bazată pe respectarea tratatelor internaționale, recunoașterii frontierelor existente, au ales calea războiului.

Autorul cărții critică motivele invadării Ucrainei de către Rusia, (motive) expuse de V. Putin: „nevoia” de a „denazifica Ucraina” și de a „elibera poporul ucrainean de sub jugul juntei naționaliste care a acaparat ilegal puterea în 2014” (p. 84), remarcând că, în decembrie 2021, V. Putin vorbea de alte cerințe față de Ucraina, acum însă (24 februarie 2022, *a. p.*) le schimbase. „Dar asta nu mai contează”, scrie autorul (*ibidem*). El amintește de convingerea lui V. Putin că operațiunea militară

va fi un blitzkrieg („război fulger”), că ucrainenii vor aștepta soldatul rus cu flori, pâine și sare. Dar, continuă autorul cărții, „ca pe orice agresor, soldatul trimis de Kremlin a fost întâmpinat cu gloanțe” (*ibid.*).

În materialele publicate, Valeriu Saharneanu a analizat și expus convingător caracterul și viziunile războinice ale liderului de la Kremlin, Vladimir Putin, cel care este vinovat de uciderea a zeci de mii de ucraineni-militari, care-și apără Patria, dar și, mai ales, civili: copii, femei, bătrâni, de distrugerea orașelor, altădată - înfloritoare, construite cu eforturile multor generații, de sechestrarea și deportarea în interiorul FR (dar și în Crimeea cotoșită în 2014) a mii de cetățeni ucraineni, inclusiv copii. Autorul cărții a constatat că pentru Putin „ideea dominantă, foarte dureroasă a perioadei de după 1991”, este că Războiul Rece „s-a încheiat cu victoria zdrobitoare a Occidentului în fața Imperiului sovietic și a comunismului, identificat cu acesta” (p. 52). Autorul reflectă lupta eroică a ucrainenilor pentru apărarea Patriei lor – Ucraina -, stat suveran și independent, cofondator al ONU, recunoscut internațional în frontierele anului 1991.

Un alt subiect asupra căruia s-a aplecat autorul cărții este legat de realitățile din RM, în mod special, de comportamentul conducerii și matrapazlăcurile Coloanei a 5-a rusești în zonă. Articolele analitice, cuprinse în volum, ating, bineînțeles, și alte subiecte de actualitate.

Pe fundalul războiului agresiv, nemilos, barbar și sângeros, purtat de FR în Ucraina, autorul cărții a atras o atenție deosebită poziției luate și politicii promovate de guvernarea de la Chișinău. Valeriu Saharneanu a semnat un articol de o importanță excepțională, inserat în cartea prezentată. Titlul materialului „Republica Moldova suportă lovitura de bumerang a propriei politici de nealinie la sancțiuni” (p. 106-109, scris la 23 martie 2022).

Merită atenția cititorilor și observațiile autorului referitoare la Vladimir Jirinovski, care a murit la câteva zile după începerea invaziei rusești în Ucraina (6 aprilie 2022). Valeriu Saharneanu menționează: Jirinovski „a fost lăsat de Kremlin să se impună în societate și în străinătate drept un om spurcat la gură, adică trivial, vulgar, indecent, porcos, scârbos, imoral, deșucheat, delirant, devenind cu anii însuși spiritul, sufle-

tul, duhul, emblema *sui-generis* a regimului Putin. Excentric, zvăpăiat, nebunatic și fanfaron, Jirinovski l-a ajutat pe Putin în cea mai importantă treabă de când se află în fruntea Rusiei - îndobitocirea rușilor și băgarea în sperieți a străinilor” (p. 119). Moartea lui Jirinovski a fost ținută un timp în secret, fapt ce a stârnit dispute: e viu sau nu? Autorul cărții susține jurnaliștii ucraineni care afirmau: „Metaforic vorbind, la ora actuală, în Rusia nu există un mort mai viu decât Jirinovski” (p. 120). Semnatarul volumului continuă: „Acest lucru se întâmplă din simplul motiv că Jirinovski este sufletul care ține în viață trupul în agonie al regimului Putin. Ceea ce în limbaj politic s-ar putea traduce că Jirinovski este un *alter ego* al lui Putin, iar dispariția fizică a primului, ar anunța începutul sfârșitului, într-o formă sau alta, al celui de-al doilea” (*Ibidem*).

Un alt subiect interesant, abordat de autor, este cel al parității diplomatice moldo-ruse. Din diverse surse, aflăm că așa-numiții „diplomați” ruși sunt în realitate ofițeri de informații (spioni). În Republica Moldova, scrie Valeriu Saharneau, „ar *activa* peste 3000 de colaboratori, majoritatea dintre ei ar fi, nediplomatic vorbind, spioni” (p. 135). Această cifră „am auzit-o vânturată în popor”.

E scris bine: dacă numărul trimișilor Kremlinului în RM cu pașapoarte diplomatice este altul, atunci să știm și noi care este în realitate acel număr. Dar problema există. Știrea bună e că Bucureștiul a cerut chiar zilele acestea (7 iunie 2023) rușilor să micșoreze numărul „diplomaților” până la asigurarea parității. Este un exemplu demn de urmat și pentru conducerea proeuropeană a RM.

Acțiunile conducerii FR, ale lui V. Putin, atrocitățile comise de militarii ruși pe teritoriile vremelnice ocupate din Ucraina, rezistența eroică a ucrainenilor etc. rămân în centrul atenției autorului până la sfârșitul cărții. Tematica Transnistriei („*Republica Șeriff*”), problema ieșirii RM din Comunitatea Statelor Independente (p. 141-143), meditații asupra comportamentului Coloanei a 5-a rusești în RM³ (un articol este consacrat comportamentului fanilor lui Putin din RM pe data de 9 mai 2022, dar și acțiunilor ezitante ale guvernului, p. 177-180) sunt teme abordate de Valeriu Saharneau și expuse explicit.

În concluzie: volumul prezentat este o lucrare competentă, convingătoare, utilă atât specialiștilor și factorilor de decizie ai RM, cât și publi-

cului cititor larg. Valeriu Saharneanu nu a urmărit doar evenimentele zilelor de război, ci și a făcut comparații istorice, iar în unele cazuri - comparații cu opere ale clasicii literaturii române.

Felicitări autorului!

10 iunie 2023

Note ¹ Valeriu Saharneanu, *Război pe timp de pace. Anul de război 2022. Cronică publicistică*, Iași, Editura Princeps multimedia, 2023, 409 p.

² OTSC – este o alianță militaro-politică formată din Federația Rusă (FR), Armenia, Kazahstan, Kârgâzstan, Tadjikistan și Uzbekistan. Tratatul a fost semnat la 15 mai 1992.

³ În perspectivă, ar trebui să concretizăm, cred, pe cine avem în vedere când scriem/spunem „Coloana a 5-a”. Istoric, în Madridul înconjurat de patru coloane, susținătorii generalului Fr. Franco din oraș alcătuiau „Coloana a 5-a”. Erau agenți secreți. La noi, în RM, Dodon et K° pledează deschis pentru susținerea lui Putin. În schimb, există persoane care ori tac, ori afirmă că „vor în Europa”, așteaptă, în schimb, venirea cât mai grabnică a trupelor rusești să-i „elibereze”.

Abstract

Journalist Valeriu Saharneanu about the great humanity's nuisance

Keywords: Valeriu Saharneanu; The volume “War during Peacetime”; Putin; Russian Federation; Cold War; Republic of Moldova; Ukraine; European Union

The article presents journalist Valeriu Saharneanu's new book. An overview of the topics addressed by the author, that spotlights the invasion of the Russian Federation in Ukraine and the consequences of this unwanted war on the peace on the European continent.

Ion I. IONESCU

Bogăția și complexitatea lumii universitare (I)

I.I.I. – profesor universitar doctor, Departamentul de Sociologie și Asistență Socială al Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, autor a numeroase volume, studii și articole în reviste de specialitate din țară și străinătate, membru în comisii de doctorat, prodecan al Facultății de Filosofie și Științe Social-Politice, membru al Senatului Universității „Alexandru Ioan Cuza”, membru fondator al Societății Sociologilor din România, *Profesor Emerit* (2018).

Am citit recent, cu mare atenție, o carte de istorie (și sociologie) a educației¹, pe care mă străduiesc s-o prezint (cât mai repede) pentru a reține atenția celor interesați. Ca să nu se piardă din căldura tiparului și actualitatea informațiilor, voi prezenta mai întâi un conșpect al cărții (în alte articole pot insista asupra conținutului și studiilor de caz analizate de către autor).

Înainte de toate însă, câteva date despre William C. Kirby, profesor de studii chineze la Universitatea Harvard, profesor de administrarea afacerilor la Harvard Business School, președinte al Fondului Harvard-China, președinte al Centrului Harvard din Shanghai, fost profesor de istorie, de studii asiatice și decan la University College al Universității Washington, decan al Facultății de Arte și Științe de la Harvard (cu 10000 de studenți, 1000 de cadre, 2500 de angajați și un buget anual de peste un miliard de dolari). Are diplome obținute la Dartmouth College, Harvard University, Freie Universität Berlin, Universitatea Politehnică din Hong Kong. Este profesor onorific la universitățile: Peking, Nanjing, Fudan, Zhejiang, Academia de Științe Sociale din Shanghai etc., a fost profesor invitat la Universitatea Heidelberg și la

Universitatea Liberă din Berlin. Este membru al Academiei Americane de Arte și Științe. Toate acestea și multe altele au fost prilejuri de a învăța din bogăția și complexitatea lumii universitare, explică posibilitatea studiilor sale comparative privind învățământul superior din Europa, Statele Unite și China².

Pentru a scrie cartea *Empires of Ideas: Creating the Modern University from Germany to America to China*, autorul s-a bazat pe interviurile luate câtorva sute de lideri ai instituțiilor de învățământ superior german, american și chinez, instituții bine cunoscute în întreaga lume, alese și pentru faptul că le cunoștea din experiența personală³.

Cartea începe cu un îndemn preluat din Analetele confucianiste (secolele V-III î.e.n.⁴): *Maestrul a spus: a studia și, la momentele cuvenite, a practica ceea ce ai studiat nu este aceasta o plăcere?*

După ce prezintă diverse modalități de a privi universitatea și de a aprecia „universitatea de clasă mondială”, Kirby face o incursiune istorică în lumea universităților germane (și analizează începuturile și dezvoltarea Universității Humboldt și a Universității Libere din Berlin), urmărește ascensiunea și provocările universităților americane de cercetare (insistând asupra universităților Harvard, Berkeley și Duke), face o prezentare istorică a universităților chineze și analizează devenirea universităților Tsinghua, Nanjing și Hong Kong. Cartea se încheie cu concluzii, lecții și perspective.

În lumea actuală sunt peste 30000 de universități (dintre care circa 1400 sunt în clasamentul mondial *Times Higher Education*). După numărul instituțiilor de învățământ superior, India ar fi în frunte (în 2020), cu 1043 de universități și 42343 de colegii, depășind Statele Unite care au circa 4000 de colegii și universități. Conform Ministerului Educației din China, în 2021, această țară avea 3012 instituții de învățământ superior, în timp ce Israelul avea 63, Palestina 25, Coreea de Nord 3 (după o evaluare și 300 după alta ...), Groenlanda, Djibouti, Monaco câte una ș.a.m.d. Este însă o mare diversitate în lumea universităților: există Oxford și Cambridge, dar și „Universitatea Trump”⁵...; multe „școli” sau „colegii” recrutează acum studenți ca „universități”; ofertele unora sunt foarte largi, ale altora foarte specializate...

Lumea universităților nu a stat departe de lumea puterii, a politicului și politicii, spune Kirby. Universitatea din Berlin, de exemplu, a fost fondată pentru a întări statul prusac (înving în război) prin puterea cunoașterii. Harvard, universitate „de stat” o bună parte din primul secol de la înființare, este o universitate privată cu o mare deschidere spre scopul public. Universitatea Berkeley a fost, de la înființare, o universitate mândră că deservește statul California, iar acum că deservește țara. Universitatea Tsinghua a fost înființată cu intenția de a uni mai strâns Statele Unite și China, fapt pentru care a trimis numeroși studenți în Statele Unite. Astăzi este ea destinată multor studenți americani și internaționali.

Lumea universităților nu apare des în studii importante privind politica, puterea, ascensiunea și decăderea națiunilor. Unele studii se axează cu precădere pe schimbările economice, altele pe cele militare, iar altele caută cauzele prosperității sau sărăciei, dar nu și în învățământ și educație... Kirby citează un mare bancher dintr-o țară a Golfului Persic, care, în condițiile boom-ului petrolului, spunea: „Bogăția înseamnă educație, expertiză, tehnologie! Bogat ești dacă știi! Noi avem bani, dar nu suntem bogați...” Reține, de asemenea, și ce-a spus studenților de la Harvard Business School președintele unei mari firme de agrobusiness din SUA: „O țară bogată nu poate avea fermieri săraci”; „o țară bogată, dezvoltată durabil, nu poate avea universități sărace”. Capacitatea unei țări poate fi măsurată prin PIB, prin puterea militară, economică, dar și prin învățământul superior de calitate... Cele mai mari puteri politice și economice mondiale din ultimele trei secole au fost lideri în cercetare și învățământ. Franța a dominat Europa prin puterea ideilor, mai mult decât prin puterea militară. În Asia, Imperiul Qing⁶ a pus accent pe învățământ, educație și civilizație, fiind admirat în Europa. Pe măsură ce Anglia a devenit putere mondială, dezvoltarea sa a fost acompaniată de universități. Elitele Commonwealth-ului erau educate la Cambridge, Oxford sau în instituții de învățământ superior modelate britanic. Universitățile germane au devenit destinația oamenilor de știință din întreaga lume, redefinind și întărind continuu puterea germană în ascensiune. Dacă universitățile americane au câștigat prestigiu global și un număr tot mai mare de studenți și savanți internaționali de-a lungul secolului al XX-lea, acest lucru a fost strâns legat de preocuparea statului și societății pentru „secolul american universitar”.

În 2022, universitățile chineze erau în topul clasamentelor globale, atrăgând mai mult de jumătate de milion de studenți internaționali, iar acest lucru nu poate fi separat de revenirea Chinei în poziție de putere și influență globală...

Universitățile germane au pus bazele universității moderne în secolul al XIX-lea, universitățile americane au avut o mare influență internațională în secolul al XX-lea. Care sunt perspectivele universităților chineze în secolul XXI?

În 2022, aproape toate clasamentele de pe glob situau universitățile americane în frunte. Conducerile universităților americane (publice, dar și private) sunt supuse astăzi unui stres deosebit... Pe de altă parte, nu s-au mai văzut în lume, în ultimele decenii, schimbări mai mari ca în învățământul superior chinez (în 1977, universitățile chineze abia se redeschideau după Revoluția Culturală, iar astăzi pregătesc tineri pentru poziții de conducere internațională). Creșterea universităților chineze (cu peste patruzeci de milioane de studenți înscriși) e mai mare decât expansiunea lor postbelică în SUA sau decât „masificarea” învățământului superior din Europa anilor 1970-1980, iar scopul actual al Chinei este de a crește numărul universităților de clasă mondială, fapt pentru care se investește enorm în învățământ și cercetare.

Kirby acordă o atenție deosebită fenomenelor societale interconectate pe care le urmărește aprofundat în analiza traiectoriei Universității din Berlin, începând cu 1810. Conceptul de universitate conținea atunci centrarea pe cercetarea științifică la cel mai înalt nivel (fie că era vorba de domeniul filosofiei sau de cel al fizicii), angajamentul de a promova artele și științele liberale (în sensul elementar de *Bildung*, educația întregii persoane, spre deosebire de *Übung*, pregătire practică)⁷ și un accent deosebit pe calitatea conducerii (universitatea are autonomie, își face propriile numiri, își stabilește propriile priorități, dincolo de cine deține temporar puterea politică).

„Modelul german” (idealizat) poate fi regăsit (preluat) în învățământul superior american din a doua jumătate a secolului al XIX-lea până în prezent. Acest model (privit ulterior ca „american”) devine parte a sistemului de învățământ superior al Chinei contemporane.

Kirby a făcut studii de caz (universități germane, americane și chineze) pentru a identifica și „probleme critice ale practicii universitare”, pentru a extinde aria cunoștințelor privind diversitatea experiențelor educaționale. Fiecare universitate își are rădăcinile într-un cadru social mai larg, dar are și propria poveste, propria dramă și poate oferi lecții unui public mai larg decât cel implicat direct. Studiile de caz prezentate în carte sunt menite să ducă spre concluzii privind universitatea în societate, spre identificarea unor teme centrale comune, dar și distincte, ale celor mai importante universități din lume. Pentru fiecare universitate sunt identificați factori ai excelenței sau ai declinului: conducerea, calitatea profesorilor și a studenților, resursele financiare.

Cititorii cărții lui Kirby s-ar putea întreba: cum se poate să scrii despre „lumea universităților” și s-o omiți pe cea mai veche din lume, Bologna? Dar Oxford și Cambridge? Dar instituțiile dinamice din India contemporană? Desigur, spune Kirby, la Oxford și Cambridge s-a promovat de mult excelența, dar abia odată cu ascensiunea modelului german în secolul al XIX-lea, oamenii de știință care se întorceau din Germania au început să pună accent deosebit pe cercetare. În comparație cu China, India nu are alături brațul robust al guvernului care să dezvolte o politică națională a învățământului superior prin asigurarea finanțării și a calității⁸...

Universitățile germane, americane și chineze (studiate în această carte) au fost sau aspiră să fie lideri mondiali, de talie mondială. Dar ce înseamnă „universitate de clasă mondială”?

Clasamentele, reputați savanți, academicieni, profesori din învățământul superior, lideri guvernamentali, administratori, părinți și studenți s-au preocupat de înțelegerea acestei expresii și de identificarea pe teren a „universităților de clasă mondială”.

Pe măsură ce țările se întrec să dezvolte economii bazate pe inovare, ele intră într-o competiție globală pentru a atrage, a cultiva și reține talentele de top. Universitățile sunt văzute ca un mijloc-cheie pentru atingerea acestui obiectiv⁹.

Philip Altbach¹⁰, expert american care a studiat și scris mult despre învățământul superior internațional, spunea: „Toată lumea își dorește

o universitate de clasă mondială. Nicio țară nu se poate lipsi de una. Problema este că nimeni nu știe ce este o universitate de talie mondială și nimeni nu și-a dat seama cum să obțină una...”

Cercetătorii educației, mass-media au încercat să cuantifice date și să clasifice universitățile. Dacă totul primește note, grade etc., de ce nu și universitățile? Diseminate pe scară largă, clasamentele au devenit cele mai populare modalități de a cuantifica realizările universităților. Nu există un acord clar, dar cu timpul au fost identificate anumite criterii comune.

Astfel, în 1910, psihologul James McKeen Cattell a alcătuit o listă a celor mai distinși o mie de „oameni americani de știință”, a adunat informații despre școlile pe care le-au făcut aceștia, despre locurile în care au lucrat și s-au dezvoltat. În acest mod, una dintre analizele sale enumera universitățile în funcție de numărul de „oameni de știință” angajați, plecând de la facultățile care fac cercetare, ponderat de clasamentul individual al fiecăruia printre ceilalți colegi ai săi. Cattell a ordonat totul în funcție de raportul dintre numărul total de facultăți și numărul de „oameni de știință” și a obținut un rezultat. Lucrarea sa a pus una din bazele metodologiei clasamentelor de astăzi, bazată pe rezultate (absolvenți celebri, profesori câștigători de mari premii, lucrări de cercetare publicate etc.).

În 1924, Raymond Hughes a propus o metodologie de clasificare bazată pe reputație. El a cerut membrilor Universității din Miami să evalueze (pe o scară de la unu la cinci) 20 de discipline predate la 36 de universități, apoi a agregat evaluările făcând o listă a acestora. În următorul sondaj, din 1934, Hughes a prezentat o listă mai largă de universități...

Sistemele de clasare bazate pe reputație au proliferat în anii 1950 și 1960. Dar abia după 1983, odată cu raportul „America’s Best Colleges” (al *US News and World Report* - USNWR)¹¹, publicul larg a avut acces și s-a interesat de clasificarea universităților. „Așa cum democrația, potrivit lui Winston Churchill, este cea mai proastă formă de guvernare, cu excepția tuturor celorlalte, tot așa clasamentele universităților sunt cel mai prost dispozitiv pentru a compara calitatea lor, cu excepția tuturor celorlalte...”, spune Kirby.

La începutul anilor 2000, nu mai erau dezbătute doar clasamentele universităților din SUA. Pe măsură ce informațiile despre profesori, studenți, pregătirea universitară, locurile de muncă etc. au devenit mai accesibile la nivel global, universitățile s-au trezit pe o piață internaționalizată. Globalizarea și aspirația la statutul de „universitate de clasă mondială” au condus la proliferarea clasamentelor. Munca de clasificare dincolo de granițele naționale a devenit însă mai multă și mai grea, fiindcă era dificil de comparat în mod obiectiv universitățile dintr-o singură țară, darămite universitățile din întreaga lume?!

Sistemele de clasificare la ora actuală au ajuns la un anumit consens privind evaluarea și comparațiile. Fiecare dintre ele (*News and World Report*, *Shanghai Jiao Tong University*, *Academic Ranking of World Universities* (ARWU), *Times Higher Education World University Rankings*, *Quacquarelli Symonds*, *World University Rankings*) a avut tendința de a acorda importanță primordială cercetărilor făcute în universitate (fiindcă era modalitatea cea mai ușor cuantificabilă). Au fost încorporate treptat și criterii mai abstracte, precum: libertatea academică, autonomia instituțională, citările, premiile câștigate de către studenți etc., numitorul comun al definițiilor „universității de clasă mondială” fiind accentul pus pe excelența facultăților, a profesorilor, studenților și administrației¹². O universitate de înaltă calitate, de top, în care se fac cercetări de mare impact, este, în aproape fiecare concepție privind clasamentele, una de „clasa mondială”. Facultățile cele mai bune atrag cei mai buni studenți, produc cercetare de înaltă calitate, câștigă mai mult sprijin (public și privat). Cerințele de bază pentru rezultate excelente în cercetare sunt: autonomia academică, „libertatea de a predă”, „libertatea de a învăța”. Aceste cerințe au fost esențiale la Universitatea din Berlin, iar modelul acesteia s-a răspândit și a evoluat în Europa și Statele Unite. Autonomia academică a permis universităților să devină centre de descoperire, de inovare, protecția libertății academice fiind un fel de contract social între profesori și societate.

Clasamentele iau în calcul cu precădere ceea ce poate fi măsurat (așa se face că din ele lipsesc multe alte variabile...). Astfel, unele clasamente privilegiază publicarea cercetărilor în reviste internaționale (în mare parte în limba engleză), dar în acest fel criteriul citării ar putea fi

criticat, dacă studiile nu sunt publicate, evaluate și în alte limbi... Alte clasamente internaționale iau în calcul universitățile care au laureați Nobel (deși munca acestora a fost depusă, poate, mult timp, la o altă universitate...).

De regulă, clasamentele ignoră predarea, curriculumul, mentoratul etc. Universitățile își evaluează ele însele predarea, deși o fac în mod inegal, iar puține dintre ele recompensează activitatea de predare remarcabilă, deși aceasta poate conecta studenții (bine formați, educați și talentați) cu cercetarea. Atragerea celor mai buni profesori în facultăți (care se disting în privința cercetării) este luată în seamă, deși poate însemna un „război al licitațiilor” (nu foarte diferit de cel... din fotbalul european, spune Kirby). Cine nu și-ar dori „un Lionel Messi al științelor vieții”, de exemplu? Recrutarea celor mai buni profesori necesită însă compensații, resurse extraordinare, tot felul de alte facilități (timp liber, sisteme clare, corecte de titularizare și promovare...). Astăzi, niciun sistem național de învățământ superior nu recrutează mai mult decât China...

Universitățile nu ar exista fără studenți. Capacitatea de a atrage tineri talentați și de a scoate absolvenți excepționali este o altă componentă definitorie a universității de clasă mondială. Aceasta presupune însă o admitere care permite recrutarea tinerilor cu cel mai mare potențial, care vor fi expuși ideilor prezentate și pregătirii realizate de către cei mai buni profesori și cercetători... Calitatea facultății, a universității afectează calitatea profesorilor, care prejudiciază dezvoltarea studenților, dar și curriculumul. Un curriculum bazat pe arte și științele liberale este apreciat ca mijlocul central de cultivare a potențialului studenților ca viitori cetățeni. Educația liberală urmărește consolidarea capacităților studenților de a face față agendelor națiunii și ale lumii, de a le extinde orizonturile, de a le îmbogăți intelectul și cultiva spiritul. Educația liberală cere studenților să fie responsabili pentru acțiunile lor și pentru bunăstarea celorlalți¹³. Un raport din 2013 al Academiei Americane de Arte și Științe susținea că educația în științe umaniste și sociale este un imperativ național în SUA, pentru a transmite americanilor cunoștințele, abilitățile și capacitatea de a înțelege de ce vor avea nevoie pentru a prospera în democrația secolului al XXI-lea, pentru a promova o societate inovatoare, competitivă și puternică, aspecte

esențiale pentru națiunea care poate conduce într-o lume interconectată¹⁴... Asemenea obiective nu pot fi atinse numai prin promovarea cercetării în domeniul științelor naturii...

În timp ce era decan la Harvard, Kirby a cerut studenților să spună „ce înseamnă o bună educație generală”. Din multitudinea de opinii, idei, s-a desprins clar una: cel puțin de la începutul secolului al XXI-lea, universitățile care aspiră să fie de talie mondială trebuie să caute modalități de a echilibra dezvoltarea generală a studenților cu profunzimea cunoștințelor lor de specialitate.

Este importantă conducerea, o trăsătură distinctivă pentru universitatea care se vrea de talie mondială, un sistem de conducere flexibil și eficient, departe (în mare măsură) de interferența politicului (în numirea conducerii, a profesorilor și în educarea studenților), un sistem de conducere care are resurse suficiente pentru a-și implementa viziunea. Această trăsătură nu e realizată perfect nicăieri... În Statele Unite, majoritatea universităților au un sistem de conducere compus dintr-un președinte (aflat în vârful unei ierarhii administrative) și un consiliu de administrație. La modul ideal, această structură de management permite chiar și universităților finanțate din fonduri publice să-și bazeze (în mare parte) deciziile pe interesul instituției, fără a fi afectate de schimbările politice. Universitățile de talie mondială au nevoie de sisteme eficiente de conducere indiferent de schimbarea puterii și a influențelor politice. Dar, susține eminentul cunoscător al învățământului superior american, Jonathan Cole, fost rector al Universității Columbia, una dintre cele mai mari amenințări cu care se confruntă universitățile de astăzi este intruziunea guvernului, a politicului în libertatea academică. Guvernul este esențial pentru viața și activitatea universităților, mai ales în lumea globalizată, în care „este puțin probabil ca o universitate de clasă mondială să poată fi creată rapid și menținută fără un mediu politic favorabil, fără sprijin guvernamental direct. Dar aici e marea provocare pentru universitățile aspirante: să aibă relații de cooperare cu guvernele susținătoare, nu înăbușitoare...”. O asemenea relație cu guvernul nu se dovedește a fi deloc ușoară...

Deși nu se regăsește în toate sistemele principale de clasificare, angajamentul internațional este frecvent citat ca un criteriu pentru „universitățile de clasă mondială”. Acest angajament internațional apa-

re în moduri diferite: corp de studenți divers internațional, programe de schimb academic, campusuri internaționale proprii sau în parteneriat cu alții. Unele universități concurează astăzi pentru a fi „comunități globale de viitori lideri”, așa cum susține Universitatea Tsinghua într-unul dintre programele sale actuale.

Pe măsură ce discuțiile despre „universitățile de talie mondială” sunt la ordinea zilei în secolul al XXI-lea, definițiile date acestora au devenit mai complexe și, uneori, contradictorii. Clasamentele care măsoară activitatea universităților nu împiedică construirea unor instituții noi sau reînnoite și nu se împiedică de președinții de universități, rectori, decani (din întreaga lume) care denunță tirania clasamentelor, dar care vor, fac totul, în fiecare zi, pentru a fi cât mai sus în ele...

Note ¹ William C. Kirby, *Empires of Ideas: Creating the Modern University from Germany to America to China*, Harvard University Press Cambridge, Massachusetts & Londra, 2022

² Alte recente cărți pe aceste teme: (ed.) *China and Europe on the New Silk Road: Connecting Universities Across Eurasia*, Oxford University Press, 2020; (ed.) *Experiences in Liberal Arts and Science Education from America, Europe, and Asia: A Dialogue Across Continents*, New York: Palgrave Macmillan, 2016; *Can China Lead? Reaching the Limits of Power and Growth*, Harvard Business Review Press, 2014 etc.

³ Kirby a studiat la Universitatea Liberă din Berlin (o bursă a Serviciului de Schimb Academic), a fost doctorand și profesor asistent în domeniul istoriei moderne chineze, a corespondat și a cunoscut grupul de sinologi de la Universitatea Humboldt. În SUA, a fost absolvent și apoi membru al unei facultăți de la Harvard, a făcut parte din mai multe comitete de evaluare pentru Berkeley (care găzduiește un centru de cercetare a învățământului superior). A fost consilier principal în China pentru Universitatea Duke, a prezidat Comitetul consultativ academic pentru programul Schwarzman Scholars de la Universitatea Tsinghua și a făcut parte din consiliul său. A vizitat Universitatea Nanjing și arhivele naționale din era pre-comunistă. În Hong Kong, a ocupat mai multe mandate în Comitetul de Granturi Universitare.

⁴ Confucianismul este una dintre marile religii ale patrimoniului chinez, fundamentată de Kung-Fu-Zi (latinizat, Confucius), în secolul al VI-lea î.e.n., care susține că: cerul este principiul garant al ordinii, puterea supremă/absolută, conștiință și activă, determinatoare a actelor/comportamentelor umane; deși existența se bazează pe virtutea esențială *jen* (omenie), din lume nu-i nimic de salvat, de vreme ce „oamenii nu sunt în stare să fie devotați semenilor lor“ și „n-au cum să-i poată sluji pe zei“, de vreme ce nu pot cunoaște viața, neavând cum cunoaște moartea; preocuparea esențială a fiecărui ins rămâne aceea de a afla un Dao, o Cale păstrătoare a echilibrului între voința Pământului și voința Cerului; menirea insului pe pământ este de a se desăvârși, îndeplinindu-și datoria în concordanță cu ceea ce este adevărat și drept. Confucianismul se întemeiază pe: Cartea schimbărilor, Cartea odelor, Cartea edictelor, Memorialul de rituri, Cartea muzicii. Neoconfucianismul apare în epoca Song, prin reinterpretarea conceptului de „principiu“ și prin combinarea credințelor confucianiste cu cele taoiste și budiste. Interzis în China comunistă din anii 1960, confucianismul s-a păstrat în Taiwan, în Hong Kong și în comunități chinezești din SUA.

⁵ <https://adevarul.ro/stiri-externe/sua/donald-trump-va-plati-25-de-milioane-de-dolari-1749058.html>

⁶ <https://romanian.cri.cn/ChineseBaike/more/4400/20211122/716401.html> (consultat pe 30 ianuarie 2023)

⁷ În China, se face distincția dintre o educație cu bază largă (*jiaoyu*) și o școlarizare mai restrânsă și mai repetitivă (*xunlian*).

⁸ În 2020, guvernul indian a lansat un plan pe 25 de ani pentru a dubla capacitatea învățământului superior.

⁹ Acest lucru este evident în China, unde guvernul central a finanțat universitățile de elită cu scopul de a deveni „universități de clasă mondială”. Administrațiile universitare au luat obiectivul foarte în serios (de exemplu, în planul de dezvoltare pe 2011-2015 al Universității Tsinghua găsim de 27 de ori sintagma „universitate de clasă mondială”).

¹⁰ Philip G. Altbach este autor american, cercetător, fost profesor la Boston College, director fondator al Boston College Center for International Higher Education, editor al *International Higher Education* (din 1994), editor asociat al *American Education Research Journal* (din 2008), editor al *Comparative Education Review*, al *Review of Higher Education*, fondator al *Educational Policy*...

¹¹ *U.S. News and World Report* a fost un săptămânal de știri depășit de *Time* și *Newsweek*. Avea nevoie de o altă misiune și a găsit una: identificarea „celor mai bune colegii din America”. A început cu un sondaj reputațional și a produs un clasament bazat pe opiniile președinților de universități. Ca răspuns la criticile aduse metodologiei folosite, USNWR și-a schimbat abordarea în 1988 pentru a dezvolta un clasament care avea 25% reputație și 75% bazat pe date absolute (ratele de admitere și absolvire, performanța facultăților etc.).

¹² China a introdus în definiția „universității de clasă mondială” și schimburile internaționale și culturale.

¹³ Pentru aceasta trebuie: *egalitate de șanse* (acces la educație de calitate pentru fiecare copil), *centrare* pe elev (rolul educației este de a crește, de a dezvolta copiii, nu de a menține și de a finanța aparatul birocratic), *libertate de gândire* (respectarea dreptului la opinie al elevilor), *descentralizare* (trecerea de la un sistem de învățământ centralizat la unul

descentralizat, în care deciziile se iau de către actorii implicați direct în proces, inclusiv de către părinți și elevi), *demonopolizare* (desființarea monopolului de stat în planificarea educației, monopol care poate duce la afectarea calității).

¹⁴ Desigur, îndemnul pentru o bună educație în științe umaniste și sociale sunt mult mai concrete, cerând, de exemplu: predarea gândirii critice, construirea caracterului, educația pentru cetățenie etc.

Abstract

The richness and complexity of the university world

Keywords: William C. Kirby; book „*Empires of Ideas: Creating the Modern University from Germany to America to China*”; Harvard University; world of universities; classification system

The author of the article presents a recently published book on the history and sociology of education: William C. Kirby, *Empires of Ideas: Creating the Modern University from Germany to America to China*, Harvard University Press Cambridge, Massachusetts & London, 2022. The eminent academic relied on interviews with several hundred leaders of German, American and Chinese higher education institutions, and that he knew them from personal experience. After presenting various ways of looking at the university and appreciating the world-class university, Kirby makes a historical foray into the worlds of German, American and Chinese universities to draw out some conclusions, lessons and insights. Extremely important are those that present the diversity of the world of universities, the relations with the world of power, the connection of universities with the rise and fall of nations, the place of universities in the set of interconnected societal phenomena, factors of excellence or decline (leadership, quality of teachers and students, financial resources) etc. As countries race to develop innovation-based economies, they are entering a global competition to attract, cultivate and retain top talent, and universities are seen as a key means of achieving this goal.

Andrei PROHIN

Pledoarie pentru arta cămășii cu altiță

A.P. - absolvent al Facultății de Istorie și Psihologie, Universitatea de Stat din Moldova. Doctor în istorie. Cercetător științific, Secția Etnografie, Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală. Publică studii și articole de istorie, literatură, etnografie, în periodice și culegeri științifice din Republica Moldova și România.

1 decembrie 2022 a însemnat o sărbătoare dublă pentru comunitățile românești de pe meridianele lumii: omagierea Marii Uniri din 1918 și decizia UNESCO de a înscrie Artă cămășii cu altiță în *Lista reprezentativă a patrimoniului cultural imaterial al umanității*. Documentele prezentate la prestigiosul for parizian au fost pregătite de un grup de specialiști din România și Republica Moldova. Coordonator științific al dosarului, din partea țării noastre, a fost doamna Varvara Buzilă, dr., conf. univ., șefa Secției Etnografie la Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală. Cartea sa *Costumul popular din Republica Moldova. Ghid practic* (2011) rămâne până în prezent cea mai consistentă monografie referitoare la arealul dintre Prut și Nistru. În paralel cu munca de cercetare, autoarea îndrumă, de câteva decenii, meșterițe și alte doritoare de a coase piese de port, ajutându-le să descopere bogăția tradiției populare. Anume existența unor persoane care continuă astăzi tradiția coaserii cămășilor este condiția *sine qua non* pentru înscrierea meșteșugului dat în *Lista reprezentativă*... Întru susținerea dosarului UNESCO, V.Buzilă a editat recent o cartea-album, în română și engleză, intitulată *Retorică vestimentară: cămașa cu altiță* (valorificând

colecțiile Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală și contextul realităților culturale) (Chișinău, Editura Lexon-Prim, 2022). Lucrarea constituie un suport științific binevenit, adresat diferitor categorii de cititori, pe care îi unește prețuirea pentru arta cămășii cu altiță – expresie a rafinamentului artistic și simbol al identității românești. Se adresează, de asemenea, publicului de peste hotare, care cunoaște această piesă vestimentară sub denumirea *la blouse roumaine* (după titlul unui tablou de Henri Matisse).

Titlul cărții ne poate surprinde: *Retorică vestimentară...* Majoritatea albumelor de acest gen încep cu sintagmele *Costumul popular...*, *Costumul de sărbătoare...*, *Portul popular...* etc. Cunoscând bine publicațiile din domeniu, autoarea își propune să aducă un suflu nou într-o problematică despre care, aparent, s-a spus aproape totul. Întrezărim în titlu o anume grilă de lectură: cămașa cu altiță înțeleasă ca un veritabil discurs adresat privitorilor săi. Autoarea a ales cea mai expresivă componentă vestimentară pentru a argumenta, de fapt, capacitatea întregului costum popular de a fi un mijloc de comunicare. Ideea respectivă e afirmată explicit: „Vestimentația este cel mai cuprinzător ecran al comunicării noastre cu lumea” (p. 8, 10). Revenirea la costumul tradițional autentic, în Basarabia, s-a produs simultan cu adoptarea grafiei latine și a limbii române ca limbă de stat. Nu e o coincidență, deoarece „Există o strânsă legătură între modelul vizualizat prin forme, compoziții, culori și reprezentările, limba vorbită de purtătorii acestor haine” (p. 90).

În primul capitol al cărții, „Actualitatea discursului identitar al costumului tradițional”, autoarea își propune să explice de ce costumul tradițional se bucură de atâta popularitate în societatea contemporană. Analizând fenomenul din perspectivă istorică, Varvara Buzilă conchide că asistăm la un reviriment al tradiției populare care „știe să se alimenteze cu noi resurse pe la marile cotituri ale istoriei, ca să răspundă necesităților spirituale ale epocii” (p. 6). Faptul că trăim într-o eră a digitalizării nu constituie un impediment, ci mai degrabă o oportunitate de a explora „bogăția tradiției mult mai repede ca altădată” (p. 16). În procesul de asigurare a continuității tradiției, muzeelor de etnografie le revine un aport semnificativ, prin sărbătorile, expozițiile, concursurile și târgurile pe care le organizează. Cataloagele de colecție reprezintă și ele modalități de a studia anumite domenii ale culturii

populare. Având o solidă experiență în muzeografie, Varvara Buzilă ne atenționează totuși că „interpretarea colecțiilor muzeale se face în strânsă legătură cu cercetările de teren” (p. 12). O dovedește prezentul volum, rod al cercetării patrimoniului muzeal și din sate, al dialogului continuu cu meșterii populari, jurnaliști, pedagogi și oameni de alte profesii, admiratori ai portului tradițional.

De la costumul privit în ansamblu, Varvara Buzilă își îndreaptă atenția, în capitolul doi, spre o singură componentă a sa: „Cămașa cu altiță, haină de acoperit sufletul colectiv”. În mass-media și în conversațiile zilnice, cămășii respective i se spune frecvent *ie*. Un cuvânt scurt, cu parfum arhaic și neaș, încât adesea nu ne întrebăm dacă îl folosim la locul potrivit. Din ignoranță, unii numesc *ie* până și cămașa bărbătească sau orice bluză ornamentată. Etnologii manifestă mai multă prudență. Dosarul prezentat la UNESCO nu se intitulează *Arta iei...*, deoarece lexemul nu e specific tuturor provinciilor istorice românești. Utilizând cuvântul *ie* fără discernământ, facem un deserviciu culturii tradiționale, neglijând particularitățile regionale ale vestimentației și terminologiei sale. Autoarea precizează că, între Prut și Nistru, cămașa respectivă e cunoscută sub câteva denumiri: *cămașa fetelor* (în nordul republicii), *cămașă/cămeșă/chimeșă cu șir/fir/hir* (în zonele de centru și uneori în stânga Nistrului, în raionul Camenca), *ia fetelor* (satele de pe cursul mijlociu și inferior al Prutului) (p. 18). Grație ornamenticii bogate și rafinate, cămașa cu altiță a fost remarcată de pictori, fotografi și designeri de peste hotare. Există colecții de modă inspirate din „bluza românească”. Popularitatea cămășii pe alte meridiane atrage anumite riscuri (denaturarea ornamentelor, interpretări nefondate ale semnificațiilor, uitarea adevăraților creatori și purtători ai cămășii etc.). Pentru a proteja arta cămășii cu altiță, conchide cercetătoarea, era necesară înscrierea ei în *Lista reprezentativă UNESCO...*, un mecanism juridic care impune respectarea specificului creațiilor populare și a drepturilor comunităților în care ele circulă.

În capitolul trei („Vechimea cămășii cu altiță și perpetuarea în timp”), cercetătoarea abordează câteva probleme concrete ale studierii cămășii cu altiță. Mai întâi, examinează originea și semnificațiile *altiței* – o porțiune patrulateră, mai jos de umăr, conținând cele mai complexe ornamente. Autoarea ne reamintește două etimoane ale cuvântului

altiță propuse de filologi, unul de origine slavă (din sârbă, *latița* „petec de pânză care se prinde la cămași subsuoară, pentru a spori flexibilitatea mânecii”) și altul provenind din latină (*altissima* „cel mai înalt”) (p. 30, 32). Explicațiile respective nu i se par suficiente, pentru că nu iau în calcul multitudinea sensurilor *altiței*, care nu se limitează la vestimentație. *Altiță* se mai spune motivelor ornamentale de pe ceramică, rândului de șindrilă pe acoperiș, ștergarului agățat la streășina casei în care a decedat cineva etc. (în total, nouă sensuri ale cuvântului). Cercetătoarea presupune că *altiță* ar putea fi de origine românească, fiind legată de procesul țesutului: „până în prezent, nu s-a luat în discuție varianta formării lexemului *altiță* din două cuvinte *altă* + *iță*. La țeserea altițelor se folosește altă iță (a treia, sau toate cinci, cum vom arăta mai târziu)” (p. 34). Ipoteza necesită o examinare aprofundată, în aspect filologic. Indiferent dacă etimologia propusă va fi acceptată sau nu, meritul autoarei este de a sublinia importanța datelor etnografice în soluționarea unei probleme de lingvistică.

Varvara Buzilă continuă cu o altă problemă de interes major. A fost cămașa cu altiță o haină purtată doar de țărănime? Domnia sa citează exemple din iconografia bisericească și din foile de zestre ale fiicilor de boieri, demonstrând că această cămașă, de o mare eleganță, era purtată inclusiv de aristocrație. Mai mult, reprezentanții diferitor stări sociale au conlucrat, poate în mod inconștient, la desăvârșirea cămășii: „Țesutul pânzelor și al stofelor pentru haine era o muncă generalizată, practică în familiile țăranilor, meseriașilor, la mănăstiri și curți boierești. [...] Broderia, în virtutea rafinementului său, era un apanaj al fetelor și femeilor din societatea înaltă” (p. 36). Țărănimii îi revine un merit aparte în perpetuarea cămășii respective. „Secole la rând, afirmă cercetătoarea, cât s-a plăsmuit ființa românească, a fost haina unității ei, inclusiv a păturilor sociale elitiste, apoi a rămas în custodia ruralității, a țărănimii” (p. 36). Putem conchide astfel că, încă din Evul Mediu, cămașa cu altiță a devenit o emblemă identitară a întregului popor român.

Deținem prea puține mărturii despre costumul popular în epoca medievală. Numărul lor crește considerabil în cea modernă, grație progresului tiparului, inventării fotografiei, precum și a tablourilor pictorilor. Varvara Buzilă se concentrează asupra costumului românesc din Basarabia între

1812 și 1918. A depus un efort enorm pentru a identifica atestări documentare și, mai ales, imagini inedite sau puțin cunoscute. Concluzia cercetătoarei este că „această piesă vestimentară [cămașa cu altiță – n.n.] a fost atestată în spațiul basarabean în plinătatea sa structural-ornamentală consacrată” (p. 44). La perpetuarea cămășii, precum și a întregului costum au contribuit mai multe instituții ce reglementau viața satului tradițional: familia, hora, Biserica, cetele de vârstă. După Marea Unire din 1918, autoritățile au încurajat purtarea costumului popular (numit pe atunci „costum național”), în special, cu prilejuri festive. Dovadă sunt multiplele fotografii cu profesoare și absolvente îmbrăcate în costume populare, descoperite de autoare în colecții de familie. Concomitent, în perioada interbelică, se observă și tendința de simplificare a cămășilor cu altiță. Este redus numărul tehnicilor de cusut, apar cămăși „modernizate”, fără poale și cu mâneca scurtă.

Odată cu anexarea Basarabiei de către URSS, costumul de sărbătoare, împreună cu multe valori ale culturii românești, intră într-un con de umbră: „pentru că noua ideologie nu încuraja continuarea vechilor practici culturale, considerându-le că alimentează memoria trecutului, pentru formațiile artistice a început producerea costumelor scenice în cadrul unor ateliere specializate. [...] Acesta era realizat cu ajutorul mașinilor de brodat, împodobit cu motive și grupuri ornamentale supradimensionate de 10 sau de 20 de ori, cu o volumetrie exagerată, comparativ cu modelele tradiționale. Făcut ca să arate bine din orice parte a sălii de concert, avea însă prea puțin în comun cu simplul, elegantul, atractivul costum popular consacrat ca tradiție” (p. 50). În același timp, autoarea apreciază contribuția Asociației „Meșter-Faur” la menținerea vitalității tradiției cusutului, deoarece „oferea comenzi meșterițelor de prin satele mai apropiate de Chișinău, doritoare să lucreze manual cămăși într-un singur sau doar în câteva exemplare, variate cromatic” (p. 50). Retrospectiva istorică ne conduce spre ideea că, în spațiul pruto-nistrean, arta confecționării cămășii cu altiță a parcurs un itinerar sinuos, dar neîntrerupt. În toate epocile, cămașa respectivă s-a bucurat de prestigiu, fiind o expresie simbolică a identității românești.

Însă cele mai generoase surse pentru studierea portului tradițional nu sunt fotografiile, nici sumarele mențiuni documentare, ci colecțiile muzeale. În capitolul patru („Colecțiile Muzeului Național de Etnografie

și Istorie Naturală – repere generoase privind înfățișările istorice ale cămășii cu altiță”), autoarea se referă la valoarea patrimoniului deținut de cel mai mare muzeu etnografic de la noi. Colecția sa include 923 de cămăși pentru femei, dintre care 327 au altiță. Ele ilustrează „portul specific comunităților montane, premontane, de podiș, de câmpie, de codru, de stepă. [...] Ca reprezentativitate, acestea acoperă spațiul de la est de Prut și de dincolo de Nistru cu diferită intensitate și, ceea ce nu este mai puțin important, punctează și localități din cuprinsul României” (p. 52). Autoarea le clasifică în funcție de relieful geografic și mediul natural. E o abordare mai nuanțată a specificului regional al portului popular, comparativ cu împărțirea lui după „zone etnografice” (de nord, centru și sud). Cercetătoarea subliniază importanța considerării cămășilor basarabene în contextul Moldovei istorice, areal căruia îi aparținem în aspect etnografic. Dezideratul se adresează viitorilor cercetători, care vor avea acces la o documentare mai bogată, inclusiv prin intermediul prezentei cărți.

Studiind în detaliu colecția muzeului, autoarea își generalizează observațiile în următoarele capitole, dedicate materiei prime și tehnicilor de cusut (cap. V), motivelor ornamentale și cromaticii (cap. VI). Sunt enumerate tehnicile utilizate la coaserea diferitor părți ale cămășii – brezăraul, tăietura gurii, liniile ce încadrează grupurile ornamentale, scrânciobelul, încrețul funcțional. Cititorii vor afla cu uimire că, pentru o singură cămașă, se folosesc 5-8 tehnici și mai multe. Un singur modul poate fi cusut în cinci maniere diferite. „Unele dintre tehnicile aplicate la vechile cămăși nu pot fi identificate, pentru că au fost îmbinate împreună cu altele, nu au fost găsite analogii pe teren sau purtători de informație care să le explice, iar meșterii care le-au examinat nu au reușit să le descifreze” (p. 64). Cunoscând din practică tainele confecționării cămășilor, autoarea le apreciază drept „enciclopedii ale artei și esteticii populare” (p. 56). Anumite porțiuni (altița, încrețul) au fost decorate prin intermediul țesutului. Varvara Buzilă revine de câteva ori la problema altițelor țesute. Prezența lor constituie un argument în sprijinul ipotezei că lexemul *altiță* provine de la un procedeu utilizat în lucrul la războiul de țesut.

Următoarele pagini sunt dedicate structurilor ornamentale, denumirilor populare și semnificațiilor motivelor care le compun. Doamna Bu-

zilă evită interpretările facile, cu caracter univoc, ale decorului cămășii: „Motivele ornamentale [...] sunt de ordinul simbolurilor, au mai multe semnificații, spre deosebire de semne, care au una singură. Acest concept este de bază în abordarea decorului cămășii cu altiță, de altfel și al altor obiecte din arta tradițională” (p. 70). Capitolul „Interdependențe decorative: motive, structuri, cromatică” abundă în observații privind logica dispunerii ornamentelor pe cămașă. Cu referire la mânecă, înzestrată cu cel mai complex decor, afirmă că motivele altiței (pasărea, crucea, pomul ș.a.) „trimit la câteva teme mai generale cu semnificații astral/avimorfe, germinatoare sau fertilizatoare și ale ascensiunii” (p. 82). Încrețul, situat sub altiță, „relaționează cu simbolismul pământului, fertilității și al fecundității” (p. 82). Râurile de pe mânecă, piept și din spate „sunt imitații sau imaginări ale apelor câmpului, munților, ale subpământului cu reprezentările simbolice ale esenței lor vitale” (p. 82, 84). În concluzie, se afirmă că, prin simbolismul motivelor, „cămașa este încadrată în sistemul de reprezentări asupra lumii specifice culturii tradiționale” (p. 86). Munca de confecționare a cămășii capătă astfel un profund înțeles existențial: „cosând cămașa în tiparele ei vechi vegheate de tradiție, femeile participă la un act cosmogonic al orânduirii celor existente într-un singur tablou al lumii (*imago mundi*)” (p. 92).

În studiul introductiv, autoarea formulează mai multe aprecieri de ordin general, vizând valoarea cămășii cu altiță. Evidențiază simplitatea croiului cămășii, complexitatea tehnicilor de cusut, simbolismul, rafinamentul artistic și valențele sale sociale. Concluziile respective sunt sintetizate în capitolul final: „Când o haină este cât o țară”. V. Buzilă scrie că, în prezent, arta cămășii cu altiță fortifică spiritul identitar și coeziunea socială, contribuie la transmiterea valorilor spirituale către tânăra generație, stimulează patriotismul, spiritul civic și exprimarea diversității culturale. Încheierea pare un adevărat imn dedicat cămășii cu altiță. Enunțurile academice iau forma paralelismului sintactic și respectă un ritm care le imprimă forță retorică.

A doua jumătate a cărții reprezintă un catalog din 102 cămăși, datând de la sfârșitul sec. al XIX-lea până la începutul sec. al XXI-lea, păstrate în patrimoniul Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală. Piesele au fost fotografiate *en face*, în profil și din spate, evidențiind în special ornamentele de pe mâneci și alte porțiuni ale cămășilor (linia

gâtului, pieptul, spatele). Imaginile respective, alături de datele tehnice (dată, localitate de origine, dimensiuni, materiale, tehnici, decor, culori), sunt necesare, în primul rând, meșterițelor preocupate de reconstituirea costumului popular specific unei anumite regiuni. Și angajații muzeelor vor afla aici mostre de descrieri ale cămășilor, care îi vor ajuta la completarea fișelor analitice, la pregătirea dosarelor de clasare a pieselor muzeale, alcătuirea etichetelor și a planșelor informative din expoziții.

Dintre piesele catalogului se remarcă, prin ornamentica exuberantă, cămășile din regiunea Cernăuților (nr. inv. 11588-1, 11594-1, 11603) și din fostul județ Hotin (14484), din raioanele Edineț (19127), Briceni (27375) și Ocnița (16840). Se individualizează printr-un decor aparte cămășile din raionul Camenca, în stânga Nistrului (22914, 22915, 22916 etc.). Urmărind datarea cămășilor, în ordine cronologică, observăm distanțarea treptată de vechile modele, prin uniformizarea decorului (6387, 13135), executarea schematică a altiței (3653), exagerarea dimensiunilor unor porțiuni. Totuși, nu face să tragem concluzii pripite, deoarece colecțiile muzeale s-au completat adesea nu după un plan sistematic, ci prin donații și achiziții întâmplătoare. Ultimele cămăși din catalog (29700, 30367-1 și PMC 116) datează de la începutul sec. al XXI-lea și ilustrează migala cu care meșterițele profesioniste (Maria Cristea) și cele amatoare (reunite în șezători de cusut) respectă fidel canoanele tradiției.

În afară de piesele din colecția de port a muzeului, autoarea mai include imagini contemporane, cu doamne și domnișoare în costume populare. Regăsim între ele personalități politice (Margareta Timofti, Monica Babuc), interprete de folclor (Suzana Popescu), membre ale Comunității „Șezătoare Basarabia” (O. Enache, L. Rusu, N. Nicolaescu), cercetătoare, muzeografe și alte angajate ale Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală ș.a. O fotografie alb-negru din 1986, la începutul cărții, immortalizează chipul reputatei etnografe Elena Postolache (1942-2012), purtând un costum de toată frumusețea. E un omagiu adus memoriei unei colege care, după decenii de activitate la Academia de Științe a Moldovei, și-a încheiat cariera profesională la muzeu. Persoanele îmbrăcate în cămăși cu altiță exprimă o paletă diversă de emoții: seninătate, bucurie, avânt, împlinire, încredere în pro-

prile forțe, demnitate. Trăirile respective le sunt insuflate de costumul pe care îl poartă.

Volumul *Retorică vestimentară...* mustește de sugestii pentru viitoarele investigații. Autoarea manifestă remarcabila capacitate de a sesiza „petele albe” din literatura de specialitate, precum și de a formula noi probleme de studiu. Deși s-a scris mult despre costumul popular (mai cu seamă în România), lucrarea doamnei Buzilă nu are un caracter compilativ. Sintetizând critic contribuțiile predecesorilor, cunoscând din practică secretele cusutului, domnia sa ne propune o nouă viziune asupra multor aspecte ale cămășii cu altiță: terminologie și semantică, particularități ale tehnicilor de cusut, simbolism al motivelor, valențe sociale etc. Dincolo de rândurile textului, regăsim profilul unei cercetătoare profund atașate de muzeu, dotată cu o pronunțată conștiință civică, dornică să comunice și să cunoască experiența interlocutorilor. Îi parcurgem lucrarea ca o exemplară lecție de cercetare etnografică, însoțită de o interpretare profundă. Ca o pildă de dragoste pentru semeni și spiritualitatea românească.

Abstract

A plea for the art of the blouse with “altiță”

Keywords: folk dress; blouse with “altiță”; ethnography; museum studies; Bessarabia

The author makes a presentation of a book written by the reputed ethnologist Varvara Buzilă, recently published, “Rhetoric of dress: the blouse with “altiță” (valorizing the collections of the National Museum of Ethnography and Natural History and the context of cultural realities)”. The book was published in the context of promoting the nomination file “The art of the traditional blouse embroidered on the shoulder (altiță) – an element of cultural identity in Romania and the Republic of Moldova”, which was inscribed by UNESCO, on the 1st of December 2022, on the “Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity”. V. Buzilă proposes new perspectives on several aspects concerning the study of this blouse. At the same time, she presents a richly illustrated catalogue of the collection of blouses with embroidery on the shoulder, owned by the National Museum of Ethnography and Natural History.